

INSTITUTIE
OF
ONDERWIJZING IN DE CHRISTELIJKE RELIGIE

IN VIER BOEKEN BESCHREVEN DOOR

BOEK 2

JOHANNES CALVIJN

In zijn leven herder en professor der kerke Christi te Genève

Opnieuw vertaald door
Dr. A. Sizoo

STICHTING DE GIHONBRON
MIDDELBURG
2006

INHOUD

Boek II

VAN DE KENNIS VAN GOD DE VERLOSSER

Hoofdstuk I. Dat door Adams val en afwijking het gehele menselijke geslacht aan de vloek onderworpen is en van zijn eerste oorsprong ontaard is. Over de erfzonde.

Hoofdstuk II. Dat de mens nu beroofd is van wilsvrijheid en aan jammerlijke dienstbaarheid onderworpen.

Hoofdstuk III.. Dat uit des mensen verdorven natuur niets voorkomt dan wat doemwaardig is.

Hoofdstuk IV. Hoe God werkt in de harten van de mensen.

Hoofdstuk V. Weerlegging van de tegenwerpingen, die ter verdediging van de vrije wil plegen aangevoerd te worden.

Hoofdstuk VI. Dat de verloren mens zijn verlossing moet zoeken in Christus.

Hoofdstuk VII. Dat de wet gegeven is, niet om het oude volk onder zich te houden, maar om de hoop van de zaligheid in Christus te voeden tot op zijn komst.

Hoofdstuk VIII Uitlegging van de zedenwet.

Hoofdstuk IX Dat Christus, hoewel Hij onder de wet de Joden bekend geweest is, toch eerst in het evangelie ten volle geopenbaard is.

Hoofdstuk X Over de gelijkheid van het Oude en Nieuwe Testament.

Hoofdstuk XI. Over het onderscheid tussen het Oude en het Nieuwe Testament.

Hoofdstuk XII. XII Dat Christus, om het ambt van Middelaar te volbrengen, mens moest worden.

Hoofdstuk XIII Dat Christus het waarachtige wezen van het menselijke vlees heeft aangenomen.

Hoofdstuk XIV Hoe de twee naturen van de Middelaar één Persoon uitmaken.

Hoofdstuk XV Dat we, om te weten, waartoe Christus door de Vader gezonden is, en wat Hij ons heeft aangebracht, vooral moeten letten op drie zaken in Hem, zijn profetisch, koninklijk en priesterlijk ambt.

Hoofdstuk XVI Hoe Christus het ambt van Verlosser vervuld heeft, om voor ons de zaligheid te verwerven; over zijn dood, opstanding en Hemelvaart.

Hoofdstuk XVII Dat terecht gezegd wordt, dat Christus voor ons de genade Gods en de zaligheid verdiend heeft.

Boek II

OVER DE KENNIS VAN GOD DE VERLOSSER IN CHRISTUS, WELKE EERST AAN DE VADEREN ONDER DE WET, DAARNA OOK ONS IN HET EVANGELIE GEOPENBAARD IS

Boek II hoofdstuk I : 1

Dat door Adams val en afwijking het gehele menselijke geslacht aan de vloek onderworpen is en van zijn eerste oorsprong ontaard is. Over de erfzonde.

1. Niet zonder oorzaak is door een oud spreekwoord altijd de mens zo sterk zelfkennis aanbevolen. Want indien het voor schandelijk gehouden wordt niet te weten de dingen, die behoren tot het menselijk leven, dan is het nog veel schandelijker, wanneer we onszelf niet kennen; want daardoor gebeurt het, dat wij in het nemen van een besluit over een of andere nodige zaak ons jammerlijk vergissen, ja zelfs verblind zijn. Maar hoe nuttiger de lering is, des te naarstiger moeten wij oppassen, dat we haar niet verkeerd gebruiken; wat, naar we zien, sommige wijsgeren overkomen is. Want wanneer die de mens vermanen om zichzelf te kennen, dan vermelden ze daarbij tevens het doel ervan, namelijk opdat hij niet onkundig zij van zijn eigen waardigheid en voortreffelijkheid; en zij willen niet, dat hij iets anders in zich waarneemt dan dingen, waar door hij van ijdel vertrouwen opzwelt en zich opblaast van trots. Onze zelfkennis is echter in de eerste plaats daarin gelegen, dat wij, nagaande wat ons bij de schepping geschonken is, en hoe goedertieren God zijn genade jegens ons bij de voortduur blijft betonen, weten, hoe groot de voortreffelijkheid van onze natuur zou zijn, als zij ongeschonden gebleven ware, maar tegelijkertijd bedenken, dat er niets van onszelf in ons is, maar dat wij uit genade hebben al wat God ons geschonken heeft, opdat wij altijd van Hem zouden afhangen. Vervolgens, dat ons voor de geest kome onze jammerlijke toestand na de val van Adam, waarvan het besef, daar alle roem en vertrouwen gefnuikt is, ons met schaamte bedekken en zo waarlijk verootmoedigen moet. Want evenals God ons in het begin naar zijn beeld gevormd heeft, opdat Hij onze gemoederen zou opwekken tot het streven naar deugd en tot overdenking van het eeuwige leven, zo is het ook, opdat door onze laksheid de zo grote adel van onze afkomst, die ons onderscheidt van de redeloze dieren, niet bedolven worde, nodig te weten, dat wij daarom met rede en verstand begaafd zijn, opdat wij, door een heilig en eerbaar leven te leiden, naar het voorgestelde doel ener gelukzalige onsterfelijkheid streven. Verder kan die eerste waardigheid ons niet voor de geest komen, of spoedig vertoont zich aan de andere zijde het droevig schouwspel van onze afzichtelijkheid en schande, waarin we verkeren sinds wij in de persoon van de eerste mens van onze oorsprong zijn afgevallen. En daaruit ontstaat een haat jegens en een mishagen in onszelf en een ware ootmoedigheid, en wordt een nieuwe ijver aangewakkerd om God te zoeken, in wie ieder die goederen moge herwinnen, waarvan wij geheel en al ledig en ontbloot bevonden worden.

Boek II hoofdstuk I : 2

Dat door Adams val en afwijking het gehele menselijke geslacht aan de vloek onderworpen is en van zijn eerste oorsprong ontaard is. Over de erfzonde.

2. Dat wij inderdaad bij het onderzoeken van onszelf dit moeten zoeken, schrijft Gods waarheid voor: immers zij eist zulk een kennis, die ons ver wegroept van alle vertrouwen op eigen vermogen en ons, verstoken van elke stof tot roemen, leidt tot nederigheid. En die regel moet men weten, wanneer men wil komen tot de eindpaal van juist inzicht en juist handelen. En het ontgaat mij niet, hoeveel aangenamer het gevoelen is, dat ons eerder uitnodigt tot het overwegen van onze rijkdom, dan tot het bezien van onze jammerlijke armoede, die gepaard gaat met schande, en die ons met schaamte moet overdekken. Want er is niets, waar de menselijke aard meer naar streeft dan gestreeld te worden door vleierij; en wanneer hij daarom hoort, dat zijn gaven geprezen worden, helt hij met al te grote lichtgelovigheid naar die zijde over. En daarom is het des te minder te verwonderen, dat in dit opzicht door het grootste deel van de mensen zo verderfelijk gedwaald is. Want daar aan alle stervelingen een door en door blinde eigenliefde ingeboren is, maken ze zichzelf zeer gaarne wijs, dat niets in hen is, dat met recht gehaat moet worden. Zo vindt zonder dat een ander haar in bescherming behoeft te nemen, deze mening allerwege geloof, dat de mens zichzelf ruimschoots voldoende is om goed en gelukkig te leven. En indien sommigen een ietwat bescheidener mening willen hebben: hoezeer ze ook aan God iets overlaten, om niet de schijn te hebben, dat ze zichzelf alles aanmatigten, maken ze de verdeling toch zo, dat de voornaamste stof tot roem en vertrouwen toch steeds bij hen berust. Indien dan daar nog woorden bijkomen, welke de trots, die uit zichzelf reeds in het binnenste van de mens tiert, door hun verlokkingen kittelen, dan is er niets, dat hem in meerdere mate toelacht. Daarom hoe milder iemand de voortreffelijkheid van de menselijke natuur door lofuiting verheerlijkt heeft, met des te groter toejuicing in bijna alle tijden is hij ontvangen. Evenwel, wat zulk een aanprijzing van de menselijke uitnemendheid, die de mens in zichzelf leert berusten, ook zij, ze bewerkt niet anders dan genot door haar liefelijkheid; en zij misleidt zodanig, dat ze hen, die met haar instemmen, door een ellendig verderf ten onder brengt. Want wat betekent het, dat men op een geheel en al ijdel vertrouwen steunend overlegt, voorbereidt, probeert en op touw zet datgene, dat men meent dat van belang is, en dat men bij de eerste pogingen faalt en in de steek gelaten wordt door gezond verstand en werkelijke kracht, maar dat men dan toch onbekommerd doorgaat, totdat men ten verderve ijlt? En toch kan het niet anders gaan met hen, die vertrouwen, dat ze iets vermogen in eigen kracht. Indien dus iemand luistert naar dergelijke leermeesters, die ons slechts bezig houden met het overwegen van onze rijkdom, zal hij geen vorderingen maken in zelfkennis, maar tot de allerslechtste onwetendheid worden meegesleurd.

Boek II hoofdstuk I : 3

Dat door Adams val en afwijking het gehele menselijke geslacht aan de vloek onderworpen is en van zijn eerste oorsprong ontaard is. Over de erfzonde.

3. Hoewel dus de waarheid Gods daarin met het algemeen besef van alle stervelingen overeenstemt, dat het tweede deel van de wijsheid gelegen is in kennis van onszelf, is er toch in de manier, waarop men zichzelf leert kennen een groot verschil. Want de mens meent, naar het oordeel des vleses, dat hij dan zichzelf uitnemend heeft

onderzocht, wanneer hij vertrouwend op zijn verstand en volmaaktheid stoutmoedig wordt, en zichzelf aanzet tot het doen van de plichten van de deugd, en, na aan de zonden de oorlog verklaard te hebben, met alle ijver zich tracht toe te leggen op datgene, dat schoon en eerbaar is. Maar wie zichzelf beziet en onderzoekt naar de richtlijn van Gods oordeel, vindt niets, dat zijn ziel tot een goed vertrouwen zou kunnen opbeuren, en hoe dieper hij in zijn zelfonderzoek gaat, des te meer wordt hij ternedergeslagen; totdat hij van alle vertrouwen geheel en al beroofd aan zichzelf niets overlaat, waarnaar hij zijn leven juist kan richten. En toch wil God niet, dat wij de eerste adeldom vergeten, die Hij onze vader Adam geschonken had, daar die ons met recht moet opwekken tot het streven naar rechtvaardigheid en goedheid. Want wij kunnen niet denken aan onze eerste oorsprong of aan het doel van onze schepping, of wij worden geprikkeld tot nadenken over de onsterfelijkheid en tot zoeken van het Koninkrijk Gods. Maar het is er zover vandaan, dat die kennis ons moed schenkt, dat ze veeleer onze moed doet zinken en ons tot nederigheid terneerwerpt. Want wat is die oorsprong? Immers die, van welke wij afgevallen zijn? En wat is dat doel onzer schepping? Het is datgene, waarvan wij ons geheel en al afgewend hebben, om dan, vol afkeer van ons ellendig lot, te zuchten en zuchtend te smachten naar die verloren waardigheid. Wanneer wij echter zeggen, dat de mens niets in zich moet opmerken, dat hem moedig kan maken, dan verstaan wij daaronder, dat bij hem niets is, waarop vertrouwend hij trots mag zijn. Laat ons dus, indien het goeddunkt, de zelfkennis, die de mens moet hebben, zo verdelen, dat hij in de eerste plaats nagaat, tot welk doel hij geschapen is en met geenszins te verachten gaven begiftigd is, opdat hij door dat nadenken opgewekt worde tot overpeinzing van de dienst van God en van het toekomstige leven; in de tweede plaats overwege hij zijn vermogens, of tenminste zijn gebrek aan vermogens, opdat hij, wanneer hij dat ingezien heeft, en zo als tot niets geworden is, in de uiterste ontsteltenis terneer ligge. De eerste beschouwing richt zich hierop, dat hij lere kennen, wat zijn plicht is; de tweede, dat hij lere inzien, wat hij vermag tot het volbrengen van die plicht. Over beide zullen wij, alnaar de gang van het onderwijs eist, handelen.

Boek II hoofdstuk I : 4

Dat door Adams val en afwijking het gehele menselijke geslacht aan de vloek onderworpen is en van zijn eerste oorsprong ontaard is. Over de erfzonde.

4. Daar het niet een licht vergrijp, maar een verfoeilijke misdaad geweest moet zijn, welke God zo gestreng gestraft heeft, moeten wij nagaan wat voor soort van zonde de val van Adam geweest is, die de vreselijke wraak Gods over het ganse menselijke geslacht heeft doen ontbranden. Kinderachtig is de gedachte aan gulzigheid, die de grote massa aanvaard heeft. Alsof de hoogste en opperste aller deugden daarin gelegen zou hebben, dat hij zich onthield van slechts één vrucht, terwijl hem van alle kanten alle mogelijke genietingen, die hij maar wensen kon, toevloeiden en door die gelukkige vruchtbaarheid van de aarde niet slechts de voorraad, maar ook de verscheidenheid tot overvloedig gebruik ter beschikking stond. We moeten dus de zaak dieper beschouwen, want het verbod aangaande de boom van de kennis des goeds en des kwaads was een onderzoek van Adams gehoorzaamheid, opdat hij door te gehoorzamen zou bewijzen, dat hij zich gaarne schikte onder de heerschappij Gods. De naam zelf echter toont aan, dat het doel van het gebod geen ander was, dan dat hij, met zijn lot tevreden, door kwade begeerlijkheid zich niet hoger zou verheffen. De

belofte echter, volgens welke hij mocht hopen op het eeuwige leven, zolang hij at van de boom des levens, en aan de andere zijde de vreselijke aankondiging van de dood, zodra hij proefde van de boom van de kennis des goeds en des kwaads, had de bedoeling zijn geloof te beproeven en te oefenen. Hieruit valt niet moeilijk op te maken, op welke wijze Adam de toorn Gods jegens zich opgewekt heeft. Niet onjuist drukt Augustinus het uit, wanneer hij zegt 1), dat de hovaardij het begin geweest is van alle rampen; want indien de mens door zijn eerzucht niet hoger opgeheven was dan geoorloofd en betamelijk was, had hij in zijn staat kunnen blijven; maar toch moeten we een vollediger bepaling ontlenen aan de vorm van de verzoeking, welke Mozes beschrijft. Want doordat de vrouw door de listigheid van de slang door ongelovigheid van Gods Woord wordt afgeleid, blijkt reeds, dat ongehoorzaamheid het begin van de val geweest is. En dat bevestigt ook Paulus, lerend, dat door de ongehoorzaamheid van één mens allen verdorven zijn (Rom. 5:19). Maar tevens moet men opmerken, dat de eerste mens van Gods heerschappij is afgefallen niet alleen omdat hij door de verlokking van Satan gevangen is, maar ook omdat hij, met verachting van de waarheid zich tot de leugen geneigd heeft. Ongetwijfeld, wanneer Gods Woord wordt veracht, wordt alle eerbied voor Hem afgeschud; want zijn majesteit houdt onder ons geen stand en zijn dienst blijft niet ongeschonden, tenzij zolang wij hangen aan zijn woord. Daarom is ongelovigheid de wortel van de afval geweest. Hieruit echter is eerzucht opgekomen en hovaardij, waarmee ondankbaarheid verbonden was, omdat Adam, meer begerend dan toegestaan was, de zo grote mildheid Gods, met welke hij verrijkt was, op onwaardige wijze geminacht heeft. Dit echter is een verbazende goddeloosheid geweest, dat het de zoon van de aarde te gering scheen, dat hij naar de gelijkenis Gods geschapen was, indien daar niet bijkwam de gelijkheid aan God. Indien de afval, waardoor de mens zich onttrekt aan de heerschappij van zijn Schepper, ja zelfs brutaal zijn juk afwerpt, een schandelijke en vervloekte misdaad is, dan wordt de zonde van Adam tevergeefs verkleind. Trouwens het was niet eenvoudigweg afval, maar een afval, verbonden met schandelijke verwijten aan God, doordat ze de lasteringen van Satan aanvaardden, met welke hij God van leugen, afgunst en kwaadaardigheid beschuldigt. Eindelijk, opende de ongelovigheid de deur voor de eerzucht; de eerzucht echter was de moeder van de weerspanning, zodat de mensen de vrees voor God van zich deden en zichzelf wegwierpen, waarheen hun lust hen leidde. Daarom leert Bernardus terecht, dat de deur van de zaligheid voor ons geopend wordt, wanneer wij tegenwoordig het evangelie met onze oren ontvangen, evenals door die vensters, toen ze voor Satan openstonden, de dood toegelaten is. Want Adam zou zich nooit tegen Gods bevel hebben durven verzetten, indien hij aan zijn Woord niet ongelovig geweest was. Dit was voorzeker de beste breidel om alle aandoeningen op juiste wijze te beteugelen, namelijk, dat er niets beter is dan, door aan Gods bevelen te gehoorzamen, rechtvaardigheid te oefenen, en verder dat de uiterste grens van een gelukkig leven is door Hem bemind te worden. Zo heeft hij dan, door des duivels Godslasteringen meegesleurd, de ganse heerlijkheid Gods, voorzover in hem was, te niet gemaakt.

1) Enarr.in Ps.18 (19), 2.

Boek II hoofdstuk I : 5

Dat door Adams val en afwijking het gehele menselijke geslacht aan de vloek onderworpen is en van zijn eerste oorsprong ontaard is. Over de erfzonde.

5. Evenals het geestelijk leven van Adam hierin bestond, dat hij verbonden en verknocht bleef aan zijn Schepper, zo was de vervreemding van Hem de ondergang, zijner ziel. En het is geen wonder, dat hij zijn geslacht door zijn afval heeft te gronde gericht, daar hij de ganse orde van de natuur in hemel en op aarde heeft omgekeerd. Alle schepselen zuchten, zegt Paulus (Rom. 8:22), aan het verderf onderworpen tegen hun wil. Indien men naar de oorzaak vraagt, dan is het niet twijfelachtig, of zij dragen een deel van de straf, die de mens verdient heeft, tot wiens gebruik zij geschapen waren. Daar dus door zijn schuld de vervloeking, die door alle streken van de wereld woedt, naar boven en beneden gestroomd is, is het niet onbegrijpelijk, dat zij zich voortgeplant heeft tot zijn ganse nakomelingschap. Nadat dus in hem het hemelse beeld verduisterd is, heeft hij niet alleen deze straf gedragen, dat in plaats van de wijsheid, macht, heiligheid, waarheid, rechtvaardigheid, met welke versierselen hij bekleed was geweest, gruwelijke en verderfelijke eigenschappen kwamen, namelijk blindheid, onmacht, onreinheid, ijdelheid en ongerechtigheid; maar ook heeft hij zijn nageslacht in dezelfde ellendigheden verwickeld en gedompeld. Dit is de erfelijke verdorvenheid, die de ouden de erfzonde noemden, onder het woord zonde verstaande de misvorming van de natuur, die tevoren goed en zuiver was. En over deze zaak hebben zij veel strijd gehad, daar niets verder aflight van het algemeen gevoelen dan dat wegens de schuld van één allen schuldig worden, en de zonde zo gemeenschappelijk wordt. En dit schijnt de reden geweest te zijn, waarom de oudste leraren van de kerk dit stuk slechts duister aanroerden, althans minder helder uitlegden dan passend was. En toch heeft deze vreesachtigheid niet kunnen beletten, dat Pelagius opstond, wiens onheilig verzinsel dit was: dat Adam slechts tot zijn eigen nadeel gezondigd heeft, maar geen schade heeft toegebracht aan zijn nakomelingen. Klaarblijkelijk heeft Satan gepoogd door deze listigheid de kwaal te bedekken en ongeneselijk te maken. Toen hij verder door een duidelijk getuigenis van de Schrift overtuigd werd, dat de zonde van de eerste mens op zijn ganse nakomelingschap is overgegaan, vond hij deze spitsvondigheid uit, dat ze overgegaan was door navolging, niet door voortplanting. Dus hebben flinke mannen (en in de eerste plaats Augustinus) hiertoe hun best gedaan om aan te tonen, dat wij niet verdorven worden door een slechtheid, die wij krijgen, maar dat wij van de moederschoot af een ingeboren verdorvenheid meebrengen. En dit te loochenen was het toppunt van onbeschaamdheid. Maar over de vermetelheid van de Pelagianen en Coelestianen zal hij zich niet verwonderen, die uit de geschriften van die heilige man heeft gezien, welk een onbeschaamde beesten zij in alle andere dingen geweest zijn. Voorzeker, het laat geen plaats tot twijfel, wat David belijdt (Ps. 51:7), dat hij in ongerechtigheid geboren is, en dat zijn moeder hem in zonde ontvangen heeft. Hij beschuldigt daar niet zijn vader of moeder van misdrijven; maar om Gods goedheid jegens hem beter te prijzen, belijdt hij, dat zijn eigen verkeerdheid hem van zijn geboorte af heeft aangekleefd. Daar het zeker is, dat dit niet een bijzonderheid van David alleen geweest is, volgt daaruit, dat het gemeenschappelijk lot van het menselijk geslacht door zijn voorbeeld wordt aangeduid. Wij allen dus, die uit onrein zaad stammen, worden geboren, verontreinigd door de besmetting van de zonde, ja zelfs omdat wij dit levenslicht aanschouwen, zijn wij voor het aanschijn Gods bezoedeld en verontreinigd. Want "wie zal een reine geven uit de onreine?" Niet één, zoals in het boek Job staat (Job 14:4).

Boek II hoofdstuk I : 6

Dat door Adams val en afwijking het gehele menselijke geslacht aan de vloek onderworpen is en van zijn eerste oorsprong ontaard is. Over de erfzonde.

6. Wij vernemen, dat de onreinheid van de ouders zó op de kinderen overgaat, dat allen, zonder enige uitzondering, in hun oorsprong besmet zijn. Van deze bevelking echter zal men het begin niet vinden, tenzij men opklimt tot de eerste vader van allen, als tot de bron. Ongetwijfeld moet men het zo aanvaarden, dat Adam niet alleen de voortplanter van de menselijke natuur geweest is, maar ook als het ware de wortel, en dat daarom in zijn verderving terecht het geslacht van de mensen geschonden is. En dat maakt de apostel duidelijk door de vergelijking van Adam met Christus: "Gelijk door één mens, " zo zegt hij (Rom. 5:12) "de zonde in de ganse wereld ingekomen is, en door de zonde de dood, die tot alle mensen doorgedaan is, daar allen gezondigd hebben, zo is door de genade van Christus ons de rechtvaardigheid en het leven weergegeven." Wat zullen de Pelagianen hiertegen bazelen? Dat de zonde van Adam door navolging voortgeplant is? Hebben wij dan uit de gerechtigheid van Christus geen ander voordeel, dan dat ze ons als een voorbeeld ter navolging voorgesteld is? Wie zou zulk een heiligschennis kunnen verdragen? Indien het buiten kijf is, dat de gerechtigheid van Christus en het leven uit haar door mededeling onze gerechtigheid en ons leven is, dan wordt tevens uitgemaakt, dat beide zó in Adam verloren geweest zijn, als ze in Christus herwonnen worden; dat de zonde en de dood echter zó door Adam ingeslopen zijn, als ze door Christus te niet gedaan worden. De woorden zijn niet duister (Rom. 5:19), dat velen door de gehoorzaamheid van Christus gerechtvaardigd worden, gelijk zij door de ongehoorzaamheid van Adam tot zondaren waren gesteld. En dat dus tussen die twee deze betrekking is, dat Adam ons in zijn ondergang betrokken en met zich verdorven heeft, maar dat Christus ons door zijn genade tot de zaligheid heeft weergebracht. Bij het zo heldere licht van de waarheid meen ik, dat geen langer of inspannender bewijs nodig is. Zo toont hij ook in de eerste brief aan de Korinthen (1 Kor. 15:22), wanneer hij de vromen wil versterken in het vertrouwen op de opstanding, dat in Christus het leven herwonnen wordt, dat in Adam verloren was. Hij, die uitspreekt, dat wij allen in Adam gestorven zijn, betuigt ook tevens openlijk, dat wij in de smet van de zonde zijn gewikkeld. Immers de verdoemenis zou niet komen over hen, die door geen enkele schuld van de ongerechtigheid getroffen waren. Maar wat hij wil, kan men niet duidelijker inzien dan uit de betrekking tot het andere lid, waar hij leert dat de hoop des levens weergegeven is in Christus. Men weet voldoende, dat dit niet anders geschiedt dan wanneer Christus door dat wondere deelgeven aan zijn gerechtigheid zijn kracht in ons overstort, zoals elders geschreven staat (Rom. 8:10), dat de geest ons het leven is om van de gerechtigheid wil. Men mag dus wat er gezegd wordt, dat wij in Adam gestorven zijn, niet anders uitleggen, dan dat hij door te zondigen niet slechts zichzelf ellende en verderf berokkend heeft, maar ook onze natuur in hetzelfde ongeluk gestort heeft. En dat niet door de zonde van hem alleen die ons niets zou aangaan, maar omdat hij zijn ganse zaad bezoedeld heeft met die zondigheid, waarin hij gevallen was. En anders zou ook niet stand kunnen houden wat Paulus zegt (Ef. 2:3), dat allen van nature kinderen des toorns zijn, indien zij niet reeds in de moederschoot zelf vervloekt waren. En dat daar de natuur bedoeld wordt, niet zoals ze door God geschapen is, maar zoals ze in Adam verdorven is, kan men gemakkelijk in zien: want het zou allerminst betamelijk zijn, dat God tot de bewerker van de dood gemaakt

wordt. Adam heeft zichzelf dus zo verdorven, dat de besmetting van hem op zijn ganse nakomelingschap is overgegaan. Ook duidelijk genoeg spreekt de hemelse Rechter Christus het uit, dat allen slecht en zondig geboren worden, wanneer Hij leert (Joh. 3:6), dat hetgeen uit het vlees geboren is, vlees is, en dat daarom voor allen de deur des levens gesloten is, totdat ze weergeboren worden.

Boek II hoofdstuk I : 7

Dat door Adams val en afwijking het gehele menselijke geslacht aan de vloek onderworpen is en van zijn eerste oorsprong ontaard is. Over de erfzonde.

7. En tot het recht verstand van deze zaak is niet nodig zich te bekommeren over de kwestie, die de ouden niet weinig gekweld heeft, of de ziel van de zoon ontstaat als een loot uit de ziel van de vader, omdat in haar vooral de besmetting zetelt. Wij moeten daarmede tevreden zijn, dat de Heere de gaven, die Hij aan de menselijke natuur heeft willen toedelen, bij Adam in bewaring gegeven heeft. Dat hij dus, toen hij die ontvangen gaven verloren heeft, ze niet alleen voor zich, maar voor ons allen verloren heeft. Wie zou zich bekommerd maken over een loot van de ziel, wanneer hij hoort, dat Adam voor ons even goed als voor zichzelf de gaven, die hij verloren heeft, gekregen heeft? Dat die niet aan één mens gegeven zijn, maar aan de ganse menselijke natuur toegekend? Het is dus niets ongerijms, wanneer, nadat hij beroofd was, de natuur naakt en berooid in de steek gelaten wordt, en wanneer, nadat hij door de zonde bezoedeld was, de besmetting tot in de natuur kruipt. Daarom zijn uit een wortel, die verrot is, verrotte takken voortgekomen, die hun verrotting overgebracht hebben op andere twijgjes, die uit hen voortkwamen. Want de kinderen zijn in de vader op die wijze verdorven, dat ze ook de kleinkinderen besmetten; dat wil zeggen, dat het begin van het bederf zo in Adam geweest is, dat het door voortdurende uitvloeijing van de vorigen op de volgenden overgegoten wordt. Immers de besmetting heeft haar oorzaak niet in de substantie van het vlees of de ziel; maar daarin, dat het door God zo geordineerd was, dat de eerste mens de gaven, die God hem geschonken had, zowel voor zichzelf als voor de zijnen zou hebben en ook zou verliezen. Wat echter de Pelagianen als uitvlucht beweren, dat het niet waarschijnlijk is, dat van vrome ouders de kinderen de verdorvenheid overnemen, daar ze veeleer door hun zuiverheid moeten geheiligd worden, is gemakkelijk te weerleggen. Want ze stammen niet af van hun geestelijke weergeboorte, maar van vleselijke voortbrenging. Daarom brengen, zoals Augustinus zegt 1), hetzij een ongelovig schuldige, hetzij een vrijgesproken gelovige geen van beiden vrijgesprokenen voort, maar schuldigen; want ze brengen voort uit een zondige natuur. Verder, dat de kinderen in enig opzicht deel hebben aan hun heiligheid, is een bijzondere zegen van Gods volk, die niet belet, dat die eerste en algemene vervloeking van het menselijk geslacht voorafgaat. Want uit de natuur is de schuld; de heiligmaking echter uit de bovennatuurlijke genade.

1} Contra Pel. et Coel. de pecc. orig. 39.

Boek II hoofdstuk I : 8

Dat door Adams val en afwijking het gehele menselijke geslacht aan de vloek onderworpen is en van zijn eerste oorsprong ontaard is. Over de erfzonde.

8. Laat ons, opdat dit niet gezegd zij over een onzekere en onbekende zaak, de erfzonde bepalen. Het is echter niet mijn voornemen, om alle bepalingen, die door de schrijvers gegeven zijn, nauwkeurig te onderzoeken; maar ik zal slechts één te voorschijn brengen, die, naar het mij voorkomt, het best met de waarheid overeenstemt. De erfzonde dan schijnt te zijn een erfelijke slechtheid en verdorvenheid van onze natuur, die in alle delen van de ziel verspreid is; die ons in de eerste plaats schuldig maakt aan Gods toorn, en verder ook in ons de werken voortbrengt, welke de Schrift de werken des vleses noemt (Gal. 5:19). En dit is het eigenlijk, dat door Paulus meermalen zonde genoemd wordt. Maar de werken, die daaruit voortkomen, zoals overspelen, hoererijen, dieverijen, haat, moord, brasserijen, noemt hij daarom vruchten van de zonde; hoewel ze zowel op vele plaatsen in de Schrift als ook door hemzelf ook zonden genoemd worden. Deze twee moeten dus onderscheidenlijk waargenomen worden, namelijk, dat wij, daar wij zo in alle delen onzer natuur verdorven en verkeerd zijn, reeds alleen om die zodanige verdorvenheid terecht veroordeeld en schuldig verklaard zijn voor het aanschijn Gods, wie niets behaagt dan rechtvaardigheid, onschuld en zuiverheid. En dat is niet de gebondenheid voor het misdrijf van een ander. Want wanneer gezegd wordt, dat wij door de zonde van Adam schuldig geworden zijn voor het oordeel Gods, moet dat niet zo opgevat worden, alsof wij, zelf onschuldig zijnde en vrij uitgaande, de schuld van zijn misdaad droegen; maar omdat wij allen door zijn overtreding met de vloek zijn bekleed, wordt er gezegd, dat hij ons schuldig gemaakt heeft. Van hem is echter niet alleen de straf op ons overgegaan, maar ook zetelt in ons de smet, die van hem in ons gedruppeld is, en die met recht behoort gestraft te worden. Ook al noemt Augustinus 1) dit dikwijls de zonde van een ander (om duidelijker aan te tonen, dat ze door voortspruiting in ons geleid wordt), verzekert hij daarom tevens toch ook, dat ze ieders eigen zonde is. En de apostel zelf betuigt zeer nadrukkelijk (Rom. 5:12), dat de dood daarom over allen gekomen is, omdat allen gezondigd hebben, dat is, verwickeld zijn in de erfzonde en met haar smetten bezoedeld. En daarom zijn ook de kleine kinderen, doordat ze hun eigen verdoemenis van de moederschoot met zich brengen, niet door de zonde van een ander, maar door die van henzelf schuldig. Want, ofschoon ze de vruchten van hun ongerechtigheid nog niet hebben voortgebracht, hebben zij toch het zaad daarvan in zich besloten, ja zelfs is hun gehele natuur een soort zaad van de zonde; daarom moet ze wel hatelijk en verfoeilijk zijn voor God. En daaruit volgt, dat zij voor God in eigenlijke zin voor zonde gerekend wordt, omdat er geen staat van beschuldiging zou zijn zonder schuld. Vervolgens komt het tweede punt, namelijk, dat deze verkeerdheid in ons nooit werkeloos is, maar voortdurend nieuwe vruchten voortbrengt, namelijk de werken des vleses, die wij tevoren beschreven hebben: evenals wanneer een aangestoken oven een vlam en vonken uitblaast, of een bronwel zonder ophouden water opspuit. Daarom hebben zij, die de erfzonde bepaald hebben als een gemis van de oorspronkelijke gerechtigheid, die in ons moest zijn, hoewel ze alles wat in de erfzonde is, omvatten, toch nog niet duidelijk genoeg haar kracht en werkzaamheid uitgedrukt. Want onze natuur is niet alleen beroofd en ontbloot van het goede maar ook zo rijk en vruchtbaar aan alle mogelijke kwade dingen, dat zij niet werkeloos kan zijn. Zij, die gezegd hebben, dat de erfzonde begeerlijkheid is, hebben een niet al te ongeschikt woord gebruikt, als er maar aan toegevoegd werd (wat de meesten geenszins toegeven), dat al wat in de mens is, van het verstand af tot de wil toe, van de ziel af tot het vlees toe, met deze begeerlijkheid besmet en vervuld is; of om het korter te besluiten, dat de mens uit zichzelf niets anders is dan begeerlijkheid.

1) De peccat.merit.et remiss.III, 8; alibi.

Boek II hoofdstuk I : 9

Dat door Adams val en afwijking het gehele menselijke geslacht aan de vloek onderworpen is en van zijn eerste oorsprong ontaard is. Over de erfzonde.

9. Daarom heb ik gezegd, dat alle delen van de ziel door de zonde in bezit genomen zijn, sinds Adam van de bron van de gerechtigheid is afgeweken. Immers niet slechts een lagere lust heeft hem verlokkt, maar de schandelijke goddeloosheid heeft de burcht zijner ziel bezet en de hovaardij is tot in het binnenste van zijn hart doorgedrongen, zodat het nietszeggend en dwaas is om de verdorvenheid, die daaruit is voortgekomen, slechts tot de zinnelijke bewegingen, gelijk men die noemt, te beperken, of om haar een vuurmaker te noemen, die alleen dat deel, hetwelk zij zinnelijkheid noemen, tot de zonde zou verlokken, opwekken en trekken. Daarin heeft Petrus Lombardus zijn grove onwetendheid geopenbaard 1) die, de zetel dezer verdorvenheid zoekend en opsporend, zegt, dat hij, volgens getuigenis van Paulus, in het vlees gelegen is, wel niet in eigenlijke zin, maar omdat hij zich in het vlees meer vertoont. Alsof Paulus slechts een deel van de ziel aanduidde en niet de ganse natuur, die gesteld wordt tegenover de bovennatuurlijke genade. En Paulus neemt alle twijfel weg door te leren, dat de verdorvenheid niet slechts in één deel zetelt, maar dat niets zuiver of rein is van haar doodaanbrengende besmetting. Want wanneer hij handelt over de zondige natuur, veroordeelt hij niet slechts de ongeregelde bewegingen van de begeerten, die openbaar worden, maar hij beweert vooral, dat het verstand aan blindheid en het hart aan slechtheid onderworpen is. En het derde hoofdstuk van de brief aan de Romeinen is niets anders dan een beschrijving van de erfzonde. Deze blijkt duidelijker uit de vernieuwing. Want de geest die gesteld wordt tegenover de oude mens en het vlees, duidt niet alleen aan de genade, waardoor het lagere of zinnelijke deel derziel verbeterd wordt, maar omvat de volle hervorming van alle delen. En daarom beveelt Paulus (Ef. 4:23), dat niet alleen de grove lusten, te niet gedaan, maar ook dat wij in de geest des gemoeds vernieuwd moeten worden; gelijk hij ook elders (Rom. 12:2) ons beveelt, dat we veranderd moeten worden door vernieuwing des gemoeds. En daaruit volgt, dat het deel, waarin de voortrefte lijkheid en de adel van de ziel het meest schittert, niet alleen gewond is, maar zo verdorven, dat het niet alleen van node heeftgenezen te worden, maar schier een nieuwe natuur aantrekken moet. In hoe verre de zonde het verstand en het hart in beslag neemt, zullen wij later zien. Hier heb ik slechts in het kort willen aanroeren, dat de gehele mens als door een zondvloed van het hoofd tot de voeten zo overstroomd is, dat geen enkel deel vrij is van zonde; en dat daarom al wat van hem voortkomt tot zonde gerekend wordt. Zoals Paulus zegt (Rom. 8:7), dat alle aandoeningen of bedenkingen des vleses vijandschap zijn tegen God, en daarom de dood zijn.

1) I.II, dist. 31.

Boek II hoofdstuk I : 10

Dat door Adams val en afwijking het gehele menselijke geslacht aan de vloek onderworpen is en van zijn eerste oorsprong ontaard is. Over de erfzonde.

10. Laat hen nu gaan, die hun zonden aan God durven toeschrijven omdat wij zeggen, dat de mensen van nature verdorven zijn. Verkeerdelijk zoeken zij in hun beleving Gods werk, hetwelk ze hadden moeten zoeken in de ongeschonden en onverdorven natuur van Adam. Uit de schuld van ons vlees dus, niet uit God is ons verderf; aangezien wij om geen andere reden zijn verloren gegaan, dan omdat wij van onze eerste staat zijn ontaard. En hier moet men niet tegen inbrengen, dat God voor onze zaligheid beter had kunnen zorgen, als Hij Adams val verhinderd had. Want die tegenwerping is niet alleen wegens haar al te vermetele bemoeizucht voor vrome harten verfoeilijk, maar ook heeft zij betrekking op de verborgenheid van de voorbeschikking, die later te juister plaatse zal behandeld worden. Laat ons daarom ons herinneren, dat onze val aan het bederf van onze natuur moet worden toegeschreven, opdat wij de beschuldiging niet leggen op God, de auteur van de natuur. Het is wel waar, dat die dodelijke wond vastkleeft aan de natuur; maar het is van grote betekenis, of ze van elders gekomen is, dan wel van de oorsprong af in haar aanwezig geweest is. Het staat echter vast, dat ze door de zonde toegebracht is. Er is dus geen reden om te klagen, behalve over ons zelf, wat de Schrift naarstig heeft aangetekend. Want de Prediker zegt (Pred. 7:29): "Dit weet ik, dat God de mens recht gemaakt heeft, maar zij hebben zichzelf vele zonden gezocht. Het blijkt, dat aan de mens alleen zijn ondergang moet worden toegeschreven, daar hij, door Gods goedertierenheid de staat van de rechtheid verkregen hebbend, door zijn eigen dwaasheid tot ijdelheid vervallen is.

Boek II hoofdstuk I : 11

Dat door Adams val en afwijking het gehele menselijke geslacht aan de vloek onderworpen is en van zijn eerste oorsprong ontaard is. Over de erfzonde.

11. Wij zeggen dus, dat de mens door een natuurlijke zondigheid verdorven is, maar dan een zondigheid, die niet uit de natuur is voortgekomen. Wij loochenen, dat ze uit de natuur is voortgekomen, om te kennen te geven, dat ze veeleer een van buiten tot de mens gekomen eigenschap is, dan een tot zijn wezen behorende eigenschap, die van het begin af in hem gelegd was. Wij noemen haar echter natuurlijk, opdat niemand mene, dat ze door een ieder door een slechte gewoonte verkregen wordt, daar ze door een erfelijk recht allen gezamenlijk bevangen houdt. En dat doen wij niet zonder zegsman. Want om dezelfde oorzaak leert de apostel, dat wij allen van nature kinderen des toorns zijn. (Ef. 2:3). Hoe zou God, wie ook zijn allernederigste werken behagen, toornig zijn op het edelste schepsel van alle? Maar Hij is meer vertoornd op de verderving van zijn werk, dan op zijn werk zelf. Indien dus wegens de verdorvenheid van de menselijke natuur niet onjuist gezegd wordt, dat de mens van nature voor God verfoeilijk is, zal het ook niet dwaas zijn te zeggen, dat hij van nature slecht en zondig is. Gelijk Augustinus niet schroomt ter oorzaak van de verdorven natuur te spreken van natuurlijke zonden, die in ons vlees noodzakelijk heersen, wanneer Gods genade niet aanwezig is. Zo verdwijnt het dwaze gebazel van de Manicheën, die, daar ze het voorstelden, dat in de mens een wezenlijke boosheid aanwezig is, het gewaagd hebben daarvoor een tweede schepper te verzinnen, om niet de schijn te hebben, dat ze aan de rechtvaardige God de oorzaak en het begin van het kwaad toeschreven.

Boek II hoofdstuk II : 1

Dat de mens nu beroofd is van wilsvrijheid en aan jammerlijke dienstbaarheid onderworpen.

1. Nadat we gezien hebben, dat de heerschappij van de zonde, sinds zij de eerste mens aan zich geknecht heeft, niet alleen in het ganse geslacht woedt, maar ook in haar geheel iedere ziel afzonderlijk bevangen heeft, blijft ons nu over nader te onderzoeken, of wij, sinds wij in deze slavernij geraakt zijn, van alle vrijheid beroofd zijn, en indien nog enig deeltje daarvan over is, hoever de kracht daarvan gaat. Maar opdat de waarheid van deze kwestie ons des te gemakkelijker in het oog valle, zal ik terloops het doel stellen, waarop de gehele hoofdzaak gericht moet worden. Dit nu zal de beste manier zijn om ons te hoeden voor dwaling, dat we de gevaren nagaan, die van beide zijden dreigen. Want wanneer de mens alle rechtheid ontzegd wordt, neemt hij terstond daaruit een reden tot traagheid; en omdat er gezegd wordt, dat hij van zichzelf niets vermag tot beoefening van de gerechtigheid, bekommert hij zich niet om haar, alsof hij niet met haar te maken heeft. Aan de andere kant kan men hem niet een kleinigheid toekennen, of men beneemt God zijn eer en hij zelf wordt door een vermetel zelfvertrouwen aan het wankelen gebracht. Opdat wij dus op die klippen niet stranden, moeten wij deze koers houden, dat de mens, geleerd hebbend, dat in hem niets goeds over is en dat hij door een allerjammerlijkste noodzakelijkheid van alle kanten is ingesloten, toch ook onderwezen wordt te jagen naar het goede, dat hem ontbreekt, en naar de vrijheid, waarvan hij beroofd is, en dat hij heftiger uit zijn traagheid wordt opgewekt, dan wanneer men het ten onrechte voorstelde, dat hij met de grootste kracht was toegerust. Hoe noodzakelijk dit laatste is, ziet een ieder. Over het eerste zie ik, dat meer mensen in twijfel zijn, dan paste. Want nadat vastgesteld is, dat er geen verschil van mening over zijn mag, dat de mens niets van het zijne ontnomen mag worden, behoort openlijk vast te staan, van hoe groot belang het is, dat hem zijn valse roem ontnomen wordt. Want indien zelfs toen niet de mens toegestaan was in zich zelf te roemen, toen hij door Gods weldadigheid met de hoogste gaven getooid was, hoe moet hij dan nu vernederd worden, nu hij ter oorzaak van zijn ondankbaarheid van zijn uitnemende heerlijkheid tot in de uiterste schande is neergeworpen. Voor de tijd, zeg ik, waarin hij tot het hoogste punt van eer gestegen was, kent de Schrift hem niets anders toe, dan dat hij geschapen was naar het beeld Gods: waardoor zij te kennen geeft, dat hij niet door zijn eigen goederen, maar door de gemeenschap met God gelukkig was. Wat is er dan nu over dan dat hij, van alle heerlijkheid ontbloot en beroofd, God erkenne, voor wiens weldadigheid hij niet dankbaar kon zijn, toen hij overvloedige van de rijkdommen zijner genade? En dat hij Hem, die hij door de erkenning zijner goederen niet verheerlijkt heeft, nu tenminste door de belijdenis zijner eigen armoede verheerlijke? Ook is het evenzeer in ons belang, dat alle lof van wijsheid en macht ons ontzegd wordt, als het strekt tot Gods eer: zodat zij, die ons iets meer toekennen dan waar is, tegelijkertijd heiligschennis plegen en ons verderf zoeken. Want wanneer men ons leert door eigen kracht te strijden, wat gebeurt er dan anders dan dat we op een rietstok in de hoogte gestoken worden om, zodra als die breekt, terneder te storten? Trouwens al te zeer worden onze krachten zelfs geprezen, wanneer ze met een rietstok vergeleken worden. Want rook is het, al wat ijdele mensen daarover verzonnen hebben en bazelen. Daarom wordt niet ten onrechte door Augustinus zo dikwijls dit voortreffelijk gezegde herhaald, dat de

vrije wil door zijn verdedigers meer neergeworpen dan bevestigd wordt. Dit moest ik noodzakelijk vooraf zeggen wegens sommigen, die, wanneer zij horen, dat het menselijk vermogen tot de grond toe omgeworpen wordt, opdat Gods macht in de mens opgebouwd worde, deze ganse uiteenzetting door en door haten, alsof ze gevaarlijk was, om niet te zeggen overbodig, hoewel toch blijkt, dat ze in de godsdienst noodzakelijk en voor ons zeer nuttig is.

Boek II hoofdstuk II : 2

Dat de mens nu beroofd is van wilsvrijheid en aan jammerlijke dienstbaarheid onderworpen.

2. Daar wij een weinig te voren gezegd hebben, dat de vermogens van de ziel in het verstand en het hart gelegen zijn, laat ons dan nu nagaan, wat ieder van die beide vermag. De wijsgeren stellen zich met grote eensgezindheid voor, dat de rede zetelt in het verstand, om als een fakkel alle overleggingen voor te lichten en als een koningin de wil te besturen. Want ze menen, dat ze zo van Goddelijk licht doortrokken is, dat ze uitstekend kan raadgeven, en dat ze zo uitmunt in kracht, dat ze uitstekend kan gebiedend. Dat daarentegen de zinnen slap zijn en bevangen door kortzichtigheid, zodat ze altijd op de grond kruipen en zich wentelen in grovere dingen en zich nooit opheffen tot ware scherpziendheid. Dat de lust, wanneer hij het verduurt om aan de rede te gehoorzamen, en zich niet door de zinnen laat knechten, zich laat leiden tot de beoefening van de deugden, de rechte weg houdt en vervormd wordt tot wil; maar indien hij zich in de dienst van de zinnen begeeft, dat hij dan door hen bedorven en verslechterd wordt, zodat hij ontaardt in zinnelijke begeerte. En in 't algemeen, daar naar hun mening die vermogens, waarvan ik boven sprak, in de ziel hun zetel hebben, namelijk het verstand, de zinnen en de lust of de wil (welke benaming reeds door het alge meen gebruik aanvaard is), beweren ze, dat het verstand toegerust is met de rede, die een uitstekende leidsvrouw is om goed en ge lukkig te leven, wanneer slechts het verstand zich in zijn voortreffelijkheid handhaaft en zijn van nature geschonken kracht openbaart. Dat echter de lagere beweging van het verstand, die de zinnen genoemd wordt en waardoor het verstand tot dwaling en begoocheling wordt meegesleurd, zodanig is, dat ze door de roede van de rede getemd en langzamerhand overwonnen kan worden. De wil plaatsen zij verder midden tussen de rede en de zinnen, als een, die zijn eigen meester is en in de vrijheid staat, hetzij hij wil gehoorzamen aan de rede, hetzij hij zich door de zinnen wil laten meesleuren.

Boek II hoofdstuk II : 3

Dat de mens nu beroofd is van wilsvrijheid en aan jammerlijke dienstbaarheid onderworpen.

3. Zij loochenen somtijds wel niet, ongetwijfeld omdat ze door de ervaring zelf overtuigd zijn, dat het zeer moeilijk is voor de mens om de heerschappij van de rede in zich te bevestigen, daar hij nu eens gekitteld wordt door de verlokkingen van de genietingen, dan weer door een valse voorstelling van wat goed is bedrogen wordt, en dan weer door onmatige driften heftig geschokt wordt, en als het ware door touwen of pezen, zoals Plato zegt 1), naar verschillende kanten meegesleurd wordt. En daarom

ook zegt Cicero 2) dat die door de natuur gegeven vlammetjes door slechte meningen en kwade zeden weldra uitgeblust worden. Wanneer echter zulke ziekten eenmaal de geest van de mensen in beslag hebben genomen, dan erkennen zij, dat ze te heftig woeden, dan dat men ze gemakkelijk zou kunnen bedwingen; en zij aarzelen niet ze te vergelijken met woeste paarden, die na hun bezinning te hebben verloren, even alsof ze hun voerman hebben afgeworpen, tomeloos en onmatig voort hollen. Maar dit achten ze aan geen twijfel onderhevig, dat de deugden en ondeugden in onze macht zijn. Want als het tot onze keus staat, zo zeggen ze 3), dit of dat te doen, dan staat het ook tot onze keuze het niet te doen. Aan de andere kant als het tot onze keuze staat het niet te doen, dan ook het wel te doen. Het schijnt dan, dat we door vrije keuze doen wat we doen, en ons onthouden van datgene, waarvan we ons onthouden; dus als we iets goeds doen, wanneer het ons lust, dan zijn wij ook in staat het na te laten; en indien wij iets kwaads volbrengen, kunnen wij het ook vermijden. Ja zelfs zijn sommigen van hen 4) zo ver gegaan, dat zij wel verkondigen, dat het een geschenk van de goden is, dat wij leven; maar dat het van ons komt, dat we goed en heilig leven. Vandaar ook de woorden, die Cicero Cotta in de mond legt 5), dat, daar ieder zich zijn eigen deugd verwerft, niemand van de wijzen ooit daarvoor God dank betuigd heeft. Want wegens onze deugd, zegt hij, worden wij geprezen, en in de deugd roemen wij. En dat zou niet gebeuren, wanneer ze een geschenk Gods was, en niet van ons kwam. En een weinig verder: dit is het oordeel van alle mensen, dat men de fortuin moet vragen van God, maar de wijsheid uit zichzelf moet nemen. Dit is dus in hoofdzaak de mening van alle wijsgeren, dat de rede van het menselijk verstand voldoende is voor een juist bestuur; en dat de wil, die aan haar ondergeschikt is, door de zinnen wel tot het kwade opgeruid wordt, maar, daar hij een vrije keus heeft, geenszins kan verhinderd worden om de rede als leidsvrouw in alles te volgen.

1) De legib.I.

2) Tusc. quaest. III.

3) Vgl. Arist.Eth. III, 5.

4) Seneca passim.

5) De nat.deor.III, 87

Boek II hoofdstuk II : 4

Dat de mens nu beroofd is van wilsvrijheid en aan jammerlijke dienstbaarheid onderworpen.

4. Wat aangaat de kerkelijke schrijvers: ofschoon er niemand geweest is, die niet erkende, dat de gezondheid van de rede in de mens zwaar ten gevolge van de zonde gewond is, en dat de wil door slechte begeerten zeer bevangen is, zijn toch velen van hen veel dichter dan passend is tot de wijsgeren genaderd. En de ouden onder hen schijnen mij de menselijke krachten met deze bedoeling zozeer verheven te hebben, om niet, wanneer ze uitdrukkelijk 's mensen onmacht beleden, in de eerste plaats de schaterlach van de wijsgeren, met wie zij toen te strijden hadden, op te wekken, en vervolgens om niet aan het vlees, dat uit eigen beweging maar al te traag is tot het goede, een nieuwe gelegenheid tot verslapping te verschaffen. Opdat ze dus niets zouden leren, dat ongerijmd was naar het algemeen oordeel van de mensen hebben zij hun best gedaan om de leer van de Schrift met de leerstellingen van de wijsbegeerte half en half te verzoenen; maar dat ze voornamelijk het tweede doel op het oog gehad hebben, namelijk dat ze geen plaats zouden bieden aan verslapping, blijkt uit hun

eigen woorden. Chrysostomus zegt ergens 1): "Daar God het goede en het kwade in onze macht geplaatst heeft, heeft Hij de vrije beoordeling van de keuze geschonken, en houdt ons, wanneer we onwillig zijn, niet terug, maar omhelst ons, als we willen." Evenzo 2): "Dikwijls wordt hij, die slecht is, als hij wil, in een goede veranderd, en hij die goed is, valt af door luiheid en wordt slecht; want God heeft onze natuur begiftigd met een vrije wil, en legt ons geen noodzakelijkheid op, maar nadat Hij passende geneesmiddelen gegeven heeft, laat Hij alles afhangen van de opvatting van de zieke." Evenzo 3): "Evenals wij, tenzij we door Gods genade gesteund worden, nooit iets goeds kunnen doen, zo zullen wij ook de hemelse gunst niet kunnen verwerven, tenzij wij het onze daaraan toe doen." Hij had te voren gezegd, dat wij ook iets moeten aanbrengen, opdat het niet geheel van Gods hulp afhangt. Daarom is dit woord hem op vele plaatsen vertrouwd: "Laat ons het onze toebrengen, het overige zal God vervullen." Hiermee stemt overeen wat Hieronymus zegt 4), dat wij moeten beginnen, maar God voltoeien, dat wij moeten toebrengen, wat wij kunnen, maar Hij vervullen, wat wij niet kunnen. Ge ziet onge twijfeld, dat zij in die uitspraken de mens in het streven naar de deugd meer hebben toegekend, dan behoorde; want zij meenden, dat zij op geen andere wijze ons uit de ons ingeboren traagheid konden opwekken, dan wanneer ze ons verweten, dat we door haar alleen zondigen. Met welk een handigheid dit door hen gedaan is, zullen we later zien. Dat ongetwijfeld de uitspraken, die we aangehaald hebben, geheel onjuist zijn, zal een weinig verder blijken. Ofschoon verder bovenal de Grieken, en onder hen in het bijzonder Chrysostomus, in het verheffen van de macht van de menselijke wil de maat te buiten zijn gegaan, verschillen toch alle oude schrijvers, behalve Augustinus, aangaande deze zaak zozeer, of zijn ze zo onzeker of spreken ze zo verward, dat men uit hun geschriften nagenoeg niets zekers kan vermelden. Daarom zullen wij ons niet beijveren om de mening van ieder van hen nauwkeuriger mede te delen, maar, uit ieders geschriften hier en daar iets nemend, zullen wij zoveel ontleen, als de uitlegging van het onderwerp schijnt te vereisen. Zij, die later gevolgd zijn, zijn langzamerhand de een na de ander tot steeds erger vervallen, terwijl ieder voor zich de roem najaagt van scherpzinnigheid in het verdedigen van de menselijke natuur; totdat het zover gekomen is, dat men algemeen meende, dat de mens slechts in het zinnelijk deel verdorven is, maar dat hij de rede geheel en de wil ook voor het grootste deel ongeschonden in zijn bezit heeft. Ondertussen leefde dit in aller mond, dat de natuurlijke gaven in de mens verdorven, maar de bovennatuurlijke van hem weggenomen waren. Maar ternauwernood was één op de honderd, die oppervlakkig begreep, waarop die uitspraak uitliep. Voorzeker, indien ik duidelijk zou willen leren, hoe de verdorvenheid van de natuur is, zou ik met deze woorden gemakkelijk tevreden zijn. Maar het is van groot belang, dat aandachtig nagegaan, wordt, wat de mens vermag, die in alle delen zijner natuur verdorven en van de bovennatuurlijke gaven beroofd is. Zij, die beweerden discipelen van Christus te zijn, hebben dus wat al te zeer op de manier van de wijsgeren over deze zaak gesproken. Want alsof de mens nog ongerept stond, is de uitdrukking "vrije wil" altijd bij de Latijnse schrijvers in gebruik gebleven. De Griekse echter hebben zich niet geschaamd een nog veel aanmatigender woord te gebruiken, want zij noemden de mens eigenmachtig, alsof de macht over hemzelf bij de mens berustte. Aangezien dus allen, tot zelfs de grote massa toe, doordrongen zijn van dit beginsel, dat de mens toegerust is met een vrije wil, maar sommigen van hen, die boven hen schijnen te willen uitsteken, niet weten, hoever zich dit uitstrekt, moeten wij eerst de kracht van dit woord onderzoeken en dan uit de eenvoud van de Schrift nagaan, wat de mens door zijn eigen natuur vermag ten goede of kwade. Ofschoon de uitdrukking "vrije wil" in alle geschriften herhaaldelijk

voorkomt, hebben slechts weinigen vastgesteld, wat ze betekent. Toch schijnt Origenes neergeschreven te hebben datgene, waarin ze overal met elkander overeenstemden, toen hij zeide 5), dat de vrije wil is het vermogen van de rede om goed en kwaad te onder scheiden, en van de wil om een van beide te kiezen. En Augustinus verschilt niet van hem, wanneer hij leert, dat de vrije wil is het vermogen van de rede en de wil, waardoor het goede gekozen wordt, als de genade haar hulp biedt, het kwade, wanneer zij haar steun onthoudt. Duisterder spreekt Bernardus, terwijl hij scherpzinnig spreken wil, zeggende, dat de vrije wil is een overeen stemming, vanwege de onverliesbare vrijheid van de wil, en het onontkoombare oordeel van de rede. En ook de bepaling van Anselmus is niet duidelijk genoeg, die leert dat de vrije wil is het vermogen om de rechte staat te bewaren terwille van die staat zelf. Daarom hebben Petrus Lombardus 6) en de Scholastieken meer de bepaling van Augustinus aanvaard, omdat zij duidelijker was, en Gods genade niet uitsloot; want ze zagen, dat zonder die de wil op zichzelf voor zichzelf niet voldoende was. Maar toch voegen zij ook het hunne er aan toe, omdat zij meenden, dat het óf beter was, óf kon dienen tot nadere uitlegging. In de eerste plaats zijn zij het er mee eens, dat het woord wil of beslissing meer behoort tot de rede, die te onderscheiden heeft tussen goed en kwaad, en dat het bijvoegsel vrij in eigenlijke zin betrekking heeft op de wil, die naar beide zijden kan gebogen worden. Daarom, omdat de vrijheid eigenlijk past bij de wil, zegt Thomas 7) dat het zeer goed uitkomt, wanneer de vrije wil of beslissing genoemd wordt een macht om te kiezen, die, hoewel bestaand uit een vermenging van verstand en lust, toch meer overhelt naar de lust. Daar hebben wij dus datgene, waarin, volgens hun lering, de kracht van de vrije wil of de vrije beslissing gelegen is, namelijk in de rede en de wil. Nu moeten we nog in 't kort zien, hoeveel ze aan ieder van die beide toekennen.

1) Hom. de prodit. Iudae.

2) Hom. 18 in Genes.

3) Hom. 52.

4) Dial. 3 contra Pelag.

5) De princ.III

6) Sent.II dist.24, sect.5

7) Part.I, quaest.83, art.3

Boek II hoofdstuk II : 5

Dat de mens nu beroofd is van wilsvrijheid en aan jammerlijke dienstbaarheid onderworpen.

5. Gemeenlijk plegen zij de middelmatige dingen, namelijk die, welke geen betrekking hebben op het koninkrijk Gods, te stellen onder 's mensen vrije overlegging; maar de ware gerechtigheid plegen zij te rekenen tot Gods bijzondere genade en de geestelijke weergeboorte. En wanneer de schrijver van het werk over de roeping van de heidenen dit wil aantonen, somt hij drieërlei wil op 1): ten eerste een zinnelijke, ten tweede een natuurlijke, ten derde een geestelijke wil; van die leert hij dat de eerste twee voor de mens vrij zijn, en dat de laatste het werk is van de Heilige Geest in de mens. Of dit waar is, zal te zijner plaatse behandeld worden; want nu is het mijn bedoeling in het kort anderer mening te vermelden, niet haar te weerleggen. Hierdoor komt het, dat, wanneer de schrijvers handelen over de vrije wil, zij voornamelijk onderzoeken niet wat hij vermag tot het verrichten van de in het

dagelijks leven voorkomende of uiterlijke handelingen, maar wat hij vermag tot gehoorzaamheid aan de wet Gods. En deze laatste vraag erken ik, dat de voornaamste is, hoewel ik meen, dat ook de eerste niet geheel veronachtzaamd mag worden. En ik hoop, dat ik van deze mening zeer goede rekenschap zal geven. In de scholen heeft zich ook een onderscheiding gehandhaafd, die drieërlei vrijheid opsomt 2): de eerste van noodzakelijkheid, de tweede van zonde, de derde van ellende; van welke de eerste de mens van nature zo aanhangt, dat ze hem op generlei wijze kan ontroofd worden, maar de beide andere door de zonde verloren zijn. Deze onderscheiding aanvaard ik gaarne, behoudens het feit, dat daarin noodzakelijkheid verkeerdelijk met de dwang wordt saamgevoegd: hoe groot het onderscheid tussen die beide is en hoe nodig het is, dat in acht te nemen, zal elders blijken.

1} Ps. Ambr. de voc. gent. I, 2.

2} Lombard. II, dist. 25.

Boek II hoofdstuk II : 6

Dat de mens nu beroofd is van wilsvrijheid en aan jammerlijke dienstbaarheid onderworpen.

6. Indien dit aangenomen wordt, zal het buiten twijfel zijn, dat de mens geen vrije wil heeft tot goede werken, indien hij niet door de genade geholpen wordt, en dat wel door de bijzondere genade, waarmede alleen de uitverkorenen door de weergeboorte begiftigd worden. Want ik bekreun mij niet om de krankzinnigen, die bazelen, dat de genade gelijkelijk en zonder onderscheid ter beschikking gesteld is 1). Maar dit is nog niet duidelijk, of de mens geheel en al beroofd is van het vermogen om goed te doen, dan wel of hij nog enige, zij het dan ook kleine en zwakke, kracht heeft, die op zichzelf wel niets vermag, maar toch, wanneer de genade haar hulp biedt, zelf ook haar rol speelt. Wanneer Lombardus, de meester van de sententiën 2), dit wil uitleggen, leert hij, dat wij tweeërlei genade nodig hebben, om geschikt gemaakt te worden tot een goed werk. De ene noemt hij de werkende, die maakt, dat wij het goede krachtdadig willen; de andere de medewerkende, die de goede wil volgt om hem te helpen. In deze verdeling mishagt mij dit, dat, terwijl hij aan de genade Gods de krachtdadige lust tot het goede toeschrijft, hij er op doelt, dat de mens reeds uit zijn eigen natuur in zekere zin het goede, zij het dan niet krachtdadig, begeert; zoals Bernardus, hoewel hij beweert, dat de goede wil het werk Gods is, toch aan de mens toekent, dat hij uit eigen beweging zulk een goede wil begeert. Maar dat is ver verwijderd van de bedoeling van Augustinus 3), aan wie toch Lombardus deze verdeling wil schijnen ontleend te hebben. In het tweede lid ergert mij de dubbelzinnigheid, die aanleiding gegeven heeft tot een verkeerde uitlegging. Want zij meenden, dat wij daarom met de tweede genade Gods meewerkten, omdat het in onze macht zou staan om de eerste genade óf door haar te versmaden, vruchteloos te maken, óf door haar gehoorzaam te volgen, te bevestigen. En de schrijver van het boek over de roeping van de heidenen drukt dat zo uit 4), dat het hun, die het oordeel van de rede gebruiken, vrij staat van de genade af te wijken, zodat niet afgeweken te hebben een voorrecht is, en zodat datgene, dat slechts door medewerking van de Geest kan geschieden, hun tot verdienste gerekend wordt, door wier wil het nagelaten had kunnen worden. Deze twee wilde ik terloops vermelden, opdat gij, lezer, zoudt zien, hoezeer ik verschil van de zuiverste scholastieken. Want ik verschil veel meer van de nieuwere sofisten, dan zij van de oude schrijvers. Hoe het ook zij, toch begrijpen wij

uit deze verdeling, op welke wijze zij de mens een vrije wil gegeven hebben. Want eindelijk verklaart Lomhardus 5), dat wij een vrije wil hebben niet in de zin, dat wij tot het doen of bedenken van goed en kwaad evenzeer in staat zijn, maar slechts in die zin, dat wij los zijn van dwang. En de vrijheid wordt niet verhinderd, al zijn wij ook slecht en dienaar van de zonde en ook al kunnen wij niet anders dan zondigen.

1} Lombard. II, dist.26, sect.7, 8.

2} II, dist.26.

3} de lib. arb.

4} II, 4

5} 11, dist. 25.

Boek II hoofdstuk II : 7

Dat de mens nu beroofd is van wilsvrijheid en aan jammerlijke dienstbaarheid onderworpen.

7. Op die manier zal men dus zeggen, dat de mens een vrije wil heeft, niet omdat hij een vrije keuze heeft van goed evenzeer als van kwaad, maar omdat hij kwaad doet volgens zijn wil en niet door dwang. Uitnemend; maar waartoe was het goed om een zo geringe zaak met zo'n trotse titel te sieren? Het is inderdaad een uitnemende vrijheid; als de mens niet gedwongen wordt de zonde te dienen; maar toch is hij zulk een gewillige dienstknecht, dat zijn wil geboeid gehouden wordt met de kluisters van de zonde. Ik verafschuw woordenstrijd, waardoor de Kerk tevergeefs wordt vermoed: maar ik ben van oordeel, dat men zich angstvallig moet hoeden voor woorden, die iets ongerijms aanduiden, vooral wanneer daarin dwalen verderfelijke is. Hoe weinigen echter zijn er, vraag ik, wanneer ze horen, dat de mens een vrije wil wordt toegeschreven, het niet terstond zo opvatten, dat hij heer is over zijn verstand en wil, en zich uit zichzelf naar beide kanten kan buigen ? Maar, zal iemand zeggen, een dergelijk gevaar zal opgeheven zijn, wanneer de grote massa over de betekenis naarstig ingelicht wordt. Integendeel: daar het menselijk verstand van zelf geneigd is tot onwaarheid, zal het eerder een dwaling putten uit één woordje, dan de waarheid uit een uitvoerig betoog. En daarvan hebben we, juist in dit woordje, een proef, die zekerder is dan te wensen ware. Want met voorbij gaan van de uitlegging van de oude schrijvers, is bijna de gehele latere tijd blijven hangen aan de eigenlijke betekenis van het woord en zo gekomen tot een verderfelijke brutaliteit.

Boek II hoofdstuk II : 8

Dat de mens nu beroofd is van wilsvrijheid en aan jammerlijke dienstbaarheid onderworpen.

8. Indien het gezag van de vaderen indruk op ons maakt: zij hebben het woord vrije wil wel voortdurend in de mond, maar tegelijkertijd verklaren zij, welke waarde zij aan het gebruik daarvan hechten. Vooral Augustinus, die niet aarzelt de wil slaafs te noemen 1). Op een of andere plaats toont hij tegen hen, die de vrije wil loochenen; maar hij verklaart de voornaamste reden daarvan, wanneer hij zegt 2): "Slechts wage niemand het de vrije wil zo te loochenen, dat hij de zonde zou willen verontschuldigen." Maar ongetwijfeld erkent hij elders 3), dat zonder de Geest de wil

des mensen niet vrij is, daar hij onderworpen is aan begeerten, die haar kluisteren en overwinnen. Evenzo 4), dat de natuur begonnen is haar vrijheid te missen, nadat de wil overwonnen was door de zonde, waarin hij gevallen is. Evenzo 5), dat de mens, zijn vrije wil slecht gebruikt hebbend, zichzelf en zijn wil verloren heeft. Evenzo 6), dat de vrije wil gevangenen genomen is, en daarom niets vermag tot gerechtigheid. Evenzo 7) dat niet vrij zal zijn, wat door Gods genade niet vrijgemaakt is. Evenzo 8), dat de gerechtigheid Gods volbracht wordt, niet wanneer de wet beveelt en de mens als het ware door eigen krachten handelt, maar wanneer de Geest helpt en 's mensen niet vrije, maar door God bevrijde wil gehoorzaamt. En van dat alles geeft hij in 't kort rekenschap, wanneer hij elders schrijft 9), dat de mens de grote krachten van een vrije wil ontvangen heeft, toen hij geschapen werd, maar ze door te zondigen verloren heeft. Dus berispt hij elders 10), na aangetoond te hebben, dat de vrije wil wordt verleend door middel van de genade, heftig hen, die zich die wil aanmatigen zonder de genade. Hoe durven toch, zegt hij, ellendige mensen zich verhovaardigen op de vrije wil, voordat zij bevrijd worden, of op hun krachten, als ze reeds bevrijd zijn ? Zij letten er ook niet op, dat in het woord vrije wil zelf sprake is van vrijheid. Waar echter de Geest des Heeren is, daar is vrijheid. (2 Kor. 3:17). Indien zij dus dienstknechten van de zonde zijn, wat beroemen zij zich op hun vrije wil? Want door wie iemand overwonnen is, diens dienstknecht is hij geworden. Indien zij echter bevrijd zijn, wat beroemen zij zich alsof het hun eigen werk was? Of zijn zij zo vrij, dat zij ook niet de dienstknechten willen zijn van Hem, die zegt (Joh. 15:5): "Zonder mij kunt gij niets doen" ? Ja, zelfs schijnt hij op een andere plaats 11) op spottende toon te spreken over het gebruik van dat woord, wanneer hij zegt, dat de wil wel vrij is, maar niet bevrijd, dat hij vrij is van gerechtigheid, maar een dienstknecht van de zonde. En die uitspraak herhaalt hij elders 12) en legt haar uit, waar hij leert, dat de mens niet vrij is van de gerechtigheid, tenzij door de beslissing van zijn wil, dat hij echter van de zonde niet vrij wordt, tenzij door de genade van de Zaligmaker. Hij, die getuigt, dat voor hem de vrijheid van de mens niets anders is dan een ontnechting of vrijmaking van de gerechtigheid, schijnt met de nietszeggende naam van die vrijheid fraai de spot te drijven. Daarom, indien iemand zichzelf het gebruik van dit woord met goed inzicht veroorlooft, zal hij van mijn kant daarmee geen last krijgen; maar omdat ik van oordeel ben, dat het zonder groot gevaar niet behouden kan worden, maar het integendeel de kerk ten zeerste ten goede zal komen, als het afgeschafte wordt, zou ik het liever niet willen gebruiken, en wensen, dat anderen, wanneer ze mij raad vragen, zich ervan onthielden.

- 1} Contra Iulian. I.
- 2} Hom.53 in Ioann
- 3} Epist.145 ad Anast.
- 4} de perf. iust.4.
- 5} Ench. ad Laurent.30
- 6} Ad Bonif.III, 8.7} Ad Bonif.I, 3.
- 8} Ad Bonif.III, 7.
- 9} De verb. Apost.serm.2 (131, 6).
- 10} De spir. et lit. 30.
- 11} De corrept. et grat 13.
- 12} Ad Bonif. I, 2.

Dat de mens nu beroofd is van wilsvrijheid en aan jammerlijke dienstbaarheid onderworpen.

9. Het moge wellicht schijnen, dat ik mijn zaak te mijnen nadele beïnvloed heb, doordat ik bekend heb, dat alle kerkelijke schrijvers, uitgezonderd Augustinus, zo weifelachtig of veranderlijk in deze zaak gesproken hebben, dat er niets zekers uit hun geschriften kan worden opgemaakt. Want sommigen zullen dit zo uitleggen, alsof ik hen daarom wilde verhinderen hun stem in 't geding te doen horen, omdat ze allen mijn tegenstanders zijn. Ik echter heb niets anders op het oog gehad, dan dat ik eenvoudig en te goeder trouw heb willen zorgen voor vrome harten, die altijd onzeker zullen blijven weifelen, als ze in dit stuk moeten wachten op de mening van de oude schrijvers: immers nu eens leren ze de mens, beroofd van de krachten van de vrije wil, de toevlucht te nemen tot de genade alleen; dan weer rusten zij hem uit of schijnen hem uit te rusten met zijn eigen wapenen. Toch is het niet moeilijk te doen blijken, dat zij bij deze weifelachtige wijze van spreken, doordat ze de menselijke macht niets of zo gering mogelijk achtten, de gehele lof voor alle goede dingen aan de Heilige Geest toegekend hebben; want ik kan dat doen, door enige uitspraken van hen hier in te voegen, waarin dat duidelijk geleerd wordt. Want wat bedoelen die woorden van Cyprianus, die zo dikwijls door Augustinus worden aangehaald 1): "Wij mogen in niets roemen, want niets is van ons", anders dan dat de mens, geheel vernietigd in zichzelf, moet leren gans van God afhanke lijk te zijn? Wat betekenen de woorden van Augustinus 2) en Eucherius, wanneer ze uiteenzetten, dat Christus de boom des levens is en dat hij, die zijn hand naar die boom uitstrekt, zal leven, en dat het goeddunken van de wil de boom van de kennis des goeds en des kwaads is, en dat hij, die de genade Gods ver latende daarvan proeft, zal sterven? En wat betekenen de woorden van Chrysostomus 3), dat ieder mens niet alleen van nature een zondaar is, maar dat hij geheel zonde is? Indien niets goeds van ons is, indien de mens van het hoofd tot de voeten geheel zonde is, indien hij zelfs niet eens mag beproeven, wat het vermogen van de wil vermag, hoe is het dan nog geoorloofd de lof voor een goed werk tussen God en de mens te verdelen? Ik zou zeer veel van dergelijke aard uit andere schrijvers kunnen aanhalen, maar opdat niemand mij voor de voeten zou kunnen werpen, dat ik al leen datgene uitkies, dat mijn zaak dient, en listig voorbijga, wat tegen haar ingaat, onthoud ik mij van een dergelijke vermelding. Maar toch durf ik dit verzekeren, dat ook al gaan ze soms wat al te ver in het verheffen van de vrije wil, toch dit doel hun voor ogen gestaan heeft: de mens te leren zich geheel en al af te wenden van het vertrouwen op eigen kracht en zijn sterkte alleen gevestigd te houden in God. Nu kom ik tot de eenvoudige uitlegging van de waarheid in het beschouwen van 's mensen na tuur.

1} De praed. sanct.3; ad Bonif.IV, alib.

2} De Gen. ad lit. 8, 4.

3} Hom. I in adventu.

Boek II hoofdstuk II : 10

Dat de mens nu beroofd is van wilsvrijheid en aan jammerlijke dienstbaarheid onderworpen.

10. Echter zie ik mij genoodzaakt hier te herhalen, wat ik in het begin van dit hoofdstuk gezegd heb, namelijk, dat hoe meer men door het bewustzijn van zijn ellende, armoede, naaktheid en schande terneergeslagen en terneergeworpen is, men des te groter vordering gemaakt heeft in zelfkennis. Want er is geen gevaar, dat de mens zichzelf te veel ontnemt, wanneer hij maar leert, dat hij in God moet herwinnen, wat hem ontbreekt. Maar hij kan voor zichzelf niet nog zo weinig nemen boven hetgeen hem toekomt of hij richt zichzelf te gronde door ijdele vermetelheid en komt, doordat hij de Goddelijke eer aan zich trekt, schuldig te staan aan grove heiligschennis. En voorzeker zo dikwijls deze lust in ons hart binnendringt, om te verlangen iets van onszelf te hebben, wat eerder in ons dan in God zetelt, laat ons dan bedenken, dat deze gedachte ons door geen andere raadsman inge geven wordt, dan die onze eerste ouders er toe gebracht heeft om te willen zijn als goden, wetende het goed en het kwaad. Als het een duivels woord is, hetwelk de mens zich in zichzelf doet verheffen, laat ons daaraan geen plaats geven, tenzij het ons lust raad in te winnen van de vijand. Het is wel aangenaam zoveel eigen kracht te hebben, dat men zichzelf genoegzaam is; maar opdat wij ons niet laten verlokken tot zulk een ijdel zelfvertrouwen, mogen ons zoveel ernstige uitspraken afschrikken, door welke wij streng terneergeworpen worden, als daar zijn deze: "Vervloekt is hij, die op een mens vertrouwt en vlees tot zijn arm stelt" (Jer. 17:5). Evenzo: "God heeft geen lust aan de sterkte des paards; Hij heeft geen welgevallen aan de benen des mans; maar Hij heeft een welgevallen aan hen, die Hem vrezen, die op zijn goedertierenheid hopen" (Ps. 147:10, 11). Evenzo: "Hij geeft de moeden kracht, en Hij vermeedert de sterkte die, die geen krachten heeft; Hij maakt, dat de jongen moede en mat worden, en dat de jongelingen vallen; maar dat die op Hem alleen hopen, versterkt worden" (Jes. 40:29) e.v. Al deze woorden bedoelen dat wij niet mogen steunen op de allergeeringste mening van eigen kracht, als wij willen, dat God ons gunstig zij, die de hovaardigen weerstaat, maar de nederigen genade geeft (Jac. 4:6). Dan moeten ons weer in de herinnering komen deze beloften: "Ik zal water gieten op de dorstige en stromen op het droge" (Jes. 44:3). Evenzo: "O alle gij dorstigen, komt tot de wateren" (Jes. 55:1). Welke beloften getuigen, dat niemand toegelaten wordt tot het ontvangen van Gods zegeningen dan zij, die wegsmelten door het besef van hun armoede. Men moet ook niet zulke beloften voorbijgaan als deze bij Jesaja (Jes. 60:19): "De zon zal u niet meer wezen tot een licht des daags en de maan tot een licht des nachts; maar de Heere zal u wezen tot een eeuwig licht." Voorzeker neemt de Heere de glans van de zon of van de maan niet weg voor zijn dienaren; maar omdat Hij alleen in hen heerlijk wil blijken, leidt Hij hun vertrouwen ver af ook van die dingen, die naar hun mening de uitnemendste geacht worden.

Boek II hoofdstuk II : 11

Dat de mens nu beroofd is van wilsvrijheid en aan jammerlijke dienstbaarheid onderworpen.

11. Altijd heeft voorwaar mij bijzonder behaagd het woord van Chrysostomus 1), dat het fundament van onze wijsbegeerte is de ootmoedigheid; en nog meer dat van Augustinus 2): "Evenals, " zo zegt hij, "die leraar van de welsprekendheid, wie gevraagd werd wat het eerste was onder de regelen van de welsprekendheid, antwoordde: de voordracht; wat het tweede: de voordracht; wat het derde: de voordracht; zo zou ik, wanneer ge mij vroegt naar de regelen van de Christelijke

godsdienst, in de eerste, tweede en derde plaats en altijd maar door, willen antwoorden: de ootmoedigheid". En dan verstaat hij onder ootmoedigheid niet, wanneer de mens zich enig goeds bewust zijnde, zich onthoudt van hovaardij en trots, maar wanneer hij waarlijk beseft, dat hij iemand is, die geen andere toevlucht heeft dan in de ootmoedigheid, zoals hij elders verklaart."Niemand, "zegt hij 3) "vleie zichzelf: dat hij een satan is, heeft hij van zichzelf, datgene, waardoor hij gelukzalig is, heeft hij slechts van God. Want wat hebt ge van het uwe anders dan de zonde? Neem voor u de zonde; die is van u; want de gerechtigheid is van God." Evenzo 4): "Wat stelt men zich zoveel voor van de macht van de natuur? Zij is gewond, gehavend, gekweld en verdorven; een ware belijdenis, niet een valse verdediging heeft zij nodig." Evenzo 5): "Wanneer iemand inziet, dat hij in zichzelf niets is, en in zichzelf geen hulp vindt, dan zijn de wapenen in hem gebroken en is de oorlog bedaar. En het is nodig, dat alle wapenen van de goddeloosheid verbrijzeld, verbroken en verbrand worden: gij moet ongewapend blijven, in u zelf geen hulp vinden. Hoe zwakker gij in uzelf zijt, des te meer ondersteunt u de Heere." Zo verbiedt hij, in zijn toelichting op de zeventigste psalm 6), ons te denken aan onze gerechtigheid, opdat wij Gods gerechtigheid mogen bekennen; en hij toont aan, dat God ons zijn genade zo aanbeveelt, opdat wij zouden weten, dat we niets zijn; dat wij slechts staande blijven door de barmhartigheid Gods daar wij van onszelf niet anders zijn dan slecht. Laat ons dus hier niet over ons recht strijden met God, alsof in mindering kwam van onze zaligheid, wat Hem toegekend wordt. Want zoals onze nederigheid zijn hoogheid is, zo vindt de belijdenis van onze nederigheid zijn barmhartigheid tot genezing bereid. Maar ik eis niet, dat een mens, die niet overtuigd is, uit eigen beweging zou wijken, en dat hij, wanneer hij enige vermogens heeft, zijn aandacht daarvan zou afwenden om onderworpen te worden tot ware nederigheid; maar dat hij, na de ziekte van eigenliefde en twistgierigheid (waardoor hij verblind is en hoger van zichzelf denkt dan passend is) afgelegd te hebben, in de waarachtige spiegel van de Schrift zichzelf goed herkenne.

1} Hom. de perf. Evang.

2} Ep. 118 ad Diosc.

3} Hom. in Ioann.49, 8.

4} De nat. et grat.52, 53.

5} In Ps. 45, 13.

6} Serm. 1, 4.

Boek II hoofdstuk II : 12

Dat de mens nu beroofd is van wilsvrijheid en aan jammerlijke dienstbaarheid onderworpen.

12. Die bekende uitspraak, die ze aan Augustinus ontleend hebben, behaagt mij wel, namelijk deze, dat de natuurlijke gaven in de mens verdorven zijn door de zonde, en dat hij van de bovennatuurlijke gaven beroofd is. Want met dit laatste lid bedoelen zij zowel het licht des geloofs als de gerechtigheid, die voldoende zouden zijn om het hemelse leven en de eeuwige gelukzaligheid te verkrijgen. Toen hij dus afstand deed van het koninkrijk Gods, is hij tegelijkertijd beroofd van de geestelijke gaven, waarmee hij tot de hoop op de eeuwige zaligheid toegerust was geweest. En daaruit volgt, dat hij zo in ballingschap verkeert buiten het rijk Gods, dat alle gaven, die gericht waren op het zalige leven zijner ziel, in hem uitgeblust zijn, totdat hij ze door

de genade van de weergeboorte weer herwint. Hiertoe behoren het geloof, de liefde tot God, de liefde tot de naasten, het streven naar heiligheid en gerechtigheid. Daar Christus ons al deze dingen teruggeeft, worden zij beschouwd als van buiten tot ons komende en buiten onze natuur liggende, en zo komen wij tot het besluit, dat ze vernietigd geweest zijn. Bovendien waren ook de gezondheid van het verstand en de rechtheid des harten weggenomen. En dit is de verderving van de natuurlijke goederen. Want ofschoon er enig verstand en oordeel overblijft tezamen met de wil, zullen wij toch niet zeggen, dat het verstand ongeschonden en gezond is, daar het zwak is en in vele duisternissen gehuld; ook de slechtheid van de wil is meer dan voldoende bekend. Daar dus de rede, waardoor de mens onderscheidt tussen goed en kwaad, waardoor hij begrijpt en oordeelt, een natuurlijk geschenk is, kon zij niet geheel vernietigd worden; maar zij was deels verzwakt, deels verdorven, zodat ze een wanstaltige bouwval blijkt te zijn. In deze zin zegt Johannes (Joh. 1:5), dat het licht nog in de duisternis schijnt, maar door de duisternis niet begrepen wordt, door welke woorden deze beide dingen duidelijk uitgedrukt worden, dat in de verkeerde en ontaarde natuur van de mens nog vonkjes glinsteren, die aantonen, dat hij een redelijk wezen is en verschilt van de redeloze dieren omdat hij met verstand toegerust is; maar dat toch dit licht door de grote dichtheid van de onwetendheid gesmoord wordt, zodat het niet werkdadig kan doorbreken. Zo is de wil niet omgekomen, omdat hij onscheidbaar is van 's mensen natuur; maar hij is door slechte begeerten gekluisterd, zodat hij niets goeds kan najagen. Dit is wel een volledige bepaling, maar die toch uitvoeriger moet worden uitgelegd. Opdat dus de gang van het betoog voortschrijde overeenkomstig die eerste onderscheiding volgens welke we 's mensen ziel verdeeld hebben in verstand en wil, moeten wij in de eerste plaats de kracht van het verstand onderzoeken. Dat verstand zo te veroordelen tot een voortdurende verblindheid, dat men in geen enkele soort van dingen enig inzicht overlaat, strijdt niet alleen tegen Gods Woord, maar ook tegen de ervaring van het algemeen gevoelen. Want wij zien, dat in het menselijk verstand ingeplant is een zeker verlangen om de waarheid te onderzoeken, en naar die waarheid zou het geenszins streven, indien het niet van te voren haar als het ware geroken had. Dit is dus reeds enig inzicht in het menselijk verstand, dat het van nature zich laat meeslepen door de liefde tot de waarheid en dat de redeloze dieren op haar geen acht slaan, is een bewijs van hun grof en redemissend gevoel. Trouwens deze begeerte hoedanig ze ook is, bezwijkt, voordat ze haar loopbaan aanvangt, want weldra vervalt ze tot ijdelheid. Want het verstand van de mens kan door zijn botheid de juiste weg om de waarheid na te sporen niet houden; maar doolt langs verschillende dwaalwegen, en, als het ware in de duisternis tastende, stoot het zich telkens, tot dat het eindelijk al dwalend verdwijnt. Zo verraadt het door naar de waarheid te zoeken, hoe ongeschikt het is om haar te zoeken en te vinden. Vervolgens lijdt het ernstig aan een andere ijdelheid, namelijk deze, dat het meermalen niet onderscheidt, naar de ware kennis van welke dingen het nuttig is te streven. Daarom kwelt het zich bij het onderzoeken van overtollige en nietswaardige dingen met een belachelijke nieuwsgierigheid; maar tot de dingen, die het zeer nodig is te weten, wendt het zich óf in 't geheel niet, óf het keert zich er met verachting en zelden heen; in ieder geval richt het ternaauwernood ooit met ernst zijn vlijt er op. En ofschoon overal de ongewijde schrijvers over die slechtheid klagen, worden zij schier allen bevonden in haar verward geraakt te zijn. En daarom verklaart Salomo in zijn gehele Prediker, nadat hij die bezigheden is nagegaan, waarin de mensen zichzelf toeschijnen zeer wijs te zijn, dat ze toch ijdel zijn en niets te betekenen hebben.

Boek II hoofdstuk II : 13

Dat de mens nu beroofd is van wilsvrijheid en aan jammerlijke dienstbaarheid onderworpen.

13. En toch zijn de pogingen van het verstand niet altijd zo geheel en al te vergeefs, of ze bereiken toch wel iets, vooral wanneer het verstand zich richt op deze lagere dingen. Ja zelfs is het niet zo bot, of het proeft ook wel een kleinigheid van de hogere dingen, ook al houdt het zich met te grote onachtzaamheid bezig met het naspeuren daarvan, en dat wel niet met gelijk ver mogen. Want als het zich verheft boven de ruimte van het tegenwoordige leven, dan vooral wordt het overtuigd van zijn eigen zwakheid. Daarom, opdat wij beter mogen inzien, hoever het naar de graad van zijn vermogen in iedere zaak vordert, moeten wij ons een onderscheiding voor ogen stellen. Die onderscheiding dan zij deze, dat het inzicht in aardse zaken een ander is dan het inzicht in hemelse zaken. Aardse zaken noem ik die, welke geen betrekking hebben op God en zijn rijk, op de ware gerechtigheid en op de gelukzaligheid van het toekomstige leven, maar rekenen met en in betrekking staan tot het tegenwoordige leven en in zekere zin binnen het gebied daarvan blijven. Hemelse zaken noem ik de zuivere kennis van God, de aard van de ware gerechtigheid en de verborgenheden van het hemelse koninkrijk. Tot de eerste soort behoren het staatsbestuur, de huishoudkunde, alle kunsten, die met de handen beoefend worden en de wetenschappen. Tot de tweede de kennis van God en de Goddelijke wil en de regel om het leven dienovereenkomstig in te richten. Over de eerste nu moet men dit er kennen: daar de mens een wezen is, dat van nature gemeenschap zoekt, is het ook door een natuurlijke ingeving geneigd tot het onderhouden en bewaren van die gemeenschap; en daarom zien we, dat in de gemoederen van alle mensen algemene indrukken zijn van een zekere burgerlijke eerbaarheid en orde. Hierdoor komt het, dat er niemand gevonden wordt, die niet begrijpt, dat alle vormen van gemeenschap door wetten bijeen gehouden moeten worden, en die de beginselen van die wetten niet met zijn verstand omvat. Hierdoor komt het ook, dat zowel alle volkeren als ook de mensen afzonderlijk voortdurend ten opzichte van de wet ten met elkaar hebben overeengestemd, omdat de kiemen van die wetten allen gezamenlijk ingeplant zijn, ook zonder dat de wet gever hen onderwijst. En daarbij doen niet ter zake de onenigheden en de twisten, die spoedig opduiken, doordat sommigen begeren dat alle recht en betamelijkheid wordt vernietigd, en dat met losmaking van de slagboom van de wetten alleen de begeerte woedt in plaats van de heerschappij van het recht, zoals dieven en moordenaars dat willen; en anderen (een fout, die meer dan algemeen voorkomt) menen dat onrecht is wat door anderen als recht bevestigd wordt, daarentegen beweren, dat prijzenswaard is, wat door anderen verboden wordt. Want zij haten niet daarom de wetten, omdat ze niet weten, dat ze goed en heilig zijn; maar in harts tochtelijke begeerte razend, strijden zij tegen de klare rede, en, wat ze met het inzicht van hun verstand goedkeuren, verfoeien ze door hun boze lust. Wat de anderen betreft, hun strijd is zo danig, dat hij die eerste opvatting van billijkheid niet weg neemt. Want hoewel de mensen over de hoofdstukken van de wetten on van de elkander strijden, stemmen zij in zekere zin overeen wat de hoofdzaak betreft van hetgeen billijk is. En daarin verraadt zich ongetwijfeld de zwakheid van het menselijk verstand, dat kreupel en onvast loopt, ook als het de weg schijnt te volgen. Maar toch blijft dit vaststaan, dat in alle mensen uitgestrooid is een zeker zaad van burgerlijke

orde. En dit is een groot bewijs daarvan, dat in de inrichting van dit leven geen mens verstoken is van het licht van de rede.

Boek II hoofdstuk II : 14

Dat de mens nu beroofd is van wilsvrijheid en aan jammerlijke dienstbaarheid onderworpen.

14. Nu volgen de schone kunsten en wetenschappen en ook de kunsten, die met de handen beoefend worden, en omdat wij allen een zekere geschiktheid hebben om die te leren, blijkt ook daarin de kracht van het menselijk verstand. En ofschoon alle mensen niet geschikt zijn om die alle te leren, is het toch een vast bewijs van een algemeen vermogen, dat bijna niemand gevonden wordt, die niet toont, dat hij inzicht heeft in een of andere kunst. En niet alleen staat de mens vermogen en vaardigheid ter beschikking om te leren, maar ook om in iedere kunst iets nieuws uit te denken, of om uit te breiden en te verbeteren, wat men onder leiding van een ander geleerd heeft. En evenals dit Plato er ten onrechte toe gebracht heeft te leren, dat zulk een begrip niets anders is dan herinnering, zo noopt het ons op zeer goede grond te bekennen, dat het beginsel daarvan de menselijke geest ingeboren is. Deze bewijzen betuigen dus openlijk, dat de mensen van nature een algemeen begrip van rede en verstand ingeplant is. Maar toch is dit goed algemeen in die zin, dat ieder voor zich daarin de bijzondere genade Gods moet erkennen. En tot die dankbaarheid wekt ons overvloedig op de Schepper van de natuur zelf, doordat Hij dwazen scheidt, in wie Hij laat zien door welke gaven de ziel van de mens uitmunt, indien ze niet overgoten is met zijn licht; hetwelk als een natuurlijk licht in allen aanwezig is in die zin, dat het geheel en al een genadegeschenk is zijner barmhartigheid jegens ieder afzonderlijk. Verder, de uitvinding van die kunsten of het onderwijs daarin volgens vast plan, of de diepere en hogere kennis (die slechts het eigendom is van weinigen) vormen wel geen onwrikbaar bewijs van een algemene scherpzinnigheid; maar omdat ze zonder onderscheid vromen en goddelozen te beurt vallen, worden ze terecht onder de natuurlijke gaven gerekend.

Boek II hoofdstuk II : 15

Dat de mens nu beroofd is van wilsvrijheid en aan jammerlijke dienstbaarheid onderworpen.

15. Laat ons dus, zo dikwijls als we de werken van de heidense schrijvers in handen krijgen, er door het licht van de waarheid, dat daarin wonderbaarlijk schittert, aan herinnerd worden, dat het verstand van de mens, hoezeer het ook van zijn ongeschonden staat vervallen en afgekeerd is, toch nog met uitnemende gaven Gods bekleed en versierd is. Indien wij Gods Geest houden voor de enige bron van de waarheid, zullen wij de waarheid niet versmaden, noch verachten, waar zij zich ook openbaart, als wij de Geest Gods geen smaadheid willen aandoen; want de gaven des Geestes worden niet gering geacht zonder dat men de Geest zelf minacht en smaadt. Welnu dan; zullen wij loochenen, dat de waarheid haar licht heeft doen schijnen voor de oude rechtsgeleerden, die met zo grote rechtvaardigheid de burgerlijke orde en tucht hebben geregeld? Zullen wij zeggen, dat de wijsgeren verblind geweest zijn in

hun nauwkeurige beschouwing van de natuur en in de kunstige beschrijving daarvan ? Zullen wij zeggen, dat verstand hun ontbroken heeft, die door het uitvinden van de redeneerkunst ons op juiste wijze hebben leren spreken? Zullen wij zeggen, dat zij dwaas geweest zijn, die door de geneeskunst te beoefenen hun ijver tot ons voordeel hebben aangewend ? Hoe moeten wij oordelen over alle wiskundige wetenschappen? Zullen wij die houden voor dwaasheden van verstandelozen? Integendeel, zelfs niet zonder grote bewondering zullen we de geschriften van de ouden over deze dingen kunnen lezen; en wij zullen ze bewonderen, omdat wij gedwongen worden te erkennen, dat zij voortreffelijk zijn, zoals ze inderdaad zijn. Verder, zullen wij iets prijzenswaard of voortreffelijk achten, waarvan we niet zouden erkennen, dat het uit God komt? Wij moeten ons schamen over zo grote ondankbaarheid, waartoe de heidense dichters niet zijn gekomen, die beleden hebben, dat de wijsbegeerte en de wetten en alle goede kunsten uitvindingen waren van de goden. Waar dus blijkt, dat die mensen, welke de Schrift natuurlijke mensen noemt, in het onderzoek van de lagere dingen zo scherpzinnig en rijk aan inzicht geweest zijn, moeten wij uit zulke voorbeelden Ieren, hoeveel goederen de Heere aan de menselijke natuur gelaten heeft, nadat zij van het ware goed beroofd is.

Boek II hoofdstuk II : 16

Dat de mens nu beroofd is van wilsvrijheid en aan jammerlijke dienstbaarheid onderworpen.

16. Laat ons echter intussen niet vergeten, dat deze dingen zeer voortreffelijke gaven zijn van de Goddelijke Geest, die Hij tot algemeen nut van het menselijk geslacht uitdeelt aan wie Hij wil. Want indien aan Bezaleël en Aholiab het verstand en de kennis, die vereist werden tot het maken van de tabernakel door de Geest Gods moesten worden geschonken (Exod. 31:2) (Exod. 35:30), dan is het geen wonder, dat er gezegd wordt, dat de kennis van die dingen, welke in het menselijk leven de voortreffelijkste zijn, door Gods Geest ons medegedeeld worden. En er is geen reden, dat iemand zou vragen, wat voor omgang de goddelozen, die geheel en al vervreemd zijn van God, met de Geest hebben. Want dat er gezegd wordt, dat de Geest Gods alleen in de gelovigen woont, dat moet verstaan worden van de Geest van de heiligmaking, door wie wij Gode zelf tot tempels geheiligd worden. En niettemin vervult, beweegt en voedt Hij toch alles door de kracht van dezelfde Geest, en dat volgens de eigenaardigheden van iedere soort, welke Hij daaraan door de wet van de schepping heeft toegekend. Indien de Heere door de moeite en de dienst van goddelozen ons wil geholpen hebben in de natuurwetenschappen, de redeneerkunst, de wiskunde en de overige vakken van die aard, laat ons daarvan gebruik maken, opdat wij niet, wanneer wij Gods gaven, die ons vanzelf in die mannen worden aangeboden, veronachtzamen, terecht voor onze traagheid gestraft worden. Evenwel, opdat niemand mene, dat de mens zeer gelukkig is, wanneer hem een zo groot vermogen wordt toegekend om in de eerste beginselen dezer wereld de waarheid te vatten, moet daar tegelijk aan toegevoegd worden, dat dát gehele vermogen om te begrijpen en het begrip, dat daaruit voortkomt, in Gods ogen een vergankelijke en verdwijnende zaak is, wanneer het vaste fundament van de waarheid er zich niet onder bevindt. Want volkomen juist leert Augustinus (wiens mening, zoals we gezegd hebben, de Meester van de Sententiën 1) en de Scholastieken gedwongen zijn te onderschrijven) dat, evenals de genadegaven de mens na de val ontnomen zijn, zo ook deze natuurlijke

gaven, die overbleven, verdorven zijn: niet dat ze op zichzelf kunnen verontreinigd worden, voorzover ze van God afkomen, maar omdat ze voor de bevlakte mens opgehouden hebben rein te zijn, opdat hij daaruit geen roem zou verkrijgen.

1} II, distinct. 25

Boek II hoofdstuk II : 17

Dat de mens nu beroofd is van wilsvrijheid en aan jammerlijke dienstbaarheid onderworpen.

17. Dit zij de hoofdsom, dat in het ganse menselijke geslacht gezien wordt, dat aan onze natuur de rede eigen is, die ons van de redeloze dieren onderscheidt, evenals die door het gevoel zich onderscheiden van de onbewuste dingen. Want ook al worden sommigen als dwazen of onnozelen geboren, zo verduistert dat gebrek Gods algemene genade niet; integendeel door het aanschouwen daarvan worden wij er aan herinnerd, dat wat ons overgelaten is, met recht moet worden toegeschreven aan Gods toegevendheid; want indien Hij ons niet gespaard had, zou de afval de ondergang van de ganse natuur met zich gesleept hebben. En dat sommigen uitmunten in scherpzinnigheid, anderen uitsteken door hun oordeel, weer anderen een vlugger verstand hebben tot het leren van deze of gene kunst, in deze verscheidenheid toont God ons zijn genade, opdat niemand zich als het zijne aanmatige, wat uit Gods louere mildheid voortvoeit. Want waarom steekt de een boven de ander uit anders dan opdat in de algemene natuur de bijzondere genade Gods zou uitblinken, die, doordat ze velen voorbijgaat, uitroept, dat ze aan niemand gebonden is? Daar komt bij, dat God een ieder naar zijn roeping bijzondere bewegingen des Geestes schenkt. Daarvan treft men vele voorbeelden aan in het boek van de Richteren, waar gezegd wordt, dat de Geest des Heeren hen heeft aangetogen, die Hij riep om zijn volk te besturen (Richt. 6:34) e.v.. Eindelijk is er in alle uitnemende daden een bijzondere ingeving. Daarom zijn Saul nagevolgd de dapperen, wier hart God aangeraakt had. En wanneer hem zijn inhuldiging tot het koningschap voorzegd wordt, spreekt Samuël aldus: "De Geest des Heeren zal over u vaardig worden, en gij zult een ander man zijn" (1 Sam. 10:6). En dit strekt zich uit tot de ganse loop van het bewind; gelijk later verhaald wordt van David, dat de Geest des Heeren vaardig over hem werd van die dag af en voortaan (1 Sam. 16:13). Maar hetzelfde wordt elders meegedeeld ten aanzien van bijzondere bewegingen. Ja bij Homerus 1) wordt gezegd, dat de mensen krachtig zijn van verstand, niet alleen naar gelang Jupiter aan een ieder heeft uitgedeeld, maar ook naarmate hij hen met de dag drijft. En voorzeker de ervaring toont aan, doordat zij, die het meest vernuftig en schrander waren, dikwijls ontsteld zijn en geen raad weten, dat het verstand van de mensen in Gods hand en goeddunken is, opdat Hij het op ieder ogenblik regere: daarom wordt gezegd, dat Hij het besef van de verstandigen wegneemt, zodat ze dwalen, waar geen weg is (Ps. 107:40). Maar in deze verscheidenheid zien we toch enige nog overgebleven tekenen van het beeld Gods, die het gehele menselijke geslacht onderscheiden van de andere schepselen.

1} Od. XVIII, 137.

Boek II hoofdstuk II : 18

Dat de mens nu beroofd is van wilsvrijheid en aan jammerlijke dienstbaarheid onderworpen.

18. Nu moeten we uiteenzetten, wat de menselijke rede vermag te zien, wanneer het Gods rijk aangaat en dat geestelijk inzicht, dat hoofdzakelijk bestaat in drie dingen, namelijk de kennis van God, van zijn vaderlijke gunst jegens ons, waarop onze zaligheid berust, en van de inrichting onzes levens naar de regel van de wet. In de eerste twee en in het bijzonder in het tweede zijn de allervernuftigste van de mensen blinder dan de mollen. Ik loochen niet, dat hier en daar bij de wijsgeren snedige en passende ge zegden aangaande God gelezen worden, maar die zijn toch altijd zo, dat ze getuigen van een duizelingwekkende verbeelding. De Heere heeft hun wel, zoals boven gezegd is, een kleine smaak van zijn Godheid verleend, opdat ze hun goddeloosheid niet zouden kunnen verschuilen achter onwetendheid, en Hij heeft hen somtijds aangezet tot het zeggen van sommige dingen, opdat ze door de belijdenis daarvan zelf zouden worden overtuigd; maar wat ze zagen, hebben ze zo gezien, dat ze door zulk een aanschouwing allerminst naar de waarheid gericht werden, laat staan, dat ze die zouden aanraken. Evenals een wandelaar, die des nachts in het veld is, de flikkering van de bliksem voor een ogenblik wijd en zijd ziet, maar met een zo korte aanschouwing, dat hij, voordat hij een voet heeft kunnen verzetten, weer door de duisternis van de nacht om geven wordt; om er niet van te spreken, dat hij met behulp van dat licht op de weg geleid zou kunnen worden. Bovendien, met hoeveel en hoe monsterachtige leugens zijn die droppeltjes van de waarheid, waarmee zij hun boeken als het ware bij toeval besprenkelen verontreinigd? Eindelijk die zekerheid van Gods weldadigheid jegens ons (zonder welke het verstand des mensen noodzakelijkerwijs met een oneindige vrees vervuld moet worden) hebben zij zelfs nooit geroken. De menselijke rede dus nadert niet tot, streeft niet naar, en richt zich niet op deze waarheid, dat hij zou begrijpen, wie de ware God is, en hoe Hij jegens ons wil zijn.

Boek II hoofdstuk II : 19

Dat de mens nu beroofd is van wilsvrijheid en aan jammerlijke dienstbaarheid onderworpen.

19. Maar aangezien wij, door een valse mening aangaande ons in zicht beneveld, ons met de grootste moeite laten overtuigen, dat het inzicht in Goddelijke zaken geheel blind en verstompt is, zal het, meen ik, beter zijn dit te bewijzen met getuigenissen van de Schrift dan met redeneringen. Johannes leert dit zeer schoon op de plaats, die ik kort te voren aanhaalde (Joh. 1:4), wanneer hij schrijft, dat het leven van den beginne in God geweest is, en wel dat leven, dat het licht van de mensen was; dat licht schijnt in de duisternis, maar dat het door de duisternis niet begrepen is. Hij geeft te kennen, dat de ziel des mensen wel door de glans van het Goddelijk licht bestraald wordt, zodat ze nooit geheel van een althans geringe vlam of althans een vonkje daarvan beroofd is, maar dat ze toch door die verlichting God niet begrijpt. Waarom dat? Omdat haar scherpzinnigheid, voor wat de kennis Gods aangaat louter duisternis is. Want wanneer de Geest de mensen duisternis noemt, berooft Hij hen eens en voor al van alle vermogen van geestelijk verstand. Daarom betuigt Hij, dat de gelovigen, die Christus omhelzen, niet uit bloed, noch uit de wil des vleeses of des mans, maar uit God geboren zijn (Joh. 1:13). Alsof Hij wilde zeggen, dat het vlees een zo verheven

wijsheid niet kan bevatten, dat het God en wat van God is, zou kunnen begrijpen, wanneer het niet door Gods Geest verlicht werd. Gelijk Christus getuigd heeft (Matth. 16:17), dat wat Petrus van Hem beleed een bijzondere openbaring des Vaders was.

Boek II hoofdstuk II : 20

Dat de mens nu beroofd is van wilsvrijheid en aan jammerlijke dienstbaarheid onderworpen.

20. Indien wij overtuigd waren (wat buiten twijfel zijn moet), dat aan onze natuur ontbreekt al wat de hemelse Vader zijn uitverkorenen door de Geest van de weergeboorte toebrengt, dan zou hier geen reden tot weifeling zijn. Want zo spreekt het gelovige volk bij de profeet (Ps. 36:10): "Want bij U is de fontein des levens en in uw licht zullen wij het licht zien." Hetzelfde getuigt de apostel (1 Kor. 12:3), dat niemand kan zeggen Jezus de Heere te zijn, dan door de Heilige Geest. En Johannes de Doper, het onverstand van zijn discipelen ziende, roept uit (Joh. 3:27), dat niemand iets kan aannemen, tenzij het hem uit de hemel gegeven zij. En dat hij onder gave verstaat een bijzondere verlichting en niet een algemene gave van de natuur, blijkt daaruit, dat hij er over klaagt, dat hij door al de woorden, met welke hij Christus bij zijn discipelen had aangeprezen, niets gevorderd was. Ik zie, zegt hij, dat woorden niets betekenen om de geest van de mensen te doordringen van de Goddelijke zaken, tenzij de Heere door zijn Geest het verstand geeft. Ja zelfs Mozes geeft, wanneer hij het volk zijn vergeten verwijt, toch tevens te kennen (Deut. 29:2), dat het niet anders wijs kon zijn in de verborgenheden Gods, dan door Gods weldaad. Uw ogen, zo zegt hij, hebben die grote tekenen en wonderen gezien, en de Heere heeft u geen hart gegeven om te verstaan, noch oren om te horen, noch ogen om te zien. Wat zou hij nog meer te kennen geven, als hij ons blokken hout noemde in het overdenken van de werken Gods? Daarom belooft de Heere door de profeet (Jer. 24:7) als een bijzondere genade, dat Hij de Israëlieten een hart zal geven, opdat Hij door hen gekend worde; daarmee voorzeker aanduidend, dat het verstand des mensen geestelijk wijs is in zoverre, als het door Hem verlicht is. Dit heeft ook Christus door zijn woord duidelijk bevestigd (Joh. 6:44), toen Hij zeide, dat niemand tot Hem kon komen dan wie het door zijn Vader gegeven was. Wat dan ? Is Hij niet het levende beeld des Vaders, waarin de ganse schittering zijner heerlijkheid voor ons is uitgedrukt? Dus kon Hij niet beter tonen, hoedanig ons vermogen is om God te kennen, dan doordat Hij zegt, dat wij geen ogen hebben om Gods beeld te zien, waar het zo openlijk getoond wordt. Wat dan? Is Hij niet daartoe op de aarde neergedaald, om de wil des Vaders de mensen te openbaren? En heeft Hij ook zijn zending niet trouw volbracht? Ongetwijfeld, maar door zijn prediking wordt niets bereikt, indien de inwendige Meester, de Geest, de weg tot de harten niet opent. Dus komen slechts zij tot Hem, die het van de Vader gehoord hebben en door Hem onderwezen zijn. En wat is dat voor een manier van leren en horen? Wanneer de Geest door een wonderbare en bijzondere kracht oren vormt om te horen en harten om te verstaan. En opdat dat niet iets nieuws schijne, haalt Hij de profetie van Jesaja aan (Jes. 54:13), waar hij, terwijl hij de vernieuwing van de kerk belooft, leert, dat zij Gods discipelen zullen zijn, die tot de zaligheid zullen worden bijeengebracht. Indien God daar iets bijzonders voorzegt over zijn uitverkorenen, staat het vast, dat Hij niet spreekt over een soort van lering, die ook de goddelozen en onheiligen gemeen is. Dus blijft over, dat wij het zo verstaan, dat voor niemand de ingang in het koninkrijk Gods openstaat, dan voor hem, wiens

verstand de Heilige Geest door zijn verlichting vernieuwd heeft. Het duidelijkst echter spreekt Paulus, die de bespreking van deze zaak opzettelijk aanvangt en, nadat hij de ganse wijsheid van de mensen van dwaasheid en ijdelheid beschuldigd en zo geheel en al vernietigd heeft, tot deze slotsom komt (1 Kor. 2:14), dat de natuurlijke mens niet begrijpen kan de dingen, die des Geestes Gods zijn; want dat ze hem dwaasheid zijn en dat hij ze niet verstaan kan, omdat ze geestelijk onderscheiden worden. Wie noemt hij natuurlijk? Ongetwijfeld hem, die op het licht van de natuur steunt. Die, zeg ik, begrijpt niets op het terrein van de geestelijke verborgenheden Gods. Waarom? Soms omdat hij ze uit traagheid veronachtzaamt? Neen, ook al doet hij zijn best, kan hij niets; namelijk omdat ze geestelijk onderscheiden worden. Wat betekent dat? Omdat ze, voor de menselijke scherpzinnigheid geheel verborgen alleen door de openbaring des Geestes zichtbaar gemaakt worden; zo, dat ze voor dwaasheid gerekend worden, waar de Geest Gods zijn licht niet verspreidt. Tevoren echter had hij boven de bevatting van de ogen, van de oren en des verstands verheven de dingen, die God bereid heeft voor hen, die Hem liefhebben; ja hij had getuigd, dat de menselijke wijsheid als het ware een gordijn is, waardoor het verstand verhinderd wordt God te zien. Wat willen wij meer? De apostel verklaart, dat de wijsheid dezer wereld dwaas gemaakt is door God (1 Kor. 1:20): en zullen wij haar dan scherpzinnigheid toekennen, waardoor ze zou kunnen doordringen tot God en tot de geheimenissen van het hemels koninkrijk? Zulk een dwaasheid zij verre van ons.

Boek II hoofdstuk II : 21

Dat de mens nu beroofd is van wilsvrijheid en aan jammerlijke dienstbaarheid onderworpen.

21. Wat hij dus de mens hier ontnemt, dat kent hij elders in zijn gebed aan God alleen toe. "De God, " zo zegt hij, "en de Vader van de heerlijkheid geve u de Geest van de wijsheid en van de open baring" (Ef. 1:17). Gij hoort wel, dat alle wijsheid en openbaring een gave Gods is. Wat zegt hij verder? "Verlichte ogen uws ver stands." Ongetwijfeld, indien ze een nieuwe openbaring nodig hebben, zijn zij van zichzelf blind. Daarop volgt dan: "opdat gij moogt weten, welke zij de hoop van uw roeping enz." Hij belijdt dus, dat het verstand van de mensen niet zoveel inzicht heeft, dat zij hun roeping kennen. En nu moet niet de een of andere Pelagiaan wauwelen, dat God deze domheid of ongeleerdheid te hulp komt, doordat Hij door de onderwijzing zijns Woords 's mensen verstand daarheen leidt, waar het zonder leidsman niet kon komen. Want David had de wet, waarin alle wijsheid, die men kon verlangen, vervat was; en toch is hij daarmee niet tevreden, maar vraagt, dat zijn ogen ontdekt mogen worden, opdat hij de wonderen van die wet aanschouwe (Ps. 119:18). Door die woorden doelt hij er ongetwijfeld op, dat de zon opgaat boven de aarde, waar Gods Woord zijn licht geeft voor de mensen; maar dat ze daaruit niet veel voordeel trekken, totdat ze ogen gekregen hebben of hun de ogen geopend zijn door Hem, die daarom *de Vader van de lichten genoemd wordt* (Jac. 1:17), omdat overal, waar Hij met zijn Geest niet schijnt, alles in duisternis is gehuld. Zo waren ook de apostelen door de beste Leermeester naar behoren en overvloedig onderwezen; maar indien zij de Geest van de waarheid niet nodig gehad hadden om hun verstand juist in die leer, die ze tevoren gehoord hadden, te onderrichten, zouden ze niet het bevel gekregen hebben Hem te verwachten (Joh. 14:26). Indien wij belijden, dat wat wij van God vragen, ons ontbreekt en Hij zelf in datgene, wat Hij belooft ons gebrek aanwijst, behoeft niemand meer te aarzelen

om te be lijden, dat hij slechts in zoverre de verborgenheden Gods kan verstaan, als hij door Gods genade verlicht is. Wie zichzelf meer inzicht toeschrijft, is des te blinder, omdat hij zijn eigen blindheid niet erkent.

Boek II hoofdstuk II : 22

Dat de mens nu beroofd is van wilsvrijheid en aan jammerlijke dienstbaarheid onderworpen.

22. Nu blijft nog over het derde lid, dat bestaat in de kennis van de regel om ons leven wel in te richten, welke regel we naar waarheid noemen de kennis van de werken van de gerechtigheid; daarin schijnt het menselijke verstand enigszins scherper te zijn dan in de voorafgaande dingen. Immers de apostel betuigt in Rom.2:14, dat de heidenen, die de wet niet hebben, wanneer zij de werken van de wet doen, zich zelf een wet zijn en de werken van de wet betonen geschreven in hun harten, hun geweten medegetuigende en de gedachten onder elkander hen beschuldigende of ook ontschuldigende voor het oordeel Gods. Indien de heidenen van nature de gerechtigheid van de wet in hun harten ingegrift hebben, zullen wij zeker niet zeggen, dat zij in de wijze van hun leven ge heel en al blind zijn. En geen opvatting is meer verbreid dan deze, dat de mens door de natuurlijke wet (over welke de apostel daar spreekt) voldoende onderricht wordt tot een juiste maatstaf des levens. Maar laat ons overwegen, waartoe deze kennis van de wet de mensen geschonken is; dan zal terstond blijken in hoeverre zij hen tot het doel van de rede en van de waarheid leidt. Dit is ook duidelijk uit de woorden van Paulus, indien men op hun schikking let. Hij had een weinig tevoren gezegd, dat zij, die onder de wet gezondigd hebben, door de wet worden geoordeeld, en dat zij die zonder de wet gezondigd hebben, zonder de wet verloren gaan. Omdat dit ongerijmd kon schijnen, dat de heidenen zonder enig voorafgaand oordeel zouden verloren gaan, voegt hij onmiddellijk er aan toe, dat hun geweten hun is als een wet, en dat dit daarom voldoende is tot hun rechtvaardige veroordeling. Dus is het einde van de natuurlijke wet, dat de mens niet verontschuldigbaar wordt. En die wet zal niet kwaad zo beschreven worden: dat ze is een inzicht van het tussen rechtvaardig en onrechtvaardig voldoende onderscheidende geweten, om de mensen het voorwendsel van onwetendheid te ontnemen, doordat ze door hun eigen getuigenis weerlegd worden. De toegeeflijkheid van de mens jegens zichzelf is zo groot, dat hij bij het bedrijven van kwaad gaarne steeds zoveel mogelijk zijn verstand van het besef van zonde afweert. Daardoor schijnt Plato er toe gekomen te zijn te menen, dat men niet zondigt dan uit onwetendheid 1). Dit zou passend door hem gezegd zijn, indien de menselijke schijnheiligheid zo ver vorderde in het bedekken van de zonde, dat het verstand zich geen kwaad bewust was voor Gods aanschijn. Maar daar de zondaar, hoewel hij zich tracht te onttrekken aan het oordeel over goed en kwaad, dat hem ingedrukt is, telkens weer daarheen teruggesleurd wordt, en hem niet toegestaan wordt zo een oog toe te doen, dat hij of hij wil of niet, niet nu en dan genoopt wordt de ogen te openen, zegt men ten onrechte, dat hij alleen door onwetendheid zondigt.

1 } In de Protagoras.

Boek II hoofdstuk II : 23

Dat de mens nu beroofd is van wilsvrijheid en aan jammerlijke dienstbaarheid onderworpen.

23. Meer naar waarheid spreekt Themistius 1), die leert, dat het verstand zich zeer zelden vergist in een algemene beschrijving of in het wezen ener zaak, maar dat het begoocheld wordt, wanneer het verder voortgaat, namelijk wanneer het tot een geval van zichzelf persoonlijk komt. Dat doodslag een zonde is, zal wanneer men het in 't algemeen vraagt, ieder verzekeren; maar wie zich opmaakt tot het doden van zijn vijand, overweegt dat alsof het iets goeds betrof. Een overspeler zal overspel in het algemeen veroordelen, maar pleegt hij het zelf dan zal hij zich tegenover zichzelf verontschuldigen. Dit is de onwetendheid, wanneer de mens, zodra hij tot een geval van zichzelf persoonlijk komt, de regel vergeet, die hij kort te voren in de algemene beschouwing vastgesteld had. Over deze zaak spreekt Augustinus uitnemend in zijn uitlegging van het eerste vers van psalm 57. Trouwens ook zelfs zo gaat het niet steeds. Want somtijds kwelt de schande van de zonde het geweten zo, dat de mens zich niet bedriegt door de valse schijn van het goede, maar dat hij willens en wetens zich in de zonde stort. Uit die gemoedsgesteldheid komen de woorden voort: "Ik zie wel wat beter is en prijs het; maar ik doe toch wat het slechtste is 2). Daarom schijnt het mij toe, dat Aristoteles zeer verstandig onderscheid gemaakt heeft tussen gebrek aan zelfbeheersing in begeerten en tomeloosheid. Waar gebrek aan zelfbeheersing heerst, zegt hij, dat door een verwarring van de geestelijke gesteldheid het inzicht in het bijzondere geval aan het verstand ontnomen wordt, zodat het niet als kwaad ziet in zijn eigen mis drijf, wat het wel als kwaad ziet in het algemeen in dergelijke daden; en dat als die verwarring uitgewoed is, dan terstond het berouw komt. Maar tomeloosheid, zo zegt hij, wordt niet uitgeblust of gebroken door het besef van zonde, maar gaat daarentegen hardnekkig door in het eenmaal uitgekozen kwaad. 1)

Paraph.in III libr.de anima, 46.

2} Ovid. Met. VII, 20.

Boek II hoofdstuk II : 24

Dat de mens nu beroofd is van wilsvrijheid en aan jammerlijke dienstbaarheid onderworpen.

24. Verder, wanneer ge hoort van een algemeen oordeel bij de onderscheiding van goed en kwaad, meen dan niet dat het altijd gezond en gaaf is. Want indien de harten van de mensen slechts tot dit doel doortrokken zijn met het onderscheidingsvermogen van rechtvaardig en onrechtvaardig, opdat ze zich niet zouden ver bergen achter de verontschuldiging van onwetendheid, is het allerminst noodzakelijk in ieder afzonderlijk geval de waarheid te zien, maar is het meer dan genoeg, dat ze in zoverre inzicht hebben, dat ze geen uitvluchten kunnen zoeken zonder, door het getuigenis van hun geweten overtuigd, reeds terstond aan te van gen te huiveren voor Gods rechterstoel. En indien wij onze rede willen onderzoeken naar de wet Gods, die een voorbeeld is van de volmaakte gerechtigheid, dan zullen wij bevinden, in hoeveel opzichten ze verblind is. Ongetwijfeld het voornaamste van de eerste tafel begrijpt ze niet; zo wat daar staat over het ver trouwen op God, over de lof van de deugd en gerechtigheid, die Hem moet worden toegekend, over de aanroeping van zijn naam, over de ware viering van de sabbat. Welke ziel heeft ooit, steunend op haar natuurlijk

besef, geroken, dat in deze en dergelijke geboden de zuivere dienst van God gelegen is? Want wanneer onheilige mensen God willen dienen, zullen zij, ook al worden ze honderdmaal van hun ijdele beuzelarijen teruggeroepen, toch weer daarin terugvallen. Zij zeggen wel, dat Gode geen offeranden behagen, indien die niet gepaard gaan met oprechtheid des harten; en daardoor getuigen zij, dat ze iets begrijpen van de geestelijke dienst van God, maar toch vernietigen ze die terstond door hun valse verzinsels. Want nooit zal men hen ervan kunnen overtuigen, dat waar is, wat de wet daarover voorschrijft. Moet ik dan zeggen, dat het verstand uitmunt door enig inzicht, terwijl het niet het vermogen heeft om door zichzelf wijs te zijn of gehoor te geven aan vermaningen? In de geboden van de tweede tafel heeft het wat meer inzicht, omdat die meer betrekking hebben op de instandhouding van de burgerlijke gemeenschap onder de mensen. Ofschoon het ook hierin soms er op betrapt wordt feil te gaan. Want juist de uitnemendste verstandenen vinden het allerongrijpbaarst een onrechtvaardige en al te heerszuchtige heerschappij te dragen, wanneer men die op enige wijze kan afschudden. En het oordeel van de menselijke rede is geen ander, dan dat het getuigt van een slaafse en verachtelijke geest, wanneer men die geduldig draagt, maar van een eervol en edel hart haar af te werpen. En het wreken van onrecht wordt ook door de wijsgeren niet tot zonde gerekend. Maar toch veroordeelt de Heere dat al te grote eergevoel en schrijft de zonden die bij de mensen gesmade lijdzaamheid voor. Geheel en al echter ontgaat bij de algemene beschouwing van de wet de zonde van de begeerte aan onze scherpzinnigheid. Want de natuurlijke mens laat er zich niet toe brengen, dat hij de ziekten zijner begeerten zou erkennen. Het licht van de natuur wordt geblust, voordat het nadert tot de eerste ingang van deze afgrond. Want wanneer de wijsgeren als zonden aanmerken de ongebreidelde bewegingen des gemoeds, dan verstaan ze daaronder de in 't oog vallende en door grovere tekenen zich openbarende uitingen; maar de slechte verlangens die behaaglijk het gemoed kittelen, tellen zij niet mee.

Boek II hoofdstuk II : 25

Dat de mens nu beroofd is van wilsvrijheid en aan jammerlijke dienstbaarheid onderworpen.

25. Daarom, evenals boven terecht Plato berispt is, omdat hij alle zonden aan onwetendheid toeschreef, zo moet ook de mening van hen verworpen worden, die leren, dat bij alle zonden voorbedachte boosheid en slechtheid aanwezig is. Want maar al te zeer ondervinden wij, hoe dikwijls wij vallen, terwijl onze bedoeling goed was. Ons verstand wordt onder zoveel vormen van begoocheling bedolven, het is aan zoveel dwalingen onderhevig, het stoot op zoveel hinderpalen en wordt in zoveel engten verstrikt, dat het zeer ver verwijderd is van een vaste leiding. Hoe nietswaardig het echter is voor de Heere in alle delen des levens, toont Paulus aan (2 Kor. 3:5), wanneer hij zegt, dat wij niet bekwaam zijn iets te denken uit ons zelf, als uit ons zelf. Hij spreekt niet over de wil of de gezindheid; maar ook dit ontnemt hij ons, dat wij zouden denken, dat ons in de geest kan komen, hoe wij het een of ander behoorlijk moeten doen. Is dan alle ijver, scherpzinnigheid, verstand en zorg zo verdorven, dat wij niets kunnen uitdenken of bepeinzen, dat recht is voor de Heere? Ons, die het met moeite kunnen verdragen, dat we beroofd worden van de scherpte des verstands (hetwelk wij voor een zeer kostbare gave houden), schijnt dit al te hard; maar de Heilige Geest schijnt het zeer rechtmatig, daar Hij weet, dat alle gedachten van de

wijzen ijdel zijn, en duidelijk uitspreekt, dat alle gedichtsel van 's mensen hart boos is (Ps. 94:11) (Gen. 6:3) (Gen. 8:21). Indien al wat ons verstand begrijpt, overlegt, besluit en onder neemt altijd kwaad is, hoe zou het dan ons in de geest komen iets te besluiten, dat Gode behaagt, die alleen heiligheid en gerechtigheid wil aanvaarden? Zo kan men zien, dat de rede van ons verstand, waarheen zij zich ook wendt, jammerlijk aan de ijdelheid onderworpen is. Van deze zwakheid was David zich bewust, toen hij bad, dat hem verstand gegeven mocht worden om 's Heeren geboden recht te leren (Ps. 119:34). Want hij, die begeert, dat hem een nieuw verstand te beurt moge vallen, geeft daarmee te kennen, dat het zijne geenszins voldoende is. En dit doet hij niet éénmaal, maar in één psalm herhaalt hij dezelfde bede bijna tienmaal. En door die herhaling toont hij aan, door hoe grote noodzaak hij tot de bede gedrongen wordt. En wat hij voor zichzelf alleen bidt, pleegt Paulus voor de gemeenten gemeenschappelijk te bidden. "Wij houden niet op, " zegt hij (Fil. 1:4) (Col. 1:9), "voor u te bidden en te begeren, dat gij moogt vervuld worden met de kennis Gods in alle wijsheid en geestelijk verstand, opdat gij moogt wandelen waardiglijk Gode enz." Laat ons echter, zo dikwijls hij die zaak rekent als een weldaad Gods, bedenken, dat hij tegelijkertijd betuigt, dat ze niet in het vermogen van de mens gelegen is. En Augustinus 1) heeft dit ontbreken van verstand om te begrijpen de dingen die Gods zijn, zozeer erkend, dat hij voor het verstand de genade van de verlichting even noodzakelijk acht als voor de ogen het licht van de zon. En daarmee niet tevreden, voegt hij deze verbetering toe, dat wij zelf onze ogen openen om het licht te zien, maar dat de ogen van het verstand gesloten blijven, als ze niet door de Heere geopend worden. En de Schrift leert, dat ons verstand niet slechts op één keer verlicht wordt om dan verder uit zichzelf te zien; want wat ik zoëven aanhaalde uit Paulus wijst op een voortdurende voortgang en toeneming van de verlichting. En dit zegt David uitdrukkelijk in deze woorden (Ps. 119:10): "Ik heb U met mijn gehele hart gezocht, laat mij van uw geboden niet afdwalen." Want hoewel hij weergeboren was, en daarom niet weinig gevorderd was in de ware vroomheid, erkent hij toch, dat hij een voortdurende leiding nodig heeft ogenblik voor ogenblik, opdat hij niet afwijke van de kennis, die hem geschonken is. Daarom bidt hij elders (Ps. 51:12), dat in hem vernieuwd moge worden een rechte geest, die hij door zijn schuld verloren had; want het is het werk van dezelfde God om, wat Hij in den beginne gegeven had, wanneer het voor een tijd van ons genomen is, weer te geven.

1) De pecc. merit. et rem. II, 5.

Boek II hoofdstuk II : 26

Dat de mens nu beroofd is van wilsvrijheid en aan jammerlijke dienstbaarheid onderworpen.

26. Nu moeten we de wil onderzoeken, in wie voornamelijk de vrijheid van de beslissing gelegen is. Want we hebben te voren gezien, dat de keuze meer door de wil bepaald wordt dan door het verstand. Opdat nu wat door de wijsgeren is geleerd en algemeen eenstemmig is aanvaard, namelijk dat alle schepselen door een natuurlijke ingeving het goede najagen, niet schijne te wijzen op een rechte staat van de wil, moeten wij in de eerste plaats op merken, dat de kracht van de vrije beslissing niet beschouwd moet worden bij zulk een begeerte, die meer voorkomt uit de neiging van het wezen dan uit de overweging van het verstand. Want ook de Scholastieken belijden, dat er geen werkzaamheid is van de vrije wil, dan wanneer het verstand zich

wendt tot tegengestelde dingen. En daaronder verstaan zij, dat het voorwerp van de begeerte zodanig moet zijn, dat het aan keuze onderworpen is en dat de overweging vooraf moet gaan om voor de keuze de weg te banen. En waarlijk wanneer men er op let, van welke aard dat natuurlijk verlangen naar het goede in de mens is, zult gij bevinden, dat hij het met de beesten gemeen heeft. Immers ook die begeren, dat het hun goed ga en waar zich enige schijn van goeds die hun ge voel opwekt, voordoet, daar volgen zij die. De mens echter kiest niet datgene, dat werkelijk goed voor hem is, in overeenstemming met de uitnemendheid zijner onsterfelijke natuur, met zijn verstand uit, om het ijverig na te volgen, en hij gebruikt zijn verstand niet tot overleg en spant zijn geest niet in; maar zonder verstand, zonder beraad volgt hij de neiging zijner natuur als een stuk vee. Dit heeft dus niets te maken met de vrijheid van de wil, of de mens door zijn natuurlijk besef er toe gebracht wordt het goede te begeren; maar dit wordt geëist, dat hij het goede met juist verstand onderscheidt, en wanneer hij het heeft leren kennen, uitkiest, en wanneer hij het uitgekozen heeft, najaagt. En opdat voor niemand enig bezwaar blijve bestaan, moeten we een dubbele onjuistheid opmerken. Want in de eerste plaats is deze begeerte niet een beweging, eigen aan de wil, maar een natuurlijke neiging; en in de tweede plaats wordt onder goed verstaan niet het goede van de deugd of de gerechtigheid, maar van de gesteldheid, namelijk dat de mens in goede conditie is. Eindelijk ook al begeert de mens nog zo zeer te verkrijgen, wat goed is, zo volgt hij het goede toch nog niet na. Gelijk er niemand is, wie de eeuwige zaligheid niet welgevallig zou zijn; maar toch jaagt niemand naar haar dan door de drang des Geestes. Aangezien dus het natuurlijk verlangen van de mensen, dat het hun goed ga, niets betekent tot het bewijzen van de vrijheid van de beslissing, evenmin als in de metalen en stenen de neiging tot volkomenheid van hun wezen iets dergelijks bewijst, laat ons daarom overwegen of in andere dingen de wil zo geheel en al in alle opzichten geschonden en verdorven is, dat hij niets dan kwaad voortbrengt, dan wel of hij nog enig deeltje ongeschonden bewaart, waaruit goede verlangens kunnen ontstaan.

Boek II hoofdstuk II : 27

Dat de mens nu beroofd is van wilsvrijheid en aan jammerlijke dienstbaarheid onderworpen.

27. Zij, die het aan de voorafgaande genade Gods toeschrijven, dat wij werkdadig kunnen willen, schijnen daar tegenover er op te doelen, dat in de ziel een vermogen is om uit eigen beweging naar het goede te streven, maar dan een vermogen te zwak om tot een sterke gezindheid te worden of om het pogen op te wekken. En het is niet twijfelachtig, of de Scholastieken hebben deze mening, die ze aan Origenes en sommige andere oude schrijvers ontleend hebben, algemeen aanvaard; want zij plegen de mens te rekenen tot, zoals zij het noemen, de zuiver natuurlijke wezens, zoals de apostel hem beschrijft met deze woorden: "Want het goede, dat ik wil, doe ik niet; maar het kwade, dat ik niet wil, dat doe ik: het willen is wel bij mij, maar het te volbrengen, dat vind ik niet" (Rom. 7:15, 19). Maar op die manier wordt het gehele betoog, dat Paulus daar houdt, op onjuiste wijze verdraaid. Want hij handelt over de Christelijke strijd, die hij meer in 't kort aan roert in zijn brief aan de Galaten (Gal. 5:17), en die de gelovigen in de botsing van vlees en geest voortdurend in zich gevoelen. Verder komt de geest niet uit de natuur voort, maar uit de weergeboorte. En dat de apostel spreekt over de weergeborenen, blijkt daaruit, dat hij, na gezegd te

hebben, dat in hem niets goeds woont, er als uitlegging aan vastknoopt, dat hij dat verstaat van zijn vlees. En daarom zegt hij, dat niet hij het is, die het kwade doet, maar de zonde, die in hem woont. Wat is de bedoeling van die verbetering: "in mij, dat is in mijn vlees"? Hetzelfde alsof hij dit zeide: "in mij woont niets goeds van mijzelf; want in mijn vlees is niets goeds te vinden." Daarop volgt die wijze van verontschuldiging: "niet ik zelf doe het kwaad, maar de zonde, die in mij woont"; en die verontschuldiging geldt alleen voor de weergeborenen, die met het voornaamste deel van hun ziel jagen naar het goede. De gevolgtrekking, die dan volgt, toont dit alles duidelijk aan: "Ik heb een vermaak, " zo zegt hij (Rom. 7:22), "in de wet Gods, naar de inwendige mens; maar ik zie een andere wet in mijn leden, welke strijdt tegen de wet mijns gemoeds." Wie zou zulk een onenigheid in zich hebben, anders dan hij, die door de Geest Gods weergeboren, de overblijfselen des vleses omdraagt? Daarom heeft Augustinus, daar hij vroeger gemeend had, dat deze woorden betrekking hadden op 's mensen natuur, zijn uitlegging als onjuist en slecht passend, verbeterd 1). En inderdaad, wanneer wij aanvaarden, dat de mensen zonder de genade enige, zij het ook nog zo kleine, bewegingen ten goede hebben, wat zullen wij dan de apostel antwoorden die zegt, dat wij zelfs niet bekwaam zijn om iets te denken (2 Kor. 3:5)? En wat zullen wij de Heere antwoorden, die door Mozes verkondigt, dat alle gedichtsel van 's mensen hart alleen boos is (Gen. 8:21)? Daar ze dus door de onjuiste opvatting van één plaats gestruikeld zijn, is er geen reden om bij hun opvatting te blijven stilstaan. Moge meer gelden het woord van Christus, dat een ieder die de zonde doet, een dienstknecht van de zonde is (Joh. 8:34) Zondaars zijn wij allen van nature en dus worden wij vastgehouden onder het juk van de zonde. Indien de gehele mens aan de heerschappij van de zonde onderworpen is, moet ongetwijfeld de wil zelf, die de voornaamste zetel van de zonde is, met zeer strakke banden gebonden zijn. Ook zou niet dit woord van Paulus (Fil. 2:13), dat God het is, die het willen in ons werkt, kunnen bestaan, indien enige wil voorging boven de genade des Geestes. Weg dus met al wat velen gebazeld hebben over de voorbereiding; want ook al bidden soms de gelovigen, dat hun hart gevormd worde tot gehoorzaamheid aan Gods wet, zoals David doet op zeer veel plaatsen (Ps. 119) (Ps. 51:12), moeten we toch opmerken, dat ook dit verlangen om te bidden van God komt, zoals men uit zijn woorden kan opmaken. Want ofschoon hij wenst, dat in hem een rein hart geschapen wordt, matigt hij zichzelf gewis het begin van deze schepping niet aan. Daarom moge bij ons meer invloed hebben de uitspraak van Augustinus 2): "God voorkomt u in alles; voorkom ook gij eens zijn toorn Hoe? Belijd, dat gij dat alles van God hebt; dat al het goede, dat gij hebt, van Hem komt, en van u al het kwade, dat gij hebt." En een weinig verder: "Van ons komt niets dan de zonde."

1} Ad Bonif I, 10; Retract. I, 15, 23, 26.

2} De verb. apost. serm.10.

Boek II hoofdstuk III : 1

Dat uit des mensen verdorven natuur niets voorkomt dan wat doemwaardig is.

1. De mens nu kan men in beide delen zijner ziel niet beter leren kennen, dan wanneer hij optreedt met die benamingen, waarmee hij door de Schrift wordt getekend. Indien hij geheel geschilderd wordt met deze woorden van Christus (Joh. 3:6): "Hetgeen uit het vlees geboren is, dat is vlees" (zoals gemakkelijk is te bewijzen), dan wordt hem aangetoond, dat hij een zeer ongelukkig wezen is. Want het bedenken des vleses is, volgens getuigenis van de apostel (Rom. 8:6), de dood, daarom dat het vijandschap is tegen God, want het onderwerpt zich van de wet Gods niet, en het kan ook niet. Is het vlees zo verdorven, dat het met zijn gehele gezindheid vijandschap oefent tegen God? Dat het met de gerechtigheid van de Goddelijke wet niet kan overeenstemmen? Eindelijk, dat het niets kan voortbrengen dan stof des doods? Stel nu, dat in 's mensen natuur niets is dan vlees en ontlok daaraan, als ge kunt, enig goeds. Maar, zo zult ge zeggen, het woord vlees heeft alleen betrekking op het zinnelijke, niet op het hogere deel van de ziel. Dit echter wordt uit de woorden van Christus en van de apostel overvloedig weerlegd. Wat de Heere zegt is dit, dat de mens weergeboren moet worden, omdat hij vlees is. Hij leert niet, dat hij naar het lichaam weergeboren moet worden. De ziel echter wordt niet weergeboren, wanneer een deel van haar verbeterd wordt, maar wanneer zij geheel vernieuwd wordt. En dit wordt bevestigd door de op beide plaatsen voorkomende vergelijking. Want de geest wordt zo met het vlees vergeleken, dat er niets tussen beide overgelaten wordt. Dus al wat niet geestelijk is in de mens wordt volgens die redenering vleselijk genoemd. Nu hebben we niets geestelijks dan door de weergeboorte. Dus vlees is al wat wij van nature hebben. Maar indien over deze zaak anders al enige twijfel zou kunnen bestaan, dan wordt die voor ons door Paulus weggenomen (Ef. 4:23), wanneer hij na een beschrijving van de oude mens, van wie hij gezegd had, dat hij verdorven is door de begeerlijkheden van de dwaling, ons beveelt vernieuwd te worden in de geest onzes gemoeds. Ge ziet, dat hij de ongeoorloofde en slechte begeerte niet slechts plaatst in het zinnelijke deel van de ziel, maar zelfs in de geest zelf en dat hij daarom diens vernieuwing eist. En een weinig te voren had hij zulk een beeld van de menselijke natuur geschilderd, dat het liet zien dat wij in alle delen verdorven en verkeerd zijn. Want wat hij schrijft van alle heidenen (Ef. 4:17, 18), dat zij wandelen in de ijdelheid huns gemoeds, dat zij verduisterd zijn in het ver stand, vervreemd van het leven Gods door de onwetendheid, die in hen is en de blindheid huns harten, dat past buiten alle twijfel op allen, welke de Heere nog niet vernieuwd heeft naar de rechtheid zijner wijsheid en gerechtigheid. En dat wordt nog duidelijker uit de vergelijking, die daarop volgt (Ef. 4:20), wanneer hij de gelovigen er aan herinnert, dat zij zo Christus niet geleerd hebben. Want uit zijn woorden maken wij op, dat de genade van Christus het enige geneesmiddel is, waardoor wij van die blindheid en de daaruit voortkomende rampen kunnen bevrijd worden. Want zo had ook Jesaja (Jes. 60:2) voorzien over het koninkrijk van Christus, toen hij beloofde, dat de Heere zijn kerk tot een eeuwig licht zou zijn, hoewel intussen duisternis de aarde en donkerheid de volken zou bedekken. Daar hij betuigt, dat alleen in de kerk het licht Gods zal opgaan, laat hij ongetwijfeld buiten de kerk niets over dan duisternis en blindheid. Ik zal niet stuk voor stuk opsommen al wat tegen 's mensen ijdelheid op vele plaatsen, vooral in de psalmen en de profeten gezegd wordt. Van belang is wat David schrijft (Ps. 62:10), dat indien de

mens opgewogen werd tegen de ijdelheid, hij ijdelers zou zijn dan de ijdelheid. Met een zware pijn wordt zijn verstand doorboord, wanneer alle gedachten, die daaruit voortkomen als dwaas, nietig, krankzinnig en verkeerd uitgelachen worden.

Boek II hoofdstuk III : 2

Dat uit des mensen verdorven natuur niets voorkomt dan wat doemwaardig is.

2. Geenszins lichter is de veroordeling van het hart, wanneer het arglistig genoemd wordt (Jer. 17:9) meer dan enig ding en verdorven. Maar omdat ik naar korthed streef, zal ik met slechts één plaats tevreden zijn, die echter als een zeer heldere spiegel zal zijn, waarin wij het ganse beeld onzer natuur kunnen aanschouwen. Want wanneer de apostel de aanmatiging van het menselijk geslacht terneer wil werpen, maakt hij gebruik van deze getuigenissen (Rom. 3:10): "Er is niemand rechtvaardig, er is niemand verstandig of God zoekende; allen zijn zij afgeweken, tezamen zijn zij onnut geworden; er is niemand die goed doet, zelfs niet één; hun keel is een geopend graf; met hun tongen plegen zij bedrog; slangenvenijn is onder hun lippen; welker mond vol is van vervloeking en bitterheid; hun voeten zijn snel om bloed te vergieten; vernieling en ellendigheid is in hun wegen; er is geen vreze Gods voor hun ogen." Met deze bliksems valt hij niet bepaalde mensen, maar het ganse geslacht van de kinderen Adams aan. En hij vaart niet uit tegen de verdorven zeden van deze of gene tijd, maar hij beschuldigt de voortdurende verdorvenheid van de natuur. Immers zijn bedoeling is op die plaats niet om eenvoudigweg de mensen te berispen, opdat ze zich bekeren, maar veeleer om te leren, dat allen onder de druk zitten van een onontkoombare el lende, waar ze niet uit kunnen geraken, tenzij ze door Gods barmhartigheid er uit getrokken worden. En daar dit niet bewezen kon worden dan wanneer de nederlaag en de ondergang van de natuur vast stonden, heeft hij deze getuigenissen te voorschijn gehaald, waardoor aangetoond wordt, dat onze natuur meer dan verloren is. Dit blijve dus vaststaan, dat de mensen niet slechts door de zonde van een slechte gewoonte zodanig zijn als ze hier beschreven worden, maar ook door de slechtheid van de natuur; aangezien anders het bewijs van de apostel geen stand kan houden, dat de mens geen zaligheid heeft dan door de barmhartigheid Gods, omdat hij in zichzelf verloren en onredbaar is. Ik zal me hier niet druk maken om aan te tonen, dat de getuigenissen op juiste wijze zijn aangehaald, opdat ze niemand toeschijnen niet van pas gebruikt te zijn. Ik zal doen alsof dit door Paulus voor het eerst gezegd was en niet aan de profeten ontleend. In de eerste plaats ontzegt hij de mens de gerechtigheid, dat is de rechte en zuivere staat, vervolgens ontzegt hij hem het verstand. En het ontbreken van het verstand wordt bewezen door de afval van God, wie te zoeken de eerste trap van de wijsheid is. Dit nu moet nood zakelijk het deel worden van hen, die van God afgeweken zijn. Hij knoopt daaraan vast, dat allen afgeweken zijn en als verrot zijn geworden; dat er niemand is, die goed doet; dan noemt hij de schanddaden op, waarmee zij, die eenmaal tot slechtheid zijn losgelaten, al hun leden bezoedelen. Tenslotte betuigt hij, dat ze ontbloot zijn van de vreze Gods, naar welker regel onze schreden hadden moeten gericht worden. Indien dat de erfgoederen van het menselijk geslacht zijn, wordt tevergeefs in onze natuur iets goeds gezocht. Ik erken wel, dat niet al deze schanddaden in ieder mens te voorschijn komen, maar toch mag men niet loochenen, dat die veelkoppige slang in ieders hart schuilt. Want evenals een lichaam, wanneer het reeds de oorzaak en de stof van de ziekte in zich heeft en haar koestert, ook al brandt de pijn nog niet, niet gezond

genoemd zal worden, zo zal ook niet de ziel, wanneer ze van zulke ziekten van de zonden krioelt, gezond geacht worden. Ofschoon deze vergelijking niet in alles opgaat. Want in het lichaam is, ook al is het door ziekte aangetast, de levenskracht over; maar wanneer de ziel in die dodelijke poel gedompeld is, lijdt zij niet alleen aan zonden, maar is geheel en al ontbloot van alle goed.

Boek II hoofdstuk III : 3

Dat uit des mensen verdorven natuur niets voorkomt dan wat doemwaardig is.

3. Nagenoeg dezelfde vraag, die vroeger opgelost is, rijst op nieuw voor ons op. Want in alle eeuwen zijn er mensen geweest, die met de natuur als leidsvrouw hun gehele leven door naar de deugd gestreefd hebben. En ik bekommer mij er niet om, of er in hun zeden vele struikelingen kunnen worden aangewezen; want juist door hun streven naar de deugd hebben zij het bewijs geleverd, dat er in hun natuur enige reinheid was. Welke waarde deugden van deze aard hebben voor God, zullen wij wel uitvoeriger bespreken, wanneer wij handelen over de verdiensten van de werken, maar toch moet daarover ook op deze plaats gesproken worden voorzover het nodig is tot de uiteenzetting van het onderwerp, waarover het hier gaat. De voorbeelden dus schijnen er ons op te wijzen, dat wij 's mensen natuur niet voor geheel zondig moeten houden, omdat op haar aandrijven sommigen niet slechts in voortreffelijke daden hebben uitgemunt, maar ook in hun ganse leven ononderbroken zich zeer eervol gedragen hebben. Maar hier moet ons in de zin komen, dat temidden van die verdorvenheid van de natuur er nog enige plaats is voor de genade Gods, niet om die verdorvenheid te reinigen, maar om haar in bedwang te houden. Want indien de Heere met losse teugel ieders gemoed zich liet te buiten gaan aan alle mogelijke lusten, dan zou er ongetwijfeld niemand zijn, die niet metterdaad overtuigend zou aantonen, dat naar waarheid op hem alle rampen passen, om welke Paulus de ganse natuur veroordeelt. Want hoe? Zoudt gij u willen uitzonderen van het getal van hen, wier voeten snel zijn tot het vergieten van bloed, wier handen bezoedeld zijn met roof en doodslag, wier keel de geopende graven ge lijk zijn, wier tongen arglistig, wier lippen venijnig, wier werken onnut, onrechtvaardig, verrot en dodelijk zijn; wier ziel zonder God is, wier binnenste slechtheid is, wier ogen tot aan slagen en wier harten tot spot opgeheven zijn, eindelijk van wie alle middelen geschikt zijn tot een oneindig aantal schanddaden? Indien iedere ziel onderworpen is aan alle monsterachtigheden van die aard, zoals de apostel onversaagd verklaart, dan zien we voorwaar, wat er gebeuren zou, als de Heere de menselijke lusten naar hun neiging liet omdolen: er is geen razend gedierte, dat in zo snelle vaart zou voortrennen, er is geen stroom, hoe onstuimig en heftig ook, die met zulk een geweld buiten zijn oevers zou treden. In zijn uitverkorenen geneest de Heere die ziekten op de wijze, die wij straks zullen uiteenzetten; bij de anderen breidelt Hij die en houdt ze in bedwang, alleen maar opdat ze niet losbreken, voorzover Hij ziet dat dienstig is tot het onderhouden van het geheel van de dingen. Daardoor worden sommigen door schaamte, anderen door vrees voor de wet er van weerhouden uit te barsten tot allerlei soorten van vuilheid, ook al ontveinzen zij zich grotendeels hun onreinheid niet; anderen streven min of meer naar een fatsoenlijke levenswijze, omdat ze die nuttig achten; weer anderen komen boven de gewone gang van zaken uit, om door hun waardigheid anderen in gehoorzaamheid te houden. Zo breidelt God door zijn voorzienigheid de verdorvenheid van de natuur, opdat ze niet uitbreke tot de dood, maar Hij reinigt haar inwendig niet.

Boek II hoofdstuk III : 4

Dat uit des mensen verdorven natuur niets voorkomt dan wat doemwaardig is.

4. De moeilijkheid is echter nog niet opgelost. Want óf wij moeten Camillus gelijk achten met Catilina, of we hebben in Camillus een voorbeeld, dat de natuur, als men ijverig poogt haar in goede banen te leiden, niet geheel en al beroofd is van het goede. Ik nu erken, dat de schone gaven, die Camillus gehad heeft, een gift van God geweest zijn en met recht prijzenswaardig schijnen, als ze op zich zelf beoordeeld worden; maar hoe zullen zij in hem de bewijzen zijn van een natuurlijke rechtschapenheid? Moeten we niet weerkeren tot het gemoed en deze redenering houden 1), dat, indien een natuurlijke mens uitgemunt heeft door zulk een zuiverheid van zeden, het de natuur dan ook niet ontbreekt aan het vermogen om naar de deugd te streven. Maar wat moeten wij zeggen, wanneer zijn gemoed slecht en verdraaid geweest is, daar het veeleer iets anders nagejaagd heeft dan rechtschapenheid? En dat het zodanig geweest is, is niet twijfelachtig, indien men toe geeft, dat hij een natuurlijk mens was. Wat voor vermogen van de menselijke natuur tot het goede zult ge mij in dit opzicht ver kondigen, als men bevindt, dat zij bij de hoogste schijn van zuiverheid altijd tot het verderf gedreven wordt? Dus, gelijk men een mens niet moet prijzen om zijn deugd, wiens ondeugden onder de schijn van deugd bedriegen, zo moet men aan de menselijke wil niet het vermogen toeschrijven om het goede te zoeken, zolang hij in zijn verdorvenheid vastgehecht is. Trouwens de zekerste en gemakkelijkste oplossing van deze vraag is deze: dat die gaven in Camillus geen algemene gaven van de natuur zijn, maar bijzondere genadegiften Gods, die Hij op uiteenlopende wijze en naar een bepaalde maat aan mensen uitdeelt, die overigens onheilig zijn. En daarom vrezen wij niet in het dagelijks gesprek de één iemand van een goede en de ander iemand van een slechte aard te noemen. En toch laten wij niet na beiden in te sluiten onder de algemene toestand van de menselijke slechtheid; maar wij wijzen er op, welke bijzondere genade de Heere de één geschonken heeft, die Hij de andere niet waardig gekeurd heeft. Toen Hij Saul aan het hoofd van het koninkrijk wilde plaatsen, heeft Hij hem als tot een nieuw mens gemaakt (1 Sam. 10:6). En dit is de reden, waarom Plato, met toespeling op het verhaal bij Homerus, zegt, dat de zonen van koningen geboren worden onderscheiden door een of ander bijzonder kenmerk; want daar God zorg wil dragen voor het menselijk geslacht, rust Hij dikwijls hen, die Hij tot de heerschappij bestemt, toe, met een verheven, heldhaftige aard; en uit deze werkplaats zijn alle grote veldheren en leidlieden afkomstig, wier roem de geschiedboeken vermelden. Evenzo moeten we oordelen aangaande de gewone mensen. Maar omdat, naar mate iemand meer uitblonk, hij ook altijd des te meer door zijn eigen eerzucht gedreven is (een smet, waardoor alle deugden bezoedeld worden, zodat ze voor God alle welgevalligheid verliezen) moet men alle waarde ontzeggen aan al wat in onheilige mensen lofwaardig schijnt te zijn. Daarbij komt, dat het voornaamste deel van de zuiverheid ontbreekt, waar geen ijver is om Gods heerlijkheid te doen uitkomen, welke ijver niet gevonden wordt bij allen, die Hij door zijn Geest niet heeft weergeboren. En niet te vergeefs wordt bij Jesaja (Jes. 11:2) gezegd, dat op Christus de Geest van de vrees des Heeren rust; waaruit wij leren, dat zij, die vreemd zijn aan Christus, de vrees Gods missen, die het beginsel van de wijsheid is (Ps. 111:10). Wat de deugden betreft, die ons door een ijdele schijn bedriegen, die zullen geprezen worden op de staatsmarkt en in de mond van de grote massa: maar voor het hemelse gericht zullen zij van geen waarde zijn tot het verdienen van de gerechtigheid.

1} Vg. Aug. contra Julian. IV.

Boek II hoofdstuk III : 5

Dat uit des mensen verdorven natuur niets voorkomt dan wat doemwaardig is.

5. Daar dus de wil gekluisterd is in de dienstbaarheid van de zonde kan hij zich niet bewegen ten goede, laat staan zich naar het goede voegen. Want zulk een beweging is het begin van de bekering tot God, die in de Schrift geheel aan Gods genade wordt toegeschreven. Gelijk Jeremia (Jer. 31:18) van de Heer bidt, dat Hij hem bekere, als Hij hem bekeerd wil hebben. En daarom zegt de profeet in hetzelfde hoofdstuk, wanneer hij de geestelijke verlossing van het gelovige volk beschrijft, dat het verlost is uit de hand van hem, die sterker was; daarmee klaarblijkelijk aanduidend, met hoe enge boeien de zondaar gebonden is, zo lang hij, door de Heere verlaten, onder het juk des duivels leeft. Niettemin blijft de wil, die met een zeer grote neiging overhelt en zich haast tot de zonde; immers, toen de mens zich tot deze noodzakelijkheid overleverde, is hij niet beroofd van zijn wil, maar van de gezondheid van zijn wil. En niet ongeschikt spreekt Bernardus, die leert dat het willen in ons allen is, maar dat het goede te willen van vooruitgang, het kwade te willen van achter uitgang getuigt. Dus eenvoudig het willen is van de mens; het kwade willen is van de verdorven natuur, het goede te willen van de genade. Verder, wanneer ik zeg, dat de wil, beroofd van de vrijheid, door de noodzakelijkheid tot het kwaad gesleurd of geleid wordt, dan is het wonderlijk, dat dit aan iemand een harde manier van zeggen toeschijnt, daar er niets ongerijms in ligt en het niet afwijkt van wat ook de heiligen leerden. Maar zij stoten zich eraan, die niet weten te onderscheiden tussen noodzakelijkheid en dwang. Maar indien iemand hun vroeg, of God niet noodzakelijk goed en de duivel niet noodzakelijk kwaad is, wat zouden ze dan antwoorden? Want Gods goedheid is zo verbonden met zijn Godheid, dat het even noodzakelijk is, dat Hij goed is, als dat Hij God is. De duivel echter is door zijn val zo vervreemd van de gemeenschap met het goede, dat hij niet anders kan dan kwaad handelen. En indien enig heiligschener hiertegen in keft, dat aan God weinig lof verschuldigd is wegens zijn goedheid, tot welker onderhouding Hij gedwongen wordt: wie zal dan niet het antwoord gereed hebben, dat het door zijn onmetelijke goedheid is, dat Hij niet kwaad kan doen, maar niet door een geweldige drang. Indien het dus Gods vrije wil niet hindert in het goed doen, dat het noodzakelijk is, dat Hij goed doet, indien de duivel, die slechts kwaad kan doen, toch met zijn wil zondigt, wie zal dan zeggen, dat de mens daarom minder vrijwillig zondigt, omdat hij aan de noodzakelijkheid van te zondigen onderworpen is? Terwijl Augustinus deze noodzakelijkheid overal leert 1), heeft hij ook niet toen hij hatelijk door Coelestius bespot werd, gearzeld haar te verdedigen, met deze woorden: "Door de vrijheid is de mens tot zondaar geworden, maar verder heeft de strafwaardige verdorvenheid, die volgde, van de vrijheid noodzakelijkheid gemaakt." En zo dikwijls hij over deze zaak komt te spreken, aarzelt hij niet zich op deze manier te uiten aangaande de noodzakelijke dienstbaarheid van de zonde 2). Dit is dus de hoofdzaak van de onderscheiding, die in 't oog gehouden moet worden, dat de mens, nadat hij ten gevolge van de val verdorven is, met zijn wil zondigt, niet tegen zijn wil en ook niet gedwongen; met een gezindheid des gemoeds, die er zeer toe geneigd is, en niet door geweldige dwang; door de beweging van zijn eigen lust, niet door dwang van buiten; dat hij echter, daar hij van nature slecht is, niet anders dan tot het kwade kan bewogen en gebracht worden. En indien dit waar is, wordt niet onduidelijk

uitgedrukt, dat hij voorzeker onderworpen is aan de noodzakelijkheid om te zondigen. Bernardus 3), de opvatting van Augustinus onderschrijvend, schrijft aldus: "Onder de levende wezens is alleen de mens vrij; en toch ondergaat ook hij, doordat de zonde verschijnt, een zeker geweld, maar dan van de kant van de wil, niet van de natuur, zodat hij zelfs zo niet beroofd wordt van de hem ingeboren vrijheid. Want wat vrijwillig is, is ook vrij." En een weinig verder: "Zo veroorzaakt de wil, op een of andere slechte en wonderlijke wijze, doordat hij door de zonde ten kwade veranderd is, zichzelf de noodzakelijkheid, zodat noch de noodzakelijkheid (daar ze vrijwillig is) de wil kan verontschuldigen, noch de wil (daar hij verleid is) de noodzakelijkheid kan uitsluiten. Want deze noodzakelijkheid is in zekere zin vrijwillig." Later zegt hij, dat wij gedrukt worden door een juk, maar toch geen ander dan van een vrijwillige slavernij; dat wij daarom vanwege die slavernij ongelukkig, en vanwege die wil niet te verontschuldigen zijn: omdat de wil, toen hij vrij was, zich tot een slaaf van de zonde gemaakt heeft. Eindelijk besluit hij: "Zo wordt de ziel op een wonderlijke en slechte wijze onder deze vrijwillige en tot haar ongeluk vrije noodzakelijkheid gehouden als slavin en als vrije; als slavin wegens de noodzakelijkheid, als vrije wegens de wil; en, wat nog wonderlijker en ellendiger is, zij is daarom schuldig, omdat ze vrij is, en daarom slavin, omdat ze schuldig is en bijgevolg daarom slavin, omdat ze vrij is." Hier uit zien mijn lezers ongetwijfeld, dat ik niet als iets nieuws aanbreng, wat oudtijds Augustinus uit de eenparige mening van alle vromen heeft te voorschijn gebracht en wat bijna duizend jaren lang in de kloosters van de monniken bewaard is. Daar Lombardus echter de noodzakelijkheid niet wist te onderscheiden van de dwang, heeft hij stof gegeven tot een verderfelijke dwaling.

1} De perf. iustit. 4.

2} De nat. et grat. 66: alibi.

3} Serm. super Cantica 81.

Boek II hoofdstuk III : 6

Dat uit des mensen verdorven natuur niets voorkomt dan wat doemwaardig is.

6. Aan de andere kant moeten wij nu nagaan, hoedanig het geneesmiddel van de Goddelijke genade is, waardoor de verdorvenheid van de natuur wordt verbeterd en genezen. Want daar de Heere bij het verlenen van hulp, schenkt, wat ons ontbreekt, zo zal terstond, wanneer is komen vast te staan, hoedanig zijn werk in ons is, aan de dag komen, wat daartegenover ons gebrek is. Wanneer de apostel tot de Filippenzen zegt, (Fil. 1:6), dat hij vertrouwt, dat Hij, die in hen een goed werk begonnen heeft, dat voleindigen zal tot op de dag van Jezus Christus, dan is het niet twijfelachtig, of hij duidt door het begin van het goede werk de oorsprong van de bekering aan, die in de wil gelegen is. God begint dus het goede werk in ons door in ons op te wekken een liefde, verlangen en ijver tot de gerechtigheid; of (om nog meer in eigenlijke zin te spreken) door onze harten te buigen, te vormen en te richten tot de gerechtigheid; Hij voltooit het echter door ons te versterken tot volharding. En opdat niemand hier tegen inbrengt, dat het goede door God begonnen wordt, omdat de wil, die op zichzelf zwak is, geholpen wordt, verklaart de Geest elders wat de wil, aan zich zelf overgelaten, vermag. "Ik zal u, " zo zegt Hij (Ez. 36:26) "een nieuw hart geven, en zal een nieuwe geest geven in het binnenste van u; en ik zal het stenen hart uit uw vlees wegnemen, en zal u een vlezen hart geven, en ik zal mijn Geest geven in het binnenste van u, en ik zal maken, dat gij in mijn inzettingen wandelt." Wie zegt nu, dat de zwakheid van de

menselijke wil door steun versterkt wordt, opdat hij krachtadig zou streven naar de keuze van het goede, terwijl hij geheel veranderd en vernieuwd moet worden? Indien er in een steen enige zachtheid is, die door een hulpmiddel weker gemaakt, alle mogelijke buiging toestaat, dan zal ik niet loochenen, dat het hart des mensen geleid kan worden tot de gehoorzaamheid aan het goede, mits door de genade Gods het onvolmaakte in dat hart vervuld wordt. Maar indien de Heere door deze gelijkenis heeft willen aantonen, dat nooit iets goeds uit ons hart zal te voorschijn komen, tenzij het een geheel ander hart wordt, laat ons dan niet tussen Hem en ons delen, wat Hij voor zich alleen opeist. Indien dus een steen in vlees veranderd wordt, wanneer God ons bekeert tot het najagen van het goede, dan wordt vernietigd al wat van onze eigen wil is; wat in plaats daarvan komt, is geheel van God. Ik zeg, dat de wil vernietigd wordt, niet in zoverre hij wil is; want in 's mensen bekering blijft onaangetast wat van zijn eerste natuur is. Ik zeg ook, dat hij nieuw gemaakt wordt, niet opdat hij zou aanvangen een wil te zijn, maar om van een slechte in een goede wil veranderd te worden. Ik verzeker, dat dit alleen door God gedaan wordt; want zelfs niet om te denken zijn wij geschikt, volgens getuigenis van dezelfde apostel (2 Kor. 3:5). Daarom leert hij elders, dat God niet alleen de zwakke wil helpt, of de slechte verbetert, maar dat Hij in ons het willen werkt (Fil. 2:13). En daaruit kan men gemakkelijk opmaken wat ik gezegd heb, dat al het goede, dat in de mens is, het werk is van de genade alleen. En in die zin zegt hij elders, dat het God is, die alles in allen werkt (1 Kor. 12:6). Immers hij spreekt daar niet over het algemeen bestuur Gods, maar hij kent de lof voor al het goede, dat de gelovigen hebben, aan God alleen toe. Door echter te zeggen: alles, maakt hij ongetwijfeld God tot de bewerker van het geestelijk leven van het begin af tot het einde toe; wat dezelfde apostel met andere woorden tevoren geleerd had, zeggende, dat de gelovigen uit God zijn in Christus (Ef. 1:1): en daar wijst hij openlijk op de nieuwe schepping, door welke vernietigd wordt datgene, wat behoort tot de algemene natuur. Want daaronder moet verstaan worden de vergelijking tussen Adam en Christus, die hij elders duidelijker uitlegt, waar hij leert, dat wij Gods maaksel zijn, geschapen in Christus tot goede werken, welke God voorbereid heeft, opdat wij in dezelve zouden wandelen (Ef. 2:10). Want hij wil daardoor bewijzen, dat onze zaligheid alleen uit genade is, omdat het begin van al het goede voortkomt uit de tweede schepping, die wij in Christus verkrijgen. En indien enig, al was het maar het geringste, vermogen uit ons was, dan zou het toch ook enig deel van de verdienste zijn. Maar om ons geheel en al ledig te maken, betoogt hij, dat wij niets verdiend hebben; want wij zijn in Christus geschapen tot de goede werken, die God voorbereid heeft; en met die woorden duidt hij weerom aan, dat alle delen van de goede werken van de eerste beweging af geheel en al van God zijn. Daarom voegt de profeet, na in de Psalm (Ps. 100:3) gezegd te hebben, dat wij Gods maaksel zijn, opdat er geen verdeling zou gemaakt worden, terstond daaraan toe: "Niet wij hebben onszelf gemaakt." Dat hij spreekt van de weergeboorte, die het begin is van het geestelijk leven, blijkt uit het tekstverband, wijl er terstond volgt, dat wij zijn volk zijn en de schapen zijner weide. Wij zien dan, hoe hij, er niet mede tevreden, dat hij eenvoudigweg de lof voor onze zaligheid aan God gegeven heeft, ons uitdrukkelijk van alle gemeenschap uitsluit; alsof hij zeide, dat voor de mens niet het geringste overblijft om in te roemen, daar het al van God komt.

Boek II hoofdstuk III : 7

Dat uit des mensen verdorven natuur niets voorkomt dan wat doemwaardig is.

7. Nu zullen er wellicht zijn, die toegeven, dat de wil, door zijn eigen aanleg van het goede afkerig, alleen door des Heeren kracht bekeerd wordt; maar dan zo, dat hij, na voorbereid te zijn, verder zijn eigen deel heeft in het werk. Zoals Augustinus leert 1a), dat de genade aan ieder goed werk voorafgaat en dat terwijl de wil begeleidt, maar niet leidt, als dienaar volgt, maar niet voorafgaat. En deze niet kwade manier van zeggen van de heilige man verdraait Petrus Lombardus verkeerdelijk tot dit doel 1). Ik echter beweet, dat zowel in de woorden van de profeet, die ik aanhaalde, als ook op andere plaatsen duidelijk twee dingen worden aangeduid: namelijk, dat de Heere onze slechte wil verbetert of liever vernietigt en dat Hij uit zichzelf een goede in de plaats geeft. In zoverre als de wil door de genade voorafgegaan wordt, laat ik u toe, dat ge hem een dienaar noemt, die volgt; maar omdat hij, vernieuwd zijnde, het werk des Heeren is, wordt dit verkeerdelijk aan de mens toegekend, dat hij de vooraangaande genade met een haar op de voet volgende wil gehoorzaamt. Daarom is niet juist door Chrysostomus geschreven 2), dat noch de genade zonder de wil, noch de wil zonder de genade iets kan verrichten. Alsof niet de genade ook de wil zelf werkte, zoals we kort te voren uit Paulus zagen. En het was ook de bedoeling van Augustinus niet, toen hij de menselijke wil de de genade op de voet volgende dienaar noemde, om hem na de genade een tweede rol toe te kennen in het goede werk; maar omdat zijn bedoeling slechts deze was de zeer verwerpelijke leer van Pelagius te weerleggen, die de eerste oorzaak van de zaligheid in 's mensen verdienste stelde, beweet hij alleen, wat voor zijn onderwerp voldoende was, dat de genade eerder is dan alle verdienste; en intussen laat hij de andere kwestie voor wat ze is, namelijk die van de voortdurende werking van de genade, welke kwestie hij echter elders uitnemend behandelt. Want doordat hij enige malen zegt, dat de Heere hem, die niet wil, voorgaat, opdat hij wille, en hem, die wil, volgt, opdat hij niet tevergeefs wille, maakt hij God geheel en al tot de bewerker van het goede werk. Trouwens zijn uitspraken over deze zaak zijn te duidelijk, dan dat ze een lange bewijsvoering van node hebben. "De mensen, " zo zegt hij 3), "tobben zich af om in onze wil iets te vinden, dat van ons is en niet uit God, en hoe het gevonden zou kunnen worden, weet ik niet." En in het eerste boek tegen Pelagius en Coelistius, waar hij deze woorden van Christus uitlegt: "Een iegelijk, die het van mijn Vader gehoord heeft, komt tot mij, " (Joh. 6:45), zegt hij: "Het oordeel wordt zo geholpen, dat het niet alleen weet, wat gedaan moet worden, maar ook doet, wat het weet." En wanneer God dus zo leert, niet door de letter van de wet, maar door de genade des Geestes, dan leert Hij zo, dat een ieder, wat hij geleerd heeft niet slechts ziet door zijn verstand, maar ook begeert door zijn wil en volbrengt door zijn doen.

1a) Ep. ad Bonif. 106.

1) Sent. II., dist. 25.

2) Serm. de invent. S. Crucis.

3) De remiss. peccat. II, 18.

Boek II hoofdstuk III : 8

Dat uit des mensen verdorven natuur niets voorkomt dan wat doemwaardig is.

8. En aangezien wij nu bezig zijn met 't punt, waarom alles draait, welaan, laat ons de hoofdzaak met slechts weinige en zeer duidelijke getuigenissen van de Schrift bewijzen en de lezers voorleggen; laat ons daarop (opdat niemand er ons van beschuldige, dat wij de Schrift te kwader trouw verdraaien) aantonen, dat wij ook niet

door het getuigenis van deze heilige man (ik bedoel Augustinus) in de steek gelaten worden ten opzichte van de waarheid, die naar onze bewering aan de Schrift ontleend is. Want ik acht het onnodig, dat alle plaatsen, die tot bevestiging van onze mening uit de Schrift kunnen worden aangehaald, een voor een op de rij af opgesomd worden, als maar uit de voorNaamste, die te voorschijn gehaald worden, de weg gebaad wordt tot het recht verstaan van al het overige, dat hier en daar gelezen wordt; en aan de andere kant meen ik, dat het niet buiten mijn onderwerp zal vallen, wanneer ik aantoon, dat ik zeer wel overeenstem met die man, aan wie de vromen terecht eenstemmig een zeer groot gezag toekennen. Dat ongetwijfeld het begin van het goede nergens anders vandaan komt dan van God, dat blijkt gemakkelijk en zeker. Immers er zal geen wil gevonden worden, die tot het goede geneigd is dan in de uitverkorenen. Maar de oorzaak van de verkiezing moet buiten de mensen gezocht worden; en daaruit volgt, dat de mens de goede wil niet heeft van zichzelf, maar dat hij voortkomt uit hetzelfde welbehagen, waardoor wij voor de schepping van de wereld uitverkoren zijn. Daar komt nog een andere dergelijke reden bij. Want daar het begin van goed te willen en te handelen uit het geloof is, moeten we nagaan vanwaar het geloof zelf is. Daar nu echter de ganse Schrift uitroept, dat het een genadegift Gods is, volgt daaruit, dat het uit loutere genade is, wanneer wij, die van nature met ons gehele hart tot het kwade geneigd zijn, beginnen het goede te willen. Wanneer dus de Heere bij de bekering van zijn volk deze twee dingen stelt, namelijk, dat Hij het stenen hart uit hen neemt en hun een vlezen hart geeft, dan betuigt Hij openlijk, dat vernietigd moet worden wat uit ons is, opdat wij tot de gerechtigheid worden bekeerd; maar dat, wat in de plaats daarvan komt, van Hemzelf is. En dit spreekt Hij op meer dan één plaats uit; want Hij zegt bij Jeremia (Jer. 32:39): "Ik zal hun enerlei hart en enerlei weg geven om mij te vrezen al de dagen." En een weinig verder: "Ik zal de vreze mijns Naams in hun hart geven, dat zij niet van Mij afwijken" (Jer. 32:40). Weerom bij Ezechiël (Ez. 11:19): "Ik zal hun enerlei hart geven, en zal een nieuwe geest in het binnenste van hen geven; Ik zal het stenen hart uit hun vlees wegnemen, en zal hun een vlezen hart geven." Hij zou niet duidelijker voor zichzelf kunnen opeisen en ons ontnemen al wat goeds en rechts in onze wil is, dan doordat Hij getuigt, dat onze bekering de schepping van een nieuwe geest en een nieuw hart is. Want hieruit volgt steeds, zowel dat uit onze wil niets goeds voortkomt, voordat hij vernieuwd is, als ook, dat hij na zijn vernieuwing, voorzover hij goed is, uit God is en niet uit ons.

Boek II hoofdstuk III : 9

Dat uit des mensen verdorven natuur niets voorkomt dan wat doemwaardig is.

9. Zo zijn ook, gelijk we lezen, de gebeden van de heiligen ingericht. "De Heere neige ons hart tot zich, " zeide Salomo (1 Kon. 8:58), "om zijn geboden te houden." Hij toont de hardnekkigheid van ons hart, dat het van nature opspringt tot verzet tegen de wet Gods, indien het niet gebogen wordt. Hetzelfde vindt men ook in de Psalm (Ps. 119:36): "Neig mijn hart tot uw getuigenissen." Want altijd moet men opmerken, dat de verkeerde beweging des harten, waardoor het tot hardnekkigheid gedreven wordt, gesteld wordt tegenover deze verbetering, waardoor het tot gehoorzaamheid genoopt wordt. En wanneer David, beseffende, dat hij een tijdlang beroofd is geweest van de besturende genade, God vraagt, dat Hij een rein hart in hem scheppen en in het binnenste van hem een vaste geest vernieuwen moge (Ps. 51:12), erkent hij dan niet, dat alle delen van zijn hart vervuld zijn met onreinheid en dat zijn geest door kromme

slachtheid verdraaid is? En bekent hij niet, door de reinheid, om welke hij bidt, een schepsel Gods te noemen, dat ze geheel van Hem komt? Indien iemand hiertegen aanvoert, dat zijn gebed zelf een teken is van een vrome en heilige gemoedsstemming, dan ligt het antwoord daarop klaar, dat David, ook al was hij reeds voor een deel tot inkeer gekomen, toch zijn vroegere staat vergelijkt met die droevige val, die hij ervaren had. Terwijl hij dus de gedaante aanneemt van een van God vervreemde mens, bidt hij terecht, dat hem gegeven worde al wat God aan zijn uitverkorenen in de weergeboorte schenkt. Dus gelijk aan een dode, wenst hij herschapen te worden, opdat hij van een dienstknecht van Satan een werktuig worde des Heiligen Geestes. Voorwaar, de lust onzer hovaardij is wonderlijk en monsterachtig. De Heere eist niets met meer strengheid, dan dat wij met de grootste nauwgezetheid zijn rustdag onderhouden, namelijk door te rusten van onze werken; van ons echter is niets moeilijker gedaan te krijgen, dan dat wij onze werken laten varen en aan Gods werken de passende plaats inruimen. Indien onze dwaasheid niet in de weg stond, zouden wij opmerken, dat Christus een voldoende duidelijk getuigenis heeft gegeven van zijn genadegaven, opdat ze niet kwaadaardig zouden worden verduisterd. "Ik ben, " zegt Hij (Joh. 15:1) "de wijnstok, gij de ranken; mijn Vader is de landman; gelijkerwijs de rank geen vrucht kan dragen van zichzelf, zo zij niet in de wijnstok blijft, alsoo ook gij niet, zo gij in mij niet blijft; want zonder mij kunt gij niets doen." Indien wij van onszelf op dezelfde wijze vrucht dragen, als een rank, die van de aarde is losgerukt en van vocht beroofd, uitbot, dan behoeven we niet verder te vragen wat de geschiktheid van onze natuur tot het goede is. En ook deze gevolgtrekking is niet twijfelachtig: "Zonder mij kunt gij niets doen." Hij zegt niet, dat wij te zwak zijn om onszelf genoeg te wezen; maar Hij maakt ons geheel te niet en sluit zo elke waan uit van het allerkleinste vermogen. Wanneer wij, in Christus ingeplant, vrucht dragen als een wijnstok, die nu eens uit de vochtigheid van de aarde, dan weer uit de dauw des hemels, dan weer van de koestering van de zon de kracht tot de groei ontvangt, dan zie ik, dat in het goede werk niets voor ons overblijft, als wij Gode onaangetast laten, wat het zijne is. Tevergeefs wordt met nietsbetekenende scherpzinnigheid hiertegen opgemerkt, dat het sap en de kracht om vrucht voort te brengen reeds in de rank ingesloten is en dat zij daarom niet alles krijgt uit de aarde of uit de eerste wortel, omdat zij ook iets van zichzelf meebrengt. Want Christus bedoelt niets anders dan dat wij dor en nietswaardig hout zijn, wanneer we van Hem gescheiden zijn, omdat er zonder Hem in ons geen vermogen is om goed te doen, gelijk Hij ook elders zegt (Matth. 15:13): "Alle plant, die mijn Vader niet geplant heeft, zal uitgeroeid worden." Daarom schrijft de apostel Hem het geheel toe in de reeds aangehaalde plaats (Fil. 2:13): "God is het, die in u werkt beide het willen en het werken." Het eerste deel van het goede werk is de wil; het andere de krachtige inspanning in het uitvoeren: van beide is God de bewerker. Dus ontfutselen wij het de Heere, wanneer we ons iets aanmatigen of in de wil, of in de uitwerking. Wanneer gezegd werd, dat God de zwakke wil hulp schonk, dan zou er voor ons iets overgelaten worden, maar nu gezegd wordt, dat Hij de wil werkt, wordt al wat er in die wil goed is, buiten ons geplaatst. Verder, daar door de zwaarte van ons vlees de reeds goede wil overmand wordt, zo dat hij zich niet kan oprichten, voegde de apostel er aan toe, dat hem, om zich te ontworstelen aan de moeilijkheden van die strijd, de standvastigheid van de inspanning tot aan het volbrengen toe ter beschikking gesteld wordt. Immers anders kon niet juist zijn, wat hij elders leert (1 Kor. 12:6), dat het de enige God is, die alles in allen werkt, waarin, gelijk we tevoren geleerd hebben, de ganse loop van het geestelijk leven vervat is. Daarom voegt David, nadat hij gebeden heeft, dat de wegen Gods hem geopenbaard worden, opdat hij in zijn waarheid mocht wandelen, daar

terstond aan toe (Ps. 86:11): "Verenig mijn hart tot de vreze uws Naams." Met die woorden geeft hij te kennen, dat ook zij, die welgezind zijn, aan zoveel verstrooiingen onderworpen zijn, dat ze gemakkelijk vergaan of vervloeien, tenzij ze tot standvastigheid gesterkt worden. En op een andere plaats, nadat hij gebeden heeft, dat zijn schreden mogen gericht worden tot het onderhouden van Gods Woord, vraagt hij daarom ook, dat hem kracht gegeven moge worden tot de strijd (Ps. 119:133): "Laat, " zo zegt hij, "geen ongerechtigheid over mij heersen." Op deze wijze dus begint en voltooit de Heere het goede werk in ons; zodat het van Hem is, dat de wil de liefde tot het goede opvat, dat hij zich neigt om het na te jagen, dat hij wordt aangezet en bewogen tot de inspanning om het te verkrijgen; vervolgens, dat de keuze, de ijver en de inspanning niet bezwijken, maar voortvaren tot het voltooien; ten slotte dat de mens daarin standvastig doorgaat en tot het einde toe volhardt.

Boek II hoofdstuk III : 10

Dat uit des mensen verdorven natuur niets voorkomt dan wat doemwaardig is.

10. En Hij beweegt de wil, niet zoals veel eeuwen geleerd en geloofd is, zodat het daarna aan onze keus zou staan aan die beweging te gehoorzamen of haar tegen te werken; maar Hij doet het zo, dat Hij hem krachtadig buigt. We moeten dus afwijzen die zo dikwijls door Chrysostomus herhaalde uitspraak: "Wie Hij trekt, trekt hij met zijn wil." Waarmee hij bedoelt, dat de Heere, na zijn hand te hebben uitgestoken slechts afwacht, of het ons lust door zijn hulp gesteund te worden. Wij geven toe, dat de toestand van de mens, toen hij nog niet gevallen was, zo geweest is, dat hij zich kon neigen naar de ene of de andere kant; maar daar hij door zijn voorbeeld heeft geleerd, hoe ellendig de vrije wil is, tenzij God in ons wil en werkt, wat zal ons dan overkomen, indien ons zijn genade met zulk een kleine maat wordt toegedeeld ? Ja, wijzelf verduisteren en verkleinen die door onze ondankbaarheid. Want de apostel leert niet, dat ons de genade van een goede wil aangeboden wordt, als wij die aanvaarden, maar dat het willen zelf in ons gewerkt wordt, wat niet anders is dan dat de Heere door zijn Geest ons hart richt, buigt, bestuurt en daarin, als in zijn bezitting, heerschappij voert. En wanneer Hij door Ezechiël (Ez. 11:19) en (Ez. 36:27) belooft, dat Hij de uitverkorenen een nieuwe geest zal geven, dan doet Hij dat niet slechts met de bedoeling, dat zij in zijn geboden kunnen wandelen, maar ook met deze, dat ze inderdaad daarin wandelen. En de uitspraak van Christus (Joh. 6:45): "Een iegelijk, die het van de Vader gehoord heeft, die komt tot mij", moet zo opgevat worden, dat Hij leert, dat de genade Gods krachtadig is van zichzelf, zoals ook Augustinus beweert 1). En die genade keurt de Heere niet ieder zonder onderscheid waardig, zoals algemeen beweerd wordt met de woorden van Occam (als ik me niet vergis), dat ze aan niemand geweigerd wordt, die doet wat in hem is. Men moet de mensen wel leren, dat de goedertierenheid Gods ter beschikking staat van allen, zonder onderscheid, die haar zoeken; maar daar slechts zij beginnen haar te zoeken, die de hemelse genade daartoe aanzet, had men ook dit deeltje van haar lof niet moeten afnemen. Dit is voorwaar het voorrecht van de uitverkorenen, dat ze, door Gods Geest weergeboren, door zijn leiding gedreven en bestuurd worden. Daarom lacht Augustinus 2) terecht om hen, die zichzelf enige rol in het willen aanmatigen, evenzeer als hij anderen berispt, die menen, dat aan allen zonder onderscheid gegeven wordt het getuigenis van de verkiezing uit genade, dat bijzonder is. "De natuur, " zegt hij, "is allen gemeen, niet de genade"; en hij noemt het een glazen scherpzinnigheid, die van louter ijdelheid

schittert, wanneer tot allen in het algemeen uitgestrekt wordt, wat God schenkt aan hen, die Hij wil. En elders zegt hij: "Hoe zijt gij gekomen? door te geloven: hoed u ervoor, dat gij, terwijl gij u aanmatigt, dat door u de rechte weg gevonden is, niet afdwaalt van de rechte weg, en omkomt. Ik ben gekomen, zegt gij, door mijn vrije wil; door mijn eigen wil ben ik gekomen. Wat zijt gij hoogmoedig? Wilt ge weten, dat ook dit u geschonken is? Hoor Hem, die roept: Niemand komt tot mij, tenzij dat mijn Vader hem trekke." En buiten kijf wordt uit de woorden van Johannes afgeleid, dat de harten van de vromen zo krachtadig van Godswege bestuurd worden, dat ze met een onbuigbare gezindheid volgen. "Een iegelijk, die uit God geboren is, " zegt hij (1 Joh. 3:9) "kan niet zondigen; want het zaad Gods blijft in hem." Want de middelmatige beweging, die de sofisten zich voorstellen, en die men naar believen kan volgen of verwerpen, wordt, gelijk we zien, duidelijk uitgesloten, waar de krachtadige standvastigheid om te volharden uitdrukkelijk wordt geleerd.

1} De praed. sanct. 8.

2} De verb. apost. serm. 11.

Boek II hoofdstuk III : 11

Dat uit des mensen verdorven natuur niets voorkomt dan wat doemwaardig is.

11. Er zou in 't geheel niet aan getwijfeld worden, dat de volharding gehouden moet worden voor een genadegift Gods, indien niet de verderfelijke dwaling ingang gevonden had, dat ze uitgedeeld wordt naar de verdienste van de mensen, al naarmate ieder zich niet ondankbaar betoond heeft voor de eerste genade. Evenwel, daar die dwaling hieruit ontstaan is, dat men meende, dat het in onze hand lag om de aangeboden genade Gods te versmaden of te aanvaarden, zal ze, wanneer deze opvatting te niet gemaakt is, ook vanzelf verdwijnen. Trouwens hierin dwaalt men in tweeërlei opzicht. Want behalve dat men leert, dat onze dankbaarheid jegens de eerste genade en het wettig gebruik daarvan beloond wordt door de latere gaven, voegt men er ook aan toe, dat de genade niet meer alleen in ons werkt, maar dat ze slechts met ons medewerkt. Wat het eerste aangaat, moeten we deze opvatting hebben: dat de Heere, doordat Hij dagelijks zijn dienaren verrijkt en hen overlaadt met nieuwe giften zijner genade, omdat Hem het werk, dat Hij in hen begonnen is, aangenaam en behaaglijk is, iets in hen vindt, dat Hij met grotere genadegiften kan verrijken. En hierop slaan de uitspraken: "die zal gegeven worden"; evenzo: "wel, gij goede dienstknecht, omdat gij over weinig getrouw zijt geweest, zal ik u over veel zetten" (Matth. 25:21, 23, 29) (Luc. 19:17, 26). Maar hier moet men voor twee dingen oppassen, namelijk dat men niet zegt, dat het wettelijke gebruik van de eerste genade vergolden wordt door de latere genadegiften, alsof de mens door zijn eigen ijver de genade Gods krachtadig maakte; in de tweede plaats, dat men van de vergelding niet deze mening heeft, dat men haar niet meer houdt voor de vrije genade Gods. Ik erken dus, dat de gelovigen dus deze zegen Gods mogen verwachten, dat ze, hoe beter ze de vroegere genadegiften gebruikt hebben, ook later met des te grotere zullen worden verrijkt; maar ik zeg, dat ook dat gebruik van de Heere is, en dat deze vergelding voortkomt uit zijn genadige goedgunstigheid. En even onhandig als ongelukkig gebruiken zij die bekende onderscheiding tussen werkende en medewerkende genade. Augustinus heeft deze wel gebruikt, maar hij verzachtte haar door de passende bepaling, dat God medewerkend voltooit, wat Hij werkend begint, en dat de genade dezelfde is, maar dat ze haar naam ontvangt naar de verschillende wijze van haar

werking. En daaruit volgt, dat hij niet deelt tussen God en ons, alsof er van Gods en onze eigen beweging een wederkerig samengaan was, maar dat hij wijst op de vermenigvuldiging van de genade. En daarop slaat, wat hij elders zegt 1), dat veel gaven Gods vóór de goede wil des mensen gaan, tot welke ook de goede wil zelf behoort. En daaruit volgt, dat hij niets overlaat wat de wil zichzelf zou kunnen aanmatiggen. Dit heeft ook Paulus met name uitgedrukt (Fil. 2:13). Want toen hij gezegd had, dat het God is, die in ons werkt beide het willen en het werken, voegde hij terstond daaraan toe, dat Hij beide doet naar zijn welbehagen, door die uitdrukking aanduidend, dat het een goedgunstigheid uit genade is. Op wat zij plegen te zeggen, dat, nadat wij aan de eerste genade plaats gegeven hebben, onze inspanning medewerkt met de volgende genade, antwoord ik dit: als ze daaronder verstaan, dat wij, na eenmaal door de kracht des Heeren bedwongen te zijn tot de gehoorzaamheid van de gerechtigheid, uit eigen beweging voortgaan en bereidwillig zijn om de werking van de genade te volgen, dan breng ik daar niets tegen in. Want het is volkomen zeker, dat waar de genade Gods regeert, zulk een bereidheid tot gehoorzamen aanwezig is. Maar vanwaar komt dit, dan daaruit, dat de Geest Gods, die overal met zichzelf overeenstemt, de gezindheid tot gehoorzaamheid, die hij in den beginne verwekt heeft, koestert en versterkt tot de standvastigheid van de volharding? Maar indien zij bedoelen, dat de mens uit zichzelf iets neemt, om met de genade Gods mede te werken, dan dwalen zij op een allerverderfelijkste wijze.

1) Enchir. ad Laur. 32.

Boek II hoofdstuk III : 12

Dat uit des mensen verdorven natuur niets voorkomt dan wat doemwaardig is.

12. En hiertoe wordt ten onrechte uit onwetendheid het woord van de apostel verdraaid (1 Kor. 15:10): "Ik heb overvloediger gearbeid dan zij allen, doch niet ik maar de genade Gods (die) met mij (is)." Want zij vatten dat zo op: dat de apostel omdat het een weinig te aanmatigend gezegd kon schijnen, dat hij zichzelf stelde boven allen, dit wel verbetert door de lof aan Gods genade toe te kennen, maar dan zo, dat hij zichzelf een medearbeider van de genade noemt. Het is een wonder, dat zoveel overigens niet slechte mensen zich aan dit strootje gestoten hebben. Want de apostel schrijft niet, dat de genade Gods met hem gearbeid heeft, om zich zo te maken tot een deelgenoot van het werk; maar veeleer kent hij de ganse lof van het werk aan de genade alleen toe door deze verbetering: niet ik, zegt hij, ben het, die gearbeid heb, maar de genade Gods, die met mij was. Zij zijn bedrogen door de dubbelzinnigheid van de uitdrukking, maar nog meer door de verkeerde vertaling, waarin de kracht van het Griekse lidwoord over het hoofd gezien is. Want wanneer men woordelijk vertaalt, zegt hij niet, dat de genade zijn medewerkster geweest is, maar dat de genade, die met hem was, de bewerkster van alles geweest is. En duidelijk, zij het kort, leert Augustinus dit, wanneer hij zegt: "de goede wil van de mens gaat voor vele gaven Gods, maar niet voor alle; en zij, die voorgaat, is zelf een van hen." Dan volgt de reden: "omdat geschreven is (Ps. 59:11) (Ps. 23:6): Zijn barmhartigheid is mij voorgegaan; en Zijn barmhartigheid zal mij volgen: ze gaat hem, die niet wil, voor, opdat hij wille; hem, die wil, volgt zij, opdat hij niet tevergeefs wille." En hiermee is Bernardus het eens 1), die de kerk aldus sprekende invoert: "trek mij in zekere zin tegen mijn wil, opdat ge mij gewillig maakt; trek mij, die traag ben, opdat gij mij doet

lopen."

1} Serm. 2 in Cant.

Boek II hoofdstuk III : 13

Dat uit des mensen verdorven natuur niets voorkomt dan wat doemwaardig is.

13. Laat ons nu Augustinus met zijn eigen woorden horen spreken, opdat de Pelagianen van onze tijd, dat zijn de sofisten van de Sorbonne, niet, overeenkomstig hun gewoonte, lasteren, dat wij de gehele oudheid tegen hebben. Daarin volgen zij natuurlijk hun vader Pelagius na, door wie eens Augustinus zelf in hetzelfde krijt is getrokken. In zijn boek "Over de bestraffing en de genade aan Valentinus" 1) bespreekt hij uitvoerig, wat ik korter, maar toch met zijn woorden, zal vermelden: dat de genade om in het goede staande te blijven aan Adam gegeven was, indien hij wilde; dat ons gegeven wordt, dat we willen en door de wil de begeerte overwinnen. Dat hij dus het kunnen gehad heeft, indien hij wilde; maar niet het willen, opdat hij kon; dat ons het willen en het kunnen gegeven wordt. Dat de eerste vrijheid geweest is te kunnen niet zondigen; dat de onze veel groter is, namelijk niet te kunnen zondigen. En opdat men niet mene, dat hij spreekt over de toekomstige volmaaktheid in het eeuwige leven (zoals Lombardus 2) het verkeerdelijk daarop doet slaan), neemt hij dit bezwaar een weinig later weg. Want, zegt hij, de wil van de heiligen wordt door de Heilige Geest zo aangevuurd, dat ze daarom kunnen, omdat ze zo willen en daarom willen, omdat God bewerkt, dat ze zo willen. Want indien bij zo grote zwakheid, in welke echter Gods kracht volbracht moet worden tot onderdrukking van de hoogmoed, hen hun eigen kracht gelaten werd, om door Gods hulp te kunnen, als ze willen, en God in hen niet bewerkt, dat ze willen, zou te midden van zoveel beproevingen de wil zelf door haar zwakheid bezwijken, en zodoende zouden zij niet kunnen volharden. Dus is er te hulp gekomen aan de zwakheid van de menselijke wil, opdat hij door de Goddelijke genade onafwikelijk en onafscheidelijk zou gedreven worden, en zo, hoe zwak hij ook is, niet zou bezwijken. Vervolgens bespreekt hij uitvoeriger 3), hoe onze harten noodzakelijk de beweging van Gods leiding volgen, en hij zegt, dat de Heere de mensen wel met hun eigen wil trekt, maar dat Hij zelf die wil gewerkt heeft. Wij hebben nu betuigd door de mond van Augustinus, wat wij vooral willen hebben, namelijk, dat door de Heere de genade niet slechts aangeboden wordt, om door ieders vrije verkiezing aangenomen of versmaad te worden; maar dat zij zelve het is, die in het hart de verkiezing en de wil werkt: zodat al het goede werk, dat daarop volgt, haar vrucht en uitwerking is, en dat ze geen andere, haar gehoorzamende, wil heeft, dan die zij zelf heeft gemaakt. Want ook dit zijn woorden van hem, aan een andere plaats ontleend: dat alleen de genade alle goed werk in ons bewerkt.

1} De corrept. et grat. 12.

2} Sent. II, dist. 25.

3} De corrept. et grat. 14.

Boek II hoofdstuk III : 14

Dat uit des mensen verdorven natuur niets voorkomt dan wat doemwaardig is.

14. Wat hij echter elders zegt 1), dat de wil door de genade niet wordt weggenomen, maar van een kwade tot een goede wil veranderd wordt, en wanneer hij goed is, geholpen wordt, daarmee geeft hij slechts te kennen, dat de mens niet zo getrokken wordt, dat hij zonder beweging des harten, als het ware door een uiterlijke drang, gedreven wordt; maar dat hij inwendig zo wordt geroerd, dat hij van harte gehoorzaamt. Dat de genade in het bijzonder en zonder verdienste aan de uitverkorenen geschonken wordt, schrijft hij op deze manier aan Bonifacius 2): "Wij weten, dat niet aan alle mensen Gods genade geschonken wordt, en dat ze aan hen, aan wie ze geschonken wordt, niet naar de verdiensten van de werken geschonken wordt, en ook niet naar de verdiensten van de wil, maar uit onverdiende genade; aan hen, aan wie ze niet geschonken wordt, weten we, dat ze door Gods rechtvaardig oordeel niet geschonken wordt." En in dezelfde brief bestrijdt hij krachtig de opvatting, dat de navolgende genade gegeven wordt als een loon voor de verdiensten van de mensen, omdat zij zich dat waardig betoond hebben door de eerste genade niet te versmaden. Want hij wil, dat Pelagius erkent, dat wij de genade nodig hebben tot ieder werk afzonderlijk en dat ze niet gegeven wordt als verschuldigd aan de werken, opdat ze in van de waarheid genade zij. Maar de zaak kan niet korter samengevat worden dan in de woorden, ontleend aan het achtste hoofdstuk van het boek aan Valentinus over de bestraffing en de genade, waar hij eerst leert, dat de menselijke wil niet door zijn vrijheid de genade, maar door de genade zijn vrijheid verkrijgt; dat hij door diezelfde genade een aandoening van vermaak ingedrukt krijgt en zo tot duurzaamheid gevormd wordt; dat hij met een onoverwinlijke kracht versterkt wordt; dat hij, wanneer hij onder de leiding van de genade staat, nimmer verdwijnt, maar wanneer de genade hem verlaat, terstond bezwijkt; dat hij door Gods genadige barmhartigheid tot het goede bekeerd wordt, en, bekeerd zijnde, daarin volhardt; dat de besturing van de menselijke wil ten goede en de standvastigheid na die besturing alleen van Gods wil afhangt, zonder enige verdienste van de menselijke wil. Zo wordt de mens een zodanige vrije wil gelaten (als men die zo wil noemen) als hij elders 1) beschrijft, namelijk een wil, die zich niet tot God bekeren, noch in God staande kan blijven dan door de genade; door de genade vermag hij al wat hij vermag.

1) Ep. 194.

2) Dit moet zijn "aan Paulinus" Ep. 186.

Boek II hoofdstuk IV : 1

Hoe God werkt in de harten van de mensen.

1. Dat de mens door het juk van de zonde zo gevangen gehouden wordt, dat hij uit zijn eigen natuur naar het goede niet kan streven door begeerte of jagen door ijver, is, indien ik me niet vergis, voldoende bewezen. Bovendien is het onderscheid tussen dwang en noodzakelijkheid uiteengezet, opdat duidelijk zou zijn, dat hij, wanneer hij uit noodzaak zondigt, desniettemin vrijwillig zondigt. Maar aangezien hij, doordat hij de duivel tot slavernij wordt toegewezen, meer naar diens oordeel schijnt gedreven te worden, dan naar het zijne, blijft nog over te verklaren, van welke aard beider werk is; dan moet de kwestie opgelost worden of aan God enig aandeel in de slechte werken moet worden toegekend, waarin Hij, volgens de Schrift, in enig opzicht werkzaam is. Augustinus vergelijkt ergens de menselijke wil met een paard, dat let op de wenk van zijn berijder, en God en de duivel met berijders. "Indien God," zo zegt hij, "'s mensen wil berijdt, dan bestuurt Hij die als een kalm en ervaren ruiter, op bedaarde wijze; Hij vuurt zijn traagheid aan, zijn al te grote snelheid bedwingt Hij, zijn uitgelatenheid en weelderigheid toomt Hij in; zijn hardnekkigheid breekt Hij, Hij voert hem op de rechte weg. Maar wanneer de duivel hem in beslag genomen heeft, dan drijft hij hem als een dwaas en dol ruiter over heg en steg, jaagt hem in kuilen, doet hem van steilten neervallen en zet hem aan tot weerspanning en woestheid." En met die vergelijking zullen wij, daar geen betere ons voor de geest komt, tevreden zijn. Wanneer dus gezegd wordt, dat de wil van de natuurlijke mens aan de heerschappij van de duivel onderworpen is, om daardoor gedreven te worden, dan wil dat niet zeggen, dat de wil weerstrevend en zich verzettend tot gehoorzaamheid genoopt wordt (zoals wij onwillige slaven krachtens onze heerschappij dwingen onze bevelen op te volgen); maar dat hij door de begoochelingen van Satan betoverd, zich noodzakelijk ter beschikking stelt om zijn gehele leiding te gehoorzamen. Want hen, die de Heere de leiding van zijn Geest niet waardig keurt, geeft Hij door zijn rechtvaardig oordeel aan de werking van Satan over. Daarom zegt de apostel, dat de God dezer eeuw de zinnen verblind heeft van de ongelovigen, die tot het verderf bestemd zijn (2 Kor. 4:4), opdat zij het licht van het evangelie niet zien. En op een andere plaats (Ef. 2:2) zegt de apostel, dat hij werkt in de kinderen van de ongehoorzaamheid. De verblinding van de goddelozen en de schanddaden, die daaruit voortkomen, worden werken van Satan genoemd; maar toch moet de oorzaak daarvan niet buiten de menselijke wil gezocht worden, waaruit de wortel des kwaads oprijst, en waarin het fundament van Satans rijk (dat is de zonde) zijn ligplaats heeft.

1 } Ep. 214.

Boek II hoofdstuk IV : 2

Hoe God werkt in de harten van de mensen.

2. Geheel anders staat het met Gods werking in zulke mensen. En opdat dit ons des te zekerder moge blijken, zij het onheil, door de Chaldeeën de heilige Job aangedaan, tot een voorbeeld. Nadat de Chaldeeën zijn herders gedood hebben, roven zij zijn kudde vijandig weg. Hun goddeloze daad is duidelijk te zien; en in dit werk is Satan niet

werkeloos, maar dit alles komt voort van hem, zoals de geschiedenis verhaalt. Job zelf echter herkent er des Heeren werk in, en hij zegt, dat Hij hem ontnomen heeft, wat hem door de Chaldeeën ontfrofd was. Hoe moeten wij hetzelfde werk God, Satan en de mens als bewerker toeschrijven, zonder Satan te verontschuldigen door zijn samenwerking met God, of te verklaren, dat God de bewerker van het kwaad is? Gemakkelijk, wanneer wij eerst zien op de bedoeling van het werk en dan op de manier. De bedoeling des Heeren is de lijdzaamheid van zijn dienaar door ongeluk te oefenen; Satan zoekt hem te brengen tot wanhoop; de Chaldeeën begeren tegen recht en billijkheid winst te verkrijgen uit de bezitting van een ander. Een zo grote verscheidenheid in de bedoelingen onderscheidt het werk reeds zeer. In de manier is niet minder verschil. De Heere staat Satan toe zijn dienstknecht te treffen; de Chaldeeën, die Hij heeft uitgekozen als dienaren om dat te volvoeren, laat Hij aan Satan over en geeft ze hem om hen aan te zetten; Satan vuurt de toch reeds slechte gemoederen van de Chaldeeën met zijn venijnige prikkels aan om deze schanddaad te volbrengen; zij ijlen in razernij tot het volvoeren van de ongerechtigheid en verstrikken al hun leden in misdaad en bevleken ze daarmee. Eigenlijk wordt dus de Satan gezegd te werken in de verworpenen, in wie hij zijn heerschappij, namelijk die van de slechtheid, uitoefent. Ook God wordt gezegd op zijn manier te werken, omdat Satan zelf (daar hij een werktuig is van Gods toorn) naar zijn wil en bevel zich hier en ginds heen buigt om zijn rechtvaardige oordelen uit te voeren. Ik spreek hier niet van de algemene beweging Gods, waardoor alle schepselen zowel onderhouden worden, als ook de werkdadigheid ontvangen om alles te doen. Ik spreek slechts over die bijzondere werking, die in iedere daad aan de dag komt. Zo zien we, dat het niet ongerijmd is, dat dezelfde daad toegeschreven wordt aan God, Satan en de mens; maar de verscheidenheid in doel en wijze maakt, dat daar de onberispelijke rechtvaardigheid Gods schittert, en de slechtheid van Satan en de mens tot haar smaadt zich openbaart.

Boek II hoofdstuk IV : 3

Hoe God werkt in de harten van de mensen.

3. De ouden schrikken soms angstvallig terug ook voor de eenvoudige belijdenis van de waarheid in dit stuk, omdat ze vrezen, dat ze de goddeloosheid er daardoor toe zouden brengen oneerbiedig over de werken Gods te spreken. En hoewel ik die ingetogenheid hartelijk liefheb, ben ik toch van oordeel, dat er geen gevaar dreigt, als wij eenvoudig vasthouden, wat de Schrift leert. Zelfs Augustinus is soms van die angst niet vrij geweest; zo op de plaats, waar hij zegt 1), dat de verharding en de verblinding niet behoort tot de werking Gods, maar tot zijn vooruit weten. Maar de spitsvondigheden worden niet gesteund door de vele uitspraken van de Schrift, die duidelijk aantonen, dat er iets meer van God bijkomt dan het vooruit weten. En Augustinus beweert zelf in het vijfde boek tegen Julianus in een lang betoog, dat de zonden niet slechts vallen onder de toelating of het dulden Gods, maar ook onder zijn macht, opdat zo de vroegere zonden gestraft worden. Evenzo is, wat zij aanvoeren aangaande de toelating te zwak dan het dat staande kan blijven. Zeer dikwijls wordt gezegd, dat God de verworpenen verblindt en verhardt, hun harten wendt, neigt en aanzet, zoals ik elders uitvoeriger geleerd heb. Van welke aard dit is, wordt geenszins uitgelegd, wanneer men zijn toevlucht neemt tot het vooruitweten of de toelating. Wij antwoorden dus, dat dit op tweeërlei wijze geschiedt. Immers daar, wanneer zijn licht

weggenomen is, niets dan duisternis en blindheid overblijft, daar, wanneer zijn Geest weggenomen is, onze harten tot stenen verharden, daar zij, wanneer zijn leiding ophoudt, verkromd en verdraaid worden, wordt er terecht gezegd, dat Hij hen verblindt, verhardt, en neigt, aan wie Hij het vermogen om te zien, te gehoorzamen en het goede te doen ontnemt. De tweede wijze, die veel dichter nadert tot de eigenlijke zin van de woorden, is deze, dat Hij, om zijn oordelen uit te voeren door de dienaar zijns toorns, Satan, hun raadslagen neigt, waarheen Hij wil en hun wil opwekt en hun pogingen sterkt. Zo wanneer Mozes verhaalt (Deut. 2:30), dat koning Sihon aan het volk geen doortocht gaf, omdat God zijn geest verhard had en zijn hart verstokt, dan voegt hij terstond daaraan toe de bedoeling daarvan: "opdat, " zo zegt hij, "Hij hem in onze hand gawe." Dus omdat God wilde, dat hij zou omkomen, was de verharding des harten de Goddelijke voorbereiding tot zijn val.

1} De praedest. et gratia, 4, 5.

Boek II hoofdstuk IV : 4

Hoe God werkt in de harten van de mensen.

4. Overeenkomstig de eerste wijze schijnt dit gezegd te zijn: "Hij beneemt de getrouwen de spraak en van de ouden oordeel neemt Hij weg." (Job 12:20); "Hij neemt het hart weg van hen, die het volk van de aarde regeren, en doet hen dwalen daar, waar geen weg is" (Ps. 107:40). Evenzo (Jes. 63:17): "Waarom hebt Gij ons dwaas gemaakt, Heere, en hebt Gij ons hart verstokt, dat wij U niet vrezen." Want deze woorden wijzen veeleer aan hoedanig God de mensen maakt, wanneer Hij hen verlaat, dan op welke wijze Hij zijn werk in hen volvoert. Maar er zijn andere getuigenissen, die verder gaan; zo die handelen over de verharding van Farao (Exod. 4:21) (Exod. 7:3): "Ik zal het hart van Farao verstokken, dat hij u niet hoort en het volk niet laat gaan." Later zegt Hij, dat Hij zijn hart verzwaaard en verstokt heeft (Exod. 10:1). Heeft Hij het verhard, omdat Hij het niet verzacht heeft? Dat is wel waar; maar Hij heeft iets meer gedaan, door dat Hij Farao's hart aan de Satan heeft overgegeven om het door hardnekkigheid te stijven. Daarom had Hij eerder gezegd: "Ik zal zijn hart houden." Het volk trekt uit Egypte, de inwoners des lands trekken het vijandig tegemoet: waardoor opgewekt? Mozes betuigde ongetwijfeld, dat het de Heere geweest is, die hun harten verstokt had (Deut. 2:30). De profeet echter, dezelfde geschiedenis verhalend, zegt (Ps. 105:25), dat Hij hun harten omgekeerd had, dat zij zijn volk zouden haten. Nu kan men niet zeggen, dat ze, van de raad des Heeren verstoken, zich gestoten hebben. Want als ze verstokt en omgekeerd worden, worden ze opzettelijk daartoe gebogen. Daarenboven, zo dikwijls het Hem behaagd heeft de overtredingen des volks te straffen, hoe heeft Hij dan zijn werk in de verworpenen volvoerd? Dan kunt ge zien, dat de werkdadigheid hij Hem geweest is, en dat zij slechts hun dienst verleend hebben. Daarom dreigde Hij nu eens, dat Hij hen door zijn gesis zou oproepen (Jes. 5:26) (Jes. 7:18), dan weer, dat ze Hem zouden zijn als een net om de Israëlieten te verstrikken (Ez. 12:13) (Ez. 17:20); dan weer als een hamer om hen te slaan (Jer. 50:23). Maar vooral heeft Hij toen verklaard, hoe Hij in hen niet werkeloos is, als Hij Sanherib een bijl noemt (Jes. 10:15), die door zijn hand bestemd en gedreven was om te bouwen. Niet kwaad bepaalt Augustinus dat ergens 1) zo, dat van henzelf is, dat ze zondigen, maar dat uit Gods kracht is, dat ze zondigend dit of dat doen, daar Hij de duisternis verdeelt naar zijn goeddunken.

1} De praedest. sanct.

Boek II hoofdstuk IV : 5

Hoe God werkt in de harten van de mensen.

5. Verder, dat de dienst van Satan tussenbeide komt om de verworpenen aan te zetten, zo dikwijls als de Heere door zijn voorzienigheid hen tot dit of dat bestemt, zal voldoende blijken zelfs uit één plaats. Want meer dan eens wordt in het boek Samuël gezegd, dat een boze geest des Heeren en een boze geest van de Heere Saul meesleurde of losliet (1 Sam. 16:14), (1 Sam. 18:10) enz.. Dit mag men niet betrekken op de Heilige Geest. Dus wordt een onreine geest een geest Gods genoemd, omdat hij acht geeft op Gods wil en macht, meer een werktuig zijnde van Hem in het handelen, dan een bewerker uit zichzelf. Hieraan moet tevens toegevoegd worden wat door Paulus wordt geleerd (2 Thess. 2:11), dat hun van Godswege een kracht van de dwaling en van de verleiding gezonden wordt, opdat zij, die de waarheid niet gehoorzaamd hebben, de leugen zouden geloven. Toch is er in hetzelfde werk altijd een groot onderscheid tussen hetgeen de Heere doet en hetgeen Satan en de goddelozen uitvoeren. De Heere maakt, dat de boze werktuigen, die Hij onder zijn macht heeft en die Hij kan wenden, waarheen Hij wil, zijn rechtvaardigheid dienen. Maar zij, daar ze slecht zijn, brengen de boosheid, die ze door de slechtheid van hun aard ontvangen hebben, metterdaad voort. Het overige, dat dient om de majesteit Gods, te bevrijden van de laster, alsook om de goddelozen de tegenwerping af te snijden, is reeds uiteengezet in het hoofdstuk over de voorzienigheid. Want het was slechts mijn bedoeling hier in het kort aan te wijzen, hoe in een verworpen mens Satan regeert en hoe de Heere in hen beiden werkt.

Boek II hoofdstuk IV : 6

Hoe God werkt in de harten van de mensen.

6. Hoewel we boven aangeroord hebben, wat voor een vrijheid de mens bezit in die handelingen, die op zichzelf noch rechtvaardig, noch zondig zijn en die meer betrekking hebben op het lichamelijke leven dan op het geestelijke, is het toch nog niet uiteengezet. Sommigen hebben hem in zulke werken een vrije keuze toegekend, meer, naar ik meen, omdat ze over een zaak van weinig belang niet wilden twisten, dan omdat ze wilden beweren, dat ontwijfelbaar was wat ze hem toekenden. Hoewel ik erken, dat zij, die vasthouden, dat ze geen krachten tot gerechtigheid hebben, houden wat in 't bijzonder geweten moet worden tot zaligheid, meen ik toch, dat ook dit stuk niet veronachtzaamd mag worden, dat we weten, dat het een bijzondere genade van de Heere is, zo dikwijls als ons in de geest komt te kiezen, wat in ons belang is, zo dikwijls als onze wil daarheen neigt en weerom zo dikwijls onze geest en ons hart ontvluchten wat anders schade zou hebben toegebracht. En hiertoe strekt zich de kracht van de Goddelijke voorzienigheid uit, niet alleen, dat de afloop van de dingen komt, zoals zij voorzien heeft, dat nuttig is, maar ook, dat de wil van de mensen zich daarop richt. Zeker, indien wij het bestuur van de uiterlijke dingen nagaan naar ons begrip, zullen wij er niet aan twijfelen, dat ze in zoverre aan het menselijk oordeel onderworpen zijn; maar indien wij het oor lenen aan zoveel getuigenissen, die uitroepen, dat de Heere ook hierin de harten van de mensen

bestuurt, dan zullen die ons dwingen het oordeel zelf aan Gods bijzondere inwerking te onderwerpen. Wie heeft de wil van de Egyptenaren gunstig gestemd jegens de Israëlieten, dat ze hun het kostbaarste vaatwerk te leen gaven (Exod. 11:3)? Nooit zouden ze zelf uit eigen beweging hun hart daartoe gebracht hebben. Dus waren hun harten meer de Heere onderworpen, dan dat ze door henzelf bestuurd werden. En zeker zou ook Jakob niet, wanneer hij niet overtuigd geweest was, dat God naar zijn goeddunken de mensen verschillende gezindheden geeft, over Zijn Zoon Jozef (die hij voor een of andere onheilige Egyptenaar hield) gezegd hebben: "Geve God u barmhartigheid te vinden voor het aangezicht van die man" (Gen. 43:14). Gelijk ook de gehele kerk belijdt in de psalm (Ps. 106:46), dat, wanneer God zich harer wilde erbarmen, de harten van de wrede heidenen door Hem tot zachtzinnigheid zijn gestemd. Weerom toen Saul tot toorn ontstoken was, zodat hij zich tot de oorlog gordde, was daarvan de oorzaak, zoals medegedeeld wordt (1 Sam. 11:6), dat de Geest Gods hem dreef. Wie heeft het hart van Absalom ervan afkerig gemaakt om de raad van Achitofel te aanvaarden, die voor een Godsspraak placht gehouden te worden (2 Sam. 17:14)? Wie heeft Rehabeam geneigd, dat hij zich liet overreden door de raad van de jongelingen (1 Kon. 12:10)? Wie heeft de tevoren zo stoutmoedige heidenen verschrikt bij de komst van Israël? De hoer Rachab heeft bekend, dat het van God kwam (Joz. 2:9). Wie weerom heeft de harten van Israël door vrees en schrik terneergeslagen, dan Hij, die de wet gedreigd heeft, dat Hij hun een beangst hart zou geven (Lev. 26:36)?

Boek II hoofdstuk IV : 7

Hoe God werkt in de harten van de mensen.

7. Wellicht zal iemand zeggen, dat dit bijzondere gevallen zijn, naar wier regel men geenszins alle andere mag afmeten. Ik echter zeg, dat door die gevallen voldoende bewezen wordt wat ik beweet, namelijk dat God, zo dikwijls Hij de weg wil banen voor zijn voorzienigheid, ook in de uiterlijke zaken de wil van de mensen buigt en wendt, en dat hun keuze niet zo vrij is, dat Gods wil niet over die vrijheid zou regeren. Dat uw gemoed meer gebonden is aan de leiding Gods dan aan de vrijheid uwer keuze, zal, of ge wilt of niet, deze dagelijkse ervaring u nopen te bedenken, dat in allerminst ingewikkelde zaken het oordeel en het inzicht u dikwijls ontbreekt, en in dingen, die niet moeilijk te doen zijn, uw gemoed verslapt, maar daarentegen in zeer duistere zaken zich terstond een flink plan voordoet en in grote en gevaarlijke zaken het gemoed alle moeilijkheden meester is. En zo leg ik uit, wat Salomo zegt (Spr. 20:12): "Dat het oor hoort, dat het oog ziet, dat beide heeft de Heere gemaakt." Want ik meen, dat hij niet van de schepping spreekt, maar van de bijzondere genade van het gebruik. En wanneer hij schrijft (Spr. 21:1), dat de Heere des konings hart als waterbeken in zijn hand heeft en neigt, waarheen Hij wil, dan vat hij ongetwijfeld in één soort het gehele geslacht tezamen. Want indien er iemand is, wiens wil van alle onderwerping vrij is, dan komt dit recht het meest toe aan de wil van een koning, die over de wil van anderen in zekere zin heerschappij oefent; en als die wil door Gods hand gebogen wordt, dan zal ook de onze daaraan niet onttrokken worden. Hierover bestaat een uitstekende uitspraak van Augustinus 1): "Wanneer men de Schrift naarstig inziet, toont zij aan, dat niet alleen de goede willen van de mensen, die God van slechte goede willen maakt en dan, als ze zo gemaakt zijn, tot goede werken en tot het eeuwige leven richt, maar ook die, welke de aard van de wereld nog bewaren, zo

in Gods macht zijn, dat Hij ze waarheen en wanneer Hij wil doet buigen, hetzij tot het verrichten van weldaden, hetzij tot het toebrengen van straffen, naar zijn wel zeer verborgen, maar zeer rechtvaardige raad."

1 } De grat. et lib. arbit. 20.

Boek II hoofdstuk IV : 8

Hoe God werkt in de harten van de mensen.

8. De lezers mogen hier bedenken, dat het vermogen van de menselijke wil niet beoordeeld moet worden naar de uitkomst van de dingen, wat sommige onervarenen verkeerdelijk plegen te doen. Want ze menen schoon en vernuftig de dienstbaarheid van de menselijke wil daaruit te bewijzen, dat zelfs voor de allerhoogste alleenheersers alles niet naar hun wens verloopt. Maar het vermogen, waarover wij spreken, moet beschouwd worden binnen de mens, en niet afgemeten worden naar de uiterlijke afloop. Immers in de bespreking van de vrije wil is het niet de vraag, of de mens alles, wat hij in zijn geest overwogen heeft, kan volbrengen en uitvoeren niettegenstaande uitwendige beletselen, maar of hij in alle mogelijke zaken een vrije keuze des oordeels en een vrije gezindheid van de wil heeft. Indien deze beide de mensen ter beschikking zouden staan, Zou Atilius Regulus, in de engten van een met spijkers beslagen vat opgesloten, evenzeer een vrije wil hebben als keizer Augustus, die een groot deel van de wereld naar zijn bevel regeert.

Boek II hoofdstuk V : 1

Weerlegging van de tegenwerpingen, die ter verdediging van de vrije wil plegen aangevoerd te worden.

1. Over de dienstbaarheid van de menselijke wil kon nu genoeg gezegd schijnen te zijn, ware het niet, dat zij, die hem door een valse mening van vrijheid ten onder trachten te brengen, enige redeneringen daarentegen inbrachten om onze mening te bestrijden. In de eerste plaats brengen zij enige ongerijmdheden samen, om die mening gehaat te maken, alsof ze ook tegen het algemene besef indruiste; verder strijden ze ook tegen haar met getuigenissen van de Schrift. Beide wapenen zullen wij achtereenvolgens stomp maken. Indien de zonde, zo zeggen zij, uit noodzakelijkheid geschiedt, houdt ze op zonde te zijn; indien ze vrijwillig is, kan ze dus vermeden worden. Dit waren ook de wapenen van Pelagius waarmee hij Augustinus aanviel; maar toch willen wij hen met de naam van Pelagius niet bezwaren, voordat we hun over de zaak zelf genoegdoening gegeven hebben. Ik ontken dan, dat de zonde daarom minder moet worden toegerekend, omdat ze uit noodzakelijkheid geschiedt; ik ontken ook, dat juist is, wat ze aanvoeren, dat ze vermeden kan worden, omdat ze vrijwillig is. Want indien iemand met God wil strijden en zijn oordeel ontkomen door dit voorwendsel dat hij niet anders kon, die vindt het antwoord gereed, dat we elders aangevoerd hebben, dat het niet uit de schepping, maar uit de verdorvenheid van de natuur voortkomt, dat de mensen, aan de zonde onderworpen, niets kunnen willen dan kwaad. Want vanwaar komt die onmacht, die de goddelozen gaarne als voorwendsel zouden gebruiken, anders dan daaruit, dat Adam zich uit eigen beweging aan de heerschappij des duivels onderworpen heeft? Hieruit is dus die verdorvenheid ontstaan, in welke boeien wij geklonken zijn, dat de eerste mens van zijn Schepper is afgevallen. Indien terecht alle mensen voor schuldig gehouden worden aan deze afval, laat hen dan niet menen, dat ze verontschuldigd zijn door de noodzakelijkheid, waarin ze juist de zeer duidelijke oorzaak van hun verdoeming hebben. En dit heb ik boven duidelijk uiteengezet en ik heb in de duivel zelf een voorbeeld voor ogen gesteld, waaruit kon blijken, dat hij, die uit noodzakelijkheid zondigt, niettemin vrijwillig zondigt; evenals aan de andere kant in de uitverkoren engelen, hoewel hun wil van het goede niet kan afwijken, toch de wil blijft bestaan. En hetzelfde leert ook Bernardus 1) op verstandige wijze, namelijk, dat wij daarom des te ellendiger zijn, omdat de noodzakelijkheid vrijwillig is; welke ons echter zo aan zich gekluisterd houdt, dat wij dienstknechten van de zonde zijn, zoals we tevoren verhaald hebben. Het tweede lid van hun redenering is foutief: want het springt verkeerdelijk van het vrijwillige over naar het vrije; boven hebben wij echter aangetoond, dat vrijwillig dingen geschieden, die echter niet behoren tot de vrije keuze.

1} Serm. 81 in Cantica.

Boek II hoofdstuk V : 2

Weerlegging van de tegenwerpingen, die ter verdediging van de vrije wil plegen aangevoerd te worden.

2. Verder werpen ze tegen, dat, indien niet èn deugden èn ondeugden uit de vrije keuze van de wil voortkomen, het niet passend is, dat de mens straf opgelegd of beloning geschonken wordt. Ofschoon dit argument van Aristoteles afkomstig is, erken ik toch, dat het ergens door Chrysostomus en Hieronymus gebruikt is (1a). Maar dat het bij de Pelagianen in gebruik was, ontkent ook Hieronymus zelf niet en hij haalt zelfs hun eigen woorden aan: "Indien de genade Gods in ons werkt, dan zal zij, en niet wij, die het werk doen, gekroond worden." Wat de straffen betreft, antwoord ik, dat zij terecht ons opgelegd worden, omdat de schuld van de zonde uit ons voortkomt. Want wat doet het er toe, of er met vrij of dienstbaar oordeel gezondigd wordt, wanneer er toch met vrijwillige begeerte wordt gezondigd; vooral omdat daaruit bewezen wordt, dat de mens een zondaar is, omdat hij onder de dienstbaarheid van de zonde is? Wat betreft de beloningen van de gerechtigheid, is het waarlijk een zo grote ongerijmdheid, wanneer wij belijden, dat die veeleer van Gods goedertierenheid, dan van onze eigen verdiensten afhangen? Hoe dikwijls treft men dit bij Augustinus aan, dat God niet onze verdiensten bekroont, maar zijn eigen gaven; en dat het beloningen genoemd worden, niet omdat ze verschuldigd zijn aan onze verdiensten, maar omdat ze als vergelding dienen voor genadegaven, die Hij reeds geschonken had. Zeker, dit merken zij wel scherpzinnig op, dat er geen plaats meer is voor verdiensten, als ze niet voortkomen uit de bron van de vrije wil; maar daarin, dat ze dat zo onbetamelijk achten, dwalen zij ten zeerste. Immers Augustinus aarzelt niet op verscheidene plaatsen als noodzakelijk te leren, wat te belijden zij voor zo ongeoorloofd houden; bijvoorbeeld wanneer hij zegt 1): "Welke zijn de verdiensten van alle mensen? Wanneer Hij, die alleen van zonden vrij en een Verlosser is, komt niet met een verdiend loon, maar met onverdiende genade, bevindt Hij allen zondaars." Evenzo 2): "Indien u vergolden wordt, wat ge verdient, moet ge gestraft worden. Wat gebeurt er dan? God geeft u niet een verdiende straf, maar een onverdiende genade. Indien gij vreemd wilt zijn aan de genade, roem dan op uw verdiensten." Evenzo 3): "Niets zijt gij door uzelf; de zonden zijn van u, de verdiensten echter van God; straf hebt gij verdiend, en wanneer de beloning komt, zal Hij zijn eigen gaven kronen, niet uw verdiensten." In dezelfde zin leert hij elders 4), dat niet de genade uit de verdienste, maar de verdienste uit de genade is. En een weinig later komt hij tot de slotsom, dat God met zijn gaven aan alle verdiensten voorafgaat, opdat Hij daaruit zijn verdiensten doe voortkomen, en dat Hij alles geheel om niet geeft, omdat Hij niets vindt, tengevolge waarvan Hij de mens zou kunnen zaligmaken. Maar waarom is het nodig een langere opsomming te maken, daar dergelijke uitspraken telkens in zijn geschriften voorkomen? En nog beter zal de apostel hen van deze dwaling bevrijden, als ze horen uit welk beginsel hij de heerlijkheid van de heiligen afleidt. "Die Hij te voren verordineerd heeft, deze heeft Hij ook geroepen; en die Hij geroepen heeft, deze heeft Hij ook gerechtvaardigd; en die Hij gerechtvaardigd heeft, deze heeft Hij ook verheerlijkt" (Rom. 8:29). Waarom worden dan, volgens getuigenis van de apostel (2 Tim. 4:8), de gelovigen gekroond? omdat ze door 's Heeren barmhartigheid niet door hun eigen naarstigheit, verordineerd en geroepen en gerechtvaardigd zijn. Weg dus met die ijdele vrees, dat er geen verdiensten meer zullen zijn, als de vrije wil niet zal standhouden. Want het is de grootste dwaasheid afgeschrikt te worden en weg te vluchten van datgene, waar de Schrift ons heen roept. "Indien gij alles ontvangen hebt, " zo zegt zij (1 Kor. 4:7), "wat roemt gij, alsof gij het niet ontvangen hadt?" Ge ziet, dat de apostel daarom aan de vrije wil alles ontnemt, opdat hij aan de verdiensten geen plaats overlate. Maar daar Gods weldadigheid en mildheid onuitputtelijk en menigvuldig is, beloont Hij de genadegaven, die Hij ons schenkt, omdat Hij ze tot de onze maakt evengoed alsof het onze deugden waren.

- 1a) Epist. ad Ctesiphont; Dial. 1.
- 1} In Ps. 70. Serm. 1.
- 2} In Ps. 31. Serm. 2, 7.
- 3} Ep. 155.
- 4} De verb. apost. Serm. 15.

Boek II hoofdstuk V : 3

Weerlegging van de tegenwerpingen, die ter verdediging van de vrije wil plegen aangevoerd te worden.

3. Verder zeggen ze nog, wat aan Chrysostomus 1) ontleend kan schijnen, dat, indien het niet tot het vermogen van onze wil behoort, het goede of het kwade te kiezen, óf allen, die dezelfde natuur deelachtig zijn, kwaad moesten zijn, óf allen goed. Niet ver daarvan af is ook de schrijver, wie hij dan ook zijn moge, van het boek "Over de roeping van de heidenen", dat onder de naam van Ambrosius in omloop is, wanneer hij zo redeneert 2), dat nooit iemand van het geloof zou afgeweken zijn, indien Gods genade ons niet de staat van de veranderlijkheid gelaten had. Het is wonderlijk, dat zo grote mannen zichzelf daarin zo vergeten hebben. Want hoe is het Chrysostomus niet in de geest gekomen, dat het Gods verkiezing is, die zo tussen de mensen onderscheidt? Wij althans vrezen allerminst toe te geven, wat Paulus met klem verzekert, dat allen gelijkelijk slecht zijn en aan de boosheid overgegeven (Rom. 3:12), maar met hem voegen wij eraan toe, dat het door Gods barmhartigheid is, dat niet allen in de boosheid blijven. Hoewel we dus allen van nature aan dezelfde ziekte lijden, worden alleen zij weer gezond, aan wie het de Heere behaagt zijn genezende hand toe te reiken. De anderen, die Hij in zijn rechtvaardig oordeel voorbijgaat, kwijnen in hun ontbinding weg, totdat ze verdwijnen. Daarvandaan komt het ook, dat sommigen tot het einde volharden en anderen in het begin van hun loop terneder vallen. Immers ook de volharding zelf is een geschenk Gods, hetwelk Hij niet aan allen zonder onderscheid schenkt, maar toedeelt aan hen, die Hij wil. Indien men vraagt naar de oorzaak van het onderscheid, waarom de enen standvastig volharden, de anderen in onstandvastigheid afvallen, dan bestaat er voor ons geen andere oorzaak, dan dat God de enen door zijn kracht versterkt en staande houdt, opdat ze niet omkomen; maar aan de anderen niet dezelfde kracht ter beschikking stelt, opdat ze tot voorbeelden van onstandvastigheid mogen zijn.

- 1} Hom. 22 in Genes.
- 2} II, 4.

Boek II hoofdstuk V : 4

Weerlegging van de tegenwerpingen, die ter verdediging van de vrije wil plegen aangevoerd te worden.

4. Bovendien beweren ze, dat er te vergeefs gewaarschuwd wordt, dat het gebruik van vermaningen overbodig is, dat berispingen belachelijk zijn, wanneer het niet in de macht van de zondaar staat te gehoorzamen. Toen oudtijds aan Augustinus dergelijke dingen voor de voeten geworpen werden, zag hij zich genoodzaakt zijn boekje "Over de bestraffing en de genade" te schrijven. En ofschoon hij daarin die bedenkingen

uitvoerig weerlegt, roept hij toch zijn tegenstanders tot deze korte saamvatting: "O mens, verneem uit het gebod, wat gij schuldig zijt te doen; verneem uit de straf, dat gij door uw verdorvenheid niet hebt, wat ge schuldig zijt; verneem uit het gebed, vanwaar ge kunt ontvangen, wat ge wilt hebben." Ongeveer over het zelfde onderwerp handelt zijn boek "Over de geest en de letter", waarin hij leert, dat God de geboden zijner wet niet afmeet naar de krachten van de mens, maar dat Hij, na geboden te hebben, wat recht is, aan zijn uitverkorenen om niet het vermogen geeft, om het te vervullen. Ook dit is niet iets, dat een lange uiteen zetting nodig heeft. In de eerste plaats staan wij in deze zaak niet alleen, maar met Christus en alle apostelen. Laat hen zien, hoe ze de overwinning behalen in een strijd, die ze met zulke tegenstanders aangaan. Berispt en kastijdt Christus, die betuigt, dat wij zonder Hem niets kunnen (Joh. 15:5), daarom minder hen, die buiten Hem kwaad deden? Vermaant Hij daarom minder, dat ieder zich moet toeleggen op goede werken? Hoe gestreng berispt Paulus de Korinthiërs wegens de veronachtzaming van de liefde! En toch bidt hij, dat hun door de Heere liefde gegeven worde. Hij betuigt in de brief aan de Romeinen (Rom. 9:16), dat het niet is desgenen, die wil, noch desgenen, die loopt, maar des ontfermenden Gods; toch houdt hij niet op later te waarschuwen, te vermanen en te bestraffen. Waarom ondervragen ze dan de Heere niet, dat Hij zo geen moeite verspele, door van de mensen te eisen, wat Hij alleen kan geven, en door te bestraffen, wat door het ontbreken van zijn genade bedreven wordt? Waarom vermanen ze Paulus niet, dat hij hen spare, in wier macht niet het willen of het lopen is, tenzij Gods barmhartigheid hun voorga, welke hen nu in de steek laat? Alsof voor God zijn eigen leer niet klopt, welke zich geredelijk aanbiedt aan hen, die haar met meer Godvrezendheid zoeken. Voorzeker wat de leer en de vermaning en de berisping op zichzelf vermogen tot verandering van het hart, toont Paulus aan, wanneer hij schrijft (1 Kor. 3:7), dat noch hij, die plant, iets is, noch hij, die nat maakt, maar dat de Heere, die de wasdom geeft, alleen krachtadig werkt. Zo zien we, dat Mozes gestreng de geboden van de wet uitvaardigt, en dat de profeten krachtig aanhouden en de overtreders dreigen, hoewel ze toch belijden, dat de mensen dan eerst wijs zijn, wanneer hun een hart wordt gegeven om te verstaan; dat het Gods eigen werk is, de harten te besnijden en voor stenen harten vlezende harten te geven; zijn wet in te schrijven in hun binnenste; kortom door hun ziel te vernieuwen te maken, dat de leer werkdadig is.

Boek II hoofdstuk V : 5

Weerlegging van de tegenwerpingen, die ter verdediging van de vrije wil plegen aangevoerd te worden.

5. Waartoe dan vermaningen? Wel, als ze door de goddelozen met hardnekkig gemoed versmaad worden, zullen ze hun tot een getuigenis zijn, wanneer ze voor Gods rechterstoel zullen komen; ja zelfs nu reeds geselen en slaan zij hun geweten; want ook al lachen de onbeschaamdsten er om, toch kunnen zij ze niet afkeuren. Maar, zo zult ge zeggen, wat moet een ellendig mensje doen, wanneer de zachtheid des harten, die tot gehoorzaamheid nodig is, hem onthouden wordt? Ja, waartoe zoekt het uitvluchten, daar het de hardheid aan niemand kan wijten dan aan zichzelf? En zo worden de goddelozen, die gaarne bereid zijn om de vermaningen, als het kan, te bespotten, of ze willen of niet, door de kracht ervan ter neder geworpen. Het voornaamste nut echter van de vermaningen moet waargenomen worden bij de gelovigen; want gelijk de Heere alles in hen door zijn Geest werkt, zo veronachtzaamt

Hij ook niet het werktuig zijns Woords en gebruikt dat niet zonder werkdadigheid. Dus sta dit vast als waarheid, dat de ganse kracht van de gelovigen in Gods genade gelegen is, maar het woord van de profeet (Ez. 11:19): "Ik zal hun een nieuw hart geven, opdat zij wandelen in mijn inzettingen." Maar, zult ge zeggen, waarom worden ze vermaand tot hun plicht en niet liever aan de leiding van de Geest overgelaten? Waarom worden ze door vermaningen aangezet, wanneer ze zich toch niet meer kunnen haasten dan de aansporingen van de Geest toelaat? Waarom worden ze gestraft, wanneer ze soms van de weg afgeweken zijn, als ze door de noodzakelijke zwakheid van het vlees gevallen zijn? O mens, wie zijt gij, dat ge Gode de wet zoudt voorschrijven? Indien Hij ons door de vermaning wil voorbereiden juist tot het ontvangen van deze genade, waardoor aan de vermaning wordt gehoorzaamd, welke reden hebt gij dan om deze orde te beschimpen en te honen? Wanneer de vermaningen en berispingen bij de vromen geen ander nut uitwerkten, dan dat ze hen van zonde overtuigden, dan zouden ze daarom alleen al niet voor geheel onnut geacht moeten worden. Maar nu ze, onder de inwendige werking des Geestes zeer veel vermogen om het verlangen naar het goede op te wekken, om de slapheid te verdrijven, om de lust in ongerechtigheid en haar zoetheid vol vergif weg te nemen, en om daarentegen haat en afkeer jegens haar voort te brengen: wie zou het dan wagen spottend te zeggen, dat ze overtollig zijn? Indien iemand een duidelijker antwoord verlangt, dan moge hij het aldus beschouwen: God werkt op tweeërlei wijze in zijn uitverkorenen: inwendig door de Geest, uitwendig door het Woord. Door zijn Geest maakt Hij hen tot nieuwe schepselen door hun verstand te verlichten en hun harten te vormen tot de liefde en de beoefening van de gerechtigheid. Door het Woord wekt Hij hen er toe op om die vernieuwing na te jagen, te zoeken en te verkrijgen. Door beide openbaart Hij de krachtadigheid zijner hand naar de wijze zijner uitdeling. Wanneer Hij ditzelfde Woord bestemt voor de verworpenen, dan doet Hij het, ofschoon niet tot hun verbetering, toch tot een ander gebruik van kracht zijn, namelijk opdat ze voor het tegenwoordige door het getuigenis van hun geweten in het nauw worden gebracht en tegen de dag des oordeels minder te verontschuldigen zijn. Zo veronachtzaamt Christus, hoewel Hij zegt, dat niemand tot Hem komt, dan wie de Vader getrokken heeft (Joh. 6:44, 45) en dat de uitverkorenen komen, nadat ze het van de Vader gehoord en geleerd hebben, toch zelf het ambt van leraar niet, maar met zijn stem nodigt Hij naarstig uit hen, die noodzakelijk inwendig door de Heilige Geest onderwezen moeten worden, om enige vordering te maken. Bij de verworpenen is, zoals Paulus betuigt 2 Kor.2:16) de leer ook niet werkeloos, want ze is hun een reuk des doods ten dode, maar toch Gode een liefelijke reuk.

Boek II hoofdstuk V : 6

Weerlegging van de tegenwerpingen, die ter verdediging van de vrije wil plegen aangevoerd te worden.

6. In het bijeenbrengen van getuigenissen uit de Schrift zijn zij zeer ijverig; en dat doen ze zo naarstig, om ons te verpletteren onder het getal, aangezien ze het niet kunnen onder het gewicht van de getuigenissen. Maar evenals in veldslagen, wanneer het komt tot een hand gemeen, een onkrijgshaftige menigte, hoeveel pracht en praal ze ook ten toon spreide, met weinige slagen terstond verjaagd en op de vlucht gedreven wordt, zo zal het voor ons zeer gemakkelijk zijn hen met hun schare uiteen te drijven. Want omdat alle plaatsen, die zij tegen ons misbruiken, wanneer die naar hun soorten

zijn verdeeld, op zeer weinig punten neerkomen, zal voor verscheidene één antwoord voldoende zijn en zal het niet nodig zijn ons er toe in te spannen om ze één voor één te weerleggen. Hun voornaamste kracht stellen zij in de geboden; en zij menen, dat die zo in overeenstemming met onze krachten gebracht zijn, dat het noodzakelijk gevolg is, dat volbracht kan worden alles waarvan bewezen is, dat het door de geboden wordt geëist. Zij doorlopen ze dus één voor één en meten naar hen de maat onzer krachten af. Want, zo zeggen zij, óf God spot met ons, wanneer Hij heiligheid, vroomheid, gehoorzaamheid, kuisheid, liefde en zachtmoedigheid beveelt en wanneer Hij onreinheid, afgodendienst, onkuisheid, toorn, roverij, trotsheid en dergelijke verbiedt; óf Hij eist slechts datgene, wat in onze macht is. Verder kan men bijna alle geboden, die ze samenbrengen, in drie soorten onderscheiden. Sommige van die geboden eisen de eerste bekering tot God; andere spreken eenvoudig van het onderhouden van de wet; andere bevelen te volharden in de ontvangen genade Gods. Laat ons over alle eerst in 't algemeen handelen, en dan ons wenden tot de verschillende soorten. Dat de vermogens van de mensen zich uitstrekken in overeenstemming met de geboden van Gods wet, is reeds lang begonnen een algemeen verkeerde opvatting te zijn, en het heeft ook wel enige schijn; maar het is voortgekomen uit een zeer grove onwetendheid aangaande de wet. Want zij, die het een groot vergrijp achten, wanneer men zegt, dat het houden van de wet onmogelijk is, steunen op het schijnbaar zeer sterke argument, dat anders de wet tevergeefs gegeven is. Want zij spreken evenzo, alsof Paulus nergens over de wet gesproken had. Want wat, vraag ik u, betekenen die woorden, dat de wet om van de overtredingen wil gezet is (Gal. 3:19); dat door de wet de kennis van de zonde is (Rom. 3:20); dat de wet de zonde tot zonde maakt (Rom. 7:7); dat zij ingekomen is, opdat de misdaad te meerder worde (Rom. 5:20)? Betekenen ze soms, dat de wet naar onze krachten had moeten beperkt worden, opdat ze niet tevergeefs zou gegeven worden? Neen, veeleer, dat ze ver boven ons geplaatst is, opdat ze onze onmacht zou bewijzen. Ongetwijfeld is volgens de bepaling van Paulus de liefde het einde en de vervulling van de wet (1 Tim. 1:5). Maar wanneer hij bidt, dat de harten van de Thessalonicenzen met haar vervuld worden (1 Thess. 3:12), dan erkent hij voldoende, dat de wet zonder uitwerking in onze oren klinkt, tenzij God haar ganse inhoud in onze harten geeft.

Boek II hoofdstuk V : 7

Weerlegging van de tegenwerpingen, die ter verdediging van de vrije wil plegen aangevoerd te worden.

7. Voorzeker, indien de Schrift niets anders leerde, dan dat de wet een regel des levens is, waarnaar wij ons streven moeten richten, dan zou ook ik zonder aarzelen mij bij hun opvatting aansluiten. Maar daar zij ons naarstig en duidelijk het veelvuldig gebruik van de wet uitlegt, past het veeleer na te gaan, wat volgens die uitlegging de wet in de mens vermag. Voorzover de kwestie aangaat, waarover we spreken: zodra als zij voorgeschreven heeft wat we doen moeten, leert zij, dat de kracht om te gehoorzamen voortkomt uit de goedheid Gods, en daarom nodigt zij ons uit tot de geboden, waardoor wij vragen, dat die ons gegeven worde. Indien er alleen een bevel bestond, en geen belofte, dan zou men zijn krachten moeten proberen, of ze voldoende waren om aan dat bevel gehoor te geven; maar daar aan de geboden ook beloften verbonden worden, die uitroepen, dat in de hulp van Gods genade niet alleen onze steun, maar onze gehele kracht gelegen is, betuigen die beloften meer dan voldoende,

dat wij geheel en al ongeschikt, ja buiten staat zijn om de wet te houden. Laat men daarom niet meer zo de mond vol hebben van die evenredigheid tussen onze krachten en de geboden van de wet, alsof de Heere de regel van de gerechtigheid, die Hij in de wet zou geven, naar de maatstaf onzer zwakheid had afgemeten. Laat ons liever uit de beloften overwegen, hoe ongeschikt wij van onszelf zijn, wij, die in alle opzichten zozeer zijn genade nodig hebben. Maar wie, zo zeggen zij, zal het waarschijnlijk voorkomen, dat de Heere zijn wet voor blokken en stenen bestemd heeft? Ook dit poogt niemand te betogen. Want de goddelozen zijn geen steenblokken of palen, wanneer ze door de wet geleerd hebben, dat hun lusten tegen God strijden en ze zo door hun eigen getuigenis schuldig staan; en ook niet de vromen, wanneer zij, aan hun eigen onmacht herinnerd, tot de genade hun toevlucht nemen. En daarop slaan die plechtige woorden van Augustinus 1): "God beveelt wat wij niet kunnen, opdat wij weten, wat we van Hem moeten vragen; groot is het nut van de geboden, indien aan de vrije wil zoveel toegekend wordt, dat de genade Gods meer ere ontvangt; het geloof verkrijgt, wat de wet gebiedt; ja daarom gebiedt de wet, opdat het geloof verkrijge, wat geboden was door de wet; ja God eist zelfs het geloof van ons, en Hij vindt niets om te eisen, tenzij Hij gegeven heeft om te kunnen vinden." Evenzo: "Geve God wat Hij beveelt, en bevele Hij, wat Hij wil."

1) } Ench. ad Laurent. 31; de gratia et lib. arbitr. 16; Hom. 29 in Ioann.; epist. 24.

Boek II hoofdstuk V : 8

Weerlegging van de tegenwerpingen, die ter verdediging van de vrije wil plegen aangevoerd te worden.

8. Dit zal duidelijker gezien worden bij het nagaan van de drie soorten van geboden, waarover we boven spraken. De Heere gebiedt meermalen zowel in de wet, als in de profeten, dat wij ons tot Hem bekeren. Maar daartegen roept de profeet (Jer. 31:18): "Bekeer mij, Heere, zo zal ik bekeerd zijn; want nadat Gij mij bekeerd hebt, heb ik berouw gehad enz." Hij beveelt, dat wij de voorhuid onzer harten besnijden. Maar door Mozes verkondigt Hij, dat die besnijdenis door zijn hand plaats vindt (Deut. 30:6). Overall eist Hij nieuwheid des harten; maar elders getuigt Hij, dat die door Hem gegeven wordt (Ez. 36:26). "Wat echter God belooft, " zegt Augustinus 1), "doen wij niet zelf door onze wil of onze natuur, maar doet Hij door genade." En dit is de opmerking, die dezelfde onder de regelen van Triconius opsomt op de vijfde plaats 2), dat wij goed moeten onderscheiden tussen de wet en de beloften, of tussen de geboden en de genade. Laat hen nu gaan, die uit de geboden opmaken, of de mens iets vermag tot gehoorzaamheid, opdat ze de genade Gods te niet zouden doen, door welke de geboden juist vervuld worden. Tot de tweede soort behoren de eenvoudige geboden, waardoor wij het bevel krijgen God te eren, zijn wil te dienen en aan te hangen, zijn besluiten te houden en zijn leer na te volgen. Maar talloos zijn de plaatsen, die betuigen, dat al wat wij kunnen hebben aan rechtvaardigheid, heiligheid, vroomheid en reinheid, zijn gave is. Tot de derde soort behoorde die vermaning van Paulus en Barnabas tot de gelovigen, om te blijven bij de genade Gods, die door Lukas verhaald wordt (Hand. 13:43). Maar waar die kracht tot standvastigheid gezocht moet worden, leert dezelfde Paulus op een andere plaats. "Voorts, mijn broeders, " zegt hij (Ef. 6:10) "weest krachtig in de Heere." Elders (Ef. 4:30) verbiedt hij, dat zij de Geest Gods bedroeven, door welke wij verzegeld zijn tot de dag onzer verlossing. Maar omdat, wat hij daar eist, door de mensen niet volbracht kon worden, bidt hij voor de

Thessalonicenzen van de Heere (2 Thess. 1:11), dat Hij hen zijn heilige roeping waardig achte en vervulle al het voorgestelde goed zijner goedheid en het werk des geloofs in hen. Evenzo prijst hij in de tweede brief aan de Korinthiërs, wanneer hij handelt over de aalmoezen, meermalen hun goede en vrome wil: een weinig verder echter dankt hij God, die het in het hart van Titus gelegd heeft, dat hij het op zich nam hen te vermanen (2 Kor. 8:16). Indien Titus zelfs de dienst van zijn mond niet heeft kunnen bewijzen om anderen te vermanen, dan voorzover God hem dat gaf, hoe zouden dan de anderen gewillig geweest zijn om naar de vermaning te handelen, indien niet God zelf hun hart daartoe richtte ?

1} De doctrin. Christ. III, 33.

2} Dit moet zijn: de DERDE plaats.

Boek II hoofdstuk V : 9

Weerlegging van de tegenwerpingen, die ter verdediging van de vrije wil plegen aangevoerd te worden.

9. De listigsten spotten met al deze getuigenissen door te zeggen, dat niets verhindert aan te nemen, dat wij zelf onze krachten toebrenge, en God onze zwakke pogingen steunt. Zij komen ook met plaatsen uit de profeten, waar de uitwerking onzer bekering tussen God en ons schijnt gedeeld te worden. "Keert weer tot Mij, zo zal ik weer tot ulieden keren" (Zach. 1:3). Welke steun ons de Heere brengt, is boven aangetoond, en het is niet nodig dat hier te herhalen. Slechts dit ene wil ik dat mij toegegeven wordt, dat men tevergeefs het vermogen om de wet te vervullen in ons zoekt op grond hiervan, dat de Heere ons gehoorzaamheid aan de wet gebiedt, daar het vast staat, dat tot het vervullen van alle geboden Gods de genade van de Wetgever niet alleen nodig, maar ook ons beloofd is; want daaruit blijkt, dat althans meer van ons geëist wordt, dan wij in staat zijn te betalen. En ook kan door generlei spot krachteloos gemaakt worden het woord van Jeremia (Jer. 31:22), dat het verbond van God, gesloten met het oude volk, vergeefs geweest is, omdat het alleen in letteren bestond, en dat het niet anders bekrachtigd kan worden dan wanneer de Geest er bij komt, die de harten vormt om het te gehoorzamen. En met hun dwaling stemt ook niet in deze uitspraak: "Keert weer tot Mij; zo zal ik weer tot ulieden keren". Immers daar is sprake niet van de bekering Gods, waardoor Hij ons hart vernieuwt tot inkeer, maar van die bekering, door welke Hij zich goedertieren en gunstig betoont door het schenken van voorspoed; zo als Hij door tegenspoed somtijds zijn toorn te kennen geeft. Aangezien dus het volk, dat door velerlei ellenden en rampen gekweld werd, klaagde, dat God zich afgekeerd had, antwoordt Hij, dat zijn goedertierenheid hun niet zou ontbreken, wanneer zij terugkeerden tot rechtheid des levens en tot Hemzelf, die het toonbeeld van de gerechtigheid is. De plaats wordt dus ten onrechte verdraaid, wanneer men haar zo zoekt uit te leggen, dat ze het werk van de bekering tussen God en de mensen schijnt te delen. Dit hebben wij daarom wat korter aangeroerd, omdat dit onderwerp zijn eigen plaats zal krijgen bij de behandeling van de wet.

Boek II hoofdstuk V : 10

Weerlegging van de tegenwerpingen, die ter verdediging van de vrije wil plegen aangevoerd te worden.

10. De tweede groep van hun argumenten komt zeer dicht bij de vorige. Zij voeren aan de beloften, door welke de Heere een verbond sluit met onze wil. Zoals deze: "Zoekt het goede en niet het boze en gij zult leven" (Amos 5:14). "Indien gijlieden willig zijt en hoort, zo zult gij het goede des lands eten; maar indien gij weigert, zo zult gij van het zwaard gegeten worden; want de mond des Heeren heeft het gesproken" (Jes. 1:19). Evenzo: "Indien gij uw verfoeiselen van mijn aangezicht zult wegdoen, zult gij niet verdreven worden; indien gij de stem des Heeren uws Gods zult horen, en al zijn geboden doet en houdt, zo zal de Heere u hoger maken dan alle volkeren van de aarde" (Jer. 4:1) (Deut. 28:1). En andere dergelijke. Zij menen, dat de weldaden, die de Heere in de beloften aanbiedt, ongeschikt en bij wijze van spot aan onze wil worden ter beschikking gesteld, wanneer het niet in onze macht ligt die te bevestigen of te verwerpen. En zeker, het is gemakkelijk die zaak met welsprekende klachten te vergroten, door te zeggen, dat wij wreed door de Heere bespot worden, wanneer Hij verkondigt, dat zijn goedertierenheid van onze wil afhangt, wanneer de wil zelf niet in onze macht staat; dat het waarlijk een schitterende mildheid Gods zal zijn, als Hij ons zijn weldaden zo voor ogen stelt, dat wij in 't geheel geen vermogen hebben om ze te genieten; dat de beloften een wonderlijke zekerheid hebben, die van een onmogelijke zaak afhankelijk zijn, opdat ze nooit vervuld zouden worden. Over de beloften, waaraan een voorwaarde is toegevoegd, zullen wij elders spreken, opdat duidelijk zal zijn, dat in hun onmogelijke vervulling niets ongerijmds ligt. Maar wat aangaat het onderwerp van thans, loochten ik, dat God ons op onmenselijke wijze bespot door ons uit te nodigen tot het verdienen van zijn weldaden, terwijl Hij weet, dat we geheel en al onmachtig zijn. Immers daar de beloften de gelovigen evenzeer als de goddelozen worden aangeboden, hebben ze bij beiden hun nut. Evenals God door zijn geboden het geweten van de goddelozen prikkelt, opdat ze niet al te zoet zich door de zonden laten strelen, zonder te denken aan zijn oordelen, zo betuigt Hij hun in de beloften in zekere zin, hoezeer zij zijn weldadigheid onwaardig zijn. Want wie zou ontkennen, dat het volkomen billijk en passend is, dat de Heere hun weldoet, door wie Hij gediend wordt, maar dat Hij zich op de verachters zijner majesteit naar zijn gestrengheid wreekt ? rechtmatig dus en behoorlijk handelt God, wanneer Hij aan de goddelozen, die in de boeien van de zonde gekluisterd zijn, bij zijn beloften deze voorwaarde voorschrijft, dat zij eerst dan weldaden zullen genieten, wanneer ze hun slechtheid zullen verlaten hebben, al was het slechts hierom alleen, dat ze zouden begrijpen, dat ze terecht uitgesloten worden van datgene, wat aan Gods oprechte dienaren toekomt. Aan de andere kant, aangezien het zijn streven is op alle manieren de gelovigen op te wekken tot het afsmeken zijner genade, zal het geenszins onpassend zijn, dat Hij hetzelfde, dat Hij, naar we aangetoond hebben, met vrucht jegens hen doet door de geboden, ook probeert door beloften. Wanneer wij door de geboden onderricht zijn aangaande de wil Gods, worden wij herinnerd aan onze ellende, daar we zo met geheel ons hart van die wil afwijken; tevens worden wij er toe aangezet om zijn Geest in te roepen, om door Hem op de rechte weg geleid te worden; maar omdat wij door de geboden in onze traagheid niet genoeg geprikkeld worden, worden er beloften bijgevoegd, die door een zekere liefelijkheid ons aanlokken om de geboden lief te krijgen. En met hoe groter verlangen naar gerechtigheid wij bevangen worden, des te vuriger worden wij om Gods genade te zoeken. Zo ziet ge, hoe door die betuigingen: "indien gij wilt, indien gij hoort" de Heere ons niet het vrije vermogen om te willen of te horen toekent, en toch niet ons wegens onze onmacht bespot.

Boek II hoofdstuk V : 11

Weerlegging van de tegenwerpingen, die ter verdediging van de vrije wil plegen aangevoerd te worden.

11. Ook de derde groep vertoont met de vorige grote verwantschap. Want ze halen plaats en te voorschijn, waarin God het ondankbare volk verwijt, dat het zijn eigen schuld is, dat het van Gods goedertierenheid niet alle soort van goede dingen ontvangen heeft. Hiertoe behoren de volgende plaatsen: "De Amalekieten en de Kanaänieten zijn voor uw aangezicht, en gij zult door hun zwaard vallen, omdat gij de Heere geen gehoor wilt geven" (Num. 14:43). "Omdat ik u geroepen heb, en gij niet geantwoord hebt, zal ik aan dit huis doen, gelijk ik aan Silo gedaan heb" (Jer. 7:13, 14). Evenzo: "Dit volk heeft niet gehoord naar de stem des Heeren zijns Gods en Zijn tucht niet aangenomen: daarom is het verworpen door de Heere" (Jer. 7:28). Evenzo: "Omdat gij uw hart verhard hebt, en de Heere niet hebt willen gehoorzamen, is al dit kwaad u overkomen" (Jer. 32:23). Hoe zouden dergelijke verwijten, zo zeggen ze, van pas zijn tegenover hen, die terstond zouden kunnen antwoorden: ons ging wel de voorspoed ter harte en wij vreesden de tegenspoed; dat wij echter om de eerste te verkrijgen en de laatste te vermijden, de Heere niet gehoorzaamd hebben en naar zijn stem niet geluisterd hebben, is daardoor geschied, omdat wij, die onderworpen waren aan de heerschappij van de zonde, daartoe de vrijheid niet hadden. Ten onrechte dus worden ons die rampen verweten, want het stond niet in onze macht ze te ontvluchten. Maar, het voorwendsel van noodzakelijkheid, waarin een zwakke en onbetekenende verdediging gelegen is, daargelaten, vraag ik, of ze hun schuld zouden kunnen afwijzen. Want indien ze van enige schuld overtuigd zijn, dan verwijt de Heere hun niet ten onrechte, dat het door hun verkeerdheid gekomen is, dat ze de vrucht van zijn goedertierenheid niet gesmaakt hebben. Laat hen dus antwoorden, of ze kunnen loochenen, dat hun slechte wil de oorzaak van hun weerspannigheid geweest is. Indien ze de bron van het kwaad in zichzelf vinden, waartoe spannen ze zich dan in om oorzaken op te sporen, die buiten hen gelegen zijn, om niet te schijnen zelf de bewerkers van hun verderf geweest te zijn? En indien het waar is, dat de zondaars door hun eigen fout en niet door die van een ander beroofd worden van de weldaden Gods, en door zijn wraak gestraft worden, dan is er alle reden voor, dat ze die verwijten uit Gods mond horen. Opdat ze, wanneer ze hardnekkig in de zonden volharden, mogen leren in rampen eerder hun eigen slechtheid te beschuldigen en te verfoeien, dan God van onrechtvaardige wreedheid te betichten; en opdat ze wanneer ze nog genegen zijn te leren, aangegrepen door een afkeer van de zonden (door wier schuld ze zichzelf ellendig en verloren zien) op de weg terugkeren mogen en juist dit in ernstige belijdenis erkennen, waartoe de Heere door zijn bestraffing hen vermaant. En dat de bestraffingen van de profeten die aangehaald worden bij de vromen, dit nut hebben uitgewerkt, blijkt uit het plechtige gebed van Daniël, dat men in het negende hoofdstuk vindt. En van het eerste nut zien we een voorbeeld in de Joden, aan wie Jeremia (Jer. 7:27), volgens Gods bevel, de oorzaak van hun ellenden verhaalt, hoewel het toch niet anders zou aflopen, dan de Heere voorgezegd had: "Gij zult al deze woorden tot hen spreken, maar zij zullen naar u niet horen; gij zult wel tot hen roepen, maar zij zullen u niet antwoorden". Waartoe dan werd er tot doven gesproken? Opdat ze tegen hun wil zouden begrijpen, dat waar was, wat ze hoorden: namelijk, dat het een goddeloze heiligschennis is, wanneer ze de schuld van hun rampen, die in henzelf

gelegen was, aan God toeschreven. Door deze weinige weerleggingen kunt ge u zeer gemakkelijk losmaken uit die onmetelijke massa getuigenissen, die de vijanden van de genade Gods plegen op te hopen om het afgodsbeeld van de vrije wil op te richten, en die ze ontlene zowel aan de geboden als aan de betuigingen tegen de overtreders van de wet. Smadelijk wordt van de Joden in de psalm (Ps. 78:8) gezegd: "een slecht geslacht, dat zijn hart niet richtte." ook in een andere psalm vermaant de profeet de mensen van zijn tijd, dat zij hun harten niet verhardden, namelijk omdat de gehele schuld van de weerspanning gelegen is in de slechtheid van de mensen. Maar het is dwaas, dat men daaruit opmaakt, dat het hart zich naar beide kanten kan buigen, het hart, waarvan de voorbereiding van God is. De profeet zegt (Ps. 119:112): "Ik heb mijn hart geneigd, om uw geboden te houden", namelijk omdat hij gaarne en met opgewekte neiging des gemoeds zich aan God gegeven had, en toch roemt hij niet, dat hij de bewerker is van die neiging, van welke hij in dezelfde psalm erkent, dat ze een gave Gods is. Daarom moet de vermaning van Paulus vastgehouden worden, wanneer hij de gelovigen beveelt (Fil. 2:12) hun zaligheid te werken met vreze en beven, omdat God het is, die werkt beide het willen en het werken. Hij wijst hun wel de taak toe om te werken, opdat ze niet toegeven aan de traagheid des vlees, maar terwijl hij hun vrees en bezorgdheid gebiedt, stemt hij hen zo tot nederigheid, dat zij moeten bedenken, dat juist dit, dat hun geboden wordt te doen, een eigen werk Gods is. En daardoor geeft hij duidelijk te kennen, dat de gelovigen om zo te zeggen passief werken, in zoverre hun uit de hemel vermogen geschonken wordt, opdat ze zich zelf in 't geheel niets zouden aanmatigen. Daarom, wanneer Petrus ons vermaant (2 Petrus 1:5), dat wij bij het geloof deugd moeten voegen, dan staat hij ons niet een tweede rol toe, alsof wij iets op eigen hand deden, maar dan schudt hij alleen de luiheid van ons vlees wakker, waardoor het geloof zelf meestal verstikt wordt. Dezelfde bedoeling hebben ook de woorden van Paulus (1 Thess. 5:19): "Blust de Geest niet uit", want nu en dan bekruipt de traagheid de gelovigen, als ze niet verbeterd wordt. Indien echter daaruit iemand opmaakt, dat het aan hun wil staat om het aangeboden licht te begunstigen, dan zal zijn onwetendheid gemakkelijk weerlegd worden, want juist deze naarstigheid, die Paulus eist (2 Kor. 7:1) is slechts van God. Want dikwijls krijgen wij ook het bevel ons van alle besmetting te reinigen, hoewel de Geest zichzelf alleen het werk van de heiligmaking toekent. Eindelijk, dat bij wijze van toestemming op ons overgebracht wordt, wat Gode toebehoort, blijkt uit de woorden van Johannes: "Alwie in God is, bewaart zichzelf" (1 Joh. 5:18). Dit woord grijpen de herauten van de vrije wil aan, alsof wij deels door Gods, deels door onze eigen kracht bewaard werden. Alsof wij deze bewaring, waarvan de apostel spreekt, niet uit de hemel hadden. En wij weten, dat de vromen, wanneer ze tegen Satan strijden, door geen andere dan door Gods wapenen de overwinning behalen. Daarom voegt Petrus, wanneer hij bevelen heeft de zielen te reinigen in de gehoorzaamheid van de waarheid, onmiddellijk daarna bij wijze van verbetering toe: "door de Geest" (1 Petrus 1:22). Eindelijk, hoe nietswaardig alle menselijke krachten zijn in de geestelijke strijd, toont Johannes in het kort aan, wanneer hij leert (1 Joh. 3:9), dat zij die uit God geboren zijn, niet kunnen zondigen, omdat het zaad Gods in hen blijft. En de reden geeft hij elders (1 Joh. 5:4): omdat ons geloof de overwinning is, die de wereld overwint.

Boek II hoofdstuk V : 12

Weerlegging van de tegenwerpingen, die ter verdediging van de vrije wil plegen aangevoerd te worden.

12. Er wordt echter uit de wet van Mozes een getuigenis aangehaald, dat zich zeer tegen onze uitlegging schijnt te verzetten. Want nadat hij de wet heeft afgekondigd, betuigt hij aldus (Deut. 30:11): "Dit gebod, hetwelk ik u heden gebied, is niet verborgen en niet verre; het is ook niet in de hemel, maar zeer nabij u, in uw mond en in uw hart, om dat te doen." Ongetwijfeld, indien men het zo opvat, dat dit alleen over de geboden gezegd is, dan erken ik, dat het voor het onderwerp, waarover we thans handelen, van niet gering gewicht is. Want ofschoon het een kleine moeite zou zijn er van af te komen, door te zeggen, dat hier niet gesproken wordt van de gemakkelijkerheid en de geneigdheid tot het onderhouden, maar tot het verstaan, zouden Mozes' woorden toch ook dan nog enige moeilijkheid laten bestaan. Maar alle twijfel wordt ons ontnomen door de apostel, die geen dubbelzinnig uitlegger is, en die verzekert, dat Mozes hier gesproken heeft over de leer van het evangelie (Rom. 10:8). En indien een of andere weerbarstige beweert, dat deze woorden met geweld door Paulus verdraaid zijn om op het evangelie betrokken te kunnen worden, dan is er, hoewel zijn vermetelheid niet ontbloot is van goddeloosheid, toch gelegenheid om hem te weerleggen buiten des apostels gezag om. Want indien Mozes alleen van de geboden sprak, blies hij het volk op met een geheel ijdel vertrouwen. Want wat zouden ze anders gedaan hebben, dan zichzelf in het ongeluk storten, wanneer zij in eigen krachten de onderhouding van de wet op zich genomen hadden, alsof die voor hen niet moeilijk was? Waar is dan die zo licht zich aanbiedende gemakkelijkerheid om de wet te onderhouden, daar geen enkele toegang openstaat, die niet leidt langs een dodelijke afgrond? Daarom is niets vaster, dan dat Mozes met deze woorden het verbond van de barmhartigheid bedoeld heeft, dat hij tegelijk met de eis van de wet had afgekondigd. Want enige verzen eerder had hij ook geleerd (Deut. 30:8) dat onze harten door de hand Gods besneden moeten worden, opdat wij Hem mogen beminnen. Dus heeft hij deze gemakkelijkerheid, waarover hij even verder spreekt, niet in de kracht van de mens, maar in de hulp en de steun van de Heilige Geest geplaatst, die zijn werk krachtig in onze zwakheid volbrengt. Trouwens de plaats moet ook niet eenvoudig verstaan worden van de geboden, maar veel meer van de beloften des evangelies, die zo weinig het vermogen om de gerechtigheid te verwerven, in ons bevestigen, dat ze dat geheel en al omverwerpen. Terwijl Paulus overweegt, dat ons de zaligheid in het evangelie niet wordt voorgesteld onder die harde, moeilijke en onmogelijke voorwaarde, onder welke de wet met ons handelt (namelijk, dat zij alleen die zaligheid verkrijgen, die alle geboden volbracht hebben) maar onder een gemakkelijke, geen belemmering opleverende, maar een open toegang aanbiedende voorwaarde, bevestigt hij dat door dit getuigenis. Dit getuigenis heeft dus geen betekenis voor het toekennen van de vrijheid van de menselijke wil.

Boek II hoofdstuk V : 13

Weerlegging van de tegenwerpingen, die ter verdediging van de vrije wil plegen aangevoerd te worden.

13. Men pleegt ook sommige andere plaatsen als tegenwerping aan te voeren, waarin getoond wordt, dat God somtijds, door het terugtrekken van de steun zijner genade, de mensen beproeft en afwacht, waarheen zij hun neigingen wenden. Zoals bij Hosea (Hos. 5:15): "Ik zal gaan tot mijn plaats, totdat zij zichzelf schuldig kennen en mijn aangezicht zoeken." Het zou belachelijk zijn, zeggen ze, wanneer de Heere zou

waarnemen of Israël zijn aangezicht zou zoeken, als hun harten zich niet konden buigen en uit eigen beweging naar ieder van beide zijden konden neigen. Alsof dat niet telkens voorkomt bij de profeten, dat God de schijn aanneemt, dat Hij zijn volk versmaadt en verwerpt, totdat het zijn leven gebeterd heeft. Maar wat zullen de tegenstanders eigenlijk aan zulke bedreigingen ontlennen? Indien zij willen, dat een volk, dat door God verlaten is, van zichzelf over de bekering kan nadenken, dan hebben zij daarbij het getuigenis van de ganse Schrift tegen zich; indien zij erkennen, dat Gods genade nodig is tot de bekering, wat twisten ze dan met ons? Maar zij bekennen, dat de genade nodig is zo, dat ze toch voor de mens zijn eigen vermogen willen behouden. Vanwaar bewijzen ze dat? Zeker niet uit die plaats, noch uit dergelijke. Want het is iets anders de mens te verlaten en te zien, wat hij, als hij aan zichzelf toevertrouwd en overgelaten is, doet, dan zijn geringe krachten naar de mate zijner zwakheid te steunen. Wat dan, zo zal iemand zeggen, bedoelen die uitdrukkingen? Ik antwoord, dat ze dezelfde kracht hebben alsof God aldus sprak: "Aangezien bij dit hardnekkige volk geen vordering gemaakt wordt door vermaning, aansporing en berisping, zal ik mij een korte tijd terugtrekken en stilzwijgend toestaan, dat het geteisterd wordt. Ik zal zien of het eens na langdurige rampen zich mijner herinnert, om mijn aangezicht te zoeken." Dat de Heere ver weggaat, daarmee wordt bedoeld, dat Hij zijn profeten wegneemt. Eens zien, wat de mensen zullen doen, betekent stilzwijgend en alsof Hij het niet merkt, hen een tijdlang door allerlei verdrukkingen benauwen. Beide doet Hij, om ons des te meer te verootmoedigen. Want door de gesel van de tegenspoeden zouden wij eerder terneergeslagen dan verbeterd worden, indien Hij ons niet door zijn Geest er toe bracht te willen leren. Verder, wanneer de Heere, door onze niet te breken hardnekkigheid geërgerd en als het ware vermoeid, ons een tijdlang in de steek laat (namelijk door ons zijn Woord, waarin Hij in zekere zin zijn tegenwoordigheid pleegt te vertonen, te onttrekken) en de proef neemt, wat wij in zijn afwezigheid zullen doen, dan maakt men daaruit ten onrechte op, dat er enige krachten van een vrije wil zijn, die Hij waarneemt en onderzoekt; aangezien Hij dit met geen andere bedoeling doet, dan om ons er toe te brengen, dat wij onze nietswaardigheid leren kennen.

Boek II hoofdstuk V : 14

Weerlegging van de tegenwerpingen, die ter verdediging van de vrije wil plegen aangevoerd te worden.

14. Ook strijden zij met een argument, ontleend aan het spraakgebruik, dat zowel in de Schrift, als ook onder de mensen in acht wordt genomen. Immers de goede werken worden de onze genoemd en men zegt, dat wij, wat heilig en de Heere behaaglijk is, doen evengoed als men zegt, dat wij de zonden volbrengen. Indien met recht ons de zonden toegerekend worden, als van ons afkomstig, dan moet ongetwijfeld ook op dezelfde manier in de goede werken ons iets toegeschreven worden. Want het zou niet in overeenstemming met de rede zijn te zeggen, dat wij dingen doen, tot het volbrengen waarvan wij als stenen door God zouden bewogen worden, omdat wij uit eigen beweging er ongeschikt toe zijn. Ook al kennen wij dus aan Gods genade de eerste rol toe, toch geven die wijzen van spreken te kennen, dat ons werk de tweede rol vervult. Wanneer men op dat ene de nadruk legde, dat de goede werken de onze genoemd worden, dan zou ik van mijn kant daartegen inbrengen, dat het brood het onze genoemd wordt, hoewel we bidden dat het ons door God gegeven worde. Wat

zullen ze aan dat bezitaanduidende woordje "ons" weten te ontlenu, dan dat door Gods milddadigheid en genadegift ons eigendom wordt wat ons anders allermiust toekomt? Dus óf ze moeten in het gebed des Heeren om dezelfde ongerijmdheid lachen, óf het niet voor belachelijk houden, dat de goede werken de onze genoemd worden, in welke wij niets van ons zelf hebben dan door Gods milddadigheid. Iets sterker staat hun argument, dat de Schrift dikwijls getuigt, dat wij zelf God dienen, de gerechtigheid bewaren, de wet gehoorzamen en ons toeleggen op goede werken. Daar dit plichten zijn, die behoren tot het verstand en de wil, hoe zou het dan passen ze in verband te brengen met de geest en tegelijkertijd aan ons toe te schrijven, indien er niet enige gemeenschap was tussen ons streven en de Goddelijke kracht? Uit deze strikken zullen wij ons zonder moeite losmaken, als we naar behoren nagaan, op welke wijze de Geest des Heeren in de heiligen werkt. Het is een vreemde vergelijking, waarmee zij ons vol haat bezwaren. Want wie is zo dwaas, dat hij zou beweren, dat de beweging van een mens niets verschilt van de worp van een steen? En iets dergelijks volgt ook niet uit onze leer. Tot de natuurlijke vermogens van een mens rekenen wij: goedkeuren, versmaden, willen, niet willen, najagen, weerstaan; namelijk dat hij de ijdelheid goedkeurt, het ware goed versmaadt, het kwade wil, het goede niet wil, de slechtheid najaagt en de gerechtigheid weerstaat. Wat doet de Heere hierin? Als Hij een dergelijke slechtheid gebruiken wil als een werktuig van zijn toorn, dan stuurt en wendt Hij haar, waarheen Hij wil, opdat Hij door een slechte hand zijn goede werk volvoert. Zullen wij dan een misdadig mens, die Gods macht zo dient, terwijl hij slechts er naar streeft om aan zijn lust gehoor te geven, met een stuk steen vergelijken, dat, door de kracht van een ander geworpen, niet wordt gedreven door eigen beweging, gevoel of wil? We zien hoe groot verschil er is. Maar wat werkt God in de goeden, over wie het voornamelijk gaat? Wanneer Hij zijn rijk in hen opricht, dan houdt Hij door zijn Geest hun wil in bedwang, op dat hij niet door ongebonden begeerten naar zijn natuurlijke neiging op en neer geslingerd worde; God buigt, voegt, vormt en richt hem naar de regel zijner rechtvaardigheid, opdat hij neige naar heiligheid en gerechtigheid; en door de kracht zijns Geestes bevestigt en versterkt Hij hem, opdat hij niet wankele of terneerstorte. Daarom zegt Augustinus 1): "Gij zult tot me zeggen: dus worden wij gedreven en werken niet zelf: ja gij werkt en wordt gedreven, en dan werkt ge goed, wanneer ge door een goede gedreven wordt. De Geest Gods, die u drijft is een helper van hen, die werken; de naam helper duidt aan, dat ook gij iets werkt." In het eerste deel van deze woorden wijst hij er op, dat de werking van de mens niet weggenomen wordt door de beweging van de Heilige Geest, want de wil is uit de natuur en zij wordt geregeerd, opdat ze streve naar het goede. Dat hij echter onmiddellijk daarna toevoegt, dat uit de naam "helper" opgemaakt kan worden, dat ook wij iets werken, moet men niet zo opvatten, alsof hij ons afzonderlijk iets toekent; maar opdat Hij de traagheid in ons niet zou stijven, verbindt hij het werken Gods met het onze zo, dat het willen komt van de natuur en het goed willen van de genade. Daarom had hij een weinig te voren gezegd: "Indien God ons niet helpt, zullen wij niet alleen niet kunnen overwinnen, maar ook niet kunnen strijden."

1} De corrept. et grat. II.

Boek II hoofdstuk V : 15

Weerlegging van de tegenwerpingen, die ter verdediging van de vrije wil plegen aangevoerd te worden.

15. Hieruit blijkt, dat de genade Gods (zoals dat woord genomen wordt, wanneer sprake is over de weergeboorte) is een regel des Geestes om 's mensen wil te richten en te leiden. Maar Hij kan hem niet leiden, of Hij moet hem verbeteren, hervormen, vernieuwen (daarom zeggen wij, dat het begin van de weergeboorte daarin gelegen is, dat hetgeen van ons is te niet gedaan wordt) en tegelijkertijd bewegen, drijven, aanzetten, dragen en onderhouden. Daarom zeggen wij naar waarheid, dat alle werken, die daaruit voortvloeien, geheel en al van Hem zijn. Inmiddels ontkennen wij niet, dat volkomen juist is, wat Augustinus leert, Dat de wil door de genade niet vernietigd, maar veelmeer hersteld wordt; want deze beide uitspraken stemmen uitstekend overeen: dat er gezegd wordt, dat de wil van de mens vernieuwd wordt, wanneer hij door verbetering van de verdorvenheid en verkeerdheid gericht wordt naar het ware richtsnoer van de gerechtigheid, en dat er tegelijk gezegd wordt, dat in de mens een nieuwe wil wordt geschapen, omdat hij zo verdorven en misvormd is, dat hij nodig heeft een geheel nieuwe aard aan te doen. Niets staat er dan meer in de weg, dat er van ons terecht gezegd wordt, dat wij werken, wat de Geest Gods in ons werkt, ook al brengt onze wil van zichzelf niets met zich, dat van zijn genade gescheiden zou kunnen worden. En daarom moeten wij in herinnering houden, wat we elders uit Augustinus hebben aangehaald, dat sommigen zich tevergeefs inspannen, om in 's mensen wil enig goed van hemzelf te vinden; want alle vermenging, die de mensen pogen te maken uit de vrije wil en de genade Gods, is niet anders dan verderving van deze genade: even alsof men wijn mengde met drabbig en bitter water. Ofschoon echter al wat er aan goeds is in de wil, alleen uit de ingeving des Geestes voortkomt, zegt men toch, omdat ons het willen van nature ingeboren is, niet ten onrechte, dat wij die dingen doen, waarvan God met recht zich de lof toekent; in de eerste plaats, omdat al wat Hij door zijn milddadigheid in ons werkt het onze is, mits wij maar begrijpen, dat het niet van ons afkomstig is; vervolgens omdat het ons verstand, onze wil en onze ijver is, die door Hem ten goede gericht worden.

Boek II hoofdstuk V : 16

Weerlegging van de tegenwerpingen, die ter verdediging van de vrije wil plegen aangevoerd te worden.

16. De getuigenissen, die zij verder van hier en daar bijeenslepen, zullen ook aan hen, die slechts een middelmatig verstand hebben, en de voorafgaande oplossingen goed hebben ingedronken, niet veel moeite baren. Zij halen uit Genesis de woorden aan (Gen. 4:7): "Zijn begeerte zal zijn tot u, en gij zult over hem heersen." Ze leggen dit uit van de zonde, alsof de Heere aan Kaïn beloofde, dat de kracht van de zonde in zijn gemoed niet heersen zou, als hij zijn best wilde doen om haar te beteugelen. Maar wij zeggen, dat het meer overeenkomt met de orde van de woorden, dat men dit opvat als gezegd over Abel. Want het is Gods bedoeling daar de onrechtvaardigheid van de afgunst, die Kaïn tegen zijn broeder had opgevat, te bestraffen. Dat doet Hij op tweevoudige wijze: in de eerste plaats door te zeggen, dat hij tevergeefs een misdaad bedacht om daardoor boven zijn broeder uit te steken bij God, bij wie slechts de

gerechtigheid geëerd wordt; in de tweede plaats door te zeggen, dat hij na Gods weldaad reeds ontvangen te hebben, al te ondankebaar was, daarin, dat hij zijn broeder niet kon verdragen, hoewel die aan zijn heerschappij onderworpen was. Maar opdat we niet de schijn mogen hebben deze uitlegging daarom te aanvaarden, omdat de andere tegen ons ingaat, willen we eens aannemen, dat God gesproken heeft over de zonde. Als dat zo is, dan is, wat God hier zegt, een belofte of een bevel. Is het een bevel, dan hebben wij reeds aangetoond, dat er geen enkel bewijs uit volgt van het vermogen van de mens; is het een belofte, waar is dan de vervulling van de belofte, daar Kaïn voor de zonde, waarover hij had moeten heersen, bezwiken is? Ze zullen zeggen, dat in de belofte een stilzwijgende voorwaarde opgesloten ligt, alsof er gezegd werd, dat hij de overwinning zou hebben behaald, als hij gestreden had; maar wie zou zulk een gezochte uitlegging willen aanvaarden? Want indien die heerschappij betrekking heeft op de zonde, dan twijfele niemand eraan, dat het bevelende woorden zijn, waarin niet wordt aangewezen, wat we kunnen, maar wat we zelfs boven vermogen schuldig zijn. Trouwens zowel de zaak zelf als ook de taalkundige beschouwing eist, dat we het opvatten als een vergelijking tussen Kaïn en Abel; want de eerstgeboren broeder zou niet beneden zijn jongere broeder geteld zijn, als hij niet door zijn eigen misdaad slechter geweest was.

Boek II hoofdstuk V : 17

Weerlegging van de tegenwerpingen, die ter verdediging van de vrije wil plegen aangevoerd te worden.

17. Ze maken ook gebruik van het getuigenis des apostels, dat hij zegt, dat het niet is desgenen, die wil, noch desgenen, die loopt, maar des ontfermenden Gods (Rom. 9:16): daaraan ontlene zij, dat er iets is in de wil en het pogen, dat, ofschoon op zichzelf zwak, toch, wanneer het door Gods barmhartigheid geholpen wordt, niet zonder gunstige afloop is. Maar wanneer zij bezonnen er over nadachten, wat door Paulus behandeld wordt, zouden zij die uitspraak niet zo onberaden misbruiken. Ik weet, dat ze Origenes 1) en Hieronymus 2) als aanhangers van hun wijze van uitlegging kunnen aanhalen; ik zou op mijn beurt Augustinus tegenover hen kunnen stellen; maar wat die mannen gemeend hebben, doet er voor ons niets toe, wanneer vaststaat, wat Paulus bedoeld heeft. Hij leert op die plaats, dat voor hen alleen de zaligheid bereid is, welke de Heere zijn barmhartigheid waardig keurt; en dat de val en ondergang hen wacht, die Hij niet uitverkoren heeft. Het lot van de verworpenen had hij aangetoond in het voorbeeld van Farao; de zekerheid ook van de verkiezing uit genade had hij bevestigd met dit getuigenis van Mozes: "Ik zal Mij ontfermen, diens Ik mij ontferm." En nu maakt hij de gevolgtrekking, dat het niet is desgenen, die wil, noch desgenen, die loopt, maar des ontfermenden Gods. Als dit op deze wijze verstaan wordt, dat de wil of de inspanning niet voldoende zijn, omdat ze tegen zulk een moeilijke taak niet opgewassen zijn, dan zou het door Paulus al zeer weinig passend gezegd zijn. Daarom, weg met die spitsvondigheid van te zeggen: "het is niet desgenen die wil, noch desgenen die loopt, dus is er enige wil; en is er enige loop." Want de bedoeling van Paulus is eenvoudiger: "er is geen wil, er is geen loop, die ons de weg tot de zaligheid banen; het is alleen de barmhartigheid des Heeren." Want hij spreekt hier niet anders dan in de brief aan Titus, waar hij schrijft (Tit. 3:4), dat de goedertierenheid en de liefde Gods verschenen is, niet uit de werken van de rechtvaardigheid, die wij gedaan hebben, maar naar zijn oneindige barmhartigheid. Zij

die betogen, dat Paulus te kennen heeft gegeven, dat er enige wil en enige loop is, omdat hij zeide, dat het niet is desgenen, die wil of loopt, zouden zelf ook niet toestaan, dat ik op dezelfde manier redeneerde: dat wij enige goede werken gedaan hebben, omdat Paulus zegt, dat wij niet uit de werken, die wij gedaan hebben, Gods goedertierenheid verkregen hebben. Indien ze een fout zien in deze redenering, laat hen dan de ogen opendoen en opmerken, dat hun eigen redenering dezelfde fout bevat. Ook deze redenering is sterk waarop Augustinus steunt 3): "Indien daarom gezegd was, dat het niet is desgenen, die wil, noch desgenen, die loopt, omdat de wil noch de loop voldoende is, dan zou men het ook kunnen omdraaien door te zeggen, dat het niet is des ontfermenden Gods, omdat ook die ontferming niet alleen werkt." En omdat dit laatste ongerijmd is, komt Augustinus terecht tot de gevolgtrekking, dat het daarom gezegd is, omdat er geen goede wil des mensen is, tenzij die door de Heere wordt toebereid; niet dat we niet moeten willen en lopen, maar omdat God beide in ons werkt. Even onverstandig wordt door sommigen verdraaid het woord van Paulus (1 Kor. 3:9): "Wij zijn Gods medewerkers", wat zonder enige twijfel beperkt moet worden tot de dienaren alleen; en die worden medewerkers genoemd, niet omdat ze uit zichzelf iets aanbrengen, maar omdat God hun arbeid gebruikt, nadat Hij hen bekwaam gemaakt heeft en voorzien heeft van de nodige gaven.

1} In epist. ad. Rom. VII.

2} Dial. I in Pelag.

3} Ep. 217 ad Vitalem.

Boek II hoofdstuk V : 18

Weerlegging van de tegenwerpingen, die ter verdediging van de vrije wil plegen aangevoerd te worden.

18. Zij voeren ook aan de Ecclesiasticus, van wie men zeer goed weet, dat hij een schrijver is van twijfelachtig gezag. Evenwel, ook al wijzen we hem niet af (hoewel ons dat met goed recht vrij stond), wat getuigt hij ter verdediging van de vrije wil? Hij zegt (15:14), dat de mens, zodra als hij geschapen was, overgelaten is in de hand van zijn eigen beleid, dat hem geboden gegeven zijn, door welke hij, wanneer hij ze bewaarde, wederkerig bewaard zou zijn; dat de mens voorgesteld zijn leven en dood, goed en kwaad, en dat hem gegeven zou worden, wat hij wilde. Het zij zo, laat de mens van zijn schepping af het vermogen ontvangen hebben om het leven of de dood te krijgen: maar als wij daar nu eens op antwoorden, dat hij dat vermogen verloren heeft? Zeker, het is niet mijn bedoeling Salomo tegen te spreken, die verzekert (Pred. 7:29), dat de mens van het begin af recht geschapen is, maar dat hij zichzelf vele vonden gezocht heeft; maar omdat de mens door te ontaarden schipbreuk geleden heeft in zichzelf en al zijn goederen, volgt daaruit niet terstond, dat al wat aan de eerste schepping wordt toegeschreven, toekomt aan de verdorven en ontaarde natuur. Dus antwoord ik niet alleen hun, maar ook aan de Ecclesiasticus (wie hij dan ook zij): indien gij de mens wilt leren, dat hij bij zichzelf het vermogen om de zaligheid te verwerven, moet zoeken, dan is uw gezag bij ons niet zo groot, dat het ook maar de geringste beslissing zou kunnen inhouden tegen het onbetwijfelde Woord van God; maar indien ge slechts de boosheid des vlees poogt te bedwingen, hetwelk door zijn eigen zonden op God over te dragen een ijdele verdediging pleegt na te streven, en gij daarom antwoordt, dat de rechtheid de mens geschonken is, opdat blijke, dat hij zelf de oorzaak van zijn ondergang is, dan stem ik dat gaarne toe, mits wij het aan de

andere kant hierover samen eens zijn, dat hij van de versiersels, waarmee God hem in den beginne bekleed had, door zijn eigen schuld beroofd is, en dat wij zo gezamenlijk belijden, dat hij nu een medicijnmeester nodig heeft, maar geen advocaat.

Boek II hoofdstuk V : 19

Weerlegging van de tegenwerpingen, die ter verdediging van de vrije wil plegen aangevoerd te worden.

19. Niets echter hebben zij vaker in de mond dan de gelijkenis van Christus van de reiziger, die de moordenaars half dood op de weg wierpen (Luc. 10:30-37). Ik weet, dat het bij bijna alle schrijvers de algemeen verbreide opvatting is, dat door het beeld van deze reiziger de ellende van het menselijk geslacht wordt voorgesteld. Daaraan ontlenen onze tegenstanders het bewijs, dat de mens door de moord van de zonde en des duivels niet zo verminkt is, of hij houdt nog enige overblijfselen over van zijn vroegere goederen; want er wordt van hem gezegd, dat hij half levend achtergelaten werd. Want waar is dat halve leven, indien niet enig deel van het goede verstand en de goede wil overbleef? In de eerste plaats, wanneer ik hun vergelijking niet zou willen aanvaarden, wat zouden ze, vraag ik u, doen? Want het is niet twijfelachtig, of ze is door de vaders uitgedacht buiten de ware betekenis van 's Heeren woorden om. Vergelijkingen moeten niet verder gaan, dan de regel van de Schrift ze voorgaat; zover is het er van af, dat ze op zichzelf voldoende zouden zijn tot het funderen van enig leerstuk. En het ontbreekt me niet aan redenen, waarmee ik, als het me lustte, dit ganse verzinsel zou kunnen omverhalen : immers ook geen half leven laat Gods Woord de mens over, maar het leert, dat hij geheel omgekomen is, voor wat betreft het gelukzalige leven. Wanneer Paulus spreekt over onze verlossing zegt hij niet, dat half levenden genezen zijn; maar hij zegt, dat wij, toen we dood waren, opgewekt zijn; niet half levenden roept hij om de verlichting van Christus te ontvangen, maar slapenden en begravenen (Ef. 2:5) (Ef. 5:14); en evenzo de Heere zelf, wanneer Hij zegt, dat de ure gekomen is, waarop de doden op zijn stem opstaan (Joh. 5:25). Met wat voor onbeschaamdheid zouden ze een oppervlakkige vergelijking kunnen stellen tegenover zoveel duidelijke getuigenissen? Maar laat toch deze vergelijking de kracht hebben van een zeker getuigenis: wat zullen ze dan nog ons afdwingen? De mens is halflevend; hij heeft dus nog iets over: welnu hij heeft immers een verstand, dat tot begrijpen in staat is, ook al dringt het niet door tot de hemelse en geestelijke wijsheid; hij heeft enig oordeel omtrent eerbaarheid; hij heeft enig besef van de Godheid, ook al bereikt hij niet de ware kennis van God. Maar waarop komen deze dingen neer? Ongetwijfeld bewerken ze niet, dat ons ontnomen wordt de uitspraak van Augustinus, die ook door de gemeenschappelijke stemmen van de scholen goedgekeurd is: dat de mens na de val de genadegoederen ontnomen zijn, waarvan de zaligheid afhangt; dat de genadegaven echter verdorven en bevlekt zijn. Dus moge voor ons deze waarheid ontwijfelbaar vast staan, die door geen listige redeneringen aan het wankelen gebracht kan worden; dat 's mensen verstand zo heel en al vervreemd is van God, dat het niets in zich opneemt, begeert en najaagt, hetwelk niet goddeloos, verdraaid, bezoedeld, onrein en zondig is; dat het hart met het gif van de zonde zo doortrokken is, dat het niets kan uitblazen dan een bedorven stank. En indien de mensen soms in schijn enig goed vertonen, dat dan het verstand toch steeds in huichelarij; en bedrieglijke draaijerij gewikkeld blijft, en het gemoed gebonden blijft aan een innerlijke verkeerdheid.

Boek II hoofdstuk VI : 1

Dat de verloren mens zijn verlossing moet zoeken in Christus.

1. Daar het ganse menselijke geslacht in de persoon van Adam verloren is gegaan, is die voortreffelijkheid en adel van oorsprong, waarover we gesproken hebben, ons zo weinig tot voordeel, dat ze veeleer strekt tot grotere smaad, totdat God, die de door de zonde bezoedelde en verdorven mensen niet erkent als zijn werk, in de Persoon van zijn eniggeboren Zoon als Verlosser verschijnt. Nadat we dus van het leven tot de dood vervallen zijn, zou die ganse kennis van God de Schepper, waarover wij gehandeld hebben geen nut hebben, indien daar niet ook het geloof bij kwam, dat ons God voor ogen stelt als een Vader in Christus. Dit was wel de echte orde, dat de bouw van de wereld ons tot een school zou zijn om de vroomheid te leren en dat we dan vandaar zouden komen tot het eeuwige leven en het volmaakte geluk. Maar na de afval ontmoeten we, waarheen we ook de ogen wenden, naar omhoog en naar omlaag, overal de vloek Gods, die, daar hij ook de onschuldige schepselen door onze schuld aangrijpt en omvat, onze zielen wel met wanhoop moet vervullen. Want ook al wil God, dat nog op vele manieren zijn vaderlijke gunst jegens ons blijkt, zo kunnen wij toch uit het beschouwen van de wereld niet opmaken, dat Hij onze Vader is, wanneer het geweten ons in ons binnenste kwelt en aantoon, dat in de zonde een rechtmatige oorzaak gelegen is voor de verwerping, zodat God ons niet meer voor zijn kinderen houdt en rekent. Daar komt bij de bekrompenheid van geest en de ondankbaarheid; want ons verstand bemerkt, doordat het verblind is, de waarheid niet, en door de slechtheid van al onze zinnen, beroven wij God kwaadaardig van zijn heerlijkheid. Dus moet men komen tot wat Paulus zegt (1 Kor. 1:21): "Nademaal in de wijsheid Gods, de wereld God niet heeft gekend door de wijsheid, zo heeft het Gode behaagd door de dwaasheid van de prediking zalig te maken die geloven." De wijsheid Gods noemt hij dit prachtige schouwtoneel van hemel en aarde, vervuld met talloze wonderen, uit welks beschouwing wij God wijselijk hadden moeten leren kennen; maar omdat wij daarin zo slecht gevorderd zijn, roept hij ons terug tot het geloof van Christus, dat wegens de schijn van de wijsheid de afkeer van de ongelovigen wekt. Hoewel dus de prediking des Kruises niet beantwoordt aan het menselijk vernuft, moeten wij haar toch ootmoedig aanvaarden, als wij tot God, onze Schepper en Maker, van wie wij vervreemd zijn, begeren terug te keren, opdat Hij weer onze Vader beginne te zijn. Ongetwijfeld heeft na de val van de eerste mens geen kennis Gods kracht gehad ter zaligheid zonder de Middelaar; want niet alleen over zijn eigen tijd spreekt Christus, maar Hij neemt alle tijden tezamen, wanneer Hij zegt, dat dit het eeuwige leven is de Vader, de enige waarachtige God, te kennen en Jezus Christus, die Hij gezonden heeft (Joh. 17:3). En daarom is de onwetendheid van hen des te schandelijker, die de hemel openstellen voor alle ongewijden en ongelovigen, zonder de genade van Hem, die, gelijk de Schrift op vele plaatsen leert, de enige deur is, waardoor wij tot de zaligheid ingaan. En indien iemand dat woord van Christus wil beperken tot de tijd van de openbaring van het evangelie, dan ligt de weerlegging voor de hand; want in alle tijden en bij alle volkeren is dit de algemene opvatting geweest, dat zij, die van God vervreemd zijn en vervloekt worden genoemd en kinderen des toorns, God niet kunnen behagen zonder verzoening. Voeg hieraan toe, wat Christus antwoordt (Joh. 4:22) aan de Samaritaanse vrouw: "Gijlieden aanbidt, wat gij niet weet, wij aanbidden, wat wij weten: want de zaligheid is uit de Joden." In welke

woorden Hij niet alleen alle godsdiensten van de heidenen als vals veroordeelt, maar ook de reden daarvan aanwijst, namelijk omdat alleen aan het uitverkoren volk de Verlosser onder de wet toegezegd is. En daaruit volgt, dat nooit enige dienst God behaagd heeft, dan die zag op Christus. En daarom ook verklaart Paulus (Ef. 2:12), dat alle heidenen zonder God zijn geweest en beroofd van de hoop des levens. Daar verder Johannes (Joh. 1:4) leert, dat het leven van den beginne in Christus geweest is en dat de gehele wereld daarvan vervallen is, is het nodig tot die bronwel terug te keren. En daarom verklaart Christus, voorzover Hij de Verzoener is, dat Hij het leven is. En zeker komt niet aan de kinderen Gods de erfenis van de hemelen toe. Het is echter allerminst geoorloofd als kinderen te rekenen hen, die niet ingelijfd zijn in het lichaam van de eniggeboren Zoon. En duidelijk betuigt Johannes, dat kinderen Gods worden zij, die in zijn naam geloven. Maar aangezien het nog niet mijn voornemen is om over het geloof in Christus opzettelijk te handelen, moge het voldoende zijn, dat ik dit terloops aangeroerd heb.

Boek II hoofdstuk VI : 2

Dat de verloren mens zijn verlossing moet zoeken in Christus.

2. En daarom heeft God zich nooit aan het oude volk gunstig betoond noch ooit de hoop op genade geschonken zonder de Middelaar. Ik laat nu daar de offers van de wet, waardoor de gelovigen openlijk en duidelijk geleerd is, dat de zaligheid nergens elders gezocht moet worden dan in de verzoening, die alleen door Christus volbracht is. Ik zeg slechts dit, dat de zalige en gelukkige staat van de kerk altijd in de Persoon van Christus gegrondvest is geweest. Want ofschoon God het gehele nakroost van Abraham in zijn verbond begrepen heeft, redeneert toch Paulus verstandig (Gal. 3:16), zeggende, dat Christus eigenlijk dat zaad is, in hetwelk alle volkeren gezegend moesten worden; aangezien wij weten, dat niet allen, die naar het vlees uit hem geboren zijn, tot het zaad gerekend zijn. Want om over Ismaël en anderen te zwijgen, hoe is het gebeurd, dat van de twee zoons van Izak, de tweelingbroeders Ezau en Jakob, toen ze nog, in de schoot hunner moeder verenigd waren, de een uitverkoren en de ander verworpen werd? Ja hoe is het gebeurd, dat, terwijl de eerstgeborene verworpen is, de jongste alleen zijn plaats behouden heeft? Waardoor het ook gekomen is, dat het grootste deel verstoten werd? Het is dus duidelijk, dat Abrahams zaad voornamelijk in één hoofd gerekend wordt; en dat de beloofde zaligheid niet vast staat, totdat men tot Christus komt, wiens plicht het is te verzamelen, wat verstrooid was. Dus de eerste aanneming van het uitverkoren volk hing aan de genade van de Middelaar. En ofschoon dit niet met zo duidelijke woorden bij Mozes uitgedrukt staat, is het toch duidelijk genoeg, dat het algemeen aan alle vromen bekend geweest is. Want voordat een koning gekozen was onder het volk, sprak reeds Hanna, de moeder van Samuël, handelend over het geluk van de vromen, in haar lofzang aldus (1 Sam. 2:10): "God zal zijn Koning sterkte geven en de hoorn zijns Gezalfden verhogen." Met welke woorden zij wil zeggen, dat God zijn kerk zal zegenen. En daarna beantwoordt de uitspraak, die een weinig verder toegevoegd wordt: "De priester, die ik aanstellen zal, zal wandelen voor het aangezicht mijns Gezalfden" (1 Sam. 2:35). Het is ook niet twijfelachtig, dat de hemelse Vader gewild heeft, dat in David en zijn nakomelingen een levend beeld van Christus zou gezien worden. Daarom, wanneer Hij de vromen tot de vreze Gods wil aansporen, beveelt Hij hun de Zoon te kussen (Ps. 2:12); en daarmee stemt deze uitspraak van het evangelie overeen: "Die de Zoon niet eert, eert

de Vader niet" (Joh. 5:23). Ofschoon dus het koninkrijk ineengestort was door de afval van de tien stammen, moest toch het verbond, dat God gesloten had in David en zijn opvolgers, in stand blijven, zoals Hij ook door de profeten gesproken heeft (1 Kon. 11:12), (1 Kon. 11:34), (1 Kon. 11:29) "Ik zal het koninkrijk niet geheel scheuren om mijns knechts Davids wil en om Jeruzalem, dat ik uitverkoren heb; maar voor uw zoon zal één stam blijven." En hetzelfde wordt daar tweemaal en driemaal herhaald. Uitdrukkelijk wordt er ook bijgeschreven: "ik zal het zaad Davids verootmoedigen, nochtans niet altijd." Enige tijd later werd gezegd: "Om Davids zijns knechts wil gaf God een lamp in Jeruzalem, dat Hij hem een zoon verwekte en Jeruzalem bevestigde" (1 Kon. 15:4). En toen de ondergang reeds naderde, werd weer gezegd (2 Kon. 8:19): "Doch de Heere wilde Juda niet verderven om Davids zijns knechts wil, want Hij had gezegd, dat Hij hem en zijn zonen te allen tijde een lamp zou geven." Hier komt de hoofdzaak op neer, dat, met voorbijgaan van alle anderen, David alleen uitverkoren is, opdat in hem Gods welbehagen zou rusten; gelijk elders gezegd wordt (Ps. 78:60, 67): "Hij heeft de tabernakel te Silo en de tent van Jozef verstoten, en de stam van Efraïm niet verkoren; maar Hij verkoos de stam van Juda, de berg Sion, die Hij liefhad; Hij verkoos zijn knecht David om Jakob, zijn volk, te weiden, en Israëel, zijn erfenis." Eindelijk, God heeft zijn kerk zo willen bewaren, dat haar behoud en zaligheid aan dat Hoofd zou hangen. En daarom roept David uit (Ps. 28:8): "De Heere is de sterkte zijns volks, de sterkheid van de verlossingen zijns Gezalfden." En dan voegt hij de bede toe: "Behoed uw volk, en zegen uw erve, " te kennen gevend dat de staat van de kerk door een onverbreekelijke band met Christus' rijk verbonden is. In dezelfde zin zegt hij elders (Ps. 20:10): "O Heere, behoud, die Koning verhore ons ten dage van ons roepen." Door die woorden leert hij duidelijk, dat de gelovigen door geen ander vertrouwen tot Gods hulp gevloeden zijn, dan omdat zij schuilden onder de bescherming eens Konings, wat men kan opmaken uit een andere psalm (Ps. 118:25, 26): "Heere, behoud, gezegend zij hij, die komt in de naam des Heeren"; waar voldoende blijkt, dat de gelovigen geroepen worden tot Christus, opdat ze mogen hopen door Gods hand behouden te zullen worden. Op hetzelfde ziet ook een andere bede, waar de ganse kerk Gods barmhartigheid inroept (Ps. 80:18): "Uw hand zij over de man uwer rechterhand, over de mensen zoon, die Gij U bewaard (of bevestigd) hebt." Want ofschoon de psalmist de verstrooiing van het gehele volk beweent, bidt hij toch om de weeroprichting alleen in het Hoofd. En wanneer Jeremia treurt over de ondergang van de kerk, toen het volk in ballingschap weggevoerd was, het land verwoest was en alles verloren scheen te zijn, dan klaagt hij voornamelijk, dat door de ondergang van het koninkrijk de hoop voor de gelovigen afgesneden is (Klaagl. 4:20). "De Gezalfde, " zegt hij, "de adem van ons gelaat, is gevangen in onze zonden, tot wie wij zeiden: in uw schaduw zullen wij leven onder de heidenen." Hieruit nu is voldoende duidelijk, dat, aangezien God het menselijk geslacht niet genadig kan zijn zonder Middelaar, Christus de heilige vaders onder de wet altijd is voorgesteld geweest om hun geloof naar Hem te richten.

Boek II hoofdstuk VI : 3

Dat de verloren mens zijn verlossing moet zoeken in Christus.

3. Verder, wanneer in tegenspoed troost beloofd wordt, vooral wanneer de bevrijding van de kerk beschreven wordt, wordt het vaandel van vertrouwen en hoop in Christus zelf opgestoken. "God is uitgetogen tot verlossing zijns volks met zijn Gezalfde, "

zegt Habakuk (Hab. 3:13). En zo dikwijls als er bij de profeten sprake is van de weeroprichting van de kerk, wijzen zij het volk op de belofte aan David gedaan aangaande de eeuwigheid van het koninkrijk. En dat is geen wonder, want anders zou het verbond geen vastheid gehad hebben. En daarop heeft ook betrekking dat vermaarde woord van Jesaja. Want toen hij zag, dat door de ongelovige koning Achaz verworpen werd, wat hij getuigd had aangaande de opbreking van het beleg van Jeruzalem en de redding op die tijd, brak hij zijn woorden als het ware af en ging over op de Messias: "Zie een maagd zal zwanger worden en een zoon baren" (Jes. 7:14), daarmee zijdelings te kennen gevend, dat, ofschoon de koning en het volk door hun slechtheid de hun aangeboden belofte verwierpen, alsof ze met opzet zich er op toelieden Gods trouw aan het wankelen te brengen, toch het verbond niet ijdel zou zijn, maar dat de Verlosser te zijner tijd zou komen. Eindelijk hebben alle profeten, om aan te tonen, dat God zich wilde laten verzoenen, er voor gezorgd om altijd gewag te maken van het rijk van David, waaraan de verlossing en de eeuwige zaligheid hing. Zo Jesaja (Jes. 55:3): "Ik zal met u een verbond maken, de gewisse weldadigheden van David; ziet, Ik heb hem tot een getuige de volken gegeven." En wel omdat in wanhopige omstandigheden de gelovigen op geen andere wijze hoop konden koesteren, dat God zich door hen zou laten verbidden dan door tussenkomst van die getuige. Op dezelfde wijze zegt Jeremia (Jer. 23:5, 6) om de wanhopigen op te beuren: "Ziet, de dagen komen, dat Ik aan David een rechtvaardige Spruit zal verwekken, en dan zal Juda verlost worden en Israël zal zeker wonen." En Ezechiël zegt (Ez. 34:23): "Ik zal een enige herder over mijn schapen verwekken, namelijk mijn knecht David; Ik, de Heere zal hun tot een God zijn, en mijn knecht David tot een herder, en Ik zal een verbond des vredes met hen maken." Eveneens zegt hij elders (Ez. 37:24, 26), nadat hij over de ongelofelijke vernieuwing gesproken heeft: "Mijn knecht David zal koning over hen zijn, en zij zullen allen tezamen één herder hebben, en ik zal een eeuwig verbond des vredes met hen maken." Ik neem slechts weinig getuigenissen uit vele; want ik wil slechts de lezers er op wijzen, dat de hoop van alle vromen nooit ergens anders op gevestigd is geweest dan op Christus. Hiermee stemmen ook alle andere profeten in, gelijk bij Hosea staat (Hos. 1:11): "De kinderen van Juda en de kinderen Israëls zullen samenvergaderd worden, en zich een enig hoofd stellen." En dat legt hij later (Hos. 3:5) duidelijker uit: "Daarna zullen de kinderen Israëls weerkeren en zoeken de Heere, hun God en David hun koning." Ook Micha, sprekend over de terugkeer des volks, zegt duidelijk (Micha 2:13): "Hun koning zal voor hun aangezicht henengaan, en de Heere in hun spits." Zo zegt Amos (Amos 9:11), wanneer hij de vernieuwing des volks wil beloven: "Te dien dage zal ik de vervallen hut van David weer oprichten, en ik zal haar reten vertuinen, en wat aan haar is afgebrokkeld, weer oprichten"; want dat was de enige banier van de zaligheid, dat de koninklijke heerlijkheid in het huis Davids zich weer oprichtte, wat in Christus vervuld is. En daarom roept Zacharia, naarmate zijn tijd dichter was bij de openbaring van Christus, des te duidelijker uit (Zach. 9:9): "Verheug u, gij dochter Sions! juich, gij dochter Jeruzalems! zie uw koning zal u komen, rechtvaardig en behouden dat stemt overeen met de vroeger aangehaalde plaats uit de Psalm (Ps. 28:8): "De Heere is de sterkheid van de verlossingen zijns Gezalfden, verlos Heere"; alwaar de zaligheid van het hoofd tot het gehele lichaam wordt uitgestrekt.

Boek II hoofdstuk VI : 4

Dat de verloren mens zijn verlossing moet zoeken in Christus.

4. God heeft gewild, dat de Joden door deze voorzeggingen zo onderricht zouden worden, dat zij, om hun verlossing te verzoeken, regelrecht hun ogen naar Christus zouden keren. En ook al waren zij schandelijk ontaard, toch kon de herinnering aan dat algemeen beginsel niet uitgewist worden, dat God door de hand van Christus, zoals aan David toegezegd was, de Verlosser van de kerk zou zijn; en dat eerst op die manier het genadeverbond krachtig zou zijn, waardoor God zijn uitverkorenen tot kinderen had aangenomen. Hierdoor is het gebeurd, dat toen Christus kort voor zijn dood Jeruzalem binnentrok, in de mond van de kinderen dit lied weerklonk: "Hosanna de Zone Davids" (Matth. 21:9). Want het blijkt, dat zij zongen wat algemeen bekend en vermaard was en aan het algemeen gebruik ontleend, namelijk, dat het enige pand voor de barmhartigheid Gods voor hen gelegen was in de komst van de Verlosser. Daarom beveelt Christus zelf zijn discipelen in Hem te geloven, opdat ze nauwkeurig en volkomen in God zouden geloven: "Gijlieden gelooft in God, geloof ook in mij, " zo zegt Hij (Joh. 14:1). Want ook al stijgt, eigenlijk gezegd, het geloof van Christus tot de Vader op toch geeft Hij te kennen, dat het, al steunt het op God, toch langzamerhand verdwijnt, tenzij Hijzelf als Middelaar er tussen komt, om het in onwrikbare kracht te bewaren. Bovendien is de majesteit Gods ook te hoog, dan dat de stervelingen, die als wormpjes over de aarde kruipen, tot haar zouden kunnen doordringen. Daarom aanvaard ik dat algemeen verspreide gezegde, dat God het voorwerp des geloofs is, zo, dat het toch nog een verbetering behoeft; want niet zonder reden wordt Christus het beeld des onzienlijken Gods genoemd (Col. 1:15): maar door deze titel worden wij vermaand, dat God ons niet tot onze zaligheid bekend kan worden, tenzij Hij zich aan ons vertoont in Christus. En ofschoon bij de Joden de schriftgeleerden door onware verzinsels verduisterd hadden, wat de profeten over de Verlosser geleerd hadden, heeft Christus het toch als een algemeen bekende en door algemene instemming aanvaarde zaak genomen, dat op geen andere wijze de verloren zaak hersteld en de kerk verlost kon worden dan door de openbaring van de Middelaar. Wel was niet zo algemeen bekend, als paste, wat Paulus leert, namelijk dat Christus het einde van de wet is (Rom. 10:4); hoe waar en zeker dat echter is, blijkt klaar uit de wet zelf en de profeten. Over het geloof spreek ik nog niet, omdat elders zich een geschikter plaats zal voordoen. Dit slechts moeten de lezers vasthouden: dat de eerste trap tot de vroomheid is te bekennen, dat God ons een Vader is, om ons te beschermen, te leiden en te koesteren, totdat Hij ons verzamelt tot de eeuwige erfenis zijns Koninkrijks; dat hieruit openbaar wordt, wat we te voren zeiden, dat de zaligmakende kennis Gods zonder Christus niet bestaat; en dat daarom van het begin van de wereld af Hij aan alle uitverkorenen is voorgesteld, om op Hem te zien en op Hem hun vertrouwen te vestigen. In deze zin schrijft Irenaeus, dat de Vader, die onmetelijk is, in de Zoon begrensd is, omdat Hij zich aan onze maat heeft aangepast, opdat Hij niet ons verstand door de onmetelijkheid zijner heerlijkheid zou verzwelgen. En waanzinnige mensen, dit niet bedenkend, verdraaien deze nuttige uitspraak tot een goddeloos verzinsel, alsof slechts een deel van de Godheid, uit de ganse volmaaktheid vloeiend, in Christus was, hoewel Irenaeus niets anders bedoelt, dan dat God in Christus alleen begrepen wordt. Volkomen waar is altijd het woord van Johannes geweest. "Een iegelijk, die de Zoon loochent, heeft ook de Vader niet" (1 Joh. 2:23). Want ofschoon oudtijds velen geroemd hebben van de hoogste God, en gezegd hebben, dat zij de Schepper van hemel en aarde dienden, was het toch, omdat ze geen Middelaar hadden, onmogelijk, dat ze Gods barmhartigheid naar waarheid smaakten, en zo overtuigd waren, dat Hij hun Vader was. Omdat zij dus het Hoofd, dat is Christus, niet kenden, was de kennis Gods bij hen ijdel; en daarom is het dan ook

gebeurd, dat ze, ten laatste vervallen tot grove en schandelijke bijgelovigheden, hun onwetendheid verrieden; gelijk tegenwoordig de Turken, ofschoon ze met volle mond verkondigen, dat de Schepper des hemels en van de aarde hun God is, toch in de plaats van de ware God een afgod stellen, daar ze afkerig zijn van Christus.

Boek II hoofdstuk VII : 1

Dat de wet gegeven is, niet om het oude volk onder zich te houden, maar om de hoop van de zaligheid in Christus te voeden tot op zijn komst.

1. Uit die onafgebroken reeks, die wij vermeld hebben, kan men opmaken, dat de wet ongeveer vierhonderd jaren na de dood van Abraham niet daarom gegeven is, om het uitverkoren volk van Christus af te leiden, maar opdat ze veeleer de harten in verwachting zou houden tot op zijn komst, en ook het verlangen naar Hem zou aanvuren, en hen tijdens de verwachting zou versterken, opdat ze niet door een al te lang vertoef zouden bezwijken. Onder de wet versta ik niet alleen de tien geboden, die de regel voorschrijven om vroom en rechtvaardig te leven, maar ook de inrichting van de godsdienst, die door de hand van Mozes door God is overgegeven. Immers Mozes is niet als wetgever gegeven om de zegening, aan het Geslacht van Abraham beloofd, te niet te doen; ja we zien, hoe hij telkens weer bij de Joden in de herinnering terugroept het genadeverbond, dat met hun vaders gesloten was en waarvan zij erfgenamen waren; alsof hij gezonden was om het te vernieuwen. Dit is zeer duidelijk gebleken uit de ceremoniën. Want wat is meer ijdel en onbeduidend dan dat de mensen, om zich met God te verzoenen de stinkende reuk uit het vet van de beesten offeren? Dat zij, om hun eigen vuil af te wassen, de toevlucht nemen tot de besprenkeling met water of bloed? Kortom de gehele dienst van de wet zal, wanneer hij op zich zelf beschouwd wordt en niet de schaduwen en gedaanten bevat, aan welke de waarheid beantwoordt, een geheel bespottelijke zaak zijn. Daarom wordt niet zonder reden zowel in de prediking van Stefanus (Hand. 7:44) als ook in de brief aan de Hebreëen (Hebr. 8:5) zo naarstig die plaats besproken, waar God Mozes beveelt alles wat tot de tabernakel behoort, te maken naar het voorbeeld, dat hem op de berg getoond was (Exod. 25:40). Want indien de Joden niet iets geestelijks was voorgesteld om naar te streven, zouden zij in die dingen evenzeer hun moeite verspild hebben als de heidenen in hun beuzelarijen. Onheilge mensen, die nooit met ernst zich op het nastreven van de vroomheid hebben toegelegd, kunnen niet zonder afkeer horen van zo veelvuldige ceremoniën; en zij vragen zich niet alleen verwonderd af, waarom God het oude volk met een zo grote menigte ceremoniën vermoeid heeft, maar zij verachten die en lachen ze uit als kinderspel. En wel omdat ze niet letten op de bedoeling, want wanneer men de gestalten van de wet daarvan scheidt, moeten ze wel als ijdelheden veroordeeld worden. Maar dat voorbeeld toont aan, dat God niet daarom offeranden bevolen heeft, om zijn dienaren met aardse oefeningen bezig te houden, maar veeleer om hun verstand omhoog te richten. En dat kon ook uit Gods natuur duidelijk blijken; want, gelijk Hij geestelijk is, heeft Hij ook in geen andere dan geestelijke dienst behagen. Dit betuigen zoveel uitspraken van de profeten, waarin deze de Joden beschuldigen van onwetendheid, omdat ze menen, dat offers bij God van enige betekenis zijn. Deden de profeten dit om iets te kort te doen aan de wet? Allerminst, maar, daar ze ware uitleggers van de wet waren, wilden ze op die manier de ogen richten op het doel, waarvan de grote massa afdwaalde. Men kan reeds uit de genade, die de Joden aangeboden werd, met zekerheid opmaken, dat de wet niet zonder Christus geweest is. Want dit heeft Mozes hun voorgesteld als het doel van hun aanneming tot kinderen, dat ze Gode tot een priesterlijk koninkrijk zouden zijn (Exod. 19:6); en dat konden ze niet bereiken tenzij een groter en voortreffelijker verzoening tussenbeide kwam dan uit het bloed van de beesten. Want wat is minder

natuurlijk, dan dat de kinderen van Adam, die door de erfsmet allen geboren worden als slaven van de zonde, tot de koninklijke waardigheid zouden worden opgeheven en daardoor deelgenoten zouden worden aan de heerlijkheid Gods, tenzij zulk een voortreffelijk goed van elders tot hen kwam? Hoe kon ook het recht van het priesterschap bij hen, die door het vuil hunner zonden verfoeilijk waren voor God, van kracht zijn, indien ze niet geheiligd waren in een heilig Hoofd? Daarom wordt dit gezegde van Mozes met juist oordeel omgezet, wanneer hij leert (1 Petrus 2:9), dat de volheid van de genade, waarvan de Joden onder de wet een proef gekregen hadden, in Christus aan het licht gebracht is. "Gij zijt een uitverkoren geslacht, " zegt hij, "een koninklijk priesterschap." Want de omzetting van de woorden heeft deze bedoeling dat zij, aan wie Christus door het evangelie verschenen is, meer verkregen hebben dan hun vaders, omdat ze allen toegerust zijn met een priesterlijke en koninklijke eer, zodat ze, vertrouwend op hun Middelaar, vrij durven komen voor Gods aangezicht.

Boek II hoofdstuk VII : 2

Dat de wet gegeven is, niet om het oude volk onder zich te houden, maar om de hoop van de zaligheid in Christus te voeden tot op zijn komst.

2. En dit moet terloops opgemerkt worden, dat het koninkrijk, dat eindelijk opgericht is in het huis Davids, een deel van de wet is en vervat is onder de dienst van Mozes, waaruit volgt, dat zowel in het gehele geslacht van de Levieten als ook in de nakomelingen van David Christus voor de ogen van het oude volk is gesteld als het ware in een dubbele spiegel. Want, zoals ik tevoren zeide, anders konden zij voor Gods aanschijn geen koningen of priesters zijn, die slaven waren van de zonde en des doods, en door hun verderf verontreinigd. Hieruit blijkt, dat volkomen waar is, wat Paulus zegt (Gal. 3:24), dat de Joden als het ware onder de hoede van een tuchtmeester gehouden zijn, totdat het zaad kwam, om wiens wille de belofte gegeven was. Want omdat Christus hun nog niet van nabij bekend geworden was, waren zij gelijk aan kinderen, wier zwakheid nog niet de volle kennis van de hemelse zaken kon dragen. Hoe ze echter door de ceremoniën tot Christus geleid zijn, is te voren gezegd, en kan men uit verscheidene getuigenissen van de profeten beter begrijpen. Want ofschoon ze dagelijks met nieuwe offers moesten naderen om God te verzoenen, belooft Jesaja toch (Jes. 53:5), dat door een enige offerande al hun zonden verzoend zullen worden, en Daniël (Dan. 9:26, 27) stemt daarmee overeen. De priesters, uit de stam van Levi aangewezen, gingen het heiligdom binnen; maar van een enige Priester is eenmaal gezegd, dat Hij door een eed van God uitverkoren is om priester te zijn in van de eeuwigheid naar de ordening van Melchizedek (Ps. 110:4). Toen was er een zichtbare zalving met olie; maar Daniël verkondigt uit een visioen, dat er een andere zou zijn. En om niet bij meer getuigenissen te blijven staan: de schrijver van de brief aan de Hebreëen toont van het vierde tot het elfde hoofdstuk uitvoerig en duidelijk genoeg aan, dat de ceremoniën nietswaardig en ijdel zijn, totdat men tot Christus is gekomen. Wat echter betreft de tien geboden, moet gelijkelijk de vermaning van Paulus onthouden worden (Rom. 10:4), dat het einde van de wet is Christus, tot zaligheid een iegelijk, die gelooft; en de andere (2 Kor. 3:6), dat Christus de Geest is, die de op zichzelf doodbrengende letter levend maakt. Want door de eerste geeft hij te kennen, dat de gerechtigheid door de geboden tevergeefs geleerd wordt, totdat Christus haar door de genadige toerekening en de Geest van de weergeboorte aanbrengt. Daarom noemt hij Christus terecht de vervulling of het einde van de wet;

want het zou tot niets nut zijn te weten, wat God van ons eist, wanneer niet Christus ons, die gebukt gaan en bezwijken onder het juk en de ondragelijke last, te hulp kwam. Elders (Gal. 3:19) leert hij, dat de wet gegeven is om de overtredingen, namelijk opdat ze de mensen zou overtuigen van hun verdoemenis en daardoor zou verootmoedigen. Verder, omdat dit de ware en enige voorbereiding is om Christus te zoeken, komt al wat Paulus met verschillende woorden leert, uitnemend overeen. Maar omdat hij streed met verkeerde leraars, die verzonnen, dat wij door de werken van de wet gerechtigheid verdienen, was hij, om hun dwaling te weerleggen, gedwongen somtijds de naakte wet op zichzelf te nemen, welke echter overigens toch met het verbond van de genadige aanneming bekleed is.

Boek II hoofdstuk VII : 3

Dat de wet gegeven is, niet om het oude volk onder zich te houden, maar om de hoop van de zaligheid in Christus te voeden tot op zijn komst.

3. Hoe wij nu, door de zedenwet onderwezen, minder te verontschuldigen worden, om door de schuld te worden aangezet tot het streven naar vergeving, moeten wij in het kort nagaan. Indien het waar is, dat de volmaaktheid van de gerechtigheid ons in de wet geleerd wordt, volgt daaruit ook, dat het volledig houden van de wet de volmaakte gerechtigheid is voor God, waardoor de mens voor de hemelse rechterstoel voor rechtvaardig geoordeeld en gerekend wordt. Daarom aarzelt Mozes niet, nadat hij de wet had afgekondigd, de hemel en de aarde tot getuigen te nemen, dat hij Israël het leven en de dood, het goede en het kwade had voorgesteld. Men mag ook niet ontkennen, dat de juiste gehoorzaamheid aan de wet beloond wordt met de eeuwige zaligheid, zoals die door de Heere beloofd is. Aan de andere kant echter moeten wij nagaan, of wij wel die gehoorzaamheid betonen, door wier verdienste wij het vertrouwen op die vergelding mogen opvatten. Want wat betekent het te zien, dat op het houden van de wet als beloning het eeuwige leven gesteld is, als dan bovendien niet vaststaat, of wij langs die weg tot het eeuwige leven kunnen komen? In dit stuk echter openbaart zich de zwakheid van de wet. Want aangezien in niemand onzer die onderhouding van de wet wordt gevonden, zijn wij van de beloften des levens uitgesloten en vervallen alleen tot de vloek. Ik zeg niet, wat er geschiedt, maar wat moet geschieden. Want daar de leer van de wet ver boven het menselijk vermogen ligt, kan de mens wel van verre de toegevoegde beloften aanschouwen, maar toch geen enkele vrucht uit hen verkrijgen. Dit ene blijft dus over, dat hij naar het goede van die beloften zijn eigen ellende des te beter kan taxeren, wanneer hij bedenkt, dat, nu de hoop op de zaligheid afgesneden is, de dood hem gewis boven het hoofd hangt. Daartegenover dreigen vreselijke strafbepalingen, die niet weinigen van ons, maar allen, tot de laatste toe, verstrikken en vastsnoeren; zij dreigen, zeg ik, en achtervolgen ons met onverbidde scherpste, zodat wij in de wet de dood onmiddellijk voor ons zien.

Boek II hoofdstuk VII : 4

Dat de wet gegeven is, niet om het oude volk onder zich te houden, maar om de hoop van de zaligheid in Christus te voeden tot op zijn komst.

4. Indien wij dus slechts op de wet zien, kunnen wij niet anders dan de moed laten zinken, in verwarring geraken en wanhopen, daar wij door haar allen worden verdoemd en vervloekt, en van de gelukzaligheid, die zij haar dienaren voorstelt, ver worden afgehouden. Spot de Heere dan zo met ons? zult ge zeggen. Want hoe weinig verschilt dit van spot: de hoop op geluk te tonen, er toe uit te nodigen en aan te sporen, te betuigen dat het voor ons gereed ligt, terwijl intussen de ingang afgesloten en ontoegankelijk is? Ik antwoord: ook al zijn de beloften van de wet, voorzover zij van een voorwaarde vergezeld gaan, van de volmaakte gehoorzaamheid aan de wet afhankelijk, die men nergens kan vinden, zo zijn ze toch niet te vergeefs gegeven. Want wanneer we geleerd hebben, dat ze voor ons vergeefs en zonder uitwerking zullen zijn, tenzij God ons door zijn goedheid uit genade en zonder aanzien van onze werken, omhelst, en wanneer wij bovendien die goedheid, die ons door het evangelie geopenbaard is, met geloof omhelsd hebben, dan missen zij niet hun werking, ook wanneer er een voorwaarde is toegevoegd. Want dan schenkt Hij ons alles uit genade zo, dat Hij ter bekroning van zijn weldadigheid dit toevoegt, dat Hij onze halve gehoorzaamheid niet verwerpt, wat er aan de vervulling ontbreekt, vergeeft en even alsof de voorwaarde door ons vervuld was, ons de vrucht van de beloften van de wet doet genieten. Maar thans zullen wij deze kwestie niet verder nagaan, omdat over haar bij de behandeling van de rechtvaardigmaking des geloofs uitvoeriger zal moeten gesproken worden.

Boek II hoofdstuk VII : 5

Dat de wet gegeven is, niet om het oude volk onder zich te houden, maar om de hoop van de zaligheid in Christus te voeden tot op zijn komst.

5. Wat we echter gezegd hebben over de onmogelijkheid om de wet te houden, moet met enkele woorden uitgelegd en tevens bevestigd worden. Want de grote massa pleegt haar te houden voor een zeer ongerijmde opvatting, zodat Hieronymus niet gearzeld heeft tegen haar de vloek uit te spreken. Wat Hieronymus er van dacht, raakt mij niet; laat ons onderzoeken, wat de waarheid is. Ik zal hier geen lange redeneringen houden over de verschillende soorten van mogelijkheid. Onmogelijk noem ik wat er nooit geweest is en door Gods ordinantie en besluit verhinderd wordt, ooit te zijn. Als we van de oudste tijden af beginnen, zeg ik, dat er nooit een heilige geweest is, die, omgeven met het lichaam des doods, tot dat doelwit van de liefde gekomen is, dat hij met zijn ganse hart, met zijn ganse verstand, met zijn ganse ziel, en met alle krachten God beminde; aan de andere kant ook niemand, die niet te kampen had met begeerte. Wie zou dit kunnen tegenspreken? Ik zie wel, wat voor heiligen het dwaze bijgeloof zich voorstelt, namelijk zulke, aan wie ternauwernood de engelen in de hemel in reinheid gelijk zijn; maar daartegen verzet zich zowel de Schrift als ook de ervaring. Evenzo zeg ik dat er na dezen niemand zijn zal, die tot de ware volmaaktheid komen zal, zolang hij nog niet van de last des lichaams verlost is. Hiervoor staan in de eerste plaats duidelijke getuigenissen van de Schrift ter beschikking. "Er is geen rechtvaardig mens op aarde, die niet zondigt" zei Salomo (1 Kon. 8:46). En David: "Niemand, die leeft, zal voor uw aangezicht gerechtvaardigd

worden" (Ps. 143:2). Job bevestigt hetzelfde op zeer veel plaatsen. Het allerduidelijkst spreekt Paulus, zeggende, dat het vlees begeert tegen de Geest en de Geest tegen het vlees (Gal. 5:17). En op geen andere manier bewijst hij, dat allen, die onder de wet zijn, aan de vloek onderworpen zijn, dan door er op te wijzen, dat er geschreven is, dat allen vervloekt zijn, die niet blijven in alle geboden van de wet (Gal. 3:10) (Deut. 27:26), terwijl hij aanduidt, ja als zeker aanneemt, dat niemand daarin blijven kan. En al wat in de Schrift voorzegt is, moet voor eeuwig en daarom voor noodzakelijk gehouden worden. De Pelagianen kwelden Augustinus met spitsvondigheid van deze aard: dat Gode onrecht geschiedt, wanneer men zegt, dat Hij meer beveelt dan de gelovigen door zijn genade kunnen volbrengen. Om aan deze bedrieglijke redenering te ontkomen, erkende Augustinus 1), dat de Heere, als Hij wilde, een sterfelijk mens wel tot de reinheid van een engel kon brengen; maar dat Hij dit nooit gedaan had en nooit zou doen, omdat Hij het in de Schrift op andere wijze gezegd had. En dat loochen ook ik niet; maar toch voeg ik er aan toe, dat het lastig is over Gods macht te redeneren tegen zijn waarheid in; en dat daarom, wanneer men zegt, dat niet geschieden zal datgene, waarvan de Schrift zegt, dat het niet geschieden zal, zulk een uitspraak niet gehegeld mag worden. Wanneer echter geredetwist wordt over een woord: op de vraag van de discipelen, wie zalig kon worden, antwoordt de Heere (Matth. 19:25), dat dit bij de mensen wel onmogelijk is, maar dat bij God alle dingen mogelijk zijn. Op zeer goede grond beweert ook Augustinus 2), dat wij in dit vlees nooit aan God de rechtmatige liefde geven, die wij Hem verschuldigd zijn. "De liefde," zegt hij, "volgt zo op de kennis, dat niemand God volmaakt kan liefhebben, die niet eerst ten volle zijn goedheid heeft leren kennen. Zo lang wij in de wereld als vreemdelingen verkeren, zien wij door een spiegel en in een duistere rede; daaruit volgt dus, dat onze liefde onvolkomen is." Zo zij dus buiten twijfel, dat de vervulling van de wet in dit vlees onmogelijk is, wanneer wij letten op de onmacht onzer natuur, zoals ook uit Paulus elders nog zal aangetoond worden (Rom. 8:3).

1} De nat. et gratia.

2} De spiritu et litera 36; alibi.

Boek II hoofdstuk VII : 6

Dat de wet gegeven is, niet om het oude volk onder zich te houden, maar om de hoop van de zaligheid in Christus te voeden tot op zijn komst.

6. Maar opdat de gehele zaak beter duidelijk worde, moeten we de taak en het gebruik van de zedenwet, zoals men haar noemt, kort en in geregelde orde nagaan. Die taak bestaat, voorzover ik het zie, in de volgende drie stukken. Het eerste is, dat ze, terwijl ze gerechtigheid Gods, dat wil zeggen die, welke alleen Gode aangenaam is, aantoonen, een ieder herinnert aan zijn eigen ongerechtigheid, hem daarvan in kennis stelt en ten slotte overtuigt en hem veroordeelt. Want zo is het nodig, dat de mens, die blind is, en dronken van eigenliefde, gebracht wordt tot de kennis en de bekentenis van zijn eigen zwakheid en onreinheid, aangezien hij, wanneer zijn ijdelheid niet kennelijk wordt gelogenstraft, opgeblazen is van dwaas vertrouwen op zijn eigen krachten en er nooit toe gebracht kan worden, dat hij hun geringheid beseft, zolang hij die afmeet naar de maat van zijn eigen oordeel. Maar zodra hij begonnen is ze te vergelijken met de moeilijkheid van de wet, heeft hij daar iets, dat zijn overmoed intomen kan. Want welk een grote gedachte hij ook van zijn krachten heeft opgevat, weldra merkt hij toch, dat zij onder zulk een gewicht hijgen, dan wankelen en struikelen, en eindelijk

neervallen en bezwijken. Zo door het leraarschap van de wet onderwezen, laat hij die aanmatiging, door welke hij te voren verblind was, los. Op gelijke wijze moet hij van de andere ziekte, waaraan hij, naar we zeiden, lijdt, namelijk die van de hovaardij, genezen worden. Zolang hem toegestaan wordt, op zijn eigen oordeel af te gaan, ziet hij ten onrechte huichelarij aan voor gerechtigheid, en daarmede tevreden, verheft hij zich door een of andere soort van verzonnen gerechtigheden tegen de genade Gods. Maar wanneer hij gedwongen wordt zijn leven te wegen in de weegschaal van de wet, dan laat hij de gedachte aan die gewaande gerechtigheid varen en ziet, dat hij onmetelijk ver van de heiligheid verwijderd is, en dat hij aan de andere kant vol is van ontelbare fouten, waarvan hij tevoren vrij scheen te zijn. Want het kwaad van de begeerte ligt in zo diepe en kronkelachtige schuilhoeken verborgen, dat het de blik van de mensen gemakkelijk ontgaat. En niet zonder reden zegt de apostel (Rom. 7:7), dat hij de begeerlijkheid niet geweten had zonde te zijn, indien de wet niet zeide: Gij zult niet begeren; want indien ze door de wet niet uit haar schuilhoek wordt te voorschijn gehaald, richt ze de ongelukkige mens heimelijk te gronde, voordat haar dodend wapen gemerkt wordt.

Boek II hoofdstuk VII : 7

Dat de wet gegeven is, niet om het oude volk onder zich te houden, maar om de hoop van de zaligheid in Christus te voeden tot op zijn komst.

7. Zo is de wet als een spiegel, waarin wij onze onmacht, en verder uit deze onze ongerechtigheid en tenslotte uit beide onze vervloeking aanschouwen; evenals een spiegel ons de vlekken van ons gelaat doet zien. Want hij, wie het vermogen ontbreekt tot het navolgen van de gerechtigheid, moet wel in het slijk van de zonde vast blijven steken. En op de zonde volgt terstond de vervloeking. Daarom op hoe groter overtreding de wet iemand betrapt en hem daarvan overtuigt aan des te zwaarder oordeel maakt ze hem tegelijkertijd schuldig. Hierop slaat het woord van de apostel (Rom. 3:20), dat door de wet de kennis van de zonde is. Want hij bedoelt daar alleen de eerste taak van de wet, die zij ten uitvoer brengt in nog niet weergeboren zondaars. Hiermee hangen deze woorden samen, dat de wet bovendien ingekomen is, opdat de misdaad te meerder zou worden (Rom. 5:20), en dat ze daarom de bediening des doods is, die toorn wekt en doodt (2 Kor. 3:7) (Rom. 4:15). Want zonder twijfel neemt de ongerechtigheid des te meer toe, naarmate het geweten door een helderder inzicht in de zonde getroffen wordt; omdat in dat geval bij de overtreding nog weerspanning tegen de Wetgever komt. Dus blijft er over, dat de wet de toorn Gods wapent tot de ondergang van de zondaar; want door zichzelf kan ze niets anders dan beschuldigen, veroordelen en te gronde richten. En zoals Augustinus schrijft 1): "Indien de Geest van de genade er niet is, is de wet er slechts om te beschuldigen en te doden. Wanneer echter dit gezegd wordt, wordt de wet daarmee niet gesmaad en aan haar voortreffelijkheid wordt in geen enkel opzicht te kort gedaan. Ongetwijfeld, indien onze wil geheel tot gehoorzaamheid aan haar gevormd en geschikt gemaakt werd, zou alleen reeds de kennis van haar voldoende zijn tot zaligheid; maar daar onze vleselijke en verdorven natuur met de geestelijke wet Gods vijandig strijdt en door onderwijzing in de wet niet in het minst verbeterd wordt, blijft er over, dat de wet, die tot zaligheid gegeven was (als ze geschikte hoorders aangetroffen had,) wordt tot een oorzaak van de zonde en des doods 2). Want aangezien wij allen overtuigd worden overtreders te zijn, legt ze, naarmate ze Gods gerechtigheid helderder kenbaar maakt,

daartegenover des te meer onze gerechtigheid bloot, en naarmate ze met meer zekerheid bevestigt, dat het loon des levens en van de zaligheid voor de gerechtigheid is weggelegd, leert ze een des te gewisser ondergang voor de onrechtvaardigen. Het is er dus zover vandaan, dat de genoemde uitspraken smadelijk zijn voor de wet, dat zij zelfs zeer veel kracht hebben om de Goddelijke weldadigheid des te heerlijker aan te prijzen. Want daaruit blijkt voorwaar, dat wij door onze slechtheid en verdorvenheid verhinderd worden het geluk des levens te genieten, dat door de wet voor aller ogen aangeboden wordt. En daardoor wordt Gods genade die ons zonder de steun van de wet te hulp komt, des te liefelijker, en de barmhartigheid, die ons de genade toebrengt, des te beminnenswaardiger, door welke wij leren, dat Hij nooit vermoeid wordt van telkens weer wel te doen en nieuwe gaven op de vorige te hopen.

1} De corrept. et gratia 1.

2} Cf. Ambr. de Iac. et vita beata 1; 6.

Boek II hoofdstuk VII : 8

Dat de wet gegeven is, niet om het oude volk onder zich te houden, maar om de hoop van de zaligheid in Christus te voeden tot op zijn komst.

8. Dat nu ons aller ongerechtigheid en verdoemenis door het getuigenis van de wet verzegeld wordt, geschiedt niet (namelijk wanneer wij naar behoren vordering in haar maken), opdat wij in wanhoop zouden bezwijken en, de moed opgevend in het verderf zouden storten. Zeker, de verworpenen worden op die manier daardoor verdorven, maar dat is wegens de hardnekkigheid van hun gemoed. Maar bij de kinderen Gods moet de bedoeling van de onderwijzing een andere zijn. De apostel getuigt wel, dat wij door het oordeel van de wet verdoemd zijn (Rom. 3:19), "opdat alle mond gestopt worde, en de gehele wereld voor God verdoemelijk zij". Dezelfde leert echter elders (Rom. 11:32), dat God allen onder de ongehoorzaamheid besloten heeft, niet om hen te vernietigen of te laten omkomen, maar opdat Hij hun allen barmhartig zou zijn. En wel opdat ze, na de dwaze mening omtrent hun eigen kracht te hebben laten varen, zouden inzien, dat ze alleen door Gods hand staan en staande blijven, opdat ze naakt en ledig tot zijn barmhartigheid zouden vluchten, op haar geheel steunen, in haar zich geheel verbergen en haar alleen voor hun gerechtigheid en verdiensten zouden aangrijpen, welke in Christus voor allen ter beschikking is, die haar met een waar geloof begeren en verwachten. Want God verschijnt in de geboden van de wet als een beloner slechts van de volmaakte gerechtigheid, waarvan wij allen verstoken zijn, maar daarentegen als een gestreng rechter van de misdaden. In Christus echter schittert zijn aangezicht vol van genade en zachtmoedigheid, ook voor ellendige en onwaardige zondaren.

Boek II hoofdstuk VII : 9

Dat de wet gegeven is, niet om het oude volk onder zich te houden, maar om de hoop van de zaligheid in Christus te voeden tot op zijn komst.

9. Augustinus spreekt dikwijls over de uitwerking van de wet tot het inroepen van Gods genadige bijstand; zo wanneer hij schrijft aan Hilarius 1): "De wet gebiedt, opdat wij, na gepoogd te hebben de bevelen te volbrengen en in onze zwakheid onder

de wet afgetobd te zijn, de hulp van de genade zouden weten in te roepen." Evenzo aan Asellius 2): "Het nut van de wet is daarin gelegen, dat ze de mens overtuigt van zijn zwakheid en aandrijft om het medicijn van de genade, dat in Christus is, te vragen." Evenzo aan Innocentius te Rome 3): "De wet gebiedt, de genade schenkt de kracht om te doen." Evenzo aan Valentinus 4): "God beveelt wat we niet kunnen, opdat wij zouden weten, wat we van Hem moeten vragen." Evenzo 5): "De wet is gegeven om u schuldig te maken, en opdat gij, schuldig gemaakt, zoudt vrezen, en vrezende vergeving zoudt vragen, en geen hoge dunk van uw eigen krachten zoudt hebben." Evenzo 6): "De wet is hiertoe gegeven, opdat zij u van groot klein zou maken; opdat ze zou aantonen, dat gij van uzelf geen krachten hebt tot gerechtigheid, en zo arm, onwaardig en behoeftig, uw toevlucht zoudt nemen tot de genade." Daarna richt hij het woord tot God: "Doe zo Heere, doe zo Heere in uw barmhartigheid: beveel wat niet vervuld kan worden; ja beveel, wat slechts door uw genade vervuld kan worden, opdat, wanneer de mensen dat door hun eigen krachten niet hebben kunnen vervullen, alle mond gestopt worde en niemand zichzelf groot toeschijne; laat allen klein zijn en de gehele wereld schuldig zijn voor God." Maar ik ben dwaas, dat ik zoveel getuigenissen bijeenbreng, daar die heilige man een eigen boek geschreven heeft, getiteld: "Over de Geest en de letter. "De tweede uitwerking van de wet beschrijft hij niet zo duidelijk, hetzij omdat hij wist, dat zij afhing van de eerste, hetzij omdat hij er niet zulk een vaste mening over had, hetzij omdat hij geen woorden kon vinden om zijn overigens juiste opvatting zo nauwkeurig en duidelijk uit te leggen. En toch is ook in de verworpenen de wet werkzaam tot het volbrengen van deze eerste taak. Want ofschoon ze niet met de kinderen Gods zover komen, dat ze na de terneerwerping des vleses in de inwendige mens vernieuwd worden en opbloeien, maar door de eerste schrik overmand in wanhoop terneerliggen, strekt het toch tot openbaring van de billijkheid van Gods oordeel, dat hun geweten door dergelijke stormen verontrust wordt. Want altijd begeren ze gaarne tegen Gods oordeel uitvluchten te zoeken, maar terwijl dat oordeel nog niet geopenbaard is, verraden ze nu, door het getuigenis van de wet en van hun geweten aldus terneergeslagen, in zichzelf, wat ze verdiend hebben.

1} Ep. 157.

2} Ep. 196.

3} Ep. 177.

4} De gratia et lib. arb. 16.

5} In Ps. 70. Serm. 1, 19.

6} In Ps. 118. Serm. 27, 3.

Boek II hoofdstuk VII : 10

Dat de wet gegeven is, niet om het oude volk onder zich te houden, maar om de hoop van de zaligheid in Christus te voeden tot op zijn komst.

10. De tweede taak van de wet is te maken, dat zij, die zich om recht en gerechtigheid niet bekommeren anders dan gedwongen, wanneer ze de vreselijke strafbepalingen in de wet horen, ten minste bedwongen worden door de vrees voor straf. En zij worden bedwongen, niet doordat hun binnenste bewogen of geroerd wordt, maar doordat ze, alsof hun een breidel aangelegd was, hun handen van het uiterlijk werk afhouden, en hun slechtheid in zich besloten houden, die ze anders brutaalweg zouden hebben

uitgegoten. Maar tengevolge daarvan zijn ze noch beter, noch rechtvaardiger bij God. Want ofschoon ze, door schrik of schaamte verhinderd, niet durven uitvoeren, wat ze van plan zijn, en de razernij van hun lust niet openlijk durven uitblazen, hebben ze toch niet een hart, dat toebereid is tot de vrees en de gehoorzaamheid Gods; integendeel, hoe meer ze zich inhouden, des te heftiger worden ze in hun binnenste ontstoken, branden en koken ze, bereid alles te doen en tot alles uit te barsten, indien deze vrees voor de wet hun niet in de weg stond. En dat niet alleen, maar ook haten zij de wet zelf hevig en vervloeken God, de Wetgever, zodat ze Hem, als ze maar konden, het liefst uit de weg wilden ruimen; want ze kunnen Hem niet uitstaan, noch als Hij het goede beveelt, noch als Hij de verachters van zijn majesteit straft. Alle nog niet weergeborenen hebben, sommigen wat duisterder, anderen wat helderder, dit gevoel, dat ze niet uit vrijwillige onderwerping, maar tegen hun wil en tegenstrevend, slechts door het geweld van de vrees tot het beoefenen van de wet getrokken worden. Maar toch is deze gedwongen en afgeperste gerechtigheid nodig tot de menselijke samenleving, voor welke rust zo gezorgd wordt, doordat er voor gewaakt wordt, dat alles niet door opschudding in verwarring geraakt, wat gebeuren zou, als alles aan een ieder geoorloofd was. Ja ook voor de kinderen Gods is het niet onnuttig door deze tucht geoefend te worden, zolang ze, vóór de roeping, verstoken van de Geest van de heiligmaking, in de dwaasheid des vleses weelderig leven. Want doordat ze door de schrik voor Gods wraak althans van uiterlijke brooddronkenheid worden teruggehouden, worden ze, ook al vorderen ze voor 't tegenwoordige nog slechts weinig, daar ze in hun gemoed nog niet bedwongen zijn, toch in zeker opzicht gewend gemaakt aan het dragen van het juk van de gerechtigheid: opdat ze, wanneer ze geroepen zijn, niet geheel en al onkundig en als nieuwelingen zouden staan tegenover de tucht, als tegenover een onbekende zaak. Deze taak schijnt de apostel in het bijzonder aan te roeren, wanneer hij leert, dat "de wet de rechtvaardigen niet gezet is, maar de onrechtvaardigen en de halsstarrigen, de goddelozen en de zondaren, de onheiligen en de ongoddelijken, de vadermoordenaars en de moedermoordenaars, de doodslagers, de hoereerders, die, die bij mannen liggen, de mensendieners, de leugenaars en de meinedigen, en zo er iets anders tegen de gezonde leer is" (1 Tim. 1:9, 10). Want hij geeft aan, dat de wet een teugel is voor de uitgelaten lusten des vleses, die anders zonder maat zouden ronddolen.

Boek II hoofdstuk VII : 11

Dat de wet gegeven is, niet om het oude volk onder zich te houden, maar om de hoop van de zaligheid in Christus te voeden tot op zijn komst.

11. Maar op beide taken kan toegepast worden, wat hij elders zegt, dat de wet de Joden een tuchtmeester geweest is tot Christus (Gal. 3:24); want er zijn twee soorten van mensen, welke zij door haar tucht tot Christus leidt. De enen, over wie wij in de eerste plaats gesproken hebben, zijn, omdat ze te zeer vervuld zijn van vertrouwen op hun eigen deugd of gerechtigheid, niet geschikt om de genade van Christus te ontvangen, tenzij zij eerst van dat vertrouwen ontbloot zijn. Dus brengt de wet hen door het leren kennen van hun eigen ellende tot nederigheid, opdat ze daardoor voorbereid worden om te begeren datgene, wat ze reeds tevoren meenden te bezitten. De anderen hebben een breidel nodig, om daardoor tegengehouden te worden, opdat ze de teugels huns vleses niet zo tot losbandigheid vieren, dat ze alle streven naar gerechtigheid geheel en al verliezen. Want waar de Geest Gods nog niet heerst, daar

koken de lusten soms zo over, dat er gevaar is, dat ze de ziel, die hun onderworpen is, brengen tot een vergeten en verachten van God; en dat zou ook gebeuren, indien de Heere het niet met dit geneesmiddel tegen ging. Indien Hij dus hen, die Hij tot de erfenis van zijn rijk bestemd heeft, niet terstond wederbaart, bewaart Hij hen tot de tijd zijner opzoeking door de werken van de wet onder de vrees, wel niet onder die kuise en reine vrees, zoals in zijn kinderen moet zijn, maar toch onder een vrees, die hiertoe nuttig is, dat ze tot de ware vroomheid naar de mate van hun begrip opgevoed worden. Hiervan hebben we zoveel bewijzen, dat een voorbeeld allerminst nodig is. Want allen, die enige tijd lang verkeerd hebben in de onwetendheid Gods, zullen erkennen, dat dit hun overkomen is, dat ze door de breidel van de wet in een zekere vrees en eerbied voor God gehouden werden, totdat ze, door de Geest weergeboren, Hem van harte begonnen te beminnen.

Boek II hoofdstuk VII : 12

Dat de wet gegeven is, niet om het oude volk onder zich te houden, maar om de hoop van de zaligheid in Christus te voeden tot op Zijn komst.

12. Het derde gebruik, dat ook het voornaamste is, en nader komt tot het eigenlijke doel van de wet, heeft plaats bij de gelovigen, in wier harten de Geest Gods reeds kracht en heerschappij heeft. Want ofschoon ze de wet door Gods vinger in hun hart geschreven en ingegrift hebben, dat is, door de leiding des Geestes zo gestemd en bezielde zijn, dat ze God begeren te gehoorzamen, vorderen zij toch nog in tweeërlei opzicht in de wet. Want zij is hun een uitnemend instrument, om met de dag beter en zekerder te leren, welke de wil des Heeren is, waarnaar zij streven en om in de kennis daarvan versterkt te worden. Evenals een dienstknecht, wanneer hij reeds van ganser harte bereid is, om zijn heer welbehaaglijk te zijn, het toch nodig heeft het karakter van zijn heer nauwkeuriger uit te vorsen en waar te nemen, opdat hij zich daarnaar moge voegen en er zich aan aanpasse. En niemand onzer mag zich van die noodzakelijkheid uitzonderen. Want niemand is reeds zover in de wijsheid doorgedrongen, dat hij niet door de dagelijkse onderwijzing van de wet nieuwe vorderingen zou kunnen maken tot een zuiverder kennis van Gods wil. Vervolgens, omdat wij niet alleen lering, maar ook aansporing nodig hebben, zal een dienaar Gods ook dit nut trekken uit de wet, dat hij door haar voortdurende overdenking aangezet wordt tot gehoorzaamheid, daarin versterkt wordt en van het glibberige pad van de zonde teruggetrokken wordt. Want op deze wijze moeten de heiligen zichzelf aandrijven, die, hoe vurig zij ook, wat hun geest betreft, streven naar Gods gerechtigheid, toch altijd door de traagheid van het vlees bezwaard worden, zodat ze niet met behoorlijke flinkheid kunnen voortgaan. Voor dit vlees is de wet de zweep, waardoor het als een trage en luie ezel tot het werk gedwongen wordt. Ja voor de geestelijke mens zal zij, omdat hij nog niet van de last des vleses bevrijd is, een voortdurende prikkel zijn, die hem niet toestaat werkeloos neer te zitten. Ongetwijfeld had David op dit gebruik het oog, toen hij met die schitterende lofredenen de wet vereerde (Ps. 19:8) e.v.: "De wet des Heeren is volmaakt, bekerende de ziel; de bevelen des Heeren zijn recht, verblijdende het hart; het gebod des Heeren is zuiver, verlichtende de ogen enz." Evenzo (Ps. 119:105): "Uw woord is een lamp voor mijn voet en een licht voor mijn pad", en ontelbaar veel meer, die hij die gehele psalm door uitspreekt. En die lofredenen strijden niet met de uitspraken van Paulus, waarin deze aantoonde, niet welk nut de wet de weergeborenen schenkt, maar wat zij de mens op

zichzelf kan toebrengen. Hier echter zingt de profeet met hoe groot nut de Heere door het lezen van de wet hen onderwijst, aan wie Hij inwendig een bereidheid om te gehoorzamen schenkt, en hij spreekt niet alleen van de geboden, maar ook van de belofte van de genade, die ermee verbonden is en die alleen maakt, dat zoet wordt wat bitter is. Want wat is minder aantrekkelijk dan de wet, wanneer ze slechts eisend en dreigend de zielen bekommert door vrees en benauwt door schrik? Maar vooral toont David aan, dat hij in de wet de Middelaar aangegrepen heeft, zonder welke er geen genieting of liefelijkheid is.

Boek II hoofdstuk VII : 13

Dat de wet gegeven is, niet om het oude volk onder zich te houden, maar om de hoop van de zaligheid in Christus te voeden tot op zijn komst.

13. En doordat sommige onervarenen dit niet kunnen onderscheiden, verwerpen zij vol vermetelheid de ganse Mozes en zeggen de twee tafelen van de wet vaarwel; omdat ze, naar hun zeggen, menen, dat het bij Christenen niet past een leer aan te hangen, die de bediening des doods bevat. Laat die onheilige mening verre zijn van onze ziel: want schoon heeft Mozes geleerd, dat de wet, die bij zondaars niets kan voortbrengen dan de dood, in de heiligen een beter en voortreffelijker gebruik moet hebben. Want toen hij ging sterven, gebood hij het volk als volgt (Deut. 32:46): "Zet uw hart op al de woorden, die ik heden onder ulieden betuig, dat gij ze uw kinderen gebieden zult en dat gij hun leert waar te nemen, te doen en te vervullen al wat geschreven is in het boek dezer wet, want het zijn geen vergeefse geboden voor ulieden, maar ze zijn, opdat een ieder daarin zou leven." Indien een ieder erkent, dat in de wet een volkomen toonbeeld van gerechtigheid schittert, dan moesten we óf geen enkele regel om goed en rechtvaardig te leven hebben, óf het is ongeoorloofd van haar af te wijken. Want er zijn niet meerdere, maar er is slechts één eeuwige en onveranderlijke regel des levens. En daarom moeten wij wat David zegt, namelijk dat het leven van een rechtvaardig man bestaat in een voortdurende overdenking van de wet (Ps. 1:2), niet op één tijdperk betrekken, omdat het volkomen past bij iedere tijd tot het einde van de wereld toe; en wij moeten ons daarom niet laten afschrikken van of daarom ons onttrekken aan het onderwijs van de wet, omdat zij een veel volkomener heiligheid voorschrijft dan wij zullen bereiken, zolang als wij de kerker onzes lichaams omdragen. Want zij vervult tegenover ons niet het ambt van een gestreng aanmaner, die niet voldaan is dan nadat de schuld is afgelost; maar in deze volmaaktheid, waartoe zij ons aanspoort, toont zij de eindpaal, naar welke ons leven lang te streven voor ons zowel nuttig is als ook in overeenstemming met onze plicht. En wanneer wij in dit streven niet bezwijken, dan is het goed. Want dit ganse leven is een renbaan, en wanneer wij de ruimte daarvan zullen doorlopen hebben, zal de Heere ons geven, dat we die eindpaal, waarheen nu van verre onze inspanning zich richt, bereiken.

Boek II hoofdstuk VII : 14

Dat de wet gegeven is, niet om het oude volk onder zich te houden, maar om de hoop van de zaligheid in Christus te voeden tot op zijn komst.

14. Aangezien dus nu de wet tegenover de gelovigen de kracht van de aansporing heeft, niet om hun geweten vast te binden aan de vloek, maar om hun traagheid door voortdurend aanhouden te verdrijven en hun onvolmaaktheid te hekelen, zeggen velen, wanneer zij de bevrijding van de vloek van de wet willen te kennen geven, dat de wet voor de gelovigen afgeschaft is (ik spreek nog steeds over de zedenwet), niet alsof de wet hun niet meer beveelt wat goed is, maar slechts in die zin, dat ze voor hen niet is, wat ze vroeger was; dat is, dat ze hun geweten niet meer verschrikt en verwart, veroordeelt en te gronde richt. En zeker, zulk een afschaffing van de wet leert Paulus niet onduidelijk. Dat ze ook door de Heere gepredikt is, blijkt daaruit, dat Hij die mening aangaande de verstrooiing van de wet door Hem niet zou weerlegd hebben, indien ze onder de Joden niet gangbaar geweest was. En daar ze niet zomaar, zonder enig voorwendsel, kon opduiken, is het geloofwaardig, dat ze ontstaan is uit een verkeerde uitlegging van wat Hij leerde; zoals nagenoeg alle dwalingen hun oorsprong plegen te nemen uit de waarheid. Laat ons echter, om ons niet aan dezelfde steen te stoten, nauwkeurig onderscheiden, wat in de wet afgeschaft is en wat nog vast blijft. Wanneer de Heere betuigt (Matth. 5:17), dat Hij niet gekomen is om de wet te ontbinden, maar om haar te vervullen en dat, voordat de hemel en de aarde voorbijgaan, geen tittel of jota van de wet zal voorbijgaan, totdat alles geschied is; dan bevestigt Hij voldoende, dat door zijn komst niets van de onderhouding van de wet zal worden afgenomen. En terecht; aangezien Hij veeleer gekomen is met het doel om de overtreders van de wet te genezen. Dus blijft de leer van de wet door Christus ongeschonden, opdat ze ons lerend, vermanend, bestraffend en verbeterend, ons vorme en toebereide tot alle goed werk.

Boek II hoofdstuk VII : 15

Dat de wet gegeven is, niet om het oude volk onder zich te houden, maar om de hoop van de zaligheid in Christus te voeden tot op zijn komst.

15. Wat echter door Paulus over de vloek gezegd wordt, daarvan staat het vast, dat het geen betrekking heeft op de onderwijzing zelf, maar alleen op de kracht, die zij heeft om het geweten te binden. Want de wet onderwijst niet alleen, maar zij eist gebiedend, wat zij beveelt. En indien haar geboden niet uitgevoerd worden, ja, indien men in enig opzicht van zijn plicht aflaat, dan dreigt ze met de bliksem van de vervloeking. Daarom zegt de apostel (Gal. 3:10), dat allen, die uit de werken van de wet zijn, onder de vloek zijn, omdat er geschreven is: vervloekt is een ieder, die niet alles vervult. En hij zegt, dat zij onder de werken van de wet zijn, die de rechtvaardigheid niet stellen in de vergeving van de zonden, waardoor wij van de strengheid van de wet bevrijd worden. Hij leert dus, dat wij van de banden van de wet bevrijd moeten worden, indien wij daaronder niet jammerlijk willen omkomen. Maar van welke banden? Van die strenge en dreigende eis, die van het hoogste recht niets laat schieten en geen enkele overtreding ongestraft laat. Om van deze vervloeking, zeg ik, ons te verlossen, is Christus voor ons vervloeking geworden (Gal. 3:13) (Gal. 4:4). Want er is geschreven: "Vervloekt is een ieder die aan het hout hangt." In het volgende hoofdstuk leert hij wel dat Christus aan de wet onderworpen was om hen, die onder de wet waren, te verlossen; maar dan in dezelfde zin. Want hij voegt er terstond aan toe: "opdat wij door aanneming het recht van kinderen zouden verkrijgen." Wat betekent dat? Dat wij niet door voortdurende slavernij zouden gedrukt worden, die ons geweten gedrukt zou houden door de angst voor de dood. Intussen blijft dit altijd ongeschokt,

dat van het gezag van de wet niets is afgegaan, maar dat wij haar altijd met dezelfde eerbied en gehoorzaamheid moeten aannemen.

Boek II hoofdstuk VII : 16

Dat de wet gegeven is, niet om het oude volk onder zich te houden, maar om de hoop van de zaligheid in Christus te voeden tot op zijn komst.

16. Anders staat het met de ceremoniën, die niet wat betreft hun uitwerking, maar alleen ten aanzien van hun gebruik zijn afgeschaft. Dat echter Christus door zijn komst aan hen een eind gemaakt heeft, ontnemt niet alleen niets aan hun heiligheid, maar prijst die zelfs nog meer aan en verklaart ze. Want evenals de ceremoniën aan het oude volk een zinledig schouwspel zouden geboden hebben, indien niet de kracht van Christus' dood en opstanding daarin zou getoond zijn, zo zou men tegenwoordig, als ze niet opgehouden hadden, niet kunnen onderscheiden, waartoe ze ingesteld waren. Daarom leert Paulus, om aan te tonen, dat hun onderhouding niet alleen overtollig, maar ook schadelijk is, dat ze schaduwen geweest zijn, waarvan wij in Christus het lichaam hebben (Col. 2:17). Wij zien dus, dat in hun afschaffing de waarheid beter uitkomt, dan wanneer ze nog van verre en als het ware onder een sluier Christus afbeelden, die openlijk verschenen is. Daarom is ook door de dood van Christus het voorhangsel des tempels in tweeën gescheurd en terneergevallen (Matth. 27:51), omdat het levende en uitgedrukte beeld van de hemelse goederen reeds in het licht gekomen was, dat slechts met duistere lijnen begonnen was, zoals de schrijver van de brief aan de Hebreeën zegt (Hebr. 10:1). Hierop slaat het gezegde van Christus (Luc. 16:16), dat de wet en de profeten geweest zijn tot op Johannes, en dat van die tijd af het Koninkrijk Gods begonnen is verkondigd te worden. Niet dat de heilige vaders beroofd geweest zijn van de prediking, die de hoop op de zaligheid en het eeuwige leven bevat, maar omdat ze slechts van verre en onder voorhangsels aanschouwd hebben, wat we thans in het volle licht zien. Waarom nu de kerk Gods van die beginselen hoger moest stijgen, legt Johannes de Doper uit (Joh. 1:17); namelijk, omdat de wet door Mozes gegeven is, de genade en de waarheid echter door Jezus geworden is. Want ofschoon in de oude offeranden in van de waarheid verzoening beloofd was, en de ark des verbonds een zeker pand was van Gods vaderlijke gunst, zou dit toch geheel schaduwwachtig geweest zijn, indien het niet gegrondvest was geweest in de genade van Christus, waarin een algehele en eeuwige standvastigheid gevonden wordt. Dit dan moet vast blijven, dat, hoewel de ceremoniën van de wet opgehouden hebben onderhouden te worden, toch door hun doel beter begrepen wordt, hoe groot hun nut geweest is voor de komst van Christus, die door het gebruik weg te nemen, hun kracht en uitwerking door zijn dood bezegeld heeft.

Boek II hoofdstuk VII : 17

Dat de wet gegeven is, niet om het oude volk onder zich te houden, maar om de hoop van de zaligheid in Christus te voeden tot op zijn komst.

17. Een weinig meer moeilijkheid biedt de reden, die door Paulus vermeld wordt (Col. 2:13): "En Hij heeft u, als gij dood waart door de misdaden en de voorhuid uws

vrees, mede levend gemaakt met Hem, al uw misdaden u vergevende, uitwissende het handschrift, dat tegen ons was, in inzettingen bestaande, en heeft dat uit het midden weggenomen, het nagelend aan het kruis enz." Want hij schijnt de afschaffing van de wet een weinig wijder te nemen, zodat wij niets meer met haar besluiten te maken hebben. Want zij dwalen, die deze woorden eenvoudig opvatten alleen van de zedenwet, wier onafbidbare gestrengheid echter, volgens hun uitlegging meer is afgeschaft, dan haar leer. Anderen, de woorden van Paulus scherpzinniger overwegend, zien het zo, dat ze eigenlijk op de wet van de ceremoniën slaan en tonen aan, dat het woord inzettingen meermalen bij Paulus deze betekenis heeft; want tot de Efeziërs (Ef. 2:14) spreekt hij ook aldus: "Hij is onze vrede, die deze beiden één gemaakt heeft, de wet van de geboden in inzettingen bestaande vernietigend, opdat Hij de twee in zich zelf tot een nieuwe mens zou scheppen." Dat daar over de ceremoniën gehandeld wordt, is allerm minst twijfelachtig; want hij noemt ze de middelmuur, waardoor de Joden van de heidenen afgescheiden waren. En daarom erken ik, dat die eerste uitleggers terecht door de laatsten berispt worden; maar ook door dezen schijnt me de bedoeling van de apostel nog niet goed uitgelegd te worden. Want het bevalt mij in 't geheel niet, dat die twee plaatsen in alles met elkaar vergeleken worden. Daar hij de Efeziërs van hun opneming in de gemeenschap van Israël wilde verwittigen, leert hij, dat de verhindering, waardoor ze vroeger werden afgehouden, weggenomen is. Die verhindering was gelegen in de ceremoniën. Want de ceremoniën van de afwassingen en van de offeranden, waardoor de Joden de Heere gewijd werden, zonderden hen af van de heidenen. Maar wie ziet niet, dat in de brief aan de Kolossenzen een verhevener geheimenis wordt aangeroerd? De strijd gaat daar wel over de onderhouding van de Mozaïsche wet, tot welke de valse apostelen het Christendom poogden te brengen; maar evenals hij in de brief aan de Galaten dat geschil hoger opvoert en in zekere zin tot zijn bron terugroept, zo doet hij ook op deze plaats. Want indien ge in de ceremoniën niets anders ziet dan de noodzakelijkheid om ze uit te voeren, wat betekende het dan, dat ze een handschrift genoemd worden, dat tegen ons was? En verder dat bijna de gehele hoofdsom onzer verlossing geplaatst wordt in de vernietiging daarvan? Daarom roept de zaak zelf uit, dat men hier wat dieper moet nadenken. Ik echter vertrouw, dat ik het ware inzicht gekregen heb, indien mij slechts toegestemd wordt, dat waar is, wat ergens volkomen naar waarheid door Augustinus geschreven is, ja wat hij uit de duidelijke woorden van de apostel geput heeft, dat in de Joodse ceremoniën meer een belijdenis van misdaden gelegen heeft, dan een verzoening. Want wat deden ze in de offers anders dan dat ze erkenden, dat ze des doods schuldig waren, daar ze in hun plaats beesten als zoenoffers stelden? En wat in hun reinigingen anders dan dat ze betuigden, dat ze onrein waren? Zo werd telkens door hen het handschrift hunner zonde en onreinheid vernieuwd: maar betaling was in die betuiging niet aanwezig. En daarom schrijft de apostel (Hebr. 9:5), dat eerst doordat de dood van Christus tussengekomen is, de verzoening volbracht is van de overtredingen, die onder het Oude Testament bleven bestaan. Terecht dus noemt de apostel de ceremoniën handschriften die tegen hun dienaars zijn, want door die verzegelden zij openlijk hun verdoeming en onreinheid. En daartegen strijdt niet, dat ook zij met ons dezelfde genade deelachtig geweest zijn. Want dat hebben ze verkregen in Christus, niet in de ceremoniën, die de apostel daar van Christus onderscheidt, daar zij, toen gebruikt, Christus' heerlijkheid verduisterden. Wij zien dus, dat de ceremoniën op zichzelf beschouwd, uitnemend en terecht handschriften genoemd worden, die de zaligheid van de mensen tegen zijn; want zij waren als het ware officiële stukken, die getuigden van hun verbintenis. En daar de valse apostelen de Christelijke kerk weer aan hen wilden binden, wijst Paulus, na hun betekenis dieper

opgehaald te hebben, niet zonder reden de Kolossenzen er op, waartoe ze zouden komen, wanneer ze zich op die manier door die valse apostelen onder het juk lieten brengen. Want tevens zou hun de weldaad van Christus ontnomen worden, voorzover Hij, door de eenmaal volbrachte eeuwige verzoening, de dagelijkse onderhouding van de ceremoniën afgeschaft heeft, welke slechts betekenis hadden tot het verzegelen van de zonden, maar tot hun uitwissing niets vermochten.

Boek II hoofdstuk VIII : 1

Uitleg van de zedenwet.

1. Ik meen, dat het niet ongepast zal zijn, hier de tien geboden van de wet, met een korte uitlegging daarvan, in te voegen, omdat daaruit beter zal blijken, wat ik aangeroerd heb, namelijk dat de dienst, die God eenmaal heeft voorgeschreven, nog van kracht is; vervolgens zal daarbij komen een bevestiging van het tweede stuk, namelijk dit, dat de Joden uit haar niet alleen geleerd hebben, wat de ware vroomheid was, maar ook dat ze door de vrees voor het oordeel, daar ze zagen, dat zij tot de onderhouding niet in staat waren onderworpen zijn, zodat ze zelfs tegen hun wil tot de Middelaar getrokken werden. Verder hebben wij bij de uitlegging van de hoofdzaak van die dingen, die tot de ware kennis Gods vereist zijn, geleerd, dat Hij in zijn grootheid door ons niet begrepen kan worden, of terstond komt ons zijn majesteit tegen, die ons tot zijn dienst verbindt. In de kennis van onszelf hebben wij dit als het voornaamste gesteld, dat wij ontbloom van de gedachte van eigen kracht en ontdaan van het vertrouwen op eigen gerechtigheid, daarentegen gebroken en verslagen door het bewustzijn van armoede, de ware nederigheid en zelfverwerping leren. Beide bewerkstelligt de Heere in zijn wet, wanneer Hij, na eerst voor zich aanspraak te hebben gemaakt op de wettelijke macht om te bevelen, ons roept tot eerbied jegens zijn Goddelijke wil en voorschrijft, waarin die gelegen en vastgesteld is; vervolgens, wanneer Hij de regel zijner rechtvaardigheid heeft afgekondigd (tegen welks rechtheid onze aard, aangezien hij verdorven en verdraaid is, zich voortdurend verzet, en welks volmaaktheid ons vermogen, daar het zwak is en geen kracht heeft tot het goede ver achter zich laat), beschuldigt Hij ons van onmacht zowel als van ongerechtigheid. Verder, juist deze dingen, die we uit de twee tafelen moeten leren, worden ons aangewezen door die inwendige wet, die, naar we boven zeiden in aller harten ingeschreven en als het ware ingedrukt is. Want ons geweten laat ons niet een voortdurende slaap zonder besef slapen, maar het getuigt inwendig en herinnert ons aan datgene, wat we Gode schuldig zijn, het werpt ons het onderscheid tussen goed en kwaad voor, en klaagt ons zo aan, wanneer we van onze plicht afwijken. Maar, daar de mens door zulk een duisternis van dwalingen omhuld is, proeft hij door die natuurlijke wet ternauwernood een weinig, welke dienst Gode behaaglijk is; althans hij is van de juiste wijze van dienen zeer ver verwijderd. Daarenboven is hij van aanmatiging en eerezucht zo gezwollen en door zelfliefde zo verblind, dat hij zichzelf nog niet kan waarnemen en als het ware in zich zelf afdalen, om zich te leren verootmoedigen en vernederen en zijn ellende te leren bekennen. Daarom heeft de Heere (wat nodig was voor onze stompzinnigheid en weerspannigheid) ons de wet geschreven gegeven: opdat ze vaster zou getuigen, wat in de natuurlijke wet te duister was, en ons verstand en geheugen, onze slapheid verjagend, des te levendiger zou treffen.

Boek II hoofdstuk VIII : 2

Uitleg van de zedenwet.

2. Nu is het gemakkelijk te begrijpen, wat we uit de wet moeten leren, namelijk dat God, gelijk Hij onze Schepper is, zo ook met recht de plaats van Vader en Heer tegenover ons inneemt, en dat wij Hem daarom eer, eerbied, liefde en vrees verschuldigd zijn. Ja dat wij ook niet onze eigen meester zijn, zodat we mogen gaan waarheen de lust van ons hart ons drijft; maar dat wij, voortdurend lettend op zijn wenk, alleen daarin moeten blijven, wat Hem behaagt. Vervolgens dat rechtvaardigheid en oprechtheid Hem ter harte gaan, maar dat ongerechtigheid Hem verfoeilijk is, en dat wij dus, als wij niet in goddeloze ondankbaarheid van onze Schepper willen afwijken, ons gehele leven door noodzakelijk de gerechtigheid moeten beoefenen. Want daar we Hem dan eerst de passende eerbied betonen, wanneer we zijn wil boven de onze stellen, volgt daaruit, dat er geen ander wettelijk dienen van Hem is, dan hetwelk bestaat in het onderhouden van de rechtvaardigheid, heiligheid en reinheid. En we mogen niet als verontschuldiging aanvoeren, dat het vermogen ontbreekt, en wij, evenals berooide schuldenaars, niet in staat zijn te betalen. Want het past niet, dat wij Gods eer afmeten naar ons vermogen; want hoedanigen wij ook zijn: Hij blijft steeds zichzelf gelijk, een vriend van gerechtigheid en een vijand van ongerechtigheid. Wat Hij ook van ons eist (want Hij kan slechts eisen wat goed is) door de verbintenis van de natuur blijft voor ons de noodzakelijkheid bestaan om te gehoorzamen; en dat wij dat niet kunnen, daarvan ligt de schuld bij ons. Want wanneer wij door onze eigen begeerte, waarin de zonde heerschappij voert, gekluisterd gehouden worden, zodat we niet vrij zijn om onze Vader te gehoorzamen, dan is er geen reden om de noodzakelijkheid als verdediging aan te voeren, waarvan het kwaad in ons ligt en aan ons moet worden toegerekend.

Boek II hoofdstuk VIII : 3

Uitleg van de zedenwet.

3. Wanneer wij door de leer van de wet tot zover gevorderd zijn, dan moeten wij door haar onderwijzing tot onszelf afdalen en daardoor eindelijk tot twee gevolgtrekkingen komen: ten eerste, wanneer we de gerechtigheid van de wet met ons leven vergelijken, dat wij er ver van af zijn te beantwoorden aan Gods wil, en daarom onwaardig zijn om onze plaats te behouden te midden van zijn schepselen, laat staan tot zijn kinderen gerekend te worden; vervolgens, wanneer we onze krachten nagaan, dat die niet alleen niet in staat zijn de wet te vervullen, maar dat ze in 't geheel niets betekenen. Daaruit volgt noodzakelijkerwijs zowel een wantrouwen van eigen kracht als ook een angst en vrees van het gemoed. Immers het geweten kan de last van de ongerechtigheid niet gevoelen, of terstond staat het oordeel Gods voor ogen. En Gods oordeel kan niet waargenomen worden, of het boezemt de schrik des doods in. Evenzo kan het geweten, gedwongen door de bewijzen zijner onmacht, niet anders dan terstond vervallen tot een wanhopen aan zijn eigen krachten. Beide aandoeningen brengen ootmoed en nederigheid voort. Zo gebeurt het ten slotte, dat de mens, verschrikt door het besef van de eeuwige dood (die hij ziet, dat hem terecht vanwege zijn ongerechtigheid boven het hoofd hangt) zich wendt alleen tot Gods barmhartigheid, als tot de enige haven van de zaligheid; opdat hij, gevoelend, dat het niet in zijn vermogen is te betalen, wat hij van de wet schuldig is, wanhopend aan zichzelf, weer adem moge scheppen door van elders hulp te vragen en te verwachten.

Boek II hoofdstuk VIII : 4

Uitleg van de zedenwet.

4. Evenwel heeft de Heere, niet tevreden daarmee, dat Hij voor zijn rechtvaardigheid eerbied heeft verwekt, om onze harten te vervullen met liefde tot Hem en tevens met haat jegens de ongerechtigheid, beloften en bedreigingen toegevoegd. Want omdat het oog van ons verstand te duister is dan dat het alleen door de schoonheid van het goede zou worden getroffen, heeft de allergenadigste Vader in zijn goedertierenheid ons door de liefelijkheid van de beloningen er toe willen lokken om Hem te beminnen en Hem te zoeken. Hij kondigt dus aan, dat bij Hem beloningen zijn weggelegd voor de deugden en dat hij niet te vergeefs moeite zal doen, die zijn geboden zal gehoorzaamd hebben. Daarentegen verkondigt Hij, dat de ongerechtigheid Hem niet slechts verfoeilijk is, maar dat zij ook niet ongestraft zal blijven; omdat Hij zelf de wreker zal zijn van het verachten zijner majesteit. En om ons op alle manieren aan te sporen, belooft Hij als beloning voor de gehoorzaamheid van hen, die zijn geboden zullen houden, zowel zegeningen van het tegenwoordige leven alsook de eeuwige gelukzaligheid; de overtreders echter dreigt Hij evenzeer met tegenwoordige rampen als met de straf van de eeuwige dood. Want die belofte (Lev. 18:5): "Wie dit zal doen, zal er door leven" en evenzo de daaraan beantwoordende dreiging (Ez. 18:20): "De ziel, die zondigt, die zal sterven" hebben zonder twijfel betrekking óf op de onsterfelijkheid, óf op de dood, die komen zullen en nimmer zullen eindigen. Trouwens overal waar van de goedertierenheid of de toorn Gods gesproken wordt, wordt onder de eerste de eeuwigheid des levens, onder de laatste het eeuwige verderf saamgevat. Van de zegeningen en vervloekingen van het tegenwoordige leven wordt in de wet een lange opsomming gegeven (Lev. 26:4) e.v. (Deut. 28:1) e.v.. En in de strafbepalingen worden wij gewezen op de volmaakte reinheid Gods, die geen ongerechtigheid kan verdragen, in de beloften echter behalve op zijn volmaakte liefde tot de gerechtigheid (van welke Hij niet duldt, dat ze onbeloond blijft) ook op zijn wonderbare goedertierenheid. Want daar wij met al het onze tegenover zijn majesteit staan als schuldenaars, eist Hij met het volste recht al wat Hij vraagt als schuld op; de betaling van schuld is echter geen beloning waardig. Dus doet Hij van zijn recht afstand, wanneer Hij een beloning toezegt voor onze gehoorzaamheid, die niet uit eigen beweging als niet verschuldigd betoond wordt. Wat nu die beloften op zichzelf ons aanbrenge, is deels reeds gezegd, en zal deels opnieuw te zijner plaatse blijken. Voor het ogenblik is het voldoende, wanneer wij weten en bedenken, dat in de belofte van de wet niet de gewone aanbeveling van de gerechtigheid gelegen is, opdat des te zekerder vast sta, hoezeer Gode haar onderhouding behaagt; en dat de strafbepalingen gegeven zijn tot een grotere verfoeiing van de ongerechtigheid, opdat de zondaar niet, dronken van de bekoorlijkheden van de zonden, het oordeel van de Wetgever, dat hem bereid is, vergete.

Boek II hoofdstuk VIII : 5

Uitleg van de zedenwet.

5. Verder, dat de Heere, wanneer Hij op het punt staat de regel van de volmaakte rechtvaardigheid te leren, alle delen daarvan van zijn wil doet afhangen, daardoor wordt aangetoond, dat Hem niets welbehaaglijker is dan de gehoorzaamheid. En dat moet daarom des te naarstiger opgemerkt worden, omdat de uitgelatenheid van het menselijk verstand al te geneigd is om telkens verschillende vormen van godsdienst uit te denken, om zich daardoor bij Hem verdienstelijk te maken. Want in alle tijde heeft zich deze ongodsdienstige gekunsteldheid van de godsdienst (omdat die van nature de menselijke geest is ingeplant) geopenbaard, en openbaart zich nog steeds, namelijk dat de mensen verlangen een manier te verzinnen om zich de gerechtigheid te verschaffen buiten Gods Woord om. En daarvandaan beslaan de geboden van de wet in de werken, die gemeenlijk tot de goede gerekend worden, een vrij geringe plaats, terwijl de ontelbare menigte menselijke geboden bijna de gehele ruimte in beslag nemen. Maar wat heeft Mozes anders bedoeld dan een dergelijke lust te bedwingen, toen hij na de afkondiging, van de wet het volk aldus aansprak: "Neem waar en hoor alles, wat ik u gebied, opdat het u, en uw kinderen na u, welga tot in eeuwigheid, als gij zult gedaan hebben wat goed en recht is in de ogen des Heeren, uws Gods; wat ik u gebied, doe slechts dat: doe er niet aan toe, en doe er niet van af" (Deut. 12:28). En tevoren, toen hij getuigd had, dat dit de wijsheid en het verstand des volks was voor de ogen van de andere volkeren, dat het de oordelen, de rechten en ceremoniën van de Heere ontvangen had (Deut. 4:6), had hij daaraan toegevoegd: "Wacht dus uzelf en bewaar uw ziel wel, dat gij niet vergeet de woorden, die uw ogen gezien hebben, en dat zij niet te eniger tijd uit uw hart wijken" (Deut. 4:9). Omdat namelijk God voorzag, dat de Israëlieten niet zouden rusten, of ze zouden, na de wet ontvangen te hebben, daarenboven nieuwe gerechtigheden ter wereld brengen, tenzij ze gestreng weerhouden werden, verkondigt hij, dat hierin de volmaaktheid van de gerechtigheid besloten lag: wat hen zeer krachtig had behoren te beteugelen. Maar toch hebben zij zich van die zo streng verboden vermetelheid niet laten afhouden. En wij? Ongetwijfeld worden wij door hetzelfde woord gebonden. Want het is niet aan twijfel onderhevig, dat voor eeuwig geldt dat woord, waardoor de Heere voor zijn wet aanspraak gemaakt heeft op de volmaakte leer van de gerechtigheid: en toch, met die leer niet tevreden, tobben wij ons op zonderlinge wijze af met het ene goede werk na het andere te verzinnen en te smeden. Om dit euvel te genezen zal dit het beste middel zijn, dat voortdurend deze gedachte in ons zij: dat de wet ons van God gegeven is, om ons de volmaakte gerechtigheid te leren, en dat daarin geen andere gerechtigheid geleerd wordt, dan die naar het voorschrift van Gods wil wordt afgemeten; dat we dus tevergeefs nieuwe vormen van werken proberen om God aan ons te verplichten, wiens wettige dienst bestaat in gehoorzaamheid alleen. Ja veeleer, dat het streven naar goede werken, dat buiten Gods wet ronddooft, een ondragelijke ontheiliging is van de Goddelijke en ware gerechtigheid. Volkomen naar waarheid spreekt ook Augustinus 1), die de gehoorzaamheid, welke aan God betoond wordt, nu eens de moeder en de behoedster, dan weer de oorsprong van alle deugden noemt.

1} De civ. Dei XIV, 12.

Boek II hoofdstuk VIII : 6

Uitleg van de zedenwet.

6. Maar, wanneer we de wet des Heeren uitgelegd zullen hebben, dan zal beter en met meer vrucht bevestigd worden, wat ik over haar taak en gebruik tevoren uiteengezet

heb. Alvorens we echter overgaan tot het behandelen van ieder hoofdstuk afzonderlijk, moeten we eerst wijzen op datgene, dat dienstig is tot de algemene kennis van de wet. Terstond al moge vastgesteld zijn, dat 's mensen leven in de wet gevormd wordt niet slechts tot een uiterlijke eerbaarheid, maar ook tot een innerlijke, geestelijke gerechtigheid. En hoewel niemand dat kan loochenen, merken toch slechts zeer weinigen het naar behoren op. Dit komt, omdat ze niet letten op de Wetgever, naar wiens aard ook over het wezen van de wet moet geoordeeld worden. Indien een of andere koning door een verordening verbiedt te hoereren, te doden en te stelen, dan zal hij, die slechts de begeerte om te hoereren, te doden of te stelen in zijn binnenste heeft opgevat, maar niets van die dingen uitgevoerd heeft, ik erken het niet schuldig zijn aan overtreding. Immers, omdat de voorzorg van de sterfelijke wetgever zich slechts uitstrekt tot de uiterlijke eerbaarheid, worden zijn verordeningen slechts overtreden door het volvoeren van de misdaden. God echter, voor wiens oog niets verborgen is, en die zich om de uiterlijke schijn niet zo zeer bekommert als om de reinheid des harten, verbiedt onder het verbod van hoererie, doodslag en diefstal ook boze lust, toorn, haat, begeerte naar het goed van een ander, bedrog en dergelijke. Want daar Hij een geestelijk wetgever is, spreekt Hij evenzeer tot de ziel als tot het lichaam. De doodslag nu van de ziel bestaat uit toorn en haat, de diefstal uit kwade begeerte en hebzucht, de hoererie uit boze lust. Ook de menselijke wetten, zal iemand zeggen, letten op voornemens en op de wil, niet op de toevallige uitslag. Ik erken het, maar dan alleen op die, welke naar buiten gebleken zijn. Zij gaan na, met welke bedoeling iedere misdaad begaan is; maar de verborgen gedachten vorsen ze niet uit. Daarom zal aan hen genoeg gedaan zijn, wanneer men slechts de hand weerhoudt van overtreding; maar omdat daarentegen de hemelse wet voor onze zielen gegeven is, is het voor een juist onderhouden dier wet in de eerste plaats noodzakelijk, dat zij weerhouden worden. Maar de grote massa van de mensen doet alsof ze van verachting van de wet niet wil horen en schikt ogen, voeten, handen en alle delen des lichaams tot een zekere onderhouding van de wet; maar houdt inmiddels het hart geheel vreemd van alle gehoorzaamheid, en meent, dat ze ervan af is, wanneer ze netjes voor de mensen verborgen heeft gehouden datgene, wat ze doet onder het oog Gods. Zij horen: gij zult niet doden, gij zult niet echtbreken, gij zult niet stelen: zij trekken het zwaard niet tot moord, zij hebben geen lichamelijke gemeenschap met hoeren, zij slaan hun handen niet aan de goederen van een ander. Tot hertoe alles goed en wel: maar met hun ganse hart zijn zij vervuld van moord, branden zij van lust, op de goederen van een ieder werpen zij een scheel oog en zij verslinden ze met hun begeerte. Hun ontbreekt dus juist, wat het voornaamste was van de wet. Vanwaar, vraag ik, komt die grove dwaasheid, anders dan daaruit, dat ze, met voorbijzien van de Wetgever, de gerechtigheid meer aanpassen aan hun eigen aard? Tegen hen gaat Paulus krachtig in (Rom. 7:14), verzekerd, dat de wet geestelijk is; waardoor hij te kennen geeft, dat ze niet alleen gehoorzaamheid van ziel, verstand en wil eist, maar zelfs een reinheid vraagt als die van de engelen, die, van alle vuil des vleses gereinigd, niets anders smaakt dan geest.

Boek II hoofdstuk VIII : 7

Uitleg van de zedenwet.

7. Wanneer wij zeggen, dat dit de betekenis van de wet is, dan is dat niet een nieuwe uitlegging, die wij van onszelf geven, maar dan volgen we Christus, de beste uitlegger

van de wet (Matth. 5:21) e.v.. Want daar de Farizeeën onder het volk de verkeerde mening hadden doen post vatten, dat hij, die in uiterlijk werk niets tegen de wet bedreven had, de wet vervulde, weerlegt Hij deze uiterst gevaarlijke dwaling en verklaart dat een vrouw onkuis aan te zien hoererij is; Hij betuigt, dat moordenaars zij zijn, die hun broeder haten; want Hij stelt hen strafbaar voor het gericht, die alleen reeds toorn in hun hart hebben opgevat, en voor de raad hen, die door mompelen of morren enig teken hebben gegeven van een vertoornd gemoed, en straffen door het helse vuur hen, die door schelden en kwaadspreken in openlijke toorn zijn uitgebarsten. Zij, die dit niet gezien hebben, hebben het zo voorgesteld, dat Christus een tweede Mozes was, namelijk de wetgever van de evangelische wet, welke wat er aan de Mozaïsche wet ontbrak, vervuld heeft. Daaruit is algemeen verbreid de stelling van de volmaaktheid van de wet des evangelies, die de oude wet verre zou overtreffen. En die stelling is in hoge mate verderfelijk. Want uit Mozes zelf zal, wanneer we later de hoofdinhoud van de geboden zullen nagaan, blijken, hoezeer ze het brandmerk van onwaardige smaad op de Goddelijke wet drukt. Ongetwijfeld uit zij de bedekte beschuldiging, dat de heiligheid van de vaderen niet veel verschild heeft van huichelarij en zij voert ons af van die enige en eeuwige regel van de gerechtigheid. Maar de weerlegging van de dwaling is zeer gemakkelijk: immers zij meenden, dat Christus iets aan de wet toevoegt, terwijl Hij haar slechts in haar zuivere staat herstelt, doordat Hij haar bevrijdt van de leugens van de Farizeeën, die haar verduisterden, en zuivert van hun zuurdesem, die haar verontreinigde.

Boek II hoofdstuk VIII : 8

Uitleg van de zedenwet.

8. Dit moge onze tweede opmerking zijn, dat in de geboden en verboden steeds meer gelegen is, dan door de woorden wordt uitgedrukt; maar deze omstandigheid moet zo worden beschouwd, dat we haar niet mogen gebruiken als een richtsnoer, waarnaar we ons kunnen richten om de Schrift vrijelijk te verdraaien en overal maar uit te halen, wat wij willen. Want sommigen maken door deze onmatige vrijheid om af te dwalen, dat bij anderen het gezag van de wet in minachting komt, en bij weer anderen de hoop op het verkrijgen van inzicht verdwijnt. Daarom moet, als het; mogelijk is, een weg gegaan worden, die ons in rechte en vaste gang tot Gods wil voert. Men moet onderzoeken zeg ik, in hoeverre de uitlegging, buiten de begrenzing van de woorden mag gaan; opdat blijke, dat aan de Goddelijke wet niet uit de menselijke uitleggingen een aanhangsel toegevoegd is, maar dat de zuivere en ware bedoeling van de Wetgever getrouwelijk is weergegeven. Voorzeker doen zich in bijna alle geboden aanduidingen voor van het geheel door het deel en wel zozeer, dat hij zich terecht belachelijk zou maken, die de bedoeling van de wet zou willen beperken tot de enige betekenis van de woorden. Het is dus duidelijk, dat een bezonnen uitlegging van de wet de woorden te buiten gaat; maar tot hoever ze dat doet, blijft duister, tenzij er enige maat bepaald wordt. Ik ben dus van oordeel, dat deze maat de beste zal zijn, wanneer ze geregeld wordt naar gelang van het gebod, en wel dat bij ieder gebod overwogen wordt, waarom het ons gegeven is. Bijvoorbeeld: elk gebod is of gebiedend of verbiedend. De waarheid van beide soorten valt terstond op, wanneer we de reden of de bedoeling in het oog vatten; zo is de bedoeling van het vijfde gebod, dat men hun eer moet geven, aan wie God die toekent. Dit is dus de hoofdinhoud van het gebod, dat het recht is en Gode behaagt, dat wij hen eren, aan wie Hij enige hoge

plaats geschonken heeft, en dat minachting en weerspanning jegens hen Hem verfoeilijk is. De reden van het eerste gebod is, dat God alleen gediend wordt. De hoofdinhoud van het gebod zal dus zijn, dat de ware vroomheid, dat wil zeggen de dienst zijnen majesteit God ter harte gaat, en dat Hij de goddeloosheid verfoeit. Zo moet men bij ieder gebod afzonderlijk nagaan, waarover het gaat, dan moet de bedoeling gezocht worden, totdat wij vinden, wat, naar het eigenlijke getuigenis van de Wetgever, Hem behaagt of mishaaft. En eindelijk moet van daar uit de redenering naar het tegendeel geleid worden, op deze manier: als dit Gode behaagt, mishaaft het tegendeel Hem; als dit Hem mishaaft, behaagt Hem het tegendeel; als hij dit gebiedt, verbiedt Hij het tegendeel; als Hij dit verbiedt, gebiedt Hij het tegendeel.

Boek II hoofdstuk VIII : 9

Uitleg van de zedenwet.

9. Wat nu nog slechts duister aangerord wordt, zal bij het uitleggen van de geboden door de oefening zelf zeer duidelijk worden. en daarom is het voldoende, dat ik het even aanroerde; alleen het laatste lid, zal, omdat het anders niet zou worden begrepen of omdat het, wanneer men het begrijpt, wellicht in het begin wat vreemd zou kunnen schijnen, in het kort op zich zelf bewezen en bevestigd moeten worden. Het heeft geen bewijs nodig, dat wanneer iets goeds geboden wordt, het kwaad, dat er mee strijdt, verboden wordt; niemand is er; die dat niet toegeeft. Ook dat de tegenovergestelde plichten geboden worden, wanneer de slechte verboden worden, zal het algemeen oordeel zonder bezwaar aanvaarden. Dat de deugden worden aangeprezen, terwijl de tegenovergestelde ondeugden veroordeeld worden, is een algemeen verbreide opvatting. Maar wij eisen iets meer dan die zegswijzen in het algemeen aanduiden. Want onder een deugd, die tegenovergesteld is aan een ondeugd, verstaat men bijna steeds de onthouding van die ondeugd; maar wij zeggen, dat de deugd verder gaat, namelijk tot het doen van de tegenovergestelde plichten. Dus in het gebod: "gij zult niet doden" zal het algemeen gevoelen van de mensen niets anders zien, dan dat men zich moet onthouden van elk kwaaddoen en lust tot kwaaddoen. Maar ik zeg, dat er bovendien in opgesloten ligt, dat wij het leven van onze naaste met alle mogelijke middelen zullen helpen. En om niet zonder reden te spreken, bevestig ik het aldus: God verbiedt ons onze broeder door onrecht te kwetsen of geweld aan te doen, omdat Hij wil, dat zijn leven ons lief en kostbaar is; tevens eist Hij dus de plichten van de liefde, die kunnen strekken om dat leven te bewaren. En zo kan men zien, hoe de bedoeling van het gebod ons altijd aantoon, wat ons daarin geboden of verboden wordt te doen.

Boek II hoofdstuk VIII : 10

Uitleg van de zedenwet.

10. Wat nu betreft de vraag, waarom God zo als het ware door halve geboden, door het deel voor het geheel te nemen, meer aangeduid heeft wat Hij wil, dan dat Hij het uitgedrukt heeft: ofschoon men daarvan ook andere redenen pleegt te geven, behaagt mij vooral deze: omdat het vlees altijd zijn best doet de vuilheid van de zonden, behalve waar die tastbaar is, te vergoelijken en achter schitterende voorwendsels te

verschuielen, heeft Hij wat in iedere soort van overtreding het slechtst en gruwelijkst was, bij wijze van voorbeeld voorgesteld, opdat op het gehoor daarvan ook de zinnen zouden huiveren en Hij zo een grotere afschuw voor iedere zonde in ons hart zou indrukken. Dit bedriegt ons meermalen bij het taxeren van de zonden, dat we ze, als ze maar enigszins bedekt zijn, geringer achten. Deze begoocheling verdrijft de Heere, wanneer Hij er ons aan gewent de ganse menigte van de zonden onder deze hoofdzonden onder te brengen, die uitnemend voor ogen stellen, hoe grote verfoeilijkheid in iedere soort aanwezig is. Bijvoorbeeld toorn en haat worden niet voor zo verfoeilijke zonden gehouden, wanneer ze met hun eigen namen genoemd worden; maar wanneer ze ons verboden worden onder de naam van doodslag, begrijpen wij beter, hoezeer ze verfoeid worden bij God, door wiens woord ze ingedeeld worden bij de soort van een zo vreselijke wandaad, en, door dit zijn oordeel bewogen, worden wij zelf er aan gewend de zwaarte van de misdrijven, die eerst licht schenen, beter te overwegen.

Boek II hoofdstuk VIII : 11

Uitleg van de zedenwet.

11. In de derde plaats moeten we nagaan, wat de bedoeling is van de verdeling van de Goddelijke wet in twee tafelen, waarvan niet zonder reden en zomaar ettelijke malen naar vast gebruik melding gemaakt wordt, zoals alle verstandigen zullen oordelen. En voor de hand ligt een oorzaak, die ons over deze zaak niet in twijfel laat. Want God heeft zijn wet in twee delen verdeeld, waarin de ganse gerechtigheid vervat is zo, dat Hij het eerste deel gewijd heeft aan de godsdienstplichten, die in het bijzonder betrekking hebben op de dienst zijner majesteit, en het tweede deel aan de plichten van de liefde, die betrekking hebben op de mensen. Het eerste fundament van de gerechtigheid is voorzeker de dienst van God, want wanneer die omver geworpen is, zijn alle overige leden van de gerechtigheid, als de delen van een afgebroken en ingestort gebouw, verscheurd en verspreid. Want voor wat voor gerechtigheid zult ge het houden, dat ge de mensen niet kwelt met diefstal en roverij, als ge inmiddels door schandelijke heiligschennis Gods majesteit van haar eer berooft? Dat ge uw lichaam niet bezoedelt met hoererij, als ge met uw lasteringen de heilige naam Gods ontwijdt? Dat ge geen mens vermoordt, als ge uw best doet de herinnering aan God te doden en uit te blussen? Tevergeefs dus wordt de rechtvaardigheid aangeprezen zonder godsdienst en met geen grotere schijn dan wanneer een lichaam, waarvan het hoofd afgehouden is, te pronk wordt gesteld. En de godsdienst is niet alleen het voornaamste deel van de gerechtigheid, maar ook de ziel, waardoor zij zelf geheel ademt en leeft; want zonder de vrees Gods houden de mensen ook onder elkander de gerechtigheid en de liefde niet. Wij noemen dus de dienst van God het beginsel en fundament van de gerechtigheid; omdat, wanneer de dienst weggenomen is, al wat de mensen onder elkander oefenen aan rechtvaardigheid, kuisheid en matigheid, ijdel en onbeduidend is voor God. Wij noemen de dienst van God de bronwel en de geest; want daaruit leren de mensen matig en zonder kwaaddoen onder elkander leven, wanneer ze God vrezen als de Rechter van recht en onrecht. Daarom onderwijst Hij ons door de eerste tafel tot de vroomheid en de plichten, die de godsdienst eigen zijn, waardoor zijn majesteit geëerd moet worden; door de andere schrijft Hij voor, hoe wij ons wegens de vrees van zijn naam in de omgang met de mensen moeten gedragen. Daarom heeft onze Heere (zoals de evangelisten vermelden (Matth. 22:37) (Luc.

10:27)) de gehele wet in 't kort in twee hoofdstukken samengevat, dat wij God met geheel ons hart, met geheel onze ziel en met alle krachten moeten beminnen; dat wij onze naaste moeten beminnen als ons zelf. Ge ziet, hoe Hij van de twee delen, waarin Hij de gehele wet samenvat het ene op God richt, het andere voor de mensen bestemt.

Boek II hoofdstuk VIII : 12

Uitleg van de zedenwet.

12. Maar ofschoon de ganse wet in twee hoofdstukken vervat is, heeft toch onze God, om alle voorwendsel van verontschuldiging weg te nemen, uitvoeriger en duidelijker door tien geboden willen beschrijven zowel alles wat betrekking heeft op zijn eer, vrees en liefde, als ook alles wat de liefde betreft, die wij naar zijn bevel, om Zijntentwil jegens de mensen moeten koesteren. Ook spant men zich niet ten onrechte in om de verdeling van de geboden te leren kennen; wanneer men er slechts aan denkt, dat dit een zaak is van die aard, dat een ieder daarover een vrij oordeel mag hebben en men niet moet twisten en strijden met iemand, die een ander gevoelen heeft. Wij moeten dit punt noodzakelijk aanroeren, opdat de lezers niet over de verdeling, die wij zullen stellen, als over een nieuwe en pas uitgedachte lachen of zich erover verwonderen. Dat de wet in tien geboden onderscheiden is, is buiten kwestie, omdat het door Gods gezag zelf meermalen verzekerd wordt. Daarom twijfelt men niet over het getal, maar over de wijze van verdeling. Zij, die zo verdelen, dat ze drie geboden toekennen aan de eerste tafel en de overige zeven naar de tweede verwijzen, schrappen het gebod over de beelden uit het getal of verbergen het althans onder het eerste gebod, hoewel het ongetwijfeld door de Heere onderscheiden als een gebod gesteld is; het tiende echter over het niet begeren van des naasten goed, knippen zij dwaas in tweeën. Daar komt bij, dat men weldra zal inzien, dat een dergelijke manier van verdelen in zuiverder tijd onbekend geweest is. Anderen tellen met ons vier hoofdstukken op de eerste tafel; maar in plaats van het eerste plaatsen zij de belofte zonder gebod. Daar ik echter, tenzij ik door een duidelijke redenering overtuigd word, de tien woorden bij Mozes aanvaard als tien geboden en het mij voorkomt, dat ik er evenveel in een schone orde geplaatst zie, laat ik hen hun eigen mening en volg wat mij beter toeschijnt, namelijk dat, wat zij tot het eerste gebod maken, de plaats inneemt van een voorrede voor de ganse wet; en dat dan volgen vier geboden op de eerste tafel en zes op de tweede, in de orde waarin ze opgesomd zullen worden. Origenes 1) leert deze verdeling, zonder dat iemand zich er tegen verzette, als de in zijn tijd alom aanvaarde. Dit wordt gesteund door Augustinus, schrijvend aan Bonifacius, waar hij in de opsomming deze orde in acht neemt: dat men de ene God diene in godsdienstige gehoorzaamheid, dat men geen afgod diene, dat men de naam des Heeren niet ijdel gebruike; terwijl hij te voren afzonderlijk over het figuurlijke sabbatsgebod gesproken had. Elders 2) lacht hem wel die eerste verdeling toe, maar om een al te lichte reden, namelijk dat in het getal drie, wanneer de eerste tafel uit drie geboden bestaat, meer de verborgenheid van de Drieëenheid zou schitteren. Trouwens ook daar ontveinst hij zich niet, dat overigens onze verdeling hem meer aanstaat. Behalve hen staat ook aan onze zijde de schrijver van het onvoltooide werk op Mattheus. Josephus kent aan iedere tafel vijf geboden toe, en dat zonder twijfel naar de algemene opvatting van zijn tijd. Dit strijdt niet alleen tegen de rede daarin, dat het de onderscheiding van godsdienst en naastenliefde verwart, maar ook wordt het

weerlegd door 's Heeren gezag, die bij Mattheus (Matth. 19:19) het gebod om de ouders te eren stelt onder de opsomming van de tweede tafel.

1} In Exod. III.

2} Quaest. Vet. Test. II, 7; quaest. in heptat. II, 71.

Laat ons nu God zelf horen spreken met zijn eigen woorden.

Het eerste gebod. Ik ben de Heere, uw God, die u uit Egypteland, uit het diensthuis uitgeleid heb: gij zult geen andere goden voor mijn aangezicht hebben.

Boek II hoofdstuk VIII : 13

Uitleg van de zedenwet.

13. Of ge de eerste zin houdt voor een deel van het eerste gebod, dan wel hem afzonderlijk leest, is mij om 't even, als ge maar niet ontkent, dat hij als het ware een voorrede is tot de ganse wet. In de eerste plaats moet men bij het maken van wetten er voor zorgen, dat ze niet spoedig door verachting afgeschafft worden. Dus zorgt God voor alles er voor, dat de majesteit van de wet, die Hij zal geven, niet te eniger tijd in verachting kome: en om haar te bekrachtigen gebruikt Hij drieërlei middel. Hij maakt voor zich aanspraak op de macht en het recht van de heerschappij, om daardoor het uitverkoren volk te binden aan de noodzakelijkheid om te gehoorzamen. Hij stelt de belofte van de genade voor, om door de liefelijkheid daarvan het volk te lokken tot het streven naar heiligheid. Hij brengt zijn weldaad in herinnering, om de Joden te beschuldigen van ondankbaarheid, als zij niet beantwoorden aan zijn goedertierenheid. Onder de naam HEERE wordt de macht en de wettige heerschappij aangeduid. En indien van Hem alles en in Hem alles bestaat, is het passend, dat alles zich op Hem richt, zoals Paulus zegt (Rom. 11:36). Zo worden wij dus overvloedig door dat éne woord gebracht onder het juk van de Goddelijke majesteit, omdat het onnatuurlijk zou zijn, wanneer wij ons wilden onttrekken aan het gezag van Hem, buiten wie wij niet kunnen zijn.

Boek II hoofdstuk VIII : 14

Uitleg van de zedenwet.

14. Nadat Hij getoond heeft, dat Hij het is, die het recht heeft om te gebieden en wie men gehoorzaamheid schuldig is, lokt Hij, opdat het niet schijne, dat Hij alleen door noodzaak trekt, ook door liefelijkheid, verklarend, dat Hij de God van de kerk is. Want in deze uitdrukking ligt een wederkerige betrekking opgesloten, die vervat is in deze belofte: "Ik zal hun tot een God zijn, en zij zullen Mij tot een volk zijn" (Jer. 31:33). En daaruit bewijst Christus de onsterfelijkheid van Abraham, Izak en Jakob, namelijk daaruit, dat de Heere betuigd heeft, dat Hij hun God is (Matth. 22:32). Daarom is het even alsof Hij zo sprak: Ik heb me u tot een volk uitverkoren, om u niet alleen in het tegenwoordige leven wel te doen, maar u ook de gelukzaligheid van het toekomstige leven te schenken. En waarop dit betrekking heeft, wordt op

verschillende plaatsen in de wet vermeld. Want wanneer de Heere ons deze barmhartigheid waardig keurt, dat Hij ons tot het deelgenootschap met zijn volk aanneemt, dan verkiest Hij ons, zo zegt Mozes (Deut. 7:6) (Deut. 14:2) (Deut. 26:18), om voor Hem te zijn tot een eigen volk, een heilig volk en om zijn geboden te bewaren. Vandaar die vermaning (Lev. 19:2): "Weest heilig, want Ik ben heilig." Verder is aan deze twee de betuiging ontleend, die men leest bij de profeet (Mal. 1:6): "Een zoon eert de vader en een knecht zijn heer; ben ik een Heere, waar is mijn vrees? Ben ik een Vader, waar is mijn liefde?"

Boek II hoofdstuk VIII : 15

Uitleg van de zedenwet.

15. Dan volgt de herinnering aan de weldaad, die des te krachtiger moet zijn om ons te bewegen, naarmate, ook onder mensen, de wandaad van de ondankbaarheid verfoeilijker is. Wel herinnerde Hij toen Israël aan een weldaad, die pas bewezen was, maar die, daar ze door haar wonderbaarlijke grootte voor eeuwig herinnerenswaard was, ook van kracht was voor het nageslacht. Bovendien past zij uitnemend bij de zaak, waarom het gaat: want de Heere geeft te kennen, dat zij daarom uit de ellendige slavernij verlost zijn, opdat zij Hem, de Bewerker van hun vrijheid, door gehoorzaamheid en bereidwillige onderdanigheid zouden eren. Want Hij pleegt ook, om ons bij de ware dienst van Hem alleen te houden, zichzelf met vaste namen te kenmerken, waardoor Hij zijn heilige majesteit van alle afgoden onderscheidt. Want, zoals ik tevoren gezegd heb, wij hebben een zodanige met vermetelheid verbonden neiging tot ijdelheid, dat, zodra God genoemd wordt, ons verstand zich niet kan weerhouden, maar vervalt tot het een of ander ijdel verzinsel. Terwijl God dus voor dit kwaad een geneesmiddel wil aanbrenge, versiert Hijzelf zijn Goddelijkheid met vaste titels en omgeeft ons zo als het ware met een omheining, opdat wij niet hier of daarheen afdolen, en ons lichtvaardig een nieuwe God verzinnen, wanneer we de levende God verlaten en een afgod oprichten. Daarom, zo dikwijls als de profeten Hem in eigenlijke zin willen aanduiden, bekleden zij Hem en sluiten Hem als het ware in met die kentekenen, onder welke Hij zich aan het Israëlitische volk geopenbaard had. Immers wanneer Hij de God van Abraham, of de God van Israël genoemd wordt (Exod. 3:6), wanneer Hij in de tempel te Jeruzalem tussen de Cherubim geplaatst wordt (Amos 1:2) (Ps. 80:2) (Ps. 99:1) (Jes. 37:16), dan verbinden deze en dergelijke uitdrukkingen Hem niet aan één plaats of één volk; maar zij zijn slechts daartoe geplaatst, opdat de gedachten van de vromen gevestigd mogen zijn op die God, die zichzelf door zijn verbond, dat Hij met Israël gesloten heeft, zo aanschouwelijk heeft voorgesteld, dat men van zulk een beeltenis geenszins mag afwijken. Maar toch moet dit vast blijven, dat er melding gemaakt wordt van de verlossing, opdat de Joden zich des te vuriger aan God zouden overgeven, die met recht hen voor zich opeist. Opdat wij echter niet menen, dat dit ons niets aangaat, moeten wij bedenken, dat de slavernij van Israël in Egypte een beeld is van de geestelijke gevangenschap, waarin wij allen gebonden gehouden worden, totdat de hemelse Verlosser ons door de kracht van zijn arm verlost en naar het rijk van de vrijheid overbrengt. Gelijk Hij dus, toen Hij eens de verstrooide Israëlieten tot de dienst Zijns Naams wilde terugbrengen, hen uit de ondragelijke heerschappij van Farao, waardoor ze gedrukt werden, verlost heeft, zo bevrijdt Hij nu allen, aan wie Hij tegenwoordig betuigt dat Hij hun tot een God is, uit de dodelijke macht van de duivel die door die lichamelijke macht was afgebeeld.

Daarom is er niemand, wiens hart niet in vuur moet geraken om te luisteren naar de wet, die hij hoort, dat van de hoogste Koning afkomstig is; want evenals alles van Hem zijn oorsprong heeft, zo is het passend dat het wederkerig zijn doel stelt in Hem en op Hem richt. Niemand is er, zeg ik, die niet moet worden aangedreven om de Wetgever te omhelzen, tot het houden van wiens geboden hij in het bijzonder is uitverkoren, gelijk hem geleerd wordt; van wiens goedertierenheid hij zowel een overvloed van alle goede dingen, als ook de heerlijkheid van het onsterfelijke leven verwacht; door wiens wonderbaarlijke kracht en barmhartigheid hij zich uit de muil des doods bevrijd weet.

Boek II hoofdstuk VIII : 16

Uitleg van de zedenwet.

16. Nadat Hij het gezag Zijner wet gegrond en bevestigd heeft, geeft Hij het eerste gebod: dat wij geen andere goden zullen hebben voor zijn aangezicht. De bedoeling van dit gebod is, dat de Heere onder zijn volk alleen wil uitblinken en zijn recht ten volle wil bezitten. Opdat dit geschiede beveelt Hij, dat iedere goddeloosheid en ieder bijgeloof, waardoor de eer zijner Godheid verminderd of verduisterd wordt, verre van ons zij; en tevens beveelt Hij, dat Hij door ons met de oprechte ijver van de vroomheid geëerd en aanbeden worde. De eenvoudigheid van de woorden geeft dit ook nagenoeg te kennen. Immers wij kunnen God niet hebben zonder dat wij tegelijk aanvaarden wat Hem eigen is. Dat Hij dus verbiedt vreemde goden te hebben, daarmee duidt Hij aan, dat wij niet iets, dat Hem eigen is, op een ander mogen overdragen. Ofschoon nu de dingen, die wij Gode schuldig zijn, ontelbaar zijn, zullen ze toch niet ongeschikt onder vier hoofdpunten thuisgebracht worden: de aanbidding, waarbij als een aanhangsel de geestelijke gehoorzaamheid van het geweten komt, het vertrouwen, de aanroeping en de dankzegging. Aanbidding noem ik de verering en de dienst, die ieder van ons Hem bewijst, wanneer hij zich aan zijn grootheid heeft onderworpen. En daarom maak ik niet ten onrechte tot een deel daarvan, dat wij ons geweten aan zijn wet onderwerpen. Vertrouwen is die onbekommerdheid, waardoor wij rusten in Hem, ontstaan uit de kennis zijner krachten; wanneer wij, in Hem alle wijsheid, gerechtigheid, macht, waarheid en goedheid stellend, onszelf alleen door gemeenschap aan Hem gelukkig achten. Aanroeping is het toevlucht nemen onzer ziel tot zijn trouw en hulp, als tot de enige bescherming, zo dikwijls als enige noodzaak ons dringt. Dankzegging is de dankbaarheid, waardoor de lof voor alle goede dingen Hem toegerekend wordt. Evenals de Heere niet duldt, dat van deze vier iets op een ander overgebracht wordt, beveelt Hij ook, dat ze alle ten volle aan Hem worden toegebracht. Immers het zou niet genoeg zijn u te onthouden van een vreemde god, zoals sommige verachters plegen te doen, die het de allerkortste weg vinden met alle godsdiensten te spotten, maar gij moet u houden juist bij deze God. En de ware godsdienst moet voorafgaan, door welke de harten tot de levende God gebracht worden; en, gedrenkt met zijn kennis, moeten zij streven naar het aanvaarden, vrezen en eren van zijn majesteit, naar het omhelzen van de gemeenschap zijner goederen, naar het overal zoeken van zijn hulp, en naar het erkennen en door lofzegging verheerlijken van de grootheid zijner werken, als naar het enige doel bij alle handelingen des levens; dan moet men zich hoeden voor alle kwaad bijgeloof; waardoor de zielen van de ware God afgebogen en hier en gindsheen als naar verschillende goden afgeleid worden. Daarom, indien wij met de éne God tevreden

zijn, moeten wij in de herinnering terugroepen, wat tevoren gezegd is, dat alle verzonnen goden ver weggedaan moeten worden en de dienst, die Hij alleen voor zich opeist, niet uiteengerukt mag worden. Want het is niet geoorloofd een nog zo klein deeltje van zijn eer af te nemen, maar in Hem moet blijven al wat Hem eigen is. Het zinsdeel, dat volgt "voor mijn aangezicht" vermeerdert de onwaardigheid: namelijk dat God tot jaloersheid verwekt wordt, telkens als wij onze verzinsels in zijn plaats stellen; evenals een onkuise vrouw, door de echtbreker openlijk voor de ogen van haar man te brengen, zijn ziel nog meer pijnigt. Daar God dus door zijn tegenwoordige kracht en genade getuigde, dat Hij het oog hield over het volk, dat Hij uitverkoren had, vermaant Hij het, om het des te meer af te schrikken van de misdaad van de afvalligheid, dat het geen nieuwe goden kan aannemen, zonder dat Hij getuige en aanschouwer is dezer heiligschennis. Want bij deze vermetelheid komt nog een grote mate van goddeloosheid, dat het volk meent, dat het bij zijn overlopen Gods ogen kan ontkomen. Daartegen roept de Heere uit, dat, wat wij ook op touw zetten, wat wij ook beproeven, wat wij ook ondernemen, alles voor zijn aangezicht komt. Dus moet het geweten rein zijn ook van de meest verborgen gedachten aan afvalligheid, indien wij lust hebben onze godsdienst voor God welbehaaglijk te maken. Want Hij eist, dat de eer zijner Godheid ongedeerd en ongeschonden zij niet alleen in de uiterlijke belijdenis, maar ook in zijn ogen, die de meest verborgen schuilhoeken van de harten doorzien.

Het tweede gebod. Gij zult u geen gesneden beeld, noch enige gelijkenis maken, van hetgeen boven in de hemel is, noch van hetgeen onder op de aarde is, nog van hetgeen in de wateren onder de aarde is. Gij zult u voor die niet buigen, noch hen dienen.

Boek II hoofdstuk VIII : 17

Uitleg van de zedenwet.

17. Gelijk Hij in het voorgaande gebod uitgesproken heeft, dat Hij de enige God is, buiten wie men geen andere goden mag bedenken of hebben, zo verkondigt Hij nu duidelijker, hoedanig Hij is en door welke soort van dienst Hij geëerd moet worden, opdat wij het niet wagen Hem iets vleselijks toe te dichten. De bedoeling van het gebod is dus, dat Hij niet wil, dat de wettige dienst van Hem ontheiligd wordt door bijgelovige

ceremoniën. Daarom is dit de hoofdzaak, dat Hij ons geheel en al terug roept en aftrekt van de vleselijke onderhoudingen, die ons dwaas verstand, wanneer het in zijn domheid zich God heeft voorgesteld, pleegt te verzinnen, en dat Hij ons daarom tot zijn wettige, dat is geestelijke en door Hem ingestelde, dienst vormt. Welke echter de grofste zonde is, die men in deze overtreding begaan kan, wijst Hij aan: de uiterlijke afgodendienst. En het gebod heeft twee delen. Het eerste toomt onze vermetelheid in, opdat wij het niet wagen God, die onbegrijpelijk is, aan onze zinnen te onderwerpen, of door enige gestalte voor te stellen. Het tweede verbiedt enig beeld te aanbidden om het godsdienstige eer te bewijzen. Verder somt Hij in het kort alle gedaanten op, waarin Hij door de ongewijde en bijgelovige volken placht afgebeeld te worden. Onder hetgeen in de hemel is verstaat Hij de zon, de maan en de andere hemellichamen en misschien de vogels. Zoals Hij in (Deut. 4:15), (Deut. 4:17), (Deut. 4:19), zijn bedoeling uitdrukkend, zowel vogels als ook sterren noemt. En dit zou ik

niet aangetekend hebben, als ik niet zag, dat sommigen dit onverstandig betrekken op de engelen. Daarom ga ik de overige delen voorbij, omdat die op zichzelf duidelijk zijn. En bovendien hebben wij in het eerste boek (Hoofdst. 11 en 12) duidelijk genoeg geleerd, dat welke zichtbare gedaanten van God de mens ook uitdenkt, deze vierkant strijden met zijn natuur en dat daarom, zodra afgoden te berde komen, de ware godsdienst bedorven en vervalst wordt.

Boek II hoofdstuk VIII : 18

Uitleg van de zedenwet.

18. De strafbepaling, die er bijgevoegd wordt, behoort een niet gering vermogen te hebben om onze laksheid te verdrijven. Hij dreigt, dat Hij is de HEERE, onze God, God 1) een ijveraar, die de misdaad van de vaders bezoekt aan de kinderen, aan het derde en aan het vierde geslacht dergenen, die Hem haten; en barmhartigheid doet aan duizenden dergenen, die Hem liefhebben en zijn geboden onderhouden. Dit nu betekent evenveel alsof Hij zeide, dat Hij het alleen is, in wie wij moesten rusten. En om ons daartoe te brengen, verkondigt Hij zijn macht, die niet duldt, dat ze geminacht of verkleind wordt. Hier wordt het woord El gebruikt, dat God betekent; maar omdat dit van sterkte afgeleid wordt, heb ik, om de zin beter uit te drukken, niet gearzeld dit ook aan te geven of in de tekst in te lassen. Vervolgens noemt Hij zich een ijveraar, die geen mededinger kan dulden. In de derde plaats verzekert Hij, dat Hij een beschermer zal zijn van zijn majesteit en heerlijkheid, wanneer men die zou overbrengen op de schepselen of gesneden beelden; en dat niet door een korte of eenvoudige straf, maar door een, die zich uitstrekt tot de kinderen, kleinkinderen en achterkleinkinderen, namelijk die navolgers zullen zijn van de goddeloosheid hunner vaders. Gelijk Hij ook zijn voortdurende barmhartigheid en goedertierenheid tot in het verre nageslacht hun bewijst, die Hem liefhebben en zijn wet bewaren. Het is bij God zeer gebruikelijk om jegens ons de verhouding aan te nemen van een man jegens zijn vrouw, want de vereniging waardoor Hij ons aan zich verbindt, wanneer Hij ons in de schoot van de kerk opneemt, is als een heilig huwelijk, dat op wederkerige trouw gebaseerd moet zijn. Gelijk Hijzelf alle plichten van een getrouw en oprecht man verricht, zo bedingt Hij wederkerig van ons liefde en echtelijke kuisheid: dat wil zeggen, dat wij onze zielen niet aan Satan, aan de lust en aan de schandelijke begeerten des vleses tot hoererij ter beschikking stellen. Daarom, wanneer Hij de afval van de Joden bestraft, klaagt Hij erover dat zij met wegwerping van alle schaamtegevoel, door overspel bezoedeld zijn. Evenals daarom een man, naarmate hij heilliger en kuiser is, des te heviger in toorn ontbrandt wanneer hij ziet, dat het hart van zijn vrouw zich neigt tot de mededinger zo betuigt God, die ons in waarheid gehuwd heeft, dat Zijn jaloezheid zeer heftig ontvlamt, zo dikwijls als wij, met verwaarlozing van de reinheid van zijn heilig huwelijk, ons bezoedelen met misdadige lusten; dan echter het meest, wanneer wij de dienst zijner majesteit, die het meest ongeschonden behoorde te zijn, op een ander overbrengen, of besmetten met enig bijgeloof. Want op die manier schenden wij niet alleen de bij het huwelijk gegeven trouw, maar bevleken ook de huwelijksponde met overspel.

1} Of sterk, want deze naam van God is van sterkte afgeleid (Calv.).

Boek II hoofdstuk VIII : 19

Uitleg van de zedenwet.

19. Bij de bedreiging moeten we nog nagaan, wat Hij bedoelt, wanneer Hij betuigt, dat Hij de ongerechtigheid van de vaderen zal bezoeken aan de kinderen tot in het derde en vierde geslacht. Want behalve, dat het niet overeenstemt met de billijkheid van de Goddelijke rechtvaardigheid de straf voor de misdaad van een ander van een onschuldige te eisen, verzekert God zelf ook, dat Hij niet zal toelaten, dat de zoon de ongerechtigheid des vaders draagt (Ez. 18:20). En toch wordt deze uitspraak meer dan eens herhaald, dat de straffen voor de misdaden van de voorvaderen tot de toekomstige geslachten zullen worden uitgebreid. Want meermalen spreekt Mozes Hem zo aan (Num. 14:18): "Heere, Heere, die de ongerechtigheid van de vaderen bezoekt aan de kinderen in het derde en vierde geslacht." Evenzo Jeremia (Jer. 32:18): "Gij, die goedertierenheid doet aan duizenden, en de ongerechtigheid van de vaderen vergeldt in de schoot hunner kinderen na hen." Terwijl sommigen ijverig hun best doen om deze knoop te ontwarren, menen zij, dat het slechts verstaan moet worden van tijdelijke straffen, want indien de kinderen die dragen voor de zonden hunner vaderen, is dat niet ongerijmd, daar ze dikwijls tot hun nut opgelegd worden. En dat is ook wel waar. Want Jesaja zeide Hizkia aan (Jes. 39:7), dat zijn kinderen van het rijk beroofd en in ballingschap gevoerd zouden worden wegens de door hem bedreven zonde. De huisgezinnen van Farao en van Abimelech worden geteisterd wegens de belediging Abraham aangedaan (Gen. 12:17) (Gen. 20:3) enz. Maar wanneer dit aangevoerd wordt tot oplossing van deze kwestie, dan is het meer een uitvlucht dan een ware uitlegging. Want Hij kondigt op deze en dergelijke plaatsen een te zware straf aan dan dat die zou kunnen blijven binnen de grenzen van het tegenwoordige leven. We moeten het dus zo opvatten, dat de rechtmatige vloek Gods niet slechts op het hoofd van de goddeloze, maar ook op zijn gehele gezin neerkomt. En wanneer hij daarop neergekomen is, wat kan men dan anders verwachten dan dat de vader, van Gods Geest beroofd, zeer schandelijk leeft? Dat de zoon, wegens de slechtheid van zijn vader evenzo door de Heere verlaten, dezelfde weg des verderfs gaat? En dat de kleinzoon eindelijk en de achterkleinzoon, het vervloekte zaad van verfoeilijke mensen, na hen ten verderve ijlen?

Boek II hoofdstuk VIII : 20

Uitleg van de zedenwet.

20. Laat ons eerst bezien of zulk een straf niet in overeenstemming is met de Goddelijke rechtvaardigheid. Indien de ganse natuur van de mensen doemwaardig is, dan weten wij, dat de ondergang bereid is voor hen, die de Heere niet waardig acht deel te hebben aan zijn genade; desniettemin komen zij om door hun eigen ongerechtigheid en niet door onbillijke haat Gods. Hun wordt ook geen reden tot klagen gelaten, waarom ze niet naar het voorbeeld van anderen door Gods genade tot zaligheid geholpen worden. Wanneer dus goddelozen en misdadige mensen wegens hun wandaden deze straf wordt opgelegd, dat hun huisgezinnen tot in vele geslachten van Gods genade beroofd worden, wie zou dan ter oorzaak van deze geheel rechtvaardige straf God kunnen beschuldigen? Maar, zo zal men zeggen, de Heere verkondigt toch, dat de straf voor de zonde des vaders niet op de zoon zal overgaan (Exod. 18:20). Let er eens op, waarover het daar gaat. Toen de Israëlieten lange tijd

onafgebroken door vele rampen gekweld werden, begonnen zij deze spreekwoordelijke uitdrukking te gebruiken, dat hun vaders onrijpe druiven gegeten hadden, waardoor de tanden van de kinderen stomp werden; waarmee zij bedoelden, dat door hun ouders zonden bedreven waren, waarvoor zij zelf, hoewel ze overigens rechtvaardig en onschuldig waren, de straffen moesten boeten, meer door de onverzoenlijke toornigheid Gods, dan door zijn gematigde strengheid. Hun verkondigt de profeet, dat het zo niet is, omdat ze wegens hun eigen zonden gestraft worden, en dat het niet in overeenstemming is met Gods rechtvaardigheid, dat een rechtvaardige zoon om de slechtheid van zijn misdadige vader straf lijdt, wat ook in de strafbepaling van dit gebod niet staat. Want wanneer de bezoeking, waarover thans sprake is, vervuld wordt, doordat de Heere van het geslacht van de goddelozen zijn genade, het licht zijner waarheid en de overige hulpmiddelen van de zaligheid wegneemt, dan dragen de kinderen de vloek wegens de zonden hunner vaders juist daarin, dat ze, verblind en door Hem verlaten, in de voetstappen hunner ouders treden. Dat ze dus aan tijdelijke ellenden onderworpen worden en eindelijk aan het eeuwig verderf, is door Gods rechtvaardig oordeel hun straf, niet wegens de zonden van een ander, maar wegens hun eigen ongerechtigheid.

Boek II hoofdstuk VIII : 21

Uitleg van de zedenwet.

21. Aan de andere kant wordt de belofte gedaan aangaande het uitbreiden van Gods barmhartigheid tot in duizend geslachten, die ook dikwijls in de Schrift voorkomt en ingelast wordt in het plechtig verbond met de kerk: "Ik zal uw God zijn en van uw zaad na u" (Gen. 17:7). En daarop ziende schrijft Salomo (Spr. 20:7), dat de kinderen van de rechtvaardigen na hun dood welgelukzalig zullen zijn; niet alleen ter oorzaak van hun heilige opvoeding, die ook zelf ongetwijfeld van niet gering gewicht is, maar wegens de bij het verbond beloofde zegening, dat de genade Gods in de geslachten van de vromen eeuwig verblijft. Hierin ligt voor de gelovigen een uitnemende troost, voor de goddelozen een geweldige schrik; want indien ook na de dood zowel de herinnering aan gerechtigheid, als die aan ongerechtigheid zoveel vermag bij God, dat de vloek van de ene en de zegening van de andere op het nageslacht overgaat, dan zal die nog veel meer rusten op de hoofden van de bewerkers zelf. Maar niets verhindert, dat het nakroost van de goddelozen somtijds zich begeeft tot een goede vrucht en het nakroost van de gelovigen ontaardt; want de Wetgever heeft hier niet een vaste regel willen stellen, die aan zijn verkiezing afbreuk zou doen. Want tot vertroosting van de rechtvaardige en schrik van de zondaar is het voldoende, dat die bepaling zelf niet ijdel of krachteloos is, ofschoon ze niet altijd plaats heeft. Want evenals de tijdelijke straffen, die weinige boosdoeners treffen, getuigenissen zijn van de toorn Gods tegen de zonden, en van het toekomstig oordeel over alle zondaren, ofschoon velen ongestraft blijven tot het einde des levens, zo levert de Heere, wanneer Hij één voorbeeld geeft van die zegening, dat Hij de zoon terwille van de vader met zijn barmhartigheid en goedertierenheid achtervolgt, het bewijs van zijn standvastige en onafgebroken genade jegens zijn dienaars; wanneer Hij des vaders ongerechtigheid eenmaal vervolgt in de zoon, leert Hij welk een oordeel alle verworpenen om hun eigen zonden wacht. En op die zekerheid heeft Hij hier vooral het oog gehad. Terloops prijst Hij ook de grootheid van zijn barmhartigheid aan die Hij uitstrekt tot in duizend geslachten, hoewel Hij slechts vier geslachten toewijst aan zijn straf.

Het derde gebod.

Gij zult de naam des HEEREN uws Gods niet ijdel gebruiken.

Boek II hoofdstuk VIII : 22

Uitleg van de zedenwet.

22. De bedoeling van dit gebod is, dat Hij wil, dat de majesteit van zijn naam ons heilig is. De hoofdinhoud zal dus zijn, dat wij die niet ontheiligen door haar te verachten en oneerbiedig te bejegenen. En met dat verbod hangt naar orde het bevel samen, dat wij ons moeten beijveren en er voor zorgen, dat wij haar godsdienstig vereren. Daarom past het ons zo bereid te zijn van hart en tong, dat wij over God zelf en over zijn verborgenheden niet denken of spreken dan met eerbied en grote ingetogenheid; dat wij in het waarderen zijner werken niets denken dan wat dient tot zijn eer. De volgende drie dingen, zeg Ik, moeten wij met alle ijver waarnemen: dat elke opvatting van ons verstand omtrent Hem en al wat onze tong spreekt, in overeenstemming is met zijn verhevenheid, en beantwoordt aan de gewijde hoogheid van zijn naam, en eindelijk geschikt is tot de verheffing van zijn heerlijkheid. Ten tweede, dat wij zijn heilig Woord en aanbiddelijke verborgenheden niet lichtvaardig of verkeerd gebruiken, hetzij tot eerezucht, of tot hebzucht of tot onze scherts; maar zoals zij de waardigheid van zijn naam in zich dragen, moeten zij onder ons altijd hun eer en achting hebben. Ten slotte, dat wij zijn werken niet tegenspreken of hun afbreuk doen, zoals de ellendige mensen smadelijk tegen Hem plegen te murmureren; maar dat wij al wat wij als zijn daden vermelden, verkondigen met lofprijzing zijner wijsheid, rechtvaardigheid en goedheid. Dat is de naam Gods heiligen Waar het anders geschiedt, wordt zijn naam door ijdel en verkeerd gebruik bevlekt; want hij wordt gerukt buiten het wettig gebruik, waartoe hij alleen geheiligd was; en ook al gebeurt er niets anders, dan wordt hij toch, beroofd van zijn waardigheid, langzamerhand verachtelijk gemaakt. En indien in deze lichtvaardige gemakkelijkerheid om Gods naam ongeschikt te gebruiken zoveel kwaads ligt, dan ligt er nog veel meer kwaad in, wanneer men hem gebruikt tot goddeloze doeleinden, zoals zij doen, die hem dienstbaar maken aan de bijgelovigheden van de dodenoproeping, aan vreselijke vervloekingen, ongeoorloofde geestenbezwering en andere goddeloze tovenarijen. Maar vooral wordt in het gebod gesproken van de eed, bij welke het verkeerde gebruik van Gods naam het meest verfoeilijk is, opdat wij daardoor des te meer zouden worden afgeschrikt van elke ontheiliging van die naam in het algemeen. Dat hier gesproken wordt over de dienst van God en de eerbied zijns Naams, maar niet over de gerechtigheid, die onder de mensen geoefend moet worden, blijkt daaruit, dat Hij later in de tweede tafel de meened en het valse getuigenis zal veroordelen, waardoor de gemeenschap van de mensen gekwetst wordt, en het een overbodige herhaling zou zijn, als dit gebod handelde over de plicht van de liefde. Ook reeds de onderscheiding zelf eist dit, want niet tevergeefs heeft God, zoals gezegd is, twee tafelen aan zijn wet toegekend. En daaruit kan men opmaken, dat God voor zich op dit recht aanspraak maakt en de heiligheid van zijn naam beschermt, maar niet leert, wat de mensen aan elkander schuldig zijn.

Boek II hoofdstuk VIII : 23

Uitleg van de zedenwet.

23. In de eerste plaats moeten we weten, wat de eed is. De eed is het aanroepen van God als getuige, om de waarheid van onze woorden te bevestigen. Want de vervloekingen, die openbare Godslasteringen bevatten, zijn niet waardig om tot de eden gerekend te worden. Dat een dergelijke aanroeping als getuige, wanneer ze naar behoren verricht wordt, een deel is van de dienst Gods, wordt door vele plaatsen van de Schrift getoond; zo bijvoorbeeld wanneer Jesaja (Jes. 19:18) profeteert, aangaande het geroepen worden van de Assyriërs en Egyptenaren tot een bondgenootschap met Israël, dan zegt hij: "Zij zullen de taal van Kanaän spreken, en in de naam des Heeren zweren", dat is: zwerende bij de naam des Heeren zullen zij belijdenis doen van hun godsdienst. Evenzo, wanneer hij spreekt over de uitbreiding van Gods Koninkrijk (Jes. 65:16): "Wie zich zegenen zal die zal zich zegenen in de God van de gelovigen, en wie zweren zal op aarde, die zal zweren bij de God van de waarheid." Jeremia zegt (Jer. 12:16): "Indien zij, onderwezen zijnde, mijn volk zullen leren zweren bij mijn naam, zoals zij het geleerd hebben te zweren bij Baäl, zo zullen zij in het midden van mijn huis gebouwd worden." En wanneer wij de naam des Heeren tot getuige aanroepen, wordt terecht gezegd, dat wij onze godsdienst jegens Hem betuigen. Want zo bekennen wij, dat Hij de eeuwige en onveranderlijke waarheid is, op wie wij ons beroepen niet alleen als op iemand, die boven alle anderen een geschikt getuige van de waarheid is, maar ook als haar enige beschermer, die het verborgene in het licht kan brengen, en verder als de kenner van de harten. Want waar getuigenissen van de mensen ontbreken, nemen wij onze toevlucht tot God als getuige; en voornamelijk, wanneer verzekerd moet worden, wat verborgen is in het geweten. Daarom is de Heere bitter vertoornd op hen, die bij vreemde goden zweren en Hij legt zulk een eed uit als een bewijs van openlijke afval. "Uw kinderen hebben Mij verlaten, en zweren bij hen, die geen God zijn" (Jer. 5:7). En de zwaarte van deze zonde geeft Hij te kennen door de bedreiging met straffen: "Ik zal verderven hen, die zweren bij de naam des Heeren en zweren bij Malcham" (Zef. 1:5).

Boek II hoofdstuk VIII : 24

Uitleg van de zedenwet.

24. Daar wij dan begrijpen, dat de Heere wil, dat in ons eedzweren zijn naam gediend wordt, moeten wij des te groter ijver aanwenden, dat wij niet in plaats van die te dienen, hem smaden of minachten of verkleinen. Het is geen geringe smaad, wanneer bij Hem vals gezworen wordt; daarom wordt dat in de wet ontheiligd genoemd (Lev. 19:12). Want wat blijft de Heere over, wanneer Hij van zijn waarheid beroofd is? Dan zal Hij ophouden God te zijn. Immers Hij wordt ongetwijfeld van de waarheid beroofd, wanneer Hij gesteld wordt als een begunstiger en goedkeurder van de leugen. Daarom zegt Jozua, als hij Achan tot de bekentenis van de waarheid brengen wil: "Mijn zoon geef toch de Heere, de God van Israël, de eer" (Joz. 7:19), kennelijk bedoelend, dat de Heere ernstig onteerd wordt, wanneer bij Hem vals gezworen wordt.

En geen wonder; want het ligt niet aan ons, dat zijn heilige naam niet op enigerlei wijze door leugen gebrandmerkt wordt. Dat deze zegswijze onder de Joden gebruikelijk geweest is, wanneer iemand tot het afleggen van een eed geroepen werd, blijkt uit een dergelijke betuiging, die in het evangelie van Johannes de Farizeeën gebruiken (Joh. 9:24). Tot behoedzaamheid in dezen onderrichten ons de zegswijzen, die in de Schrift gebruikt worden: "De Heere leeft; de Heere doe mij zo en doe mij zo daartoe; God zij mijn getuige over mijn ziel" (1 Sam. 14:39) (2 Sam. 3:9) (2 Kor. 1:23); die te kennen geven, dat wij God niet kunnen aanroepen tot een getuige van onze woorden, zonder Hem tegen ons in te roepen als een wreker van meened, als wij liegen.

Boek II hoofdstuk VIII : 25

Uitleg van de zedenwet.

25. Gods naam wordt ook verkleind en verachtelijk gemaakt, wanneer hij gebezigd wordt in eden, die wel waar, maar overbodig zijn; want ook dan wordt hij ijdel gebruikt. Daarom is het niet voldoende, dat wij ons onthouden van meened, wanneer wij niet tevens bedenken, dat de eed niet tot willekeur of genot, maar uit noodzaak is toegestaan en ingesteld; en dat daarom hij het geoorloofd gebruik van de eed te buiten gaat, die hem toepast bij onnodige zaken. Verder kan geen andere noodzaak voorgewend worden, dan wanneer men de godsdienst of de liefde moet dienen. En daarin wordt tegenwoordig al te onbeteugeld gezondigd en dat des te ondragelijker, omdat juist door de gewoonte men opgehouden heeft het als een zonde te beschouwen. Terwijl het ongetwijfeld voor Gods rechterstoel niet gering geacht wordt. Want overal zonder onderscheid wordt Gods naam in onbeduidende gesprekken roekeloos gebruikt; en men meent, dat dat geen kwaad is, omdat men door een langdurige en ongestrafte vermetelheid tot het bezit van zo grote slechtheid gekomen is. Maar toch blijft het gebod des Heeren van kracht, de strafbepaling blijft gewis, en zal eens ten uitvoer gebracht worden, door welke een bijzondere straf wordt afgekondigd tegen hen, die zijn naam zonder reden gebruikt hebben. Ook in ander opzicht wordt gezondigd, namelijk dat we in zijn plaats bij het zweren zijn heilige dienaren stellen, waarbij de goddeloosheid duidelijk is, want zo brengen we de eer van de Godheid op hen over. Immers het is niet zonder reden dat de Heere door een bijzonder gebod beveelt te zweren bij zijn naam, en door een bijzonder verbod verhindert, dat men ons bij andere goden hoort zweren (Exod. 23:13) (Deut. 6:13) (Deut. 10:20). Ook de apostel betuigt dat duidelijk, wanneer hij schrijft (Hebr. 6:16), dat de mensen zweren bij meerderen dan zij zijn; maar dat God, omdat Hij in heerlijkheid niemand boven zich had, bij zichzelf gezworen heeft.

Boek II hoofdstuk VIII : 26

Uitleg van de zedenwet.

26. Met deze gematigdheid in het zweren niet tevreden, verfoeien de Wederdopers alle eden zonder uitzondering, omdat het verbod van Christus algemeen is (Matth. 5:34): "Ik zeg u, zweert ganselijk niet; maar laat zijn uw woord ja, ja, neen, neen: wat boven deze is, dat is uit de boze." Maar op die manier treffen ze op onberaden wijze Christus, doordat ze Hem maken tot de tegenstander van de Vader, alsof Hij op de

aarde neergedaald zou zijn om diens geboden af te schaffen. Immers de eeuwige God staat in de wet de eed niet alleen toe als een wettige zaak (Exod. 22:11), wat op zichzelf al meer dan voldoende zou zijn, maar Hij beveelt ook het gebruik ervan, wanneer dat nodig is. En Christus betuigt, dat Hij één is met de Vader, dat Hij niets anders brengt dan wat de Vader bevolen heeft, dat zijn leer niet van Hem zelf is, enz. (Joh. 10:30) (Joh. 10:18) (Joh. 7:16). Hoe dan? Zullen ze God doen strijden tegen zichzelf, alsof Hij, wat Hij in de zeden door zijn gebod goedgekeurd heeft, later verbiedt en veroordeelt? Maar omdat in Christus' woorden enige moeilijkheid gelegen is, moeten wij ze een weinig overwegen. Daarbij zullen wij echter nooit de waarheid bereiken, wanneer we de ogen niet richten op wat Christus bedoelt en letten op wat Hij daar behandelt. Zijn opzet is niet de wet te verslappen of te beperken, maar het ware en juiste inzicht in de wet te doen weerkeren, dat door de leugenachtige verzinselen van de schriftgeleerden en Farizeeën zeer bedorven was. Wanneer wij dat vasthouden, zullen wij niet menen, dat Christus alle eedzweren veroordeeld heeft, maar slechts dat, wat de regel van de wet te buiten gaat. Uit Zijn woorden blijkt, dat het volk toen gewoon was zich alleen te hoeden voor meened, hoewel de wet niet alleen die, maar ook ijdele en overbodige eden verbiedt. De Heere dus, die de meest ontwijfelbare uitlegger van de wet is, herinnert er aan, dat niet alleen vals zweren, maar ook zweren kwaad is. Op welke wijze zweren? Wel: ijdel. Maar de eden, die in de wet worden aangeprezen, laat Hij ongedeed en vrij: Zij denken, dat ze krachtiger strijden door met hand en tand vast te houden aan het woordje "ganselijk"; maar dat behoort niet bij het woord "zweert", maar bij de soorten van eden, die verder genoemd worden. Want ook dat was een deel van hun dwaling, dat ze door bij de hemel en de aarde te zweren, meenden Gods naam niet aan te tasten. Dus na het hoofdbestanddeel van hun overtreding snijdt de Heere hun ook alle uitvluchten af, opdat zij niet menen ontsnapt te zijn, wanneer ze zonder Gods naam te noemen, hemel en aarde aanroepen. Want hier moet ook terloops opgemerkt worden, dat de mensen, ofschoon Gods naam niet vermeld wordt, toch zijdelings bij Hem zweren, bijvoorbeeld als ze bij het levenslicht, bij het brood, dat ze eten, bij hun doop, of bij andere bewijzen van de Goddelijke milddadigheid jegens hen, zweren. En wanneer Christus op die plaats verbiedt te zweren bij de hemel en de aarde en Jeruzalem, bestraft Hij niet hun bijgeloof, zoals sommigen ten onrechte menen; maar veeleer weerlegt Hij de spitsvondige scherpzinnigheid van hen, die het van geen betekenis achtten niet rechtstreekse eden herhaaldelijk nutteloos uit te spreken, alsof ze Gods heiligen naam spaarden, die echter in ieder van zijn weldaden ingegrift is. Een ander geval is het, wanneer een of ander mens, of een dode, of een engel in Gods plaats gesteld wordt; zoals bij de onheilige heidenen vleierij die weerzinwekkende eedsvorm uitgevonden heeft om te zweren bij het leven of de engel des konings; want dan verduistert en verkleint de valse vergoddelijking de eer van de éne God. Maar wanneer men niets anders bedoelt dan door het gebruik van Gods heilige naam een bevestiging te verkrijgen van zijn woorden, ook al gebeurt dit zijdelings, dan wordt bij alle onbeduidende eden zijn majesteit beledigd. Deze teugeloosheid berooft Christus van haar ijdel voorwendsel door het zweren ganselijk te verbieden. Dat is ook de bedoeling van Jakobus, wanneer hij Christus' woorden, die ik aanhaalde, gebruikt (Jac. 5:12); want altijd heeft die roekeloosheid gewoed in de wereld, hoewel ze een ontheiliging is van Gods naam. Want indien men het woordje "ganselijk" voegt bij de eed, alsof elke eedzwering zonder uitzondering ongeoorloofd was, waartoe dient dan de uitlegging, die onmiddellijk daarna volgt: "noch bij de hemel, noch bij de aarde enz." Uit die woorden blijkt voldoende, dat Christus ingaat tegen de drogredenen, door welke de Joden meenden, dat hun zonde weggenomen werd.

Boek II hoofdstuk VIII : 27

Uitleg van de zedenwet.

27. Dus kan het voor het gezonde oordeel niet meer twijfelachtig zijn, dat de Heere daar slechts die eden afgekeurd heeft, die door de wet verboden waren. Want ook Hij zelf, die in zijn leven een voorbeeld is geweest van de volmaaktheid, welke Hij leerde, is voor zweren niet teruggedeinsd, zo dikwijls de omstandigheden het eisten; en de discipelen, die zonder twijfel hun Meester in alles gehoorzaam zijn geweest, hebben ook zijn voorbeelden nagevolgd. Wie zou durven beweren, dat Paulus zou gezworen hebben, wanneer de eed geheel en al verboden was geweest? En toch, wanneer het nodig is, zweert hij zonder enig bezwaar, soms zelf onder toevoeging van een vloek (Rom. 1:9) (2 Kor. 1:23). Maar het vraagstuk is nog niet ten einde toe besproken, daar sommigen menen, dat van dit verbod alleen de openbare eden zijn uitgezonderd, zoals de eden, die wij afleggen in opdracht en op verzoek van de overheid, en de eden, die de vorsten bij het sluiten van verbonden plegen te gebruiken, of die het volk gebruikt, wanneer het trouw zweert aan zijn vorst, of de soldaat, wanneer hij de krijgseed aflegt en dergelijke. Tot deze groep rekenen zij ook (en terecht) de eden, die men leest bij Paulus, ter bevestiging van de waardigheid des evangelies: daar de apostelen in hun bediening geen particuliere mensen zijn maar openbare dienaren Gods. En zeker, ik looch niet, dat die eden het veiligst zijn, omdat ze door vastere getuigenissen van de Schrift verdedigd worden. De overheid krijgt het bevel in een twijfelachtige zaak de getuige de eed te laten afleggen, en deze op zijn beurt om met de eed te antwoorden. En de apostel zegt (Hebr. 6:16), dat de geschillen van de mensen door dat middel beslecht worden. In dit gebod heeft ieder van beiden een grondige goedkeuring van zijn plicht. Ja zelfs kan men opmerken, dat ook bij de oude heidenen de openbare en plechtige eed in grote eerbied gehouden is; maar dat de alledaagse eden, die ze zonder onderscheid aflegden, of voor niets geacht zijn, of voor niet veel, alsof ze meenden, dat de Godheid daarbij niet betrokken was. Maar de particuliere eden die matig, heilig, en eerbiedig in noodzakelijke omstandigheden aangewend worden, te veroordelen, zou al te gevaarlijk zijn, daar zij ook gesteund worden door de rede en door voorbeelden. Want wanneer het aan particuliere personen geoorloofd is in een belangrijke en ernstige zaak God aan te roepen als een rechter tussen hen, dan des te meer als getuige. Bijvoorbeeld: uw broeder zal u beschuldigen van trouweloosheid, gij zult uw best doen u te zuiveren naar de plicht van de liefde; hij zal op geen enkele wijze zich voldoening laten geven. Indien uw naam door zijn hardnekkige boosaardigheid in gevaar zou komen, zult gij u zonder aanstoot op Gods oordeel beroepen, opdat Hij uw onschuld te zijner tijd aan het licht brenge. En veeleer nog kan men Hem als getuige aanroepen, (dan als rechter), wanneer we op de woorden letten. Ik zie dus niet, waarom we zouden beweren, dat hier sprake is van een ongeoorloofd aanroepen als getuige. En het ontbreekt niet aan zeer veel voorbeelden. Indien men de eed van Abraham en Izak met Abimelech wil rekenen onder de openbare eden (Gen. 21:24) (Gen. 26:32), dan waren Jakob en Laban toch zeker particuliere personen, die door een wederkerige eed het verbond, dat ze met elkander sloten, bekrachtigden (Gen. 31:53). Een particulier persoon was Boaz, die het beloofde huwelijk aan Ruth op dezelfde wijze bevestigde (Ruth 3:13). Een particulier persoon was Obadja, een rechtvaardig en Godvrezend man, die met een eed bevestigt datgene, waarvan hij Elia

wil overtuigen (1 Kon. 18:10). Ik heb dus geen betere regel dan deze, dat wij de eden zodanig matigen, dat ze niet lichtvaardig, noch in 't wilde weg, noch uit boze lust, noch om onbeduidende redenen worden afgelegd; maar dat ze een gerechtvaardigde noodzaak dienen, namelijk wanneer óf Gods eer moet worden gehandhaafd óf de stichting van de broeder moet worden bevorderd. En dat is de bedoeling van het gebod.

Het vierde gebod

Gedenkt de sabbatdag, dat gij die heiligt. Zes dagen zult gij arbeiden en al uw werk doen; maar de zevende dag is de sabbat des Heeren uws Gods; dan zult gij geen werk doen, enz.

Boek II hoofdstuk VIII : 28

Uitleg van de zedenwet.

28. De bedoeling van dit gebod is, dat wij, onze eigen gezindheden en werken afgestorven, de dingen van Gods Koninkrijk bedenken, en dat wij ons tot dat bedenken oefenen door de middelen, die Hij heeft ingesteld. Maar daar het een bijzondere en van de andere geboden onderscheiden overweging heeft, vereist het een weinig andere volgorde van uitlegging. De ouden plegen het een schaduwwachtig gebod te noemen, omdat het de uitwendige onderhouding bevat van de dag, welke onderhouding door Christus' komst met de overige figuren is afgeschaft. En dat is door hen wel naar waarheid gezegd, maar zij roeren de zaak slechts ten halve aan. Daarom moet de uiteenzetting dieper opgehaald worden en drie oorzaken onderscheiden worden, waarop, naar ik meen opgemerkt te hebben, dit gebod berust. Want de hemelse Wetgever heeft door de rust op de zevende dag voor het volk Israëel de geestelijke rust willen afbeelden, door welke de gelovigen van hun eigen werken moeten aflaten, om God in hen te laten werken. Vervolgens heeft hij gewild, dat er een bepaalde dag zou zijn, waarop ze zouden samenkomen om de wet te horen en de ceremoniën te verrichten, of die ze althans in het bijzonder zouden wijden aan de overdenking hunner werken, om door die herdenking zich te oefenen tot vroomheid. In de derde plaats heeft Hij geoordeeld, dat de dienstknechten en hun, die onder de heerschappij van anderen leefden, een dag van de rust zou geschonken worden, op welke ze enige verpozing van hun arbeid zouden hebben.

Boek II hoofdstuk VIII : 29

Uitleg van de zedenwet.

29. Maar door vele getuigenissen van de Schrift wordt ons geleerd, dat die afschaduwing van de geestelijke rust in de sabbat de voornaamste plaats in beslag genomen heeft. Immers aan nagenoeg geen enkel gebod eist de Heere op strenger wijze gehoorzaamheid. Wanneer Hij bij de profeten wil te kennen geven, dat de gehele godsdienst ter neergeworpen is, klaagt Hij, dat zijn sabbatten bezoedeld, geschonden, niet gehouden en niet geheiligd zijn; alsof, wanneer deze

gehoorzaamheid is nagelaten, niets meer overbleef, waarin Hij kon geëerd worden (Num. 15:32) (Ez. 20:12) (Ez. 22:8) (Ez. 23:38) (Jer. 17:21), (Jer. 22) (Jes. 56:2). De onderhouding van de sabbat verheft Hij met uitnemende lofprijzingen; daarom achten de gelovigen, onder andere Godsspraken, de openbaring van de sabbat wonderbaar hoog. Want zo spreken de Levieten bij Nehemia (Neh. 9:14) in een plechtige vergadering: "Gij hebt onze vaders uw heilige sabbat bekend gemaakt, en Gij hebt hun geboden en inzettingen en een wet gegeven door de hand van Mozes." Ge ziet hoe aan de sabbat te midden van alle geboden van de wet een bijzondere waardigheid wordt geschonken. En dat alles strekt tot aanprijzing van de waardigheid van de verborgenheid, die door Mozes en Ezechiël zeer schoon wordt uitgedrukt. Zo leest men in Exodus (Exod. 31:13) (Exod. 35:2): "Gij zult mijn sabbatten onderhouden, want dit is een teken tussen Mij en ulieden, bij uw geslachten, opdat gij weet, dat ik de Heere ben, die u heilig: onderhoudt de sabbat, dewijl hij ulieden heilig is; dat dan de kinderen Israëls de sabbat houden, de sabbat onderhoudende in hun geslachten; hij is tot een eeuwig verbond tussen Mij en de kinderen Israëls en een teken in eeuwigheid." Nog uitvoeriger spreekt Ezechiël (Ez. 20:12), van wiens woorden echter dit de hoofdinhoud is, dat de sabbat is tot een teken, waardoor Israël zou leren, dat God zijn Heiligmaker is. Indien onze heiligmaking bestaat in de doding van onze eigen wil, dan doet zich een zeer geschikte overeenkomst voor tussen het uiterlijk teken en de inwendige zaak zelf. Wij moeten geheel rusten, opdat God in ons werke; wij moeten afstand doen van onze wil, ons hart doen berusten, van alle begeerten des vleses afstand doen. Eindelijk, wij moeten rusten van alle bezigheden van ons eigen verstand, om terwijl we God in ons werkende hebben, in Hem te rusten, zoals ook de apostel leert (Hebr. 3:13) (Hebr. 4:4).

Boek II hoofdstuk VIII : 30

Uitleg van de zedenwet.

30. Die voortdurende rust werd de Joden voorgesteld door de onderhouding van één van de zeven dagen; en opdat die met des te groter eerbied zou gehouden worden, heeft de Heere haar door zijn voorbeeld aangeprezen. Want het is van geen gering belang tot het opwekken van 's mensen ijver, dat hij weet, dat hij er naar streeft zijn Schepper na te volgen. Indien niemand enige verborgen betekenis zoekt in het getal zeven, aangezien dit in de Schrift het getal van de volmaaktheid is, dan kan men zeggen, dat het niet zonder oorzaak gekozen is om de eeuwigdurendheid aan te duiden. Dat wordt ook gesteund door het feit, dat Mozes met de dag, waarop hij verhaalt, dat de Heere gerust heeft van zijn werken, een einde maakt aan de beschrijving van de opeenvolging van de dagen en van de nachten. Ook een andere waarschijnlijke betekenis van het getal kan aangevoerd worden: namelijk deze, dat de Heere te kennen heeft gegeven, dat de sabbat nooit volkomen zal zijn, totdat de laatste dag gekomen zal zijn. Want onze zalige rust op de sabbat beginnen wij hier, in die rust maken wij dagelijks nieuwe vorderingen; maar omdat er nog voortdurende strijd is met het vlees, zal zij niet eerder volkomen zijn dan wanneer het woord van Jesaja (Jes. 66:23) vervuld is over de opeenvolging van de ene nieuwe maan na de andere, en van de ene sabbat na de andere, namelijk wanneer God zal zijn alles in allen (1 Kor. 15:28). Het kan dus schijnen, dat de Heere door de zevende dag voor zijn volk afgetekend heeft de toekomstige volmaaktheid van zijn sabbat op de laatste dag, opdat

het door de voortdurende overdenking van de sabbat zijn gehele leven lang naar deze volmaaktheid zou streven.

Boek II hoofdstuk VIII : 31

Uitleg van de zedenwet.

31. Indien iemand deze beschouwing van dit getal als al te spitsvondig afwijst, dan heb ik er geen bezwaar tegen, dat hij het eenvoudiger aldus opvat: dat de Heere een bepaalde dag verordend heeft, op welke het volk onder de tucht van de wet zich er in zou oefenen om na te denken over de eeuwigdurendheid van de geestelijke rust. Dat Hij daartoe de zevende dag aangewezen heeft, óf omdat Hij voorzag, dat dát genoeg was, óf om het volk, doordat Hij het zijn voorbeeld voor ogen stelde, des te beter aan te zetten of althans te vermanen, dat de sabbat geen andere bedoeling heeft dan de mens aan zijn Schepper gelijkvormig te maken. Want de uitlegging van het getal is van weinig belang, wanneer slechts de verborgenheid, die voornamelijk afgeschilderd wordt, blijft, namelijk het gedurige rusten van onze werken. En tot de beschouwing daarvan riepen de profeten de Joden herhaaldelijk terug, opdat ze niet zouden menen, dat zij door de rust des vleses aan het gebod voldaan hadden. Behalve de reeds genoemde plaatsen leest men als volgt bij Jesaja (Jes. 58:13): "Indien gij uw voet van de sabbat afkeert, van te doen uw lust op mijn heilige dag, en indien gij de sabbat noemt een verlustiging, opdat de Heere geheiligd worde, die te eren is; en indien gij die eert, dat gij uw wegen niet doet, en uw eigen lust niet vindt, noch een woord daarvan spreekt, dan zult gij u verlustigen in de Heere" enz. Maar het is niet te betwijfelen of door de komst van de Heere Christus, is wat hier ceremonieel was, afgeschaft. Want Hij is de Waarheid, door wiens tegenwoordigheid alle figuren verdwijnen; het lichaam, door welks aanschouwing de schaduwen achtergelaten worden. Hij is, zeg ik, de ware vervulling van de sabbat. Door de doop met Hem begraven, zijn wij in de gemeenschap zijns doods ingelijfd, opdat wij, deel hebbende aan zijn opstanding, in nieuwigheid des levens zouden wandelen (Rom. 6:4). Daarom schrijft de apostel elders, dat de sabbat de schaduw geweest is van iets toekomstigs (Col. 2:16, 17), dat het lichaam, dat is het volle wezen van de waarheid, die hij op die plaats goed heeft uitgelegd, van Christus is. Die is niet tevreden met één dag, maar slechts met de ganse loop van ons leven; totdat wij geheel en al, onszelf afgestorven, met Gods leven vervuld worden. Dus moet de bijgelovige onderhouding van de dagen van de Christenen verre zijn.

Boek II hoofdstuk VIII : 32

Uitleg van de zedenwet.

32. Aangezien echter de twee laatste oorzaken niet tot de oude schaduwen gerekend moeten worden, maar voor alle tijden evenzeer passen, heeft, hoewel de sabbat afgeschaft is, toch dit nog een plaats onder ons, dat wij op bepaalde dagen samenkomen om het Woord te horen, om het heilige brood te breken en de openbare gebeden te doen; en verder dat de dienstknechten en handwerkslieden rust van hun arbeid geschonken wordt. Het is buiten twijfel, dat deze beide oorzaken de Heere bij het instellen van de sabbat ter harte gegaan zijn. De eerste wordt ruimschoots betuigd,

alleen reeds door het gebruik van de Joden. De tweede heeft Mozes aangegeven in Deuteronomium (Deut. 5:14), met deze woorden: "Opdat uw dienstknecht en uw dienstmaagd ruste, gelijk als gij: want gij zult gedenken, dat gij een dienstknecht in Egypteland geweest zijt." Evenzo in Exodus (Exod. 23:12): "Opdat uw os en uw ezel ruste en dat de zoon uwer dienstmaagd adem scheppet." Wie zou ontkennen dat beide voor ons evenzeer past als voor de Joden? De kerkelijke samenkomsten worden ons door Gods Woord bevolen en hun noodzakelijkheid is door de ervaring des levens genoeg bekend. Als zij niet vastgesteld waren en niet hun bepaalde dagen hadden, hoe zouden ze dan gehouden kunnen worden? Alle dingen moeten passend en met orde geschieden onder ons, zoals de apostel zegt (1 Kor. 14:40). Nu is het er zover vandaan, dat hetgeen passend en ordelijk is, zonder die regering en regeling zou kunnen behouden blijven, dat een volkomen zekere verwarring en verwoesting de kerk boven het hoofd hangt, als die regeling zou worden weggenomen. En indien wij dezelfde behoefte hebben, tot welke vervulling de Heere voor de Joden de sabbat had ingesteld, bewere niemand, dat de sabbat op ons geen betrekking heeft. Want onze zeer voorzienige en goedertieren Vader heeft voor onze behoefte, evenzeer als voor die van de Joden willen zorgen. Waarom komen wij niet liever dagelijks samen, zult gij zeggen, opdat zo de onderscheiding van de dagen weggenomen worde? Och of dat ons gegeven werd; en voorzeker de geestelijke wijsheid was waardig, dat dagelijks voor haar een deeltje van de tijd werd afgenomen. Maar indien van de zwakheid van velen niet verkregen kan worden, dat dagelijkse bijeenkomsten gehouden worden, en de liefde niet toestaat meer van hen te eisen, waarom zouden wij dan niet gehoorzamen aan de regeling, die, naar we zien, ons door Gods wil is opgelegd?

Boek II hoofdstuk VIII : 33

Uitleg van de zedenwet.

33. Nu zie ik mij genoopt iets uitvoeriger te worden, omdat tegenwoordig sommige onrustige geesten opschudding teweeg brengen van wege de dag des Heeren. Zij klagen, dat het Christenvolk in het Jodendom wordt gehouden, omdat het enige waarneming van de dagen blijft houden. Ik echter antwoord, dat die dagen door ons waargenomen worden los van het Jodendom; want in dit stuk verschillen wij zeer veel van de Joden. Want wij vieren de dag niet met pijnlijke nauwgezetheid als een ceremonie, waardoor we menen, dat een geestelijke verborgenheid wordt afgebeeld, maar wij nemen hem aan als een middel, dat noodzakelijk is om de orde in de kerk te bewaren. Maar, zo zeggen ze, Paulus leert (Col. 2:16), dat de Christenen niet geoordeeld moeten worden in de onderhouding van de sabbat; omdat hij de schaduw is van een toekomstige zaak. Daarom vreest hij, dat hij onder de Galaten tevergeefs gearbeid heeft, omdat zij de dagen nog onderhielden (Gal. 4:10, 11). En in de brief aan de Romeinen (Rom. 14:5) beweert hij, dat het bijgelovig is, wanneer men onderscheid maakt tussen de ene en de andere dag. Maar wie, behalve die dwaze mensen, ziet niet van welke onderhouding de apostel spreekt? Want zij hadden niet het oog op die regering- en kerkelijke orde, maar daar zij die als de schaduw van geestelijke dingen behielden, verduisterden zij evenzeer de heerlijkheid van Christus en het licht des evangelies. Van de werken hunner handen rustten zij niet daarom, omdat die hen afhielden van de heilige bezigheden en overdenkingen; maar ze deden dat door zekere godsdienstige overwegingen, omdat ze droomden, dat ze door te rusten oudtijds bevolen verborgenheden herdachten. Tegen deze verkeerde

onderscheiding van de dagen, zeg ik, gaat de apostel in, niet tegen de wettige keuze, die de vrede van de Christelijke gemeente dient. Want in de door hem opgerichte kerken werd de sabbat tot dit gebruik gehouden. Want die dag verordent hij voor de Korinthiërs (1 Kor. 16:2), om hun giften te verzamelen tot verlichting van de broeders te Jeruzalem. Als men bevreesd is voor bijgeloof dan lag er meer gevaar in de rustdagen van de Joden, dan in de zondagen, die de Christenen nu houden. Want omdat het nuttig was tot het omverwerpen van het bijgeloof; is de godsdienstige dag van de Joden opgeheven, en omdat het nodig was tot behoud van de betamelijkheid, orde en vrede in de kerk, is de andere dag tot gebruik bestemd.

Boek II hoofdstuk VIII : 33

Uitleg van de zedenwet.

33. Nu zie ik mij genoopt iets uitvoeriger te worden, omdat tegenwoordig sommige onrustige geesten opschudding teweeg brengen van wege de dag des Heeren. Zij klagen, dat het Christenvolk in het Jodendom wordt gehouden, omdat het enige waarneming van de dagen blijft houden. Ik echter antwoord, dat die dagen door ons waargenomen worden los van het Jodendom; want in dit stuk verschillen wij zeer veel van de Joden. Want wij vieren de dag niet met pijnlijke nauwgezetheid als een ceremonie, waardoor we menen, dat een geestelijke verborgenheid wordt afgebeeld, maar wij nemen hem aan als een middel, dat noodzakelijk is om de orde in de kerk te bewaren. Maar, zo zeggen ze, Paulus leert (Col. 2:16), dat de Christenen niet geoordeeld moeten worden in de onderhouding van de sabbat; omdat hij de schaduw is van een toekomstige zaak. Daarom vreest hij, dat hij onder de Galaten tevergeefs gearbeid heeft, omdat zij de dagen nog onderhielden (Gal. 4:10, 11). En in de brief aan de Romeinen (Rom. 14:5) beweert hij, dat het bijgelovig is, wanneer men onderscheid maakt tussen de ene en de andere dag. Maar wie, behalve die dwaze mensen, ziet niet van welke onderhouding de apostel spreekt? Want zij hadden niet het oog op die regerings en kerkelijke orde, maar daar zij die als de schaduw van geestelijke dingen behielden, verduisterden zij evenzeer de heerlijkheid van Christus en het licht des evangelies. Van de werken hunner handen rustten zij niet daarom, omdat die hen afhielden van de heilige bezigheden en overdenkingen; maar ze deden dat door zekere godsdienstige overwegingen, omdat ze droomden, dat ze door te rusten oudtijds bevolen verborgenheden herdachten. Tegen deze verkeerde onderscheiding van de dagen, zeg ik, gaat de apostel in, niet tegen de wettige keuze, die de vrede van de Christelijke gemeente dient. Want in de door hem opgerichte kerken werd de sabbat tot dit gebruik gehouden. Want die dag verordent hij voor de Korinthiërs (1 Kor. 16:2), om hun giften te verzamelen tot verlichting van de broeders te Jeruzalem. Als men bevreesd is voor bijgeloof dan lag er meer gevaar in de rustdagen van de Joden, dan in de zondagen, die de Christenen nu houden. Want omdat het nuttig was tot het omverwerpen van het bijgeloof; is de godsdienstige dag van de Joden opgeheven, en omdat het nodig was tot behoud van de betamelijkheid, orde en vrede in de kerk, is de andere dag tot gebruik bestemd.

Boek II hoofdstuk VIII : 34

Uitleg van de zedenwet.

34. Trouwens niet zonder oordeel des onderscheids hebben de ouden de dag, die wij de dag des Heeren noemen, in de plaats van de sabbat gesteld. Want daar het einde en de vervulling van die ware rust, waarvan de oude sabbat een afschaduwing was, gelegen is in de opstanding des Heeren, worden de Christenen juist op die dag, die aan de schaduwen een einde gemaakt heeft, vermaand, dat zij niet in schaduwachtige ceremoniën moeten blijven hangen. En toch hang ik niet zo aan dat getal van zeven, dat ik de Kerk zou willen binden aan het houden daarvan. Immers ik zal de kerken niet veroordelen, die andere dagen bestemd willen houden voor hun samenkomsten, mits zij zich slechts onthouden van bijgeloof. En dat zal gebeuren, wanneer ze gewijd worden alleen aan de onderhouding der tucht en der wel ingerichte orde. De hoofdinhoud is: zoals de Joden de waarheid geleerd werd onder een beeld, zo wordt ze ons zonder schaduwen aangeprezen: ten eerste, dat wij ons gehele leven lang een voortdurende rust van onze werken beoefenen, opdat de Heere daardoor in ons door zijn Geest werke; vervolgens dat een ieder afzonderlijk, zo dikwijls als hij tijd heeft, zich naarstig oefene in een vrome erkenning van de werken Gods; en ook, dat wij allen tezamen onderhouden de wettelijke orde der kerk, die ingesteld is tot het horen des Woords, de bediening der sacramenten, en het houden der openbare gebeden; in de derde plaats dat wij hen, die ons ondergeschikt zijn, niet onmenselijk met werk overladen. Zo verdwijnen de beuzelpraatjes der valse profeten, die in de vorige eeuwen het volk gedrenkt hebben met de Joodse opvatting 1), terwijl ze niet anders aanbrachten dan dat afgeschafte, wat in dit gebod ceremonieel was (dat noemen zij in hun taal de waardering van de zevende dag), maar dat blijft, wat tot de zeden behoort, namelijk de onderhouding van een dag in de week. En toch is dit niet anders dan tot krenking der Joden de dag veranderen, en dezelfde heiligheid van de dag in de geest houden; immers dan blijft ook voor ons nog dezelfde betekenis der verborgenheid in de dagen, die bij de Joden bestond. En wij zien voorzeker, wat zij met zulk een leer bereikt hebben. Want zij, die hun instellingen aanhangen, overtreffen de Joden driewerf in grove en vleeselijke bijgelovigheid aangaande de sabbat, zodat evenzeer op hen van toepassing zijn de berispingen, die men leest bij Jesaja (Jes. 1:13) als op hen, die de profeet in zijn eigen tijd bestrafte. Verder moet vooral deze algemene leer vastgehouden worden, dat, opdat de godsdienst onder ons niet in verval gerake of verslappe, de heilige bijeenkomsten ijverig moeten waargenomen worden en men de uiterlijke hulpmiddelen, die van belang zijn tot het bevorderen van de dienst van God, moet verzorgen.

1) Zie over deze vrijheid Socrat. hist. trip. IX, 38

Boek II hoofdstuk VIII : 35

Uitleg van de zedenwet.

35. De bedoeling van dit gebod is, dat, aangezien de Heere God de onderhouding van zijn verordening ter harte gaat, de trappen van de verhevenheid, die door Hem geordineerd zijn, door ons niet geschonden mogen worden. De hoofdinhoud zal dus zijn, dat wij opzien tot hen, die de Heere boven ons gesteld heeft en hen bejegenen met eer en gehoorzaamheid en dankbaarheid. En daaruit volgt het verbod, dat wij geen afbreuk mogen doen aan hun waardigheid, hetzij door verachting, of door weerspanningheid, of door ondankbaarheid. Want zo breed strekt het woord eer in de Schrift zich uit. Zoals, wanneer de apostel zegt (1 Tim. 5:17), dat de ouderlingen, die wel regeren, dubbele eer waardig zijn, hij daaronder niet alleen verstaat, dat men hun eerbied schuldig is, maar ook de vergelding, die hun dienst verdient. Maar aangezien

dit gebod aangaande de onderwerping ten zeerste strijdt met de verdorvenheid van de menselijke aard (die, daar hij gezwollen is door de begeerte naar hoogheid, zich moeilijk laat onderwerpen), is die verhouding van meerdere tot mindere, die van nature het meest beminnenswaard en het minst haatverwekkend is, tot een voorbeeld gesteld, omdat ze onze gemoederen gemakkelijker kon verzachten en tot de gewoonte van onderworpen te zijn kon buigen. Dus aanvangende bij de onderworpenheid, die het gemakkelijkst te dragen is, gewent de Heere ons langzamerhand aan alle wettelijke onderworpenheid, aangezien de reden van alle dezelfde is. Want hun, aan wie Hij een hogere plaats heeft toegekend, geeft Hij deel aan zijn naam, voorzover het tot bescherming van die hoogheid nodig is. Op Hem alleen passen de namen van Vader, God en Heere zozeer, dat, zo dikwijls als wij een van die horen, ons gemoed door het besef van die majesteit behoort getroffen te worden. Hen dus, die Hij die namen deelachtig maakt, verlicht Hij met een sprank van zijn schittering, opdat zij, een ieder naarmate van zijn plaats, geëerd mogen zijn. Zo is het passend, dat wij in hem die onze vader is, iets Goddelijks zien; want hij draagt die Goddelijke titel niet zonder oorzaak. Wie een vorst is, of een heer, heeft enige gemeenschap van eer met God.

Boek II hoofdstuk VIII : 36

Uitleg van de zedenwet.

36. Daarom moet het niet twijfelachtig zijn, of God stelt hier een algemene regel: namelijk dat wij een ieder, van wie we weten, dat hij door Gods ordinantie boven ons gesteld is, met eerbied gehoorzaamheid, en dankbaarheid bejegenen en hem alle mogelijke diensten bewijzen. En het doet er niet toe of zij waardig of onwaardig zijn, dat hun die eer bewezen wordt, want hoe ze ook zijn, toch hebben ze niet zonder Gods voorzienigheid deze plaats verkregen, ter wille van welke de Wetgever zelf gewild heeft, dat ze geëerd worden. Met name echter heeft Hij een gebod gegeven aangaande de eerbied jegens de ouders, die ons in dit leven voortgebracht hebben; tot welke eerbied de natuur zelf ons enigszins moet onderrichten. Want het zijn monsters geen mensen, die de vaderlijke macht door smaad of hardnekkigheid verzwakken. Daarom beveelt de Heere allen, die hun ouders ongehoorzaam zijn, te doden, daar ze onwaardig zijn het licht te aanschouwen, omdat ze niet hen erkennen, door wier toedoen zij tot dat licht gekomen zijn. En uit verscheidene aanhangselen van de wet blijkt, dat waar is wat we aangetekend hebben, namelijk dat de eer, waarover zij hier spreekt, uit drie delen bestaat: eerbied, gehoorzaamheid en dankbaarheid. Het eerste deel bevestigt de Heere, wanneer Hij beveelt te doden (Exod. 21:17) (Lev. 20:9) (Spr. 20:20) wie zijn vader of moeder gevloekt heeft; want daar bestraft Hij de verachting en de smaad. Het tweede, wanneer Hij tegen ongehoorzamen en opstandigen de straf des doods uitvaardigt (Deut. 21:18). op het derde deel slaat wat Christus zegt (Matth. 15:4), dat het naar Gods gebod is om zijn ouders wel te doen. En telkens als Paulus van het gebod melding maakt, legt hij het zo uit, dat daarin gehoorzaamd geëist wordt (Ef. 6:1) (Col. 3:20).

Boek II hoofdstuk VIII : 37

Uitleg van de zedenwet.

37. Bij wijze van aanprijzing wordt een belofte toegevoegd, die ons er te meer opmerkzaam op maakt, hoe welbehaaglijk de onderdanigheid, die ons hier bevolen wordt, aan God is. Want Paulus maakt van die prikkel gebruik om onze slapheid aan te sporen, wanneer hij zegt, dat dit het eerste gebod is met een belofte. Want de belofte die in de eerste tafel voorafging, was niet een bijzondere en voor één gebod geldende belofte, maar strekte zich uit over de ganse wet. Verder moet deze belofte beschouwd worden als volgt: De Heere sprak in het bijzonder tot de Israëlieten over het land, dat Hij hun ter erfenis beloofd had. Indien dus het bezit van het land het pand was van de Goddelijke goedertierenheid, dan moeten we ons er niet over verwonderen, als de Heere zijn genade wilde betuigen door het schenken van een lang leven, waardoor het geschiedde, dat men lange tijd de vruchten plukte van zijn weldadigheid. De betekenis is dus: eer uw vader en uw moeder, opdat gij gedurende een lange levenstijd de vruchten moogt genieten van het bezit van het land, welk bezit u tot een getuigenis zal zijn van mijn genade. Maar, omdat de gehele aarde voor de gelovigen gezegend is, rekenen wij terecht het tegenwoordige leven onder de zegeningen Gods. En daarom heeft deze belofte evenzo betrekking op ons, in zoverre, dat de langdurigheid van dit leven voor ons het bewijs is van Gods goedertierenheid. Want dit lange leven wordt ons niet beloofd, of was de Joden niet beloofd, alsof de gelukzaligheid daarin gelegen was, maar omdat het voor de vromen een teken pleegt te zijn van Gods goedertierenheid. Daarom, indien het gebeurt, dat een kind, dat zijn ouders gehoorzaam is, vóór de rijpe leeftijd uit het leven weggerukt wordt (wat men niet zelden ziet gebeuren) dan volhardt de Heere niet minder in de vervulling zijner belofte, dan wanneer Hij honderd bunders land gaf aan iemand, aan wie Hij slechts één bunder beloofd had. Het is al hierin gelegen, dat wij overwegen, dat een lang leven in zoverre beloofd wordt, als het een zegening Gods is; dat het echter een zegening is in zoverre als het een bewijs is van Gods genade, die Hij door de dood oneindig veel overvloediger en vaster zijn dienstknechten betuigt en metterdaad betoont.

Boek II hoofdstuk VIII : 38

Uitleg van de zedenwet.

38. Bovendien, wanneer de Heere de zegening van dit leven belooft aan de kinderen, die hun ouders eren met de passende gehoorzaamheid dan geeft Hij tegelijkertijd te kennen, dat allen, die zich niet willen voegen en ongehoorzaam zijn, de zekerste vloek boven het hoofd hangt, en opdat de voldoening daarvan niet uitblijve, verkondigt Hij door zijn wet, dat zij aan het oordeel des doods onderworpen zijn en Hij beveelt dat de straf aan hen voltrokken wordt. Indien zij het oordeel ontvluchten, volvoert Hij zelf de straf op een of andere wijze. Want wij zien, hoevelen van dit soort van mensen in gevechten of in twisterijen vallen, en hoe anderen op ongewone wijzen gestraft worden; bijna allen zijn tot bewijs, dat dit geen ijdele bedreiging is. En indien sommigen tot in hoge ouderdom ontkomen, is het er, omdat ze in dit leven, verstoken

van Gods zegen, niet anders dan ellendig hun dagen voortslepen en tot groter straffen in de toekomst bewaard worden, verre vandaan, dat ze deelgenoten worden van de zegening, die aan vrome kinderen beloofd is. Maar ook dit moet terloops opgemerkt worden, dat we het bevel krijgen hun slechts in de Heere te gehoorzamen (Ef. 6:1), en dat is ook duidelijk uit het vroeger gelegde fundament; want zij staan boven ons op die plaats, tot welke de Heere hen verheven heeft, doordat Hij een deel van zijn eer aan hen heeft toegekend. Dus moet de onderworpenheid, die hun betoond wordt, een trap zijn om op te zien tot die hoogste Vader. Daarom moeten zij, wanneer zij ons aanzetten tot overtreding van de wet, met recht door ons niet als ouders beschouwd worden, maar als vreemden, die ons trachten af te brengen van de gehoorzaamheid aan de ware Vader. Dit moet ook onze houding zijn tegenover vorsten, Heeren, en alle meerderen in het algemeen. Want het is onwaardig en ongerijmd, dat hun hoge staat, die van Gods hoogheid afhangt en ons tot haar moet leiden, zou dienen om die hoogheid Gods neder te drukken.

Het zesde gebod.

Gij zult niet doodslaan.

Boek II hoofdstuk VIII : 39

Uitleg van de zedenwet.

39. De bedoeling van dit gebod is, dat, aangezien de Heere het geslacht van de mensen door een zekere eenheid verbonden heeft, aan een ieder aller ongedeedheid ter harte moet gaan. In hoofdzaak wordt ons dus elke geweldpleging en onrechtvaardige bejegening, en in het algemeen iedere schade toebrenging, waardoor het lichaam van onze naaste zou kunnen gekrenkt worden, verboden. En daarom krijgen wij het bevel om, wanneer wij in staat zijn de bescherming van het leven van onze naasten te bevorderen, dat getrouw te doen en te zorgen voor wat dienstig is tot hun gerustheid, tot het afweren van schade de wacht te houden en als ze in enig gevaar zijn, de behulpzame hand te bieden. Als gij bedenkt, dat God, de Wetgever zo spreekt, bedenk dan tevens, dat Hij door deze regel uw ziel wil besturen. Want het zou belachelijk zijn, dat Hij, die de gedachten des harten aanschouwt en zich daarmee vooral bezig houdt, tot de ware gerechtigheid slechts het lichaam zou onderwijzen. Dus wordt ook de doodslag des harten door deze wet verboden, en de inwendige neiging bevolen om het leven van de broeder te bewaren. De hand brengt wel de doodslag voort, maar het hart neemt hem in zich op, wanneer het door toorn en haat besmet wordt. Let eens op, of gij op uw broeder toornig kunt zijn zonder te branden van lust om hem schade toe te brengen. Als gij zonder dat niet toornig kunt zijn, dan kunt ge zonder dat ook niet haten; want de haat is niets anders dan verouderde toorn. Ook al ontveinst gij het u, en tracht gij u met ijdele uitvluchten te verontschuldigen: waar toorn of haat is, daar is neiging tot kwaaddoen. Indien gij doorgaat met u te verzetten, dan is reeds door de mond des Geestes uitgesproken, dat een doodslager is hij, die zijn broeder in zijn hart haat (1 Joh. 3:15); door de mond des Heeren Christus is uitgesproken, dat strafbaar is door het gericht, die op zijn broeder toornig is, dat strafbaar is door de raad, die zegt: raka, en dat strafbaar is door het helse vuur, die zegt: gij dwaas. (Matth. 5:22).

Boek II hoofdstuk VIII : 40

Uitleg van de zedenwet.

40. De Schrift wijst een dubbele grond van billijkheid aan, waarop dit gebod berust: ten eerste omdat de mens Gods beeld is, ten andere omdat hij ons vlees is. Daarom moeten wij hem voor onschendbaar houden, als wij Gods beeld niet willen schenden; en willen wij niet alle gevoel van menselijkheid uitschudden, dan moeten wij hem koesteren als ons eigen vlees. De vermaning, die wij kunnen ontleen aan de verlossing en de genade van Christus, zal elders behandeld worden. De Heere heeft gewild, dat twee dingen van nature in de mens worden waargenomen die ons zouden brengen tot zijn behoud: namelijk, dat wij zijn beeld, dat in hem gedrukt is, zouden eerbiedigen en ons vlees zouden omhelzen. Dus is hij, die zich onthouden heeft van bloedvergieten, nog niet ontkomen aan de beschuldiging van doodslag. Indien gij iets metterdaad bedrijft, of op touw zet, indien gij iets wenst of beraamt, dat tegen het welzijn van de ander strijdt, dan zijt gij schuldig aan doodslag. En aan de andere kant, wanneer gij niet uw best doet dat welzijn naar vermogen en gelegenheid te beschermen, dan overtreedt gij ook door die onmenselijkheid de wet. Indien er zo gezorgd wordt voor de ongedeerdheid des lichaams, laat ons hieruit dan opmaken, hoeveel ijver en inspanning men verschuldigd is voor het welzijn van de ziel, die voor God het lichaam oneindig ver te boven gaat.

Het zevende gebod.

Gij zult niet echtbreken.

Boek II hoofdstuk VIII : 41

Uitleg van de zedenwet.

41. De bedoeling is, dat, omdat God de kuisheid en de reinheid liefheeft, wij alle onreinheid ver van ons moeten doen. De hoofdinhoud zal dus zijn, dat wij ons met geen vuilheid of wellustige onmatigheid des vleses mogen bezoedelen. En daaraan beantwoordt het bevestigende gebod, dat wij alle delen van ons leven kuis en ingetogen moeten besturen. Met name echter verbiedt Hij de hoerij, waar alle lust op aan stuurt: opdat de vuilheid daarvan (die grover en tastbaarder is, omdat ze ook het lichaam besmet) ons zou leiden tot de verfoeiing van elke wellust. Aangezien de mens geschapen is onder deze wet, dat hij niet een eenzaam leven zou leiden, maar een hem toegevoegde hulp zou gebruiken en hij vervolgens ten gevolge van de vloek van de zonde nog meer aan deze noodzakelijkheid onderworpen is, heeft de Heere ons, voorzover genoeg was in dit op zicht geholpen, doordat Hij het huwelijk ingesteld heeft, waar van hij de gemeenschap, die door zijn gezag is aangegaan, ook door zijn zegen geheiligd heeft. En daar uit blijkt, dat elke andere gemeenschap buiten het huwelijk voor Hem vervloekt is, en dat de huwelijksgemeenschap zelf tot een geneesmiddel tegen de noodzakelijkheid is geordineerd, opdat wij ons niet in ongebreidelde wellust zouden storten. Laat ons dus onszelf niet misleiden, dewijl we horen, dat de man zich buiten het huwelijk niet met de vrouw kan verenigen zonder zich Gods vloek op de hals te halen.

Boek II hoofdstuk VIII : 42

Uitleg van de zedenwet.

42. Daar wij dan vanwege de toestand van de natuur en de na de val ontstoken lust de gemeenschap van de vrouw dubbel nodig hebben, behalve zij, die God door een bijzondere genade daarvan uitgezonderd heeft, moet een ieder zien, wat hem gegeven is. De maagdelijke kuisheid is, ik erken het, een niet te minachten deugd; maar aangezien zij sommigen ontzegd is en anderen slechts voor een tijd toegestaan, moeten zij, die door gebrek aan zelfbeheersing gekweld worden en in de strijd niet de overhand kunnen behouden, zich begeven tot de steun, die het huwelijk biedt, om zo naar de graad hunner roeping de kuisheid te dienen. Want indien zij, die dit woord niet vatten, niet door het voorgestelde en geoorloofde middel hun onmatigheid te hulp komen, strijden zij met God en weerstaan zijn ordinantie. En nu moet niemand mij tegenwerpen (wat tegenwoordig velen doen), dat hij met Gods hulp alles vermag. Want Gods hulp staat alleen hun terzijde, die in zijn wegen wandelen, dat is in zijn roeping, aan welke allen zich onttrekken, die met voorbijgang van Gods hulpmiddelen hun noden trachten te overwinnen en te boven te komen door ijdele lichtvaardigheid. De Heere verzekert (Matth. 19:12), dat de onthouding een bijzondere gave Gods is en behoort tot die soort van gaven, die niet zonder onderscheid en ook niet in 't algemeen aan het lichaam van de kerk geschonken worden, maar aan weinige leden. Want Hij spreekt in de eerste plaats van een soort van mensen, die zichzelf gesneden hebben om het Koninkrijk van de hemelen, dat is, opdat het hun met minder gebondenheid en meer vrijheid mogelijk zou zijn zich te wijden aan de zaken van het hemelse Koninkrijk. Maar opdat niemand mene, dat zulk een snijding in des mensen macht gelegen is, had Hij een weinig te voren aangetoond, dat niet allen daartoe in staat zijn, maar alleen zij, aan wie het bijzonder uit de hemel gegeven is. En daarop besluit Hij dan: "Die dit vatten kan, die vatte het." Paulus bevestigt het nog duidelijker, wanneer hij schrijft (1 Kor. 7:7), dat een iegelijk zijn eigen gave van God heeft, de een wel aldus, maar de ander zo.

Boek II hoofdstuk VIII : 43

Uitleg van de zedenwet.

43. Aangezien wij dus door een openlijke betuiging vermaand worden, dat het niet in ieders macht ligt in de ongehuwde staat de kuisheid te bewaren, ook al streeft hij nog zozeer met ijver en inspanning hiernaar, en dat het een bijzondere genade is, die de Heere slechts aan bepaalde mensen schenkt, om hen te hebben als dienaren, die des te geschikter zijn tot zijn werk: verzetten wij ons dan niet tegen God en de door Hem ingestelde natuur, als wij de manier van ons leven niet doen aansluiten bij de maat van ons vermogen? De Heere verbiedt ons hier de hoererie; dus eist Hij van ons reinheid en kuisheid. En er is één middel om die te bewaren, namelijk, dat ieder zichzelf afmeet met zijn eigen maat. Niemand verachte lichtvaardig het huwelijk als een zaak, die voor hem onnuttig of overtollig is; niemand begere de ongehuwde staat anders, dan wanneer hij een huisvrouw kan ontberen. En daarbij moet hij ook niet zorgen voor de rust of het gemak des vleses, maar slechts daarvoor, dat hij, vrij van deze band, des

te vaardiger en meer bereid moge zijn tot alle plichten van de vroomheid. En aangezien velen deze weldaad slechts voor een tijd geschonken wordt, moet een ieder zich zolang van het huwelijk onthouden, als hij geschikt is de ongehuwde staat te bewaren. Indien hem de krachten ontbreken om zijn lust te bedwingen, dan moet hij begrijpen, dat hem de noodzaak van een huwelijk door de Heere opgelegd is. Dat toont de apostel aan, wanneer hij gebiedt (1 Kor. 7:2), (1 Kor. 7:9), dat om de hoerij te vermijden een ieder man zijn eigen vrouw zal hebben en een iedere vrouw haar eigen man. Evenzo, dat wie zich niet kan onthouden, moet huwen in de Heere. In de eerste plaats heeft hij daarmee te kennen, dat het grootste deel van de mensen onderworpen is aan het gebrek van zich niet te kunnen onthouden; vervolgens zondert hij van hen, die daaraan onderworpen zijn, niemand uit, wie hij niet beveelt zijn toevlucht te nemen tot dat enige middel, om de onkuisheid tegen te gaan. Indien dus zij, die de onthouding niet hebben, nalaten op die manier hun zwakheid te genezen, zondigen zij daarin, dat zij dit gebod van de apostel niet gehoorzamen. En laat hem, die geen vrouw aanraakt, zich niet vleien, alsof hij niet van onkuisheid beschuldigd zou kunnen worden, wanneer inmiddels zijn gemoed inwendig brandt van lust. Want Paulus omschrijft de kuisheid als een reinheid van de ziel verbonden met zuiverheid des lichaams. De ongetrouwde vrouw, zo zegt hij (1 Kor. 7:34) bekommert zich met de dingen des Heeren opdat zij heilig zij, beide aan lichaam en aan geest. Wanneer hij dus het bovenvermelde gebod met een reden bevestigt, zegt hij niet slechts, dat het beter is een vrouw te trouwen, dan zich door de gemeenschap met een hoer te bezoedelen; maar hij zegt ook, dat het beter is te trouwen dan te branden.

Boek II hoofdstuk VIII : 44

Uitleg van de zedenwet.

44. Verder, indien de echtgenoten weten, dat hun gemeenschap door de Heere gezegend is, worden ze daardoor vermaand, dat ze niet door onmatige en ongebonden lust bezoedeld mag worden. Want ook al omhult de eerbaarheid van het huwelijk de schande van de ongebondenheid, zo mag ze daarom nog niet een prikkel daartoe zijn. Daarom moeten de echtgenoten het er voor houden, dat niet alles hun geoorloofd is, maar een ieder man bezitte zijn vrouw in matigheid en iedere vrouw haar man, zo levend, dat zij niets bedrijven, dat de eerbaarheid en gematigdheid van het huwelijk onwaardig is. Want zo moet het in de Heere gesloten huwelijk tot matigheid en zedigheid geleid worden en niet overstromen tot de uiterste buitensporigheid. Deze uitgelatenheid heeft Ambrosius 1) met een zware, maar volkomen juiste uitdrukking gekenmerkt, toen hij hem, die in het gebruik van het huwelijk zich niet bekommert om schaamte of eerbaarheid, de overspeler van zijn vrouw noemde. Laat ons ten slotte overwegen, wie deze Wetgever is, die de hoerij veroordeelt, namelijk Hij, die, daar Hij ons geheel moet bezitten, volgens zijn recht de ongeschondenheid van ziel, geest en lichaam eist. Wanneer Hij dus verbiedt te hoereren, verbiedt Hij tevens de kuisheid van een ander te belagen door dartele lichaamsversiering en onreine gebaren en onzuivere gesprekken. Want wat Archelaus zeide tot een jongeling, die verwijfd en buitenmate lichtzinnig gekleed ging, dat het er niet toe deed in welk opzicht hij een wellusteling was, is niet ongegrond, wanneer wij letten op God, die alle onreinheid verfoeit, in welk deel van de ziel of van ons lichaam die zich ook openbaart. En opdat dat niet twijfelachtig zij, moet ge bedenken, dat hier de kuisheid door God aangeprezen wordt. Indien de Heere kuisheid van ons eist, veroordeelt Hij alles wat

daartegen ingaat. Daarom, wanneer ge streeft naar gehoorzaamheid, moet uw hart niet inwendig branden van slechte begeerte, en uw ogen niet zich te buiten gaan tot verdorven aandoeningen, en uw lichaam niet opgesmukt worden tot hoererij, en uw tong niet door onreine woorden de geest tot dergelijke gedachten verlokken en uw keel ze niet door gulzigheid aanvuren. Want al dergelijke fouten zijn als het ware vlekken, waardoor de zuiverheid van de kuisheid bezoedeld wordt.

1} De philos. geciteerd bij Aug. contra Iulian. II, 7.

Het achtste gebod.

Gij zult niet stelen.

Boek II hoofdstuk VIII : 45

Uitleg van de zedenwet.

45. De bedoeling van dit gebod is, dat een ieder het zijne gegeven worde, aangezien de onrechtvaardigheid Gode een verfoeiing is. De hoofdinhoud zal dus zijn, dat ons verboden wordt te pogen eens anders goederen te bemachtigen en dat ons daarom geboden wordt, aan een ieder trouwe dienst te bewijzen tot het bewaren van zijn goederen. Want men moet dit bedenken, dat aan een ieder te beurt gevallen is, wat hij bezit, niet door een toevallig lot, maar door de uitdeling van de opperste Heer van alle dingen; dat men dus niemands goed door kwade listigheden kan in beslag nemen, zonder dat men zonde bedrijft tegenover de uitdeling Gods. Er zijn echter zeer vele soorten van diefstallen. De ene bestaat in geweldpleging, wanneer men de goederen van een ander rooft door een of andere macht en rovende brutaliteit. Een andere in kwaadwillig bedrog, wanneer zij op bedrieglijke wijze worden weggenomen. Een derde in bedekte listigheid, wanneer ze onder de schijn van recht worden ontfutseld. Een andere in vleierij, als ze onder voorwendsel van schenking worden afgetroggeld. Maar om niet te lang te blijven staan bij het opsommen van de soorten, moeten wij weten, dat alle kunstgrepen, waardoor de bezittingen en het geld van onze naasten naar ons worden overgebracht, wanneer die van de zuiverheid van de liefde afwijken tot de begeerte om te bedriegen of op enige wijze schade toe te brengen, voor diefstal gehouden moeten worden. Ook al handhaven ze zich voor de wereldlijke rechtbank, voor God worden ze toch niet voor iets anders gehouden. Immers Hij ziet die lange verstrikkingen waarin een sluw mens een eenvoudiger geest begint te verwarren, totdat hij hem eindelijk in zijn fuik sleept; Hij ziet de harde en onmenselijke wetten, waarmee de machtige de arme drukt en neerwerpt; Hij ziet de verlokkingen, waarmee de slimme de onbehoedzame als met een vishaak verschalkt: altemaal dingen, die voor het menselijk oordeel verborgen zijn en niet bij het onderzoek in aanmerking komen. En dit onrecht heeft niet alleen plaats in geld, of in koopwaar, of in landerijen, maar in het recht op iedere zaak. Want wij onthouden onze naasten hun goed, wanneer wij hun de diensten weigeren, waartoe wij jegens hen verplicht zijn. Wanneer een lui administrateur of rentmeester het goed van zijn heer verteert en zich niet inspant om te zorgen voor het vermogen; wanneer hij het hem toevertrouwde vermogen onrechtmatig verkwist of in overdaad verspilt; wanneer een knecht zijn leermeester bespot, wanneer hij zijn geheimen openbaar maakt, wanneer hij op enige wijze zijn leven zowel als zijn goed verraadt; wanneer aan de andere kant de heer zijn personeel wreed kwelt: dan wordt hij door God schuldig geacht aan diefstal. Want hij, die niet

volvoert, wat hij krachtens het ambt zijner roeping aan anderen verschuldigd is, houdt het goed van een ander achter en neemt dat in beslag.

Boek II hoofdstuk VIII : 46

Uitleg van de zedenwet.

46. Wij zullen dus naar behoren aan het gebod gehoorzamen, wanneer wij, met ons lot tevreden, geen andere winst pogen te behalen dan die betamelijk en rechtmatig is; wanneer wij niet met onrecht begeren rijk te worden en onze naaste niet van zijn vermogen zoeken te beroven, opdat het onze daardoor aangroeie; wanneer wij niet er naar streven om wrede rijkdommen, die uit het bloed van anderen geperst zijn, op te stapelen; wanneer wij niet onmatig van alle kanten, door recht en onrecht, bezittingen samenschrapen om daardoor onze hebzucht te vervullen of onze lust tot verkwisting te bevredigen. Maar daarentegen moet het ons voortdurend doel zijn allen zoveel mogelijk met raad en daad getrouw te helpen bij het bewaren van het hunne; en indien wij te doen hebben met trouwelozen en bedriegers, dan moeten we liever bereid zijn van het onze iets af te staan, dan dat we met hen strijden. En dat niet alleen: maar de nood van hen, die wij gedrukt zien door moeilijke omstandigheden, moeten wij met hen delen en door onze overvloed hun gebrek verlichten. Tenslotte moet ieder nagaan, in hoeverre hij door plicht aan een ander verbonden is en te goeder trouw betaalt, wat hij schuldig is. Zo moet het volk allen, die over hem gesteld zijn, in ere houden, hun heerschappij gewillig dragen, de wetten en bevelen gehoorzamen en zich aan niets onttrekken, dat het onder Gods gunst doen kan. Aan de andere kant moeten zij zorg dragen voor hun onderdanen, de openbare vrede bewaren, de goeden beschermen, de slechten bedwingen, en alles besturen in het besef, dat ze aan God, de hoogste Rechter, rekenschap van hun ambtsbediening zullen afleggen. De dienaren van de kerken moeten zich getrouw toeleggen op de bediening des Woords, en de leer van de zaligheid niet vervalsen, maar rein en zuiver aan Gods volk onderwijzen. En niet alleen door de leer, maar ook door het voorbeeld van hun leven moeten ze het onderrichten en eindelijk het leiden als goede herders hun schapen. Het volk van zijn kant moet hen als boden en gezanten van God ontvangen, hun de eer schenken, die de opperste Meester hen heeft waardig gekeurd en hun verschaffen wat nodig is tot het leven. De ouders moeten de kinderen, als hun door God toevertrouwd, ontvangen om hen te onderhouden, te regeren en te onderwijzen en niet door hardheid hun gemoed verbitteren en van zich afkerig maken, maar met de zachtheid en verdraagzaamheid, die hun past, koesteren en omhelzen. Hoe ook de kinderen hun gehoorzaamheid verschuldigd zijn, is te voren gezegd. De jongeren moeten de hoge leeftijd eerbied bewijzen, gelijk de Heere gewild heeft, dat die leeftijd eer waardig zou zijn. De ouden moeten ook door hun inzicht en hun ervaring (waarin zij meer vermogen dan de jeugd), haar zwakheid leiden, haar niet met ruwe en luidruchtige aantijgingen te lijf gaand, maar hun strengheid door vriendelijkheid en toegevendheid matigend. De dienstknechten moeten zich tegenover hun Heeren ijverig en gewillig tot gehoorzaamheid betonen en dat niet voor het oog, maar van harte, alsof ze God zelf dienen. De meesters ook moeten zich jegens hun knechten niet gemelijk en onhandelbaar gedragen, hen niet door al te grote ruwheid kwellen, en hen smadelijk bejegenen; maar veeleer hen erkennen als hun broeders en mededienstknechten onder de hemelse Heer die zij wederkerig moeten liefhebben en vriendelijk behandelen. Op deze manier, zeg ik, moet ieder nagaan, wat hij in zijn rang en op zijn plaats aan zijn

naasten schuldig is, en zijn schuld betalen. Bovendien moet men altijd de geest richten op de Wetgever, opdat wij mogen weten, dat deze regel voor de ziel zowel als voor de handen gesteld wordt, opdat die zich mogen toeleppen op het beschermen en bevorderen van het voordeel en het nut van anderen.

Het negende gebod

Gij zult geen valse getuigenis spreken tegen uw naaste.

Boek II hoofdstuk VIII : 47

Uitleg van de zedenwet.

47. De bedoeling van dit gebod is, dat, daar God (die de waarheid is), de leugen verfoeit, wij de waarheid zonder bedrog onder elkander moeten beoefenen. De hoofdinhoud zal dus zijn, dat wij niet door laster en valse beschuldigingen iemands naam krenken, of hem door leugen in zijn bezittingen schade toe brengen, eindelijk, dat wij niet iemand door lust tot kwaadspreken of tot spotten kwetsen. En aan dat verbod is het bevel verbonden, dat wij aan ieder, voorzover mogelijk is, trouwe hulp verlenen in het bevestigen van de waarheid en in het beschermen van de ongeschondenheid van zijn naam en zijn goederen. Het schijnt, dat de Heere de betekenis van zijn gebod heeft willen uiteenzetten in deze woorden (Exod. 23:1): "Gij zult niet een stem van de leugen opnemen en uw hand niet verbinden om voor een goddeloze een vals getuigenis te spreken." Evenzo (Exod. 23:7): "Gij zult de leugen vlieden." En op een andere plaats (Lev. 19:16) roept Hij ons niet alleen in zoverre van de leugen terug dat wij geen lasteraars en achterklappers onder het volk mogen zijn, maar ook, dat niemand zijn broeder mag bedriegen. Want beide verbiedt Hij door onderscheiden geboden. Het is zeker niet twijfelachtig, dat, evenals Hij in de voorafgaande geboden de wreedheid, de onkuisheid en de hebzucht heeft gebreideld, Hij hier de valsheid bedwingt; die uit twee leden bestaat, welke wij tevoren hebben aangeduid. Want wij vergripen ons aan het goed gerucht van onze naasten óf door kwaadwilligheid en boze achterklapperij; óf wij benadelen zijn belangen door liegen en soms ook door smaden. Nu doet het er niets toe of men meent, dat hier sprake is van een plechtig getuigenis voor de rechtbank, dan wel van een gewone getuigenis, dat in particuliere gesprekken wordt uitgesproken. Want altijd moet men hierop acht slaan, dat van iedere soort van zonden één geval bij wijze van voorbeeld gesteld wordt, dat ook voor de andere moet dienen, en dat het liefst dat geval uitgekozen wordt, waarin de schandelijkerheid van de zonde het meest aan de dag treedt. Trouwens het is het beste, dat men dit gebod meer in het algemeen uitstrekt tot de lasteringen en de slinkse achterklap, waardoor de naasten ten onrechte bezwaard worden; want de valse getuigenis voor de rechtbank geschiedt nooit zonder meened. En tegen de meened, voorzover Gods naam daardoor ontheiligd en geschonden wordt, is bij de bespreking van het derde gebod genoeg gezegd. Daarom is de juiste waarneming van het gebod hierin gelegen, dat de tong door het betuigen van de waarheid zowel de goede naam als het nut van de naasten dient. De billijkheid hiervan is meer dan duidelijk. Want indien een goede naam kostbaarder is dan alle schatten, wordt de mens tot geen geringer schade van de onkreukbaarheid van zijn naam beroofd dan van zijn goederen. En in het roven van zijn goederen vordert men soms niet minder door een vals getuigenis dan door roofgierigheid van de handen.

Boek II hoofdstuk VIII : 48

Uitleg van de zedenwet.

48. En toch is het te verwonderen, met welk een rustige zorgeloosheid men overall hierin zondigt, zodat slechts zeer zelden iemand gevonden wordt, die niet kennelijk aan deze ziekte lijdt; zozeer scheppen wij door een zekere venijnige liefelijkheid vermaak in het naspeuren en ontdekken van de gebreken van een ander. En laat ons niet menen, dat het een geschikte verontschuldiging is, wanneer wij dikwijls niet liegen. Want Hij, die verbiedt door leugen des broeders naam te schande te maken, wil ook dat die naam ongeschonden bewaard blijft, voorzover het met de waarheid bestaanbaar is. Want ook al beschermt Hij die slechts tegen de leugen, dan geeft Hij daarmee toch te kennen, dat hij onder zijn bescherming staat. En dit, dat God zorg draagt voor de goede naam van onze naaste, behoort voor ons voldoende te zijn om hem ongeschonden te bewaren. En daarom wordt zonder twijfel de kwaadsprekerij in het algemeen veroordeeld. Verder verstaan wij onder kwaadsprekerij niet de berisping die gegeven wordt uit begeerte om te verbeteren; niet de beschuldiging of gerechtelijke aanklacht, waardoor men hulp zoekt tegen het kwaad; niet de openbare bestraffing, die dient om de overige zondaren schrik in te boezemen; niet de openbaarmaking bij hen, voor wier welzijn het van belang is, dat ze gewaarschuwd zijn, opdat ze niet door onwetendheid in gevaar komen: maar de hatelijke beschuldiging, die uit kwaadaardigheid en lust tot achterklap ontstaat. Ja, ook hiertoe strekt dit gebod zich uit, dat wij niet streven naar platte geestigheid, die van bittere schimp doortrokken is, waardoor de fouten van een ander, onder schijn van spel, bijtend worden gehegeld (zoals sommigen plegen te doen, die, terwijl ze een ander schaamrood doen worden en doen zuchten, zelf de lof van geestigheid najagen), aangezien tengevolge van zulk een lichtzinnigheid de broeders soms in niet geringe mate beschimpt worden. Indien wij dan onze ogen wenden tot de Wetgever, wie naar zijn recht de heerschappij over de oren en het hart niet minder toekomt dan over de tong, dan zullen wij ongetwijfeld opmerken, dat de begeerte om achterklap aan te horen en de ongunstige neiging tot slinkse oordelen evenzeer verboden worden. Want het zou belachelijk zijn, wanneer men meende, dat God de ziekte van de kwaadsprekerij in de tong zou haten, maar die van de kwaadaardigheid in het hart niet zou afkeuren. Daarom, wanneer er ware vrees en liefde tot God in ons is, moeten wij ons moeite geven, voorzover mogelijk en dienstig is, en voorzover de liefde het meebrengt, dat we niet aan kwaadsprekerij en bittere geestigheid tong of oren lenen, dat wij ons hart niet overgeven tot slechte vermoedens; maar dat wij, als rechtvaardige uitleggers van ieders woorden en daden, zowel door ons oordeel, als door onze oren en onze tong, voor hem zijn eer ongeschonden in oprechtheid bewaren.

Het tiende gebod.

Gij zult niet begeren uws naasten huis, enz.

Boek II hoofdstuk VIII : 49

Uitleg van de zedenwet.

49. De bedoeling van dit gebod is, dat, aangezien God wil, dat de gehele ziel in bezit gehouden wordt door de gezindheid van de liefde, alle begeerte, die tegen de liefde strijdt, uit onze harten verdreven moet worden. De hoofdinhoud zal dus zijn, dat geen gedachte bij ons insluipe, die onze gemoederen zou kunnen verontrusten door een schadelijke en tot eens ander nadeel zich neigende begeerte. En daaraan beantwoordt aan de andere kant het gebod, dat wat wij ook bedenken, overwegen, willen en overleggen, dit verbonden moet zijn met het nut en voordeel van de naaste. Maar hier doet zich, naar het schijnt, een grote en ingewikkelde moeilijkheid aan ons voor. Want indien tevoren naar waarheid door ons gezegd is, dat onder de woorden hoerij en diefstal ook de lust tot hoerij en het plan om te schaden en te bedriegen verboden wordt, dan zou het overbodig kunnen schijnen, dat ons later afzonderlijk de begeerte naar andermans goederen verboden werd. Maar die knoop wordt voor ons gemakkelijk ontbonden door het onderscheid tussen plan en begeerte. Want een plan is, zoals wij daarover bij de vorige geboden gesproken hebben, de weloverwogen toestemming van de wil, wanneer de lust het gemoed heeft overwonnen. De begeerte kan zonder zulk een overweging en toestemming bestaan, wanneer het gemoed door ijdele en verkeerde ingevingen slechts geprikkeld en gekitteld wordt. Evenals dus de Heere tot nu toe geboden heeft, dat onze wil, ons streven en werken door de regel van de liefde beheerst moet worden, zo beveelt Hij nu, de gedachten van ons hart naar diezelfde regel te richten, opdat ze niet slecht en verdraaid mogen zijn en zo het gemoed aanvuren in andere richting. Zoals Hij verboden heeft het hart te buigen en te leiden tot de toorn, haat, hoerij, roof en leugen, zo verbiedt Hij nu het daartoe aan te zetten.

Boek II hoofdstuk VIII : 50

Uitleg van de zedenwet.

50. En niet zonder reden eist Hij zulk een rechtheid. Want wie zou ontkennen, dat het passend is, dat alle krachten van de ziel door de liefde in beslag genomen worden? En indien enige kracht van het doelwit van de liefde afdoelt, wie zou dan loochenen dat ze krank is? En verder, vanwaar komt het, dat in uw hart begeerten opkomen, die voor uw broeder schadelijk zijn, anders dan daardoor, dat gij met veronachtzaming van hem, alleen voor u zelf ijvert? Want indien uw gehele hart doortrokken was van liefde, zou geen enkel deeltje daarvan openstaan voor zulke overdenkingen. Het moet dus in zoverre van liefde ontbloot zijn, als het de begeerte in zich opneemt. Iemand zal tegenwerpen, dat het niet passend is, dat de gedachten, die zo maar in de geest komen en eindelijk weer verdwijnen, veroordeeld worden als begeerten, wier zetel in het hart is. Ik antwoord, dat het hier gaat over zulke gedachten, die, terwijl ze in de geest verwijlen, tegelijkertijd het gemoed door begeerte bijten en slaan; want nooit komt het ons in de geest iets te wensen, of het hart wordt opgewekt en springt op. Een

verwonderlijke gloed van de liefde gebiedt God dus, die Hij zelfs niet door de kleinste sprankjes van begeerte belemmerd wil zien. Hij eist een wonderbaarlijk gesteld hart, waarvan Hij niet duldt, dat het zelfs door lichte prikkels bewogen wordt tegen de wet van de liefde. Tot dit inzicht heeft Augustinus mij het eerst de weg gebaad; meen dus niet, dat het verstoken is van krachtige steun. Ofschoon het echter 's Heeren bedoeling geweest is iedere slechte begeerte te verbieden, heeft Hij toch die dingen tot een voorbeeld gesteld, die ons meestal door een valse schijn van vermaak vangen; opdat Hij de begeerte in het geheel niets zou laten, doordat Hij haar aftrekt van die dingen, op welke zij het meest verzot is en door welke zij het meest opspringt. Ziedaar de tweede tafel van de wet, waarin wij voldoende vermaand worden, wat wij de mensen schuldig zijn terwille van God, op wie acht te slaan eis is van het ganse wezen van de liefde. En daarom zult ge tevergeefs alle plichten, die in deze tafel geleerd worden, inprenten, indien niet uw leer op de vrees en de eerbied voor God, als op een fundament rust. Zij, die twee geboden zoeken in het verbod van de begeerte, snijden verkeerdelijk in tweeën wat één was, gelijk de verstandige lezer, ook zonder dat ik het zeg, zal oordelen. En hieraan doet niets af, dat het woord: gij zult niet begeren, tweemaal herhaald wordt; want nadat Hij het huis genoemd heeft, somt Hij de delen daarvan op, beginnende bij de vrouw. En daaruit blijkt duidelijk, dat men, zoals de Joden terecht doen, in één zin moet doorlezen, en dat God in hoofdzaak beveelt, dat wat ieder bezit, ongeschonden en ongedeerd moet blijven, niet alleen door onrecht of lust tot bedrog, maar ook zelfs door de geringste begeerte, die de gemoederen verontrust.

Boek II hoofdstuk VIII : 51

Uitleg van de zedenwet.

51. Nu zal het niet moeilijk zijn te oordelen, waartoe de ganse wet dient, namelijk tot vervulling van de gerechtigheid: opdat ze het leven van de mens vorme naar het voorbeeld van de Goddelijke reinheid. Want God heeft daar zijn aard zo getekend, dat, indien iemand in zijn daden verwezenlijkt, al wat daar bevolen wordt, hij het beeld Gods in zijn leven enigszins zal uitdrukken. Toen daarom Mozes de hoofdinhoud van de wet de Israëlieten in het geheugen wilde roepen, zeide hij (Deut. 10:12): "Nu dan, Israël, wat eist de Heere, uw God, van u, dan de Heere uw God te vrezen, en in zijn wegen te wandelen, en Hem lief te hebben en te dienen met uw ganse hart en uw ganse ziel, en zijn geboden te bewaren? En hij liet niet na ditzelfde te herhalen telkens wanneer het doelwit van de wet moest worden aangewezen. Hierop is dus de leer van de wet gericht, dat zij de mens door heiligheid des levens met zijn God verenigt, en (zoals Mozes elders zegt) Hem doet aanhangen. Verder is de volmaking dezer heiligheid gelegen in de twee reeds vermelde hoofdzaken, dat wij de Heere, onze God, beminnen met geheel ons hart, geheel onze ziel en al onze krachten en onze naaste als onszelf. En het eerste is, dat onze ziel in allen dele met de liefde tot God vervuld worde. Daaruit zal dan terstond de liefde tot de naaste voortvloeien. Dit toont de apostel aan (1 Tim. 1:5), wanneer hij schrijft, dat het einde des gebods is liefde uit een rein hart, en uit een goed geweten en uit een ongeveinsd geloof. Gij ziet, dat het geweten en het ongeveinsd geloof, dat is in één woord, de ware vroomheid, als het ware bovenaan gezet worden; en dat die liefde daaruit wordt afgeleid. Men vergist zich dus, wanneer men meent, dat in de wet slechts de eerste beginselen en de aanvang van de gerechtigheid worden geleerd, waardoor de mensen tot het eerste

onderricht gebracht en niet ook tot de juiste eindpaal van de goede werken geleid zouden worden: want boven die uitspraak van Mozes en die van Paulus uit, zou men niets meer kunnen verlangen tot de hoogste volmaking. Want waarheen, vraag ik u, zou hij willen gaan, die met die onderwijzing niet tevreden is, door welke de mens tot de vrees Gods, tot de geestelijke godsdienst, tot de gehoorzaamheid aan de geboden, tot het bewandelen van de rechte weg des Heeren en eindelijk tot de reinheid van geweten, een oprecht geloof en oprechte liefde onderricht wordt? En daaruit wordt die uitlegging van de wet bevestigd, die alle plichten van de vroomheid en liefde in haar geboden naspeurt en vindt. Want zij, die slechts de droge en dorre beginselen zoeken, alsof de wet slechts ten halve Gods wil leerde, kennen haar bedoeling, volgens getuigenis van de apostel, niet.

Boek II hoofdstuk VIII : 52

Uitleg van de zedenwet.

52. Want omdat Christus en de apostelen soms bij het vermelden van de hoofdinhoud van de wet de eerste tafel onvermeld laten, vergissen zeer velen zich, doordat ze de woorden van hen op beide tafelen willen betrekken. Christus noemt bij Mattheüs (Matth. 23:23) het voornaamste van de wet barmhartigheid, oordeel en geloof. Door het woord geloof duidt Hij, zoals voor mij niet twijfelachtig is, de waarheid jegens de mensen aan. Maar, om de uitspraak tot de gehele wet uit te strekken, verstaan sommigen het als eerbied jegens God. Doch ongetwijfeld ten onrechte; want Christus spreekt over de werken, door welke de mens moet bewijzen, dat hij rechtvaardig is. Als wij hierop letten, zullen wij ook ophouden ons erover te verwonderen, waarom Hij elders aan de jongeling, die Hem vraagt welke de geboden zijn, die we onderhouden moeten om tot het leven in te gaan, alleen dit antwoordt (Matth. 19:18): "Gij zult niet doden; gij zult geen overspel doen; gij zult niet stelen; gij zult geen valse getuigenis geven; eer uw vader en uw moeder; bemin uw naaste als u zelf." Want de gehoorzaamheid aan de eerste tafel was nagenoeg geheel in de gezindheid des harten of in de ceremoniën gelegen. De gezindheid des harten openbaarde zich niet, op de ceremoniën legden de geveinsden zich voortdurend toe; maar de werken van de liefde zijn zodanig, dat we door hen van de ware gerechtigheid getuigenis kunnen afleggen. Dit treft men echter in de profeten zo telkens aan, dat het de lezer, die maar een weinig geoefend is, vertrouwd moet zijn. Want bijna steeds, als ze vermanen tot berouw, dringen ze, met weglating van de eerste tafel, aan op geloof, oordeel, barmhartigheid en rechtvaardigheid. En zo gaan ze de vreze Gods niet voorbij, maar eisen ze uit de tekenen een ernstig bewijs daarvan. Dit is namelijk bekend, dat ze, wanneer ze handelen over de onderhouding van de wet, meestentijds de nadruk leggen op de tweede tafel, omdat daar het meest de ijver tot gerechtigheid en oprechtheid gezien wordt. En het is niet nodig, de plaatsen op te sommen, omdat ieder op zichzelf gemakkelijk zal opmerken, wat ik zeg.

Boek II hoofdstuk VIII : 53

Uitleg van de zedenwet.

53. Is het dan, zo zal men zeggen, van meer betekenis voor de hoofdzaak van de gerechtigheid, om met de mensen onberispelijk te leven, dan God in vroomheid te eren? Allerminst, maar omdat men niet zo maar in alles de liefde onderhoudt, tenzij men ernstig God vreest, wordt ook daaruit het bewijs van de vroomheid genomen. Daar komt bij, dat, daar de Heere zeer wel weet, dat geen enkele weldadigheid van ons tot Hem zelf kan komen, wat Hij ook door de profeet betuigt (Ps. 16:2), Hij niet voor zichzelf onze plichten afeist, maar ons oefent in goede werken jegens de naaste. En zo plaatst de apostel niet zonder reden de ganse volmaking van de heiligen in de liefde (Ef. 3:19). En niet ten onrechte noemt hij haar elders (Rom. 13:8) de vervulling van de wet, er bij voegende, dat hij die zijn naaste bemint, de wet vervuld heeft. Evenzo (Gal. 5:14) zegt hij, dat de gehele wet in één woord begrepen wordt: heb uw naaste lief als u zelf. Want hij leert niet anders dan Christus zelf, wanneer deze zegt (Matth. 7:12): "Alle dingen, die gij wilt, dat u de mensen doen, doet gij hun ook alzo; want dat is de wet en de profeten." Het is zeker, dat in de wet en de profeten het geloof en al wat behoort tot de wettige dienst van God de eerste plaats inneemt en dat de liefde op een lagere plaats staat; maar de Heere wil zeggen, dat ons in de wet slechts de onderhouding van het recht en de gerechtigheid onder de mensen wordt voorgeschreven, opdat wij daardoor geoefend worden tot het getuigen van de vrome vreze Gods, als die in ons aanwezig is.

Boek II hoofdstuk VIII : 54

Uitleg van de zedenwet.

54. Laat ons dus hierbij blijven dat ons leven dan het best naar Gods wil en het voorschrift van de wet zal ingericht zijn, wanneer het voor onze broederen in alle opzichten het meest vrucht oplevert. In de gehele wet echter staat geen woord te lezen dat de mens een regel stelt van wat hij tot voordeel van zijn eigen vlees zal doen of laten. En voorzeker, daar de mensen zo geboren zijn, dat ze meer dan hetamelijk is, geheel en al en met grote neiging gedreven worden tot eigenliefde en, hoezeer ze ook van de waarheid afwijken, die altijd behouden, was er geen wet nodig, om deze liefde, welke uit zichzelf al onmatig groot is, nog meer aan te vuren 1). En daaruit blijkt duidelijk, dat niet de liefde tot onszelf, maar die tot God en de naaste de onderhouding van de geboden is; en dat hij het best en het heiligst leeft, die zo min mogelijk voor zichzelf leeft en ijvert; dat niemand echter slechter en bozer leeft, dan die slechts voor zichzelf leeft en ijvert, en slechts het zijne bedenkt en zoekt. Ja zelfs, opdat de Heere nog meer zou uitdrukken met hoe grote genegenheid wij ons moeten laten leiden tot naastenliefde, heeft Hij die naar onze eigenliefde (omdat Hij geen heftiger en krachtiger genegenheid kon noemen) als naar een richtsnoer afgemeten. En naarstig moet men de kracht van de uitdrukking overwegen. Want Hij kent niet aan de eigenliefde (wat sommige drogredenaars zich verbeeld hebben) de eerste rol toe en de tweede aan de liefde, maar veeleer brengt Hij de aandoening van de liefde, die wij van nature op onszelf richten, op anderen over. Daarom zegt de apostel (1 Kor. 13:5), dat de liefde zichzelf niet zoekt. Ook moet hun redenering, dat hetgeen geregeld wordt altijd minder is dan de regel zelf, niets waard geacht worden.

Want de Heere stelt in de liefde tot onszelf geen regel, waar de liefde jegens anderen onder zou staan; maar waar de aandoening van de liefde door onze natuurlijke verdorvenheid in onszelf placht te verblijven, toont Hij aan, dat ze zich nu tot anderen moet uitbreiden, zodat wij met niet minder opgewektheid, ijver en zorg bereid zijn om onze naaste wel te doen als onszelf.

1} Vgl. August. de doctr. christ. I, 23 e.v.

Boek II hoofdstuk VIII : 55

Uitleg van de zedenwet.

55. Daar verder Christus in de gelijkenis van de Samaritaan (Luc. 10:27) e.v. aangetoond heeft, dat onder het woord naaste een ieder, ook wie ons geheel vreemd is, begrepen wordt, is er geen reden, om het gebod van de liefde tot onze betrekkingen te beperken. Ik ontken niet, dat naarmate iemand nauwer met ons verbonden is, hij door onze diensten des te gemeenzamer moet geholpen worden. Want de menselijke omgang brengt mee, dat de mensen des te meer elkander diensten bewijzen, naarmate ze door nauwer banden van verwantschap of vriendschap of nabuurschap met elkander verbonden zijn. En dat wel zonder God te kwetsen, door wiens voorzienigheid we in zekere zin hiertoe gedreven worden. Maar ik zeg, dat het ganse menselijke geslacht zonder uitzondering, met één gezindheid van de liefde omhelsd moet worden, dat hier geen onderscheid is van barbaar of Griek, waardige of onwaardige, vriend of vijand; aangezien ze in God en niet in zichzelf beschouwd moeten worden. En wanneer wij van die beschouwing afwijken, is het geen wonder als we in vele dwalingen verward geraken. Daarom, wanneer we de rechte lijn van de liefde willen houden, moeten we niet in de eerste plaats de ogen richten op de mens, want die aan te zien zou vaker haat dan liefde opwekken; maar op God, die beveelt de liefde, die we Hem toedragen, over alle mensen uit te breiden. Zodat dit het bestendige fundament is, dat, hoedanig de mens ook is, wij hem toch moeten liefhebben, omdat we God liefhebben.

Boek II hoofdstuk VIII : 56

Uitleg van de zedenwet.

56. Daarom getuigt het van een zeer verderfelijke onwetendheid of slechtheid, dat de Scholastieken van de geboden aangaande het niet streven naar wraak, en het beminnen van zijn vijanden, die oudtijds aan alle Joden gegeven zijn en daarna aan alle Christenen in 't algemeen werden gegeven, gemaakt hebben raadgevingen, aan welke het vrij stond al of niet te gehoorzamen. En de noodzakelijke gehoorzaamheid aan die geboden hebben ze naar de monniken verwezen, die alleen reeds hierin rechtvaardiger zouden zijn dan de eenvoudige Christenen, dat ze zich uit eigen beweging verplichtten tot het nakomen van deze raadgevingen. Ook geven zij de reden op, waarom zij ze niet aannemen als wetten, namelijk omdat ze te lastig en te zwaar schijnen, vooral voor de Christenen, die onder de wet van de genade leven. Durven zij zo de eeuwige wet van God aangaande het liefhebben van de naaste afschaffen? Komt er op enige bladzijde van de wet zulk een onderscheid voor? En treffen we daar niet veeleer overal geboden aan, die de liefde tot onze vijanden zeer streng van ons eisen? Want

wat is dat anders, dat we het bevel krijgen een vijand, die hongert te spijzen (Spr. 25:21), zijn ossen en ezels, als ze dwalen, op de rechte weg te leiden, of wanneer ze onder de last bezwijken, op te beuren (Exod. 23:4)? Zullen wij zijn beesten om zijnentwil weldoen, zonder welwillend te zijn jegens hem? Verder, is het niet een eeuwig woord des Heeren (Deut. 32:35): "Mijn is de wraak, en ik zal het vergelden"? En dat wordt ook elders duidelijker gezegd: "Gij zult niet wreken, en niet gedachtig zijn het onrecht u door uw medeburgers aangedaan" (Lev. 19:18). Of zij moeten dit uit de wet schrappen, óf erkennen, dat de Heere een Wetgever geweest is en niet leugenachtig zeggen, dat Hij een raadgever is geweest.

Boek II hoofdstuk VIII : 57

Uitleg van de zedenwet.

57. En wat betekenen, vraag ik u, deze woorden, die zij gewaagd hebben door een dwaze uitlegging bespottelijk te maken? "Hebt uw vijanden lief; doet wel degenen, die u haten; bidt voor degenen, die u vervolgen; zegent hen, die u vloeken, opdat gij moogt kinderen zijn uws Vaders, die in de hemelen is" (Matth. 5:44). Wie zou hier niet met Chrysostomus 1) de gevolgtrekking maken, dat uit deze zo noodzakelijke oorzaak, wel degelijk blijkt, dat het geen aansporingen zijn, maar geboden? Wat blijft ons nog over, wanneer wij uit het getal van de kinderen Gods worden verwijderd? Maar volgens hen zullen alleen de monniken kinderen des hemels Vaders zijn en zullen alleen die God als hun Vader durven aanroepen. En de kerk dan? Die zal met hetzelfde recht verbannen worden naar de heidenen en tollenaars. Want Christus zegt: "Indien gij liefhebt, die u liefhebben, wat loon hebt gij? Doen ook de heidenen en tollenaars niet hetzelfde?" (Matth. 5:46). Voorwaar, het zal goed met ons gaan, wanneer de naam Christenen ons gelaten wordt, maar de erfenis van het Koninkrijk van de hemelen ons ontnomen wordt! En niet minder krachtig is het bewijs van Augustinus 2): wanneer de Heere, zo zegt hij, verbiedt te hoereren, dan verbiedt Hij evenzeer de vrouw van de vijand als die van een vriend aan te raken; wanneer Hij diefstal verbiedt, laat Hij in het geheel niet toe te stelen, hetzij van een vriend, hetzij van een vijand. Deze twee echter, niet stelen en niet hoereren, rekent Paulus onder de regel van de liefde; ja zelfs leert hij (Rom. 13:9), dat ze begrepen zijn onder dit gebod: Gij zult uw naaste liefhebben gelijk u zelf. Dus óf Paulus moet een vals uitlegger van de wet geweest zijn, óf noodzakelijk wordt hieruit opgemaakt, dat men ook volgens het gebod de vijanden moet liefhebben evenals de vrienden. Naar waarheid betonen dus zij zich kinderen van Satan, die het gemeenschappelijk juk met de kinderen Gods zo onbeschaamd van zich werpen. Men zou er over kunnen aarzelen of de domheid of de onbeschaamdheid, waarmee ze dat leerstuk verbreid hebben, het grootst is. Want niemand is er van de ouden, die niet als van een geheel zekere zaak zegt, dat het zuivere geboden zijn. Dat zelfs niet ten tijde van Gregorius daaraan getwijfeld is, blijkt uit zijn vrijmoedige verzekering; want zonder enig tegenspreken houdt hij het voor geboden. En hoe dwaas redeneren zij? Het zou, zeggen ze, voor de Christenen een al te zware last zijn. Alsof er iets zwaarders zou kunnen uitgedacht worden dan God te beminnen van ganser harte, van ganser ziele en met alle krachten! In vergelijking met die wet moet alles licht geacht worden, zowel het liefhebben van de vijand als het afleggen van alle begeerte naar wraak uit de ziel. Alles is ongetwijfeld voor onze zwakheid lastig en moeilijk, tot zelfs het kleinste puntje van de wet. De Heere is het, in wie wij krachtige daden doen: Hij geve, wat Hij beveelt en bevele, wat

Hij wil. Christenen te zijn onder de wet van de genade betekent niet teugelloos rond te dolen zonder wet, maar Christus ingelijfd te zijn, door wiens genade ze vrij zijn van de vloek van de wet en door wiens Geest zij de wet hebben ingeschreven in hun harten. Deze genade heeft Paulus oneigenlijk wet genoemd met zinspeling op de wet Gods, tegenover welke hij haar bij vergelijking stelde: over niets gaat het, wanneer zij over het woord wet bespiegelingen houden.

1 } De compunctione cordis.

2 } De doct. Christ. I, 30.

Boek II hoofdstuk VIII : 58

Uitleg van de zedenwet.

58. Van dezelfde aard is het, dat ze zowel de verborgen goddeloosheid, die ingaat tegen de eerste tafel, als ook de rechtstreekse overtreding van het laatste gebod een vergfelijke zonde genoemd hebben. Want zij omschrijven het zo, dat het een begeerte is zonder weloverwogen toestemming, die niet lang in het hart gezeteld blijft. Maar ik zeg, dat de begeerte zelfs niet kan binnenkomen, tenzij door het ontbreken van datgene, wat in de wet geëist wordt. Ons wordt verboden vreemde goden te hebben. Wanneer nu het hart, door de werkingen van gebrek aan vertrouwen verslagen, elders heen ziet, wanneer het bevangen wordt door de plotseling opkomende begeerte om zijn zaligheid in iets anders te stellen: vanwaar komen dan die, zij het spoedig verdwijnende, bewegingen anders dan daardoor, dat er in die ziel een leegte is tot het opnemen van dergelijke verzoeken? En om niet langer bij dit onderwerp stil te staan; het gebod zegt, dat we God moeten liefhebben met geheel ons hart, geheel ons verstand en geheel onze ziel. Indien dus niet alle krachten van de ziel worden ingespannen tot de liefde tot God, is men reeds afgeweken van de gehoorzaamheid van de wet. Want dat in ons geweten de troon voor God niet wel gevestigd is, wordt aangetoond door de vijanden, die daar tegen zijn Koninkrijk opstaan en zich verzetten tegen zijn bevelen. En dat het laatste gebod in het bijzonder hierop betrekking heeft, is aangetoond. Heeft enig verlangen des gemoeds ons geprikkeld? Dan zijn wij reeds schuldig aan de begeerte en worden tegelijkertijd gesteld als overtreders van de wet; want de Heere verbiedt niet alleen iets te overwegen en op touw te zetten, dat strekt tot nadeel van een ander, maar ook door begeerte aangezet te worden en van begeerte te branden. En op de overtreding van de wet ligt steeds de vloek Gods. Er is dus geen reden om zelfs de geringste begeerten te onttrekken aan het oordeel des doods. "Bij het beoordelen van de zonden, " zegt Augustinus 1), "moeten wij niet komen met bedrieglijke weegschalen, om daar aan te hangen, wat wij willen en zoals wij het willen, naar ons goeddunken, zeggende: dit is zwaar, dit is licht, maar laat ons komen met de Goddelijke weegschaal uit de Heilige Schrift, als uit de schatkamer des Heeren, en met haar wegen, wat het zwaarst is, of liever gezegd niet wegen, maar het door de Heere gewogene nagaan." Wat nu zegt de Schrift? Voorzeker, wanneer Paulus de dood de bezoldiging van de zonde noemt (Rom. 6:23), toont hij, dat hem deze stinkende onderscheiding onbekend geweest is. En daar wij meer dan behoorlijk geneigd zijn tot huichelarij, had men dit verzachtingsmiddel allerminst moeten aanwenden, om daarmee de trage gewetens te koesteren.

1 } De baptism. contra Donatist. II, 6.

Boek II hoofdstuk VIII : 59

Uitleg van de zedenwet.

59. Och, of ze eens overwogen, wat dit woord van Christus betekent: "Zo wie dan een van deze minste geboden overtreden en de mensen alzo zal geleerd hebben, die zal voor niets geacht worden in het Koninkrijk van de hemelen" (Matth. 5:19). Of behoren zij niet daartoe, wanneer zij de overtreding van de wet zo durven verkleinen, alsof die de dood niet verdiend had? En zij hadden moeten overwegen, niet eenvoudig wat geboden wordt, maar wie Hij is, die gebiedt, omdat in elke overtreding van de door Hem gegeven wet, hoe klein die ook zij, aan zijn gezag afbreuk gedaan wordt. Of betekent het voor hen niet veel, dat Gods majesteit in iets geschonden wordt? Verder, indien God in de wet zijn wil heeft uiteengezet, mishaaft Hem al wat tegen de wet ingaat. Of zullen ze durven beweren, dat de toorn Gods zo ontwapend is, dat de straf des doods niet terstond volgt? En Hijzelf heeft zich niet onduidelijk uitgesproken als ze maar eens besloten liever naar zijn stem te luisteren, dan de klare waarheid door hun dwaze spitsvondigheden te verduisteren "De ziel, " zegt Hij, "die zondigt, zal sterven" (Ez. 18:20). Evenzo, wat ik zoëven aanhaalde "De bezoldiging van de zonde is de dood" (Rom. 6:23). Maar zij beweren, dat datgene, waarvan ze bekennen, dat het zonde is, omdat ze het niet kunnen ontkennen, toch de dood niet verdient. Evenwel, daar ze meer dan genoeg tot nu toe aan hun dwaasheid hebben toegegeven, moeten ze eindelijk eens leren wijs te worden. En indien zij in hun waanzin volharden, moeten de kinderen Gods hen laten lopen, en het er voor houden, dat elke zonde de dood verdient; want ze is een opstand tegen de wil Gods, die noodzakelijkerwijs zijn toorn opwekt; want ze is een overtreding van de wet, tegen welke zonder uitzondering, Gods oordeel uitgesproken is. Verder moeten de kinderen Gods het er voor houden, dat de zonden van de heiligen vergiffenis kunnen erlangen, niet door hun eigen natuur, maar omdat ze door Gods barmhartigheid vergeven worden.

Boek II hoofdstuk IX

Dat Christus, hoewel Hij onder de wet de Joden bekend geweest is, toch eerst in het evangelie ten volle geopenbaard is.

1. Daar God niet zonder reden reeds oudtijds door de reinigingen en offers heeft willen betuigen, dat Hij een Vader is, en ook niet tevergeefs het uitverkoren volk voor Zich geheiligd heeft, is Hij zonder twijfel reeds toen in hetzelfde beeld bekend geweest, waarin Hij nu ons in volle glans verschijnt. Nadat dan ook Maleachi de Joden bevolen heeft op de wet van Mozes acht te slaan en in de onderhouding daarvan te volharden (omdat na zijn dood er voor een tijd een onderbreking zou zijn van het profetisch ambt), kondigt hij dadelijk daarop aan, dat de Zon der gerechtigheid zal opgaan (Mal. 4:2). En met die woorden geeft hij te kennen, dat de wet hiertoe diende, om de vromen te houden in de verwachting van de Christus, die komen zou; dat echter door zijn komst veel meer licht gehoopt mocht worden. Zo zegt dan ook Petrus, dat de profeten ondervraagd en naarstig onderzocht hebben naar de zaligheid die nu door het evangelie geopenbaard is, en dat hun onthuld is, dat ze niet zichzelf of hun tijd, maar ons bedienden die dingen, die nu door het evangelie verkondigd worden (1 Petrus 1:10), (1 Petrus 1:12). Niet dat hun leer voor het oude volk onnut geweest is, of ook hun zelf niet tot voordeel gestrekt heeft; maar omdat ze de schat niet gekregen hebben, die God ons door hun hand heeft toegezonden. Want thans wordt ons vertrouwelijk de genade voor ogen gesteld, waarvan zij getuigd hebben; en terwijl zij slechts een weinig van die genade gesmaakt hebben, wordt ons een overvloediger genieten van haar aangeboden. Daarom roemt Christus, die verzekert, dat Mozes van Hem getuigd heeft (Joh. 5:46), toch de maat van de genade, waarmee wij de Joden overtreffen. Want tot zijn discipelen sprekend zegt Hij: "Zalig zijn de ogen, die zien, wat gij ziet, en zalig zijn de oren, die horen, wat gij hoort" (Matth. 13:16). "Want vele koningen en profeten hebben dit begeerd, maar niet verkregen" (Luc. 10:23). Dit is een niet geringe aanprijzing van de openbaring van het evangelie, dat God ons gesteld heeft boven de heilige vaders, die door een buitengewone vroomheid hebben uitgemunt. En met deze uitspraak is allerminst de andere plaats in strijd (Joh. 8:56), waar gezegd wordt, dat Abraham de dag van Christus gezien heeft, en van vreugde is opgesprongen. Want ofschoon de aanblik van een ver verwijderde zaak duisterder was, heeft hem toch niets ontbroken tot de gewisheid, dat zijn hoop juist was; vandaar die blijdschap, welke de heilige aartsvader tot zijn dood toe vergezeld heeft. En ook niet dat woord van Johannes de Doper (Joh. 1:18): "Niemand heeft ooit God gezien, de eniggeboren Zoon, die in de schoot des Vaders is, die heeft Hem ons verklaard" sluit de vromen, die tevoren gestorven waren, uit van de gemeenschap met de kennis en het licht, dat schittert in de Persoon van Christus; maar hun lot met het onze vergelijkend, leert hij, dat de verborgenheden, die zij slechts duister onder schaduwen aanschouwd hebben, voor ons helder zijn; zoals de schrijver van de brief aan de Hebreëen (Hebr. 1:1) uitnemend uitlegt, dat God voortijds veelmaal en op velerlei wijze gesproken heeft door de profeten, maar nu door zijn geliefde Zoon. Hoewel dus die eniggeboren Zoon, die ons thans is het afschijnsel van de heerlijkheid en het uitgedrukte beeld van de zelfstandigheid van God de Vader, oudtijds de Joden bekend geweest is, zoals wij elders aangehaald hebben uit Paulus, dat Hij de leidman geweest is van de verlossing in de oude tijden, zo is nochtans waar, wat dezelfde Paulus elders leert (2 Kor. 4:6), dat God, die bevolen heeft, dat het licht uit de duisternis zou schijnen, nu in onze harten geschenen heeft om te verlichten de kennis van de heerlijkheid Gods in het

aangezicht van Jezus Christus. Want toen Hij verschenen is in dit zijn beeld, heeft Hij in zekere zin zichzelf zichtbaar gemaakt in vergelijking daarmee, dat tevoren zijn gedaante duister en schaduwachtig geweest was. Daarom is de ondankbaarheid en slechtheid van hen, die nu op de middag blind zijn, des te schandelijker en verfoeilijker. En daarom zegt Paulus, dat hun verstand verduisterd is door Satan, opdat ze niet zouden zien de heerlijkheid van Christus, welke zonder enig omhulsel schittert in het evangelie.

Boek II hoofdstuk IX

Dat Christus, hoewel Hij onder de wet de Joden bekend geweest is, toch eerst in het evangelie ten volle geopenbaard is.

2. Verder versta ik onder het evangelie de heldere openbaring van de verborgenheid van Christus. Ik beken ongetwijfeld, dat voorzover door Paulus de leer des geloofs het evangelie genoemd wordt, tot zijn delen gerekend worden alle, overal in de wet voorkomende, beloften aangaande de genadige zondevergeving, waardoor God de mensen met zich verzoent. Want het geloof stelt hij daar tegenover de verschikkingen, door welke het geweten benauwd en gekweld wordt, als de zaligheid uit de werken moet verkregen worden. En daaruit volgt, dat, wanneer men het woord evangelie in ruime betekenis neemt, daaronder begrepen worden de getuigenissen zijner barmhartigheid en vaderlijke genegenheid, die God oudtijds de vaderen gegeven heeft. Maar ik zeg, dat het in het bijzonder toepasselijk is op de verkondiging van de genade, die in Christus gegeven is; en dit is niet alleen door het algemeen gebruik zo aanvaard, maar het berust ook op het gezag van Christus en de apostelen (Matth. 4:17) (Matth. 9:35) (2 Tim. 1:10). En daarom wordt Hem, als iets dat Hem in het bijzonder eigen is, toegeschreven, dat Hij het evangelie des Koninkrijks gepredikt heeft. En Marcus (Marc. 1:1) vangt aan met deze woorden: "Het begin des evangelies van Jezus Christus." Het is echter niet nodig de plaatsen te verzamelen door welke een zaak, die meer dan voldoende bekend is, bewezen wordt. Door zijn komst dus heeft Christus het leven en de onverderfelijkheid aan het licht gebracht door het evangelie. En door die woorden geeft Paulus niet te kennen, dat de vaderen in de duisternis des doods zijn verzonken geweest, totdat Gods Zoon het vlees aannam; maar deze bijzondere eer aan het evangelie toeëigenend, leert hij, dat het een nieuwe en ongehoorde soort van boodschap was, waardoor God volbracht heeft, wat Hij beloofd had: opdat in de Persoon van de Zoon de waarheid der beloften zou verschijnen. Want of schoon de gelovigen altijd ondervonden hebben de waarheid van het woord van Paulus (2 Cor. 1:20), dat in Christus alle beloften zijn ja en amen, omdat ze in hun harten verzegeld zijn geworden, zo heeft toch, omdat Hij alle delen onzer zaligheid in zijn vlees vervuld heeft, de levende volvoering zelf met recht een nieuwe en bijzondere lof verkregen. Vandaar dat woord van Christus (Joh. 1:52): "Van nu aan zult gij de hemel zien geopend, en de engelen Gods opklimmende en nederdalende op de Zoon des mensen." Want ofschoon Hij schijnt te zinspelen op de ladder, die in een gezicht getoond is aan de aartsvader Jacob, prijst Hij toch de voortreffelijkheid van zijn komst aan door dit teken, dat Hij de deur der hemelen voor ons geopend heeft, opdat de ingang voor ons vrij zou openstaan.

Boek II hoofdstuk IX

Dat Christus, hoewel Hij onder de wet de Joden bekend geweest is, toch eerst in het evangelie ten volle geopenbaard is.

3. Toch moet men op zijn hoede zijn voor de duivelse inbeelding van Servet, die, terwijl hij de grootheid van Christus' genade verheffen wil, of althans veinst dat te willen, de beloften geheel opzij zet, alsof ze tegelijk met de wet een einde genomen hebben. Hij beweert, dat door het geloof in het evangelie ons de vervulling van alle beloften wordt aangebracht. Alsof er geen onderscheid was tussen ons en Christus! Ik heb wel kort te voren er aan herinnerd, dat Christus niets heeft nagelaten te doen van alles, wat tot onze zaligheid strekte; maar daaruit leidt men verkeerdelijk af, dat wij de door Hem verworven weldaden reeds bezitten; alsof het woord van Paulus onwaar, was dat onze zaligheid in hoop verborgen is. Ik erken wel, dat wij, door in Christus te geloven, tegelijkertijd overgaan van de dood in het leven. Maar ondertussen moeten we vasthouden aan wat Johannes zegt (1 Joh. 3:2), dat hoewel wij weten, dat we kinderen Gods zijn, het nog niet geopenbaard is, totdat wij Hem gelijk zullen zijn, namelijk wanneer wij Hem zullen zien, gelijk Hij is. Hoewel dus Christus ons de onmiddellijke werkzame volheid van geestelijke goederen in het evangelie aanbiedt, blijft toch de genieting altijd onder de hoede der hoop verborgen totdat wij, het verderfelijke vlees afgelegd hebbende, veranderd worden tot de heerlijkheid van Hem, die ons voorgaat. Ondertussen beveelt ons de Heilige Geest, wiens gezag bij ons al het geblaf van die onzuivere hond moet bedwingen, op de beloften te steunen. Want volgens getuigenis van Paulus (1 Tim. 4:8) heeft de godzaligheid de belofte zowel des toekomstigen als des tegenwoordigen levens; daarom beroemt hij er zich op, dat hij een apostel van Christus is, naar de belofte des levens, dat in Hem is (2 Tim. 1:1). En elders leert hij, dat wij dezelfde beloften hebben, waarmede oudtijds de heiligen begiftigd waren (2 Cor. 7: 1). Eindelijk stelt hij deze hoofdsom der gelukzaligheid, dat wij verzegeld zijn door de Heilige Geest der belofte. En wij genieten Christus ook niet anders, dan voorzover wij Hem omhelzen, bekleed met zijn beloften. En daardoor geschiedt het, dat Hij wel in onze harten woont, maar toch wij van Hem weg in den vreemde verkeren; want wij wandelen door het geloof en niet door aanschouwing. En deze twee komen ook niet slecht met elkander overeen, dat wij in Christus bezitten al wat betrekking heeft op de volmaaktheid van het hemelse leven, en toch het geloof een aanschouwing is van de goederen, die niet gezien worden. Slechts in de aard der beloften of in hun hoedanigheid moet men het verschil opmerken want het evangelie wijst met de vinger aan wat de wet onder beelden heeft getekend.

Boek II hoofdstuk IX

Dat Christus, hoewel Hij onder de wet de Joden bekend geweest is, toch eerst in het evangelie ten volle geopenbaard is.

4. Hieruit wordt ook weerlegd de dwaling van hen, die de wet nooit anders met het evangelie vergelijken dan de verdiensten der werken met de genadige toerekening der gerechtigheid. Deze tegenstelling behoeft wel geenszins verworpen te worden; want dikwijls verstaat Paulus onder het woord wet de regel om rechtvaardig te leven, waardoor God van ons eist wat het zijne is, geen hoop op het levend schenkend, tenzij wij in alle opzichten gehoorzaam zijn, en aan de andere zijde een vervloeking toevoegend, indien wij ook maar het minst afwijken; namelijk waar hij uiteenzet, dat

wij om niet Gode behagen, en door vergeving rechtvaardig geacht worden, omdat nergens een onderhouding der wet gevonden wordt, waaraan een beloning is toegezegd. Volkomen juist stelt dus Paulus de rechtvaardigheid der wet en die van het evangelie tegenover elkaar. Maar het evangelie is niet zo gekomen in de plaats van de ganse wet, dat het een andere wijze van zaligheid met zich bracht: maar veeleer opdat het zou bevestigen en zou bewijzen, dat vaststond al wat de wet bebofd had en opdat het aan de schaduwen het wezen zou toevoegen. Immers, wanneer Christus zegt, dat de wet en de profeten geweest zijn tot Johannes, dan levert Hij de vaderen niet over aan de vloek, die de dienstknechten der wet niet kunnen ontgaan, maar Hij geeft te kennen dat ze slechts in de beginselen onderricht geweest zijn, zodat ze ver bleven staan beneden de hoogheid van de leer van het evangelie. Daarom, wanneer Paulus het evangelie noemt een kracht Gods tot zaligheid een iegelijk, die gelooft (Rom. 1:16), voegt hij terstond daaraan toe, dat het getuigenis heeft van de wet en de profeten. En ofschoon hij aan het slot van dezelfde brief leert, dat de verkondiging van Jezus Christus de openbaring is van een verborgenheid, die van de tijden der eeuwigheid af verzwegen is, verzacht hij deze uitspraak door het toevoegen van een uitlegging, lerende, dat die verkondiging geopenbaard is door de profetische geschriften. Daaruit maken wij op, dat, wanneer over de ganse wet gehandeld wordt, het evangelie van haar slechts verschilt ten aanzien van de duidelijke openbaring; voorts wegens de onwaardeerbare overvloed der genade, die ons in Christus is tentoongesteld wordt niet ten onrechte gezegd, dat door zijn komst op aarde het hemelse Koninkrijk Gods is opgericht.

Boek II hoofdstuk IX

Dat Christus, hoewel Hij onder de wet de Joden bekend geweest is, toch eerst in het evangelie ten volle geopenbaard is.

5. Verder, Johannes is gesteld geweest tussen de wet en het evangelie, en hij heeft een midden ambt bekleed, dat betrekking had op beide. Want ofschoon hij door Christus het Lam Gods te noemen en de Offerande tot verzoening der zonden, de hoofdsom van het evangelie heeft uitgesproken, zegt Christus toch, omdat hij de onvergelykelijke kracht en heerlijkheid, die eerst in de opstanding begonnen is te schitteren, niet uitgelegd heeft, dat hij de mindere is van de apostelen (Matth. 11:11). Want dat betekenen Christus' woorden, dat, hoewel Johannes uitblinkt onder degenen, die van vrouwen geboren zijn, toch die de minste is in het Koninkrijk der hemelen, meerder is dan hij. Want Hij verheerlijkt daar niet de personen der mensen; maar nadat Hij Johannes boven alle profeten gesteld heeft, verheft Hij de prediking van het evangelie tot de hoogste graad, die, naar we elders gezien hebben, aangeduid wordt door het Koninkrijk der hemelen. Dat echter Johannes zelf antwoordt, dat hij slechts een stem is (Joh. 1:23), alsof hij beneden de profeten stond, dat doet hij niet uit geveinsde nederigheid, maar hij wil leren, dat hem geen eigen zending is opgedragen, maar dat hij het ambt van heraut bekleedt; zoals door Maleachi voorzegd was (Mal. 4:5): "Ziet, ik zend de profeet Elia, eer dat die grote en vreselijke dag des Heeren komen zal." En hij heeft ook in de ganse duur van zijn dienst niets anders gedaan, dan voor Christus discipelen toe te bereiden. Gelijk hij ook uit Jesaja bewijst, dat dit hem van Godswege was opgelegd. In deze zin is hij door Christus genoemd (Joh. 5:35) een brandende en lichtende kaars, omdat de volle dag nog niet was aangelicht. En toch verhindert dit niet hem onder de herauten des evangelies te rekenen gelijk hij dezelfde doop gebruikt heeft, die later aan de apostelen geschonken is. Maar wat hij begonnen

heeft, is eerst, nadat Christus tot de hemelse heerlijkheid was opgenomen, door een vrijere voortgang door de apostelen vervuld.

Boek II hoofdstuk X

Over de gelijkheid van het Oude en Nieuwe Testament.

1. Uit het voorgaande kan reeds duidelijk zijn, dat alle mensen, die God van het begin van de wereld af tot zijn volk heeft aangenomen, door dezelfde wet en door de hand derzelfde leer, die onder ons van kracht is, met Hem verbonden geweest zijn. Maar aangezien het van niet gering belang is, dat dit stuk goed gefundeerd wordt, zal ik bij wijze van toevoegsel hieraan vastknopen een bespreking van de vraag, in hoeverre de toestand van de vaders, daar zij met ons van dezelfde erfenis deelgenoten geweest zijn en door de genade van dezelfde Middelaar op de gemeenschappelijke zaligheid gehoopt hebben, hij dit deelgenootschap verschillend is geweest van de onze. En hoewel de getuigenissen, die wij uit de wet en de profeten tot bewijs van dit stuk bijeengebracht hebben, duidelijk maken, dat er nooit een andere regel van godsdienst en vroomheid onder Gods volk geweest is, zullen wij toch terecht een bijzondere plaats bestemmen, om deze zaak beter en nauwkeuriger te bespreken, aangezien bij de schrijvers dikwijls veel betoogd wordt over het onderscheid tussen het Oude en het Nieuwe Testament, dat een niet al te scherpzinnige lezer moeilijkheden zou kunnen opleveren. Ja zelfs, wat overigens toch zeer nuttig zou zijn, is voor ons noodzakelijk gemaakt door de monsterachtige slechtaard Servet en sommige dwazen uit de sekte van de Wederdopers, die over het Israëlitische volk geen andere opvatting hebben dan over een kudde zwijnen, daar ze omtrent dat volk de onzinnige mening uitspreken, dat het door de Heere op deze aarde vetgemest is zonder enige hoop op hemelse onsterfelijkheid. Om dus deze verderfelijke dwaling van de vrome gemoederen af te weren, en tevens om alle moeilijkheden weg te nemen, die, zodra men melding hoort maken van het verschil tussen het oude en het Nieuwe Testament, terstond plegen op te rijzen, moeten wij in het kort nagaan welke overeenkomst en welk verschil er tussen het verbond dat de Heere oudtijds met de Israëlieten vóór Christus komt gesloten heeft en het verbond, dat Hij nu, na zijn openbaring, met ons heeft gemaakt.

Boek II hoofdstuk X

Over de gelijkheid van het Oude en Nieuwe Testament.

2. En met één woord kunnen beide in orde gebracht worden. Het verbond met alle vaders verschilt in wezen en zaak in het geheel niet van het verbond met ons, maar is geheel één en hetzelfde. Alleen de bediening verschilt. Maar aangezien uit een zo korte manier van zeggen niemand een vast inzicht zou kunnen verkrijgen, is het nodig, wanneer wij tot nut willen zijn, een uitvoeriger uitlegging te geven. Bij het aantonen echter van de gelijkheid, of liever de eenheid, zal het overbodig zijn de afzonderlijke delen, die reeds behandeld zijn, opnieuw te bespreken, en zal het ontijdig zijn hier in te voegen, wat nog elders gezegd moet worden. Bij drie hoofdzaken nu moet men vooral stilstaan. In de eerste plaats, dat wij er aan vasthouden dat niet de vleselijke rijkdom en voorspoed de Joden als doel gesteld is, waarnaar zij moesten streven, maar dat ze verkoren waren tot de hoop op onsterfelijkheid en dat de waarachtigheid van deze aanneming hun door Goddelijke openbaringen, door de wet en door de profeten

bevestigd is. Vervolgens, dat het verbond, waardoor zij met God verbonden zijn, op geen enkele verdienste van henzelf, maar alleen op de barmhartigheid van God, die hen riep, gegrondvest was. In de derde plaats, dat zij gehad en gekend hebben de Middelaar Christus, door wie zij met God verenigd en zijn beloften deelachtig zouden worden. Hiervan zal het tweede punt, omdat het wellicht nog niet genoeg bekend geworden is, te zijner plaatse uitvoeriger aangetoond worden. Want met zeer vele duidelijke getuigenissen der profeten zullen wij bevestigen, dat alle weldaden en beloften die de Heere ooit zijn volk gedaan heeft, uit louter goedheid en goedertierenheid zijn voortgekomen. Ook het derde punt is hier en daar duidelijk bewezen. En zelfs het eerste hebben wij niet onaangeroerd gelaten.

Boek II hoofdstuk X

Over de gelijkheid van het Oude en Nieuwe Testament.

3. Aan het uitleggen van dit eerste punt dus zullen wij (omdat het de nauwste betrekking heeft op het onderhavige onderwerp en men ons daarin het meest bestrijdt) een meer bijzondere moeite besteden, echter zo, dat wanneer nog iets ontbreekt aan de uitlegging van de andere punten, dat terloops zal worden ingelast of daarna te juister plaatse zal worden toegevoegd. Ongetwijfeld, omtrent al deze punten neemt de apostel de twijfel weg, wanneer hij zegt (Rom. 1:2), dat God de Vader het evangelie, hetwelk Hij omtrent zijn Zoon naar de bestemde tijd geopenbaard heeft, lang te voren door de profeten in de Heilige Schrift heeft beloofd. Evenzo, dat de rechtvaardigheid des geloofs, die door het evangelie zelf geleerd wordt, getuigenis heeft van de wet en de profeten. (Rom. 3:21). Want het evangelie houdt de harten der mensen niet in de vreugde van het tegenwoordige leven, maar voert ze op tot de hoop op onsterfelijkheid; het hecht ze niet vast aan aardse genietingen, maar, terwijl het een hoop aankondigt, die in de hemel weggelegd is, brengt het hen in zekere zin daarheen over. Want zo zegt de apostel elders (Ef. 1:13): "Nadat gij het evangelie geloofd hebt, zijt gij verzegeld geworden met de Heilige Geest der belofte, die het onderpand is van onze erfenis tot de verlossing der verkregen bezitting." Evenzo (Col. 1:4): " Wij hebben gehoord van uw geloof in Christus Jezus en van uw liefde tot de heiligen; om de hoop, die u weggelegd is in de hemelen, van welke gij gehoord hebt door het waarachtige woord van het evangelie." Evenzo (2 Thess. 2:14): "Hij heeft ons geroepen door het evangelie tot verkrijging der heerlijkheid van onze Heere Jezus Christus." Daarom wordt het evangelie genoemd het woord der zaligheid en de kracht Gods om de gelovigen zalig te maken en het Koninkrijk der hemelen. Indien de leer van het evangelie geestelijk is en de toegang opent tot het bezit van het onverderfelijke leven, moeten wij niet menen, dat zij, aan wie het beloofd en gebodschapt was, de zorg voor de ziel hebben nagelaten en veronachtzaamd en als beesten afgestompt zijn tot het najagen van de lusten des lichaams. En hier moet niemand beweren, dat de beloften, die in de wet en de profeten aangaande het evangelie verzegeld zijn, voor het volk van het Nieuwe Testament bestemd zijn. Want een weinig nadat hij gesproken heeft over de belofte van het evangelie in de wet, voegt hij toe, dat al wat de wet bevat zonder twijfel gericht wordt tot hen, dit onder de wet zijn (Rom. 3:19). Bij een ander onderwerp, dat erken ik; maar hij was niet zo vergeetachtig, dat, toen hij zeide, dat in der waarheid op de Joden betrekking had al wat de wet bevat, hij niet dacht aan wat hij enige verzen tevoren gezegd had over de beloften van het evangelie in de wet. Zeer duidelijk toont dus de apostel aan, dat het

Oude Testament vooral het oog gehad heeft op het toekomstige leven, daar hij zegt, dat daaronder de beloften van het evangelie vervat zijn.

Boek II hoofdstuk X

Over de gelijkheid van het Oude en Nieuwe Testament.

4. Evenzo volgt daaruit dat het berustte op de genadige barmhartigheid Gods en door de tussenkomst van Christus bevestigd is. Want de prediking des evangelies spreekt niets anders uit, dan dat de zondaars door de vaderlijke goedertierenheid Gods buiten hun eigen verdienste gerechtvaardigd worden, en zijn ganse hoofdinhoud eindigt in Christus. Wie zou dan de Joden van het deelgenootschap aan Christus durven uitsluiten, daar wij horen, dat met hen het verbond des evangelies gesloten is, welks enig fundament Christus is? Wie zou durven verklaren, dat zij staan buiten de weldaad der genadige zaligheid, daar wij horen, dat hun leer van de rechtvaardigheid des geloofs bediend is? En om niet lang te twisten over een duidelijke zaak: wij hebben een bijzondere uitspraak des Heeren (Joh. 8:56): "Abraham heeft met verheuging verlangd, opdat hij mijn dag zou zien; en hij heeft hem gezien en is verblijd geweest." En wat Christus daar betuigt aangaande Abraham, geldt voor het gelovige volk in 't algemeen, zoals de apostel aantoot, wanneer hij zegt (Hebr. 13:8), dat Christus gisteren en heden en in der eeuwigheid dezelfde is. Immers hij spreekt daar niet alleen over de eeuwige Godheid van Christus, maar over zijn kracht, die te allen tijde de gelovigen geopenbaard is. Daarom zeggen de gelukzalige maagd en Zacharias in hun lofzangen (Luc. 1:54,72), dat de zaligheid, die in Christus is geopenbaard, de volbrenging is der beloften, die de Heere oudtijds aan Abraham en de aartsvaders gedaan had. Indien de Heere door het zenden van zijn Christus de trouwbelofte van zijn oude eed heeft ingelost, kan men niet anders zeggen, dan dat het einde daarvan altijd in Christus en het eeuwige leven geweest is.

Boek II hoofdstuk X

Over de gelijkheid van het Oude en Nieuwe Testament.

5. Ja, de apostel maakt de Israëlieten aan ons gelijk niet alleen ten aanzien van het verbond, maar ook van de betekenis der sacramenten. Want wanneer hij de Corinthiërs door de voorbeelden der straffen, met welke de Israëlieten volgens de mededeling der Schrift gekastijd zijn, wil afschrikken, opdat zij niet tot gelijke wandaden zouden vervallen, dan begint hij met deze inleiding (1 Cor. 10:1), (1 Cor. 10:11), dat er geen reden is, waarom wij ons enig voorrecht zouden toekennen, dat ons zou bevrijden van de wraak Gods, die zij hebben ondergaan, daar de Heere hun niet alleen dezelfde weldaden bewezen heeft, maar ook door dezelfde tekenen zijn genade onder hen heerlijk gemaakt heeft; alsof hij wilde zeggen: indien gij vertrouwt buiten gevaar te zijn, omdat de Doop, met welke gij getekend zijt, en het Avondmaal, dat gij dagelijks ontvangt, uitnemende beloften hebben, en gij intussen met verachting van Gods goedheid in ongebondenheid weelderig leeft: weet dan, dat ook de Joden zulke tekenen niet ontbeerd hebben, tegen wie nochtans de Heere zijn oordelen zeer gestreng heeft uitgevoerd. Zij zijn gedoopt in de doorgang der zee en in de wolk, door welke zij tegen de hitte der zon beschermt werden. Men beweert, dat die doorgang een vleselijke doop geweest is, die aan onze geestelijke doop naar een zekere evenredigheid beantwoordt. Maar indien dit aanvaard wordt, zou het bewijs van de

apostel niet opgaan, die hier aan de Christenen ontnomen wil hebben de mening, dat ze door het voorrecht van de doop boven de Joden staan. En voor deze uitvlucht wijkt ook niet, wat terstond daarop volgt, dat zij dezelfde geestelijke spijs gegeten en dezelfde geestelijke drank gedronken hebben als wij, waaronder hij Christus verstaat.

Boek II hoofdstuk X

Over de gelijkheid van het Oude en Nieuwe Testament.

6. Zij werpen ons wel, om deze uitspraak van Paulus te breken, voor de voeten wat Christus zegt (Joh. 6:49): "Uw vaders hebben het manna gegeten in de woestijn en zijn gestorven, wie mijn vlees eet zal niet sterven in eeuwigheid." Maar deze twee uitspraken worden zonder moeite met elkander verenigd. Daar de Heere sprak tot toehoorders, die slechts zochten verzadigd te worden met voedsel voor de buik, maar zich niet bekommerden om de spijs der ziel, matigt Hij zijn woorden een weinig naar hun bevatting en trekt vooral een vergelijking tussen het manna en zijn lichaam naar hun begrip. Zij eisten, dat Hij, om voor zichzelf gezag te verkrijgen, zijn kracht door een of ander wonder zou bewijzen, zoals Mozes in de woestijn gedaan had, toen hij het manna uit de hemel had weten te doen neerdalen. In het manna echter zagen zij niets dan een middel tegen de lichamelijke honger, waardoor het volk toen geteisterd werd; tot die hogere verborgenheid, waarop Paulus ziet, drongen ze niet door. Om dus aan te tonen een hoeveel voortreffelijker weldaad zij van Hem moesten verwachten, dan welke, naar hun zeggen, door Mozes aan hun vaders geschonken was, maakt Christus deze vergelijking: indien het, volgens uw mening, een groot en merkwaardig wonder geweest is, dat de Heere door Mozes aan zijn volk, opdat het in de woestijn niet van honger zou omkomen, hemelse spijs heeft toebediend, waardoor het een kleine tijd kon worden onderhouden, dan kunt gij daaruit op maken, hoeveel voortreffelijker de spijs is, die de onsterfelijkheid schenkt. Zo zien wij, waarom de Heere, wat in het manna het voornaamste was, heeft weggelaten, en slechts het geringste nut ervan heeft vermeld. Want, aangezien de Joden, als uit lust tot verwijten, Hem Mozes voor de voeten hadden geworpen, die de nooddrift des volks door middel van het manna te hulp was gekomen, antwoordt Hij, dat Hij een bedenaar is van een veel hogere genade, in vergelijking met welke de lichamelijke voeding van het volk, waaraan zij alleen zo grote waarde hechtten, terecht waardeloos werd. Omdat Paulus wist, dat de Heere, toen Hij het manna uit de hemel regende, dat niet alleen deed neerdalen tot voeding van de buik, maar het ook verleende als een geestelijke verborgenheid, om de geestelijke levendmaking, die in Christus verkregen wordt, af te beelden, verwaarloost hij dat stuk, dat de beschouwing ten zeerste waardig was, niet. En daarom wordt zeker en duidelijk de gevolgtrekking gemaakt, dat niet alleen dezelfde beloften des eeuwigen en hemelsen levens, welke de Heere ons nu waardig keurt, aan de Joden zijn meegedeeld, maar dat ze ook door waarlijk geestelijke sacramenten verzegeld waren. En daarover handelt Augustinus uitvoerig tegen Faustus de Manicheër.

Boek II hoofdstuk X

Over de gelijkheid van het Oude en Nieuwe Testament.

7. Indien de lezers liever willen, dat hun getuigenissen uit de wet en de profeten worden voorgelegd, waaruit ze kunnen zien, dat ook de vaders deel gehad hebben

aan het geestelijk verbond zoals wij vernemen van Christus en de apostelen, dan zal ik ook aan die wens voldoen, en dat des te liever, omdat zo de tegenstanders des te zekerder zullen overwonnen worden, zodat ze later geen uitvluchten kunnen zoeken. En ik zal beginnen met dat bewijs, waarvan ik wel weet, dat het de hoogmoedige Wederdopers onbetekenend en bijna belachelijk zal schijnen, maar dat toch bij leerzame en verstandige mensen van grote invloed zal zijn; en ik reken het als een uitgemaakte zaak, dat in Gods Woord zulk een krachtige werking des levens is, dat het de zielen van hen, die God het deelgenootschap er aan waardig keurt, levend maakt. Want altijd is het woord van Petrus van kracht geweest (1 Petr. 1:23), dat het een onverderfelijk zaad is, dat blijft in eeuwigheid, zoals hij ook opmaakt uit de woorden van Jesaja (Jes. 40:6). Daar God dan door deze heilige band oudtijds de Joden aan zich gebonden heeft, is het niet twijfelachtig, of Hij heeft hen ook afgezonderd tot de hoop des eeuwigen levens. Want wanneer ik zeg, dat zij het Woord aanvaard hebben, dat hen nader met God verbond, dan spreek ik niet van die algemene gemeenschap, die over hemel en aarde en alle schepselen der wereld zich uitstrekt (welke, ook al maakt ze alle dingen levend, een ieder naar de wijze van zijn aard, hen toch niet bevrijdt van de noodzakelijkheid der verderving), maar van die bijzondere gemeenschap, waardoor de zielen der vromen verlicht worden tot de kennis Gods en in zekere zin met Hem verbonden worden. En daar Adam, Abel, Noach, Abraham en de andere vaders door zulk een verlichting des Woords God aangehangen hebben, zeg ik, dat het allermint twijfelachtig is, of zij hebben de toegang gehad tot het onsterfelijk rijk Gods. Want het was een onwrikbare gemeenschap met God, die niet kan bestaan zonder de schat des eeuwigen levens.

Boek II hoofdstuk X

Over de gelijkheid van het Oude en Nieuwe Testament.

8. Indien echter dat nog een weinig ingewikkeld schijnt te zijn, welaan, laat ons overgaan tot de woorden van het verbond zelf, die niet alleen aan vriendelijk gestemde geesten zullen voldoen, maar ook ten volle de onwetendheid zullen aantonen van hen, die begeren tegen te spreken. Want aldus heeft de Heere steeds met zijn dienaren het verbond gesloten: "Ik zal ulieden zijn tot een God, en gij zult mij zijn tot een volk" (Lev. 26:12). En dat in deze woorden het leven, het heil en de ganse hoofdsom der zaligheid vervat is, waren ook de profeten gewoon uit een te zetten. Want David spreekt het niet zonder reden meer malen uit, dat het volk welgelukzalig is, wiens Heere God is (Ps. 144:15) (Ps. 33:12), dat het volk gelukzalig is, hetwelk Hij zich tot een erfdeel verkoren heeft, en dat niet terwille van aards geluk, maar omdat Hij van de dood verlost, eeuwig bewaart en met eeuwige barmhartigheid verzorgt hen, die Hij tot een volk aangenomen heeft. Zoals men bij de andere profeten kan lezen: "Gij zijt onze God, wij zullen niet sterven; de Heere is onze Koning, onze Wetgever, Hij zal ons behouden; welgelukzalig zijt gij, o Israël, want gij wordt behouden in de Heere God (Hab. 1:12) (Jes. 33:22) (Deut. 33:29). Maar om niet te lang ons bezig te houden met een overtollige zaak: overal in de profeten keert deze vermaning terug, dat aan de overvloed van alle goede dingen, ja ook aan de zekerheid der zaligheid niets ontbreekt, als slechts de Heere ons tot een God is; en terecht. Want indien zijn aangezicht, zodra het zijn glans geeft, het allerzekerste pand der zaligheid is, aan welke mens zou Hij zich dan vertonen tot een God, zonder dat Hij hem ook de schatten der zaligheid zou openen? Want onder deze voorwaarde is Hij onze God, dat Hij in het midden van ons woont, gelijk Hij door Mozes betuigde (Lev. 26:11). En

men kan niet verkrijgen, dat Hij zo tegenwoordig is, zonder dat men tevens het leven bezit. En ook al werd er niets meer uitgedrukt, dan hadden ze toch een voldoende duidelijke belofte van het geestelijke leven in deze woorden: "Ik ben uw God" (Exod. 6:7). Want Hij kondigde aan, dat Hij niet een God zou zijn voor de lichamen alleen, maar vooral voor de zielen; de zielen echter blijven van Hem vervreemd in de dood, wanneer ze niet door gerechtigheid met God verbonden zijn. Maar wanneer aan de andere kant die vereniging aanwezig is, dan zal ze de eeuwige zaligheid met zich brengen.

9. Daar komt nog bij, dat Hij niet alleen betuigde, dat Hij hun tot een God was, maar ook beloofde, dat Hij het altijd zou zijn, opdat daardoor hun hoop, met de tegenwoordige goederen niet tevreden, tot de eeuwigheid zich zou uitstrekken. Dat verder de vermelding van de toekomstige tijd bij hen deze kracht gehad heeft, tonen vele uitspraken aan, waarmede de gelovigen zich niet alleen in de tegenwoordige rampen troosten, maar ook voor de toekomst, dat God hen nooit zou verlaten. Verder gaf Hij hun (en dat was het tweede deel der belofte) aangaande het uitstrekken van Gods zegening tot buiten de grenzen van het aardse leven deze nog duidelijker verzekering: "Ik zal de God zijn van uw zaad na u" (Gen. 17:7). Want indien Hij zijn goedgunstigheid jegens hen zou betonen ook na hun dood door hun nakomelingen wel te doen, dan zou zijn gunst jegens hen zelf hun nog veel minder ontbreken. Want God is niet als de mensen, die daarom hun liefde op de kinderen hunner vrienden overbrengen, omdat door de dood de gelegenheid hun ontnomen wordt, om aan hen, jegens wie zij vriendelijk gezind waren, hun diensten te wijden. Maar God, wiens weldadigheid door de dood niet verhinderd wordt, neemt waarlijk van de doden de vrucht zijner barmhartigheid niet weg, maar om hunnentwil draagt Hij die over tot in duizend geslachten (Exod. 20:6). Door een voortreffelijk bewijs dus wilde de Heere hun de grootheid en overvloedigheid zijner goedheid, die zij na de dood zouden ondervinden, aanprijzen, toen Hij die goedheid beschreef als zulk een, die aan het ganse geslacht overvloedig zou betoond worden. De waarheid echter van deze belofte heeft de Heere bevestigd, toen Hij zichzelf de God noemde van Abraham, Izak en Jacob lang na hun dood (Exod. 3:6). Immers zou dat niet belachelijke benaming geweest zijn, als zij te niet gegaan waren? Want het zou evenzo geweest zijn, alsof Hij zo gesproken had: "Ik ben de God van hen, die niet zijn." Daarom verhalen de evangelisten, dat de Sadduceën door Christus de mond gesnoerd werd door dit ene argument (Matth. 22:32) (Luc. 20:37), dat ze zelfs niet konden loochenen dat de opstanding der doden door Mozes betuigd was. Namelijk omdat ze van Mozes zelf geleerd hadden, dat alle heiligen in Gods hand zijn (Deut. 33:3). En het lag voor de hand daaruit op te maken, dat zij, die door Hem die de beschikker is van leven en dood, onder zijn hoede, bewaking en bescherming genomen waren, zelfs door de dood niet te niet gaan.

Boek II hoofdstuk X

Over de gelijkheid van het Oude en Nieuwe Testament.

10. Laat ons nu (en dat is het voornaamste punt in deze kwestie) zien, of ook de gelovigen zelf zo door de Heere onderwezen zijn dat ze gevoelden, dat ze elders een beter leven hadden en dat ze, met terzijdestelling van het aardse, over dat leven nadachten. In de eerste plaats was de staat des levens, die hun van Godswege was opgelegd, een voortdurende oefening, waardoor zij er aan herinnerd werden, dat ze de

ellendigste van alle mensen waren, indien ze slechts in dit leven gelukkig zouden zijn. Adam, die alleen reeds door de herinnering aan zijn verloren geluk de aller ongelukkigste was, kon met moeite door bange arbeid in zijn behoeften voorzien, en opdat hij niet alleen in de arbeid zijner handen door Gods vloek zou gedrukt worden, ontvangt hij de uiterste smart uit wat hem als enige troost over bleef. Van zijn twee zonen wordt hem de een door goddeloze broedermoord ontrukkt; en hij houdt de ander over, wiens aanblik hij terecht verfoeit en voor gruwelijk houdt. Abel, die in de bloei des levens wreed is vermoord, is een voorbeeld van 's mensen ellende. Noach verslijt een goed deel van zijn leven, terwijl de gehele wereld onbekommerd geniet, met grote vermoeienis in 't bouwen van de ark. Dat hij aan de dood ontkomt, bezorgt hem grotere zwaarigheden dan wanneer hij honderd doden had moeten sterven. Want behalve dat de ark hem als het ware een graf van tien maanden is, kan er niets onaangenamers zijn dan zo lang in de mest der dieren bijna ingedompeld gehouden te worden. Nadat hij zich aan zoveel moeilijkheden ontworsteld heeft, valt hem nieuwe stof tot droefheid ten deel: hij ziet zich door zijn eigen zoon bespot worden en hem, die hij door grote weldaad Gods behouden uit de zondvloed overgehouden had, wordt hij genoopt met zijn eigen mond te vervloeken.

Boek II hoofdstuk X

Over de gelijkheid van het Oude en Nieuwe Testament.

11. Abraham moet ons zijn gelijk honderdduizend anderen, als men let op zijn geloof, dat ons tot een uitnemende regel om te geloven voorgesteld wordt; tot wiens geslacht ook wij gerekend moeten worden, als we kinderen Gods zullen zijn. Wat echter zou ongerijmder zijn, dan dat Abraham de vader aller gelovigen is, maar dat hij zelfs het laatste plaatsje onder hen niet zou innemen? En toch kan hij uit het getal der gelovigen, ja uit die zeer eervolle staat niet geworpen worden, zonder dat de gehele kerk vernietigd wordt. Wat nu de ervaringen zijns levens betreft: zodra hij door Gods bevel geroepen wordt, wordt hij van zijn vaderland, ouders en vrienden weggerukt, waarin men meent, dat de voornaamste aangenaamheid des levens gelegen is, alsof de Heere hem volgens een vast plan van alle genietingen des levens beroven wilde. Zodra hij het land binnengetrokken is, waar hem bevolen wordt te wonen, wordt hij door de honger vandaar verdreven. Om hulp te zoeken vlucht hij daarheen, waar hij, om zichzelf te redden, zijn vrouw ter beschikking van een ander moet stellen, wat waarschijnlijk wel bitterder geweest is dan vele doden. Wanneer hij in het land zijner inwoning teruggekeerd is, wordt hij wederom vandaar door hongersnood verdreven. Welk een geluk is er in gelegen een land te bewonen, waar men zo dikwijls honger moet lijden, of zelfs van honger zou moeten omkomen, wanneer men het niet ontvlucht? Tevens wordt hij tot dezelfde noodzakelijkheid gebracht bij Abimelech, dat hij zijn leven moet loskopen met het verlies van zijn vrouw. Terwijl hij vele jaren lang onzeker hier en gindsheen dwaalt, wordt hij door de aanhoudende twisten zijner dienstknechten er toe gedreven zijn neef, die hij als zijn zoon beschouwde, van zich te zenden. En die scheiding is ongetwijfeld door hem niet anders beschouwd dan wanneer hij de afsnijding van een zijner ledematen had onder gaan. Een weinig later hoort hij, dat zijn neef gevankelijk door vijanden wordt weggevoerd. Overal waarheen hij gaat, vindt hij naburen van vreselijke wreedheid, die hem zelfs niet toestaan water te drinken uit de met grote inspanning gegraven putten. Want hij zou het gebruik daarvan niet van de koning van Gerar gekocht hebben, als het hem tevoren niet verboden was geweest. Verder, wanneer hij tot de onvruchtbare ouderdom gekomen

is; ziet hij zich en dat is het onaangenaamste en bitterste, dat die leeftijd heeft gestraft met kinderloosheid totdat hij boven verwachting Ismaël gewint, wiens geboorte hem echter duur te staan komt, daar hij vermoed wordt door de verwijten van Sara, alsof hij, door de weerspanning van haar dienstmaagd te stijven, zelf de oorzaak was van de huiselijke beroering. Eindelijk wordt Izak geboren, maar met dit gevolg, dat de eerstgeborene Ismaël uitgestoten en als een verlatene bijna vijandig weggedreven wordt. Wanneer Izak alleen overgebleven is, opdat de afgetobde ouderdom van de goede man in hem rust zou vinden, dan krijgt hij een weinig later het bevel hem te slachten. Wat zou de menselijke geest rampzaliger kunnen uitdenken, dan dat de vader de beul wordt van zijn zoon? Als hij door een ziekte weggerukt was, wie zou dan de grijsaard niet voor zeer ongelukkig, gehouden hebben, daar hem zijn zoon geschonken was tot een spot, opdat zijn smart door het verlies van hem zou verdubbeld worden? Indien hij door een of andere vreemde gedood was, zou door de onwaardigheid daarvan zijn ellende veel verminderd zijn; maar dit overtreft alle voorbeelden van ellende: door de hand van de vader gedood te worden. Kortom, in de ganse loop zijns levens is hij zo geslingerd en gekweld, dat wanneer men als op een schilderij een voorbeeld van een leven vol jammer zou willen schilderen, men niets zou kunnen vinden, dat meer geschikt was. En nu moet men niet tegenwerpen, dat hij niet geheel en al ongelukkig geweest is, omdat hij uit zovele en zo grote stormen eindelijk gelukkig is te voorschijn gekomen. Want we zullen niet zeggen, dat hij een gelukkig leven leidt, die zich aan oneindige moeilijkheden ten lange leste moeizaam, ontworstelt; maar hij, die zonder rampen te ondervinden, van zijn tegenwoordige goederen rustig geniet.

Boek II hoofdstuk X

Over de gelijkheid van het Oude en Nieuwe Testament.

12. Izak, die door geringere rampen geteisterd wordt, smaakt toch nauwelijks een zeer kleine liefelijkheid. Hij ondervindt ook die kwaadwilligen, die niet toelaten, dat de mens op aarde gelukkig is. Hem verdrijft de hongersnood uit het land Kanaän. Zijn vrouw wordt hem van het hart gerukt. Zijn naburen verdrijven hem nu en dan en verdrukken hem op alle manieren, zodat hij ook gedwongen wordt te strijden om water. In zijn huis heeft hij veel moeilijkheden te verdragen van zijn schoondochters; door de onenigheid van zijn zoons wordt hij gekweld; en tegen dat kwaad kan hij geen ander middel vinden, dan de ballingschap van hem, die hij gezegend had. Jacob echter is niet anders dan een bijzonder voorbeeld van de uiterste ongelukkigheid. Zijn kinderjaren brengt hij thuis in grote onrust door, temidden van de bedreigingen en verschrikkingen van zijn eerstgeboren broeder, voor wie hij eindelijk gedwongen wordt te wijken. Behalve dat het bitter voor hem is als een voortvluchtige van zijn ouders en geboortegrond in ballingschap te verkeren, wordt hij bij zijn oom Laban niets zachter en vriendelijker ontvangen. Het zou niet voldoende zijn, dat hij zeven jaren in zeer harde en strenge dienstbaarheid diende, indien hij niet met boos opzet in zijn vrouw bedrogen werd. Ter wille van zijn tweede vrouw moet hij een nieuwe dienstbaarheid aangaan, waarin hij de ganse dag door de hitte der zon verteerd en des nachts wakend door vorst en koude gekweld wordt, zoals hij zelf klaagt. Terwijl hij zulk een hard leven twintig jaren lang verduurt, wordt hij dagelijks door nieuwe onrechtvaardige bejegeningen van zijn schoonvader terneergeslagen. En ook heeft hij geen rust in zijn huis, dat hij verscheurd en bijna verstrooid ziet door de haat, de twisten en de naijver zijner vrouwen. Wanneer hij het bevel krijgt zich naar zijn

vaderland terug te begeven, is hij genoodzaakt zijn vertrek te doen gelijken op een smadelijke vlucht, maar toch kan hij zijn onrechtvaardige schoonvader niet zo ontvluchten, of hij wordt midden op zijn reis gekweld door diens scheld en smaad woorden. Kort daarna wacht hem een veel ernstiger moeilijkheid. Want terwijl hij naar zijn broeder toegaat, heeft hij zoveel doden voor ogen, als door een wreed en vijandig man kunnen bereid worden. Dus wordt hij door vreselijke verschrikkingen boven mate gemarteld en verscheurd, zolang hij de komst van zijn broeder afwacht; wanneer hij voor zijn ogen komt, valt hij halfdood aan zijn voeten neer, totdat hij merkt, dat hij vriendelijker is, dan hij had durven hopen. Daarenboven wordt hij van Rachel, zijn enig geliefde vrouw, beroofd, zodra hij het land binnentrekt. Later hoort hij, dat zijn zoon, die hij van haar ontvangen had en daarom meer dan de anderen beminde, door een wild dier verscheurd is; hoe grote droefheid hem door diens dood is aangedaan, verklaart hijzelf, doordat hij na langdurig geweest voor alle troost de weg hardnekkig afsluit, zichzelf niets overlatend, dan dat hij met smart tot zijn zoon in het graf moge nederdalen. Ondertussen hoe gewichtige redenen van angst, verdriet en kommer waren de roof en de verkrachting van zijn dochter en de vermetelheid zijner zonen in het wreken daarvan, die hem niet alleen stinkende gemaakt had bij alle inwoners des lands, maar ook een ogenblikkelijk gevaar verwekt had om gedood te worden. Dan volgt die afschuwelijke schanddaad van Ruben, zijn eerstgeboren zoon, het zwaarste dat hem overkomen kon. Want wanneer de ontering van zijn vrouw beschouwd wordt als het ergste, dat iemand overkomen kan, wat moet men dan zeggen, wanneer die misdaad door zijn eigen zoon begaan is? Een weinig later wordt zijn gezin door een andere bloedschande verontreinigd, zodat zoveel schanddaden een gemoed moeten schokken, dat anders standvastig en tegen rampen bestand is. Tegen het einde van zijn leven, wanneer hij in hongersnood voor zich en de zijnen hulp zoekt te verkrijgen, wordt hij door de tijding van een nieuw ongeluk getroffen, daar hij verneemt dat een van zijn zoons in gevangenschap gehouden wordt; en om die los te krijgen ziet hij zich genoodzaakt Benjamin, zijn enige troost aan de anderen over te laten. Wie zou menen, dat hem bij zulk een menigte rampen een ogenblik gegeven is, om ten minste rustig adem op te komen? Daarom, verzekert hij, als de beste getuige aangaande zichzelf, aan Farao, dat zijn dagen kort en slecht geweest zijn op aarde. En wanneer hij zegt, dat hij zijn leven doorgebracht heeft in onafgebroken ellenden, dan drukt hij daarmee ongetwijfeld uit, dat hij niet die voorspoed ondervonden heeft, die hem door de Heere beloofd was. Dus of Jacob was een boos en ondankbaar schatter van Gods genade, of hij verklaarde naar waarheid, dat hij ellendig geweest was op aarde. Indien zijn verzekering waar was, dan volgt daaruit, dat hij zijn hoop niet gevestigd had op aardse zaken.

Boek II hoofdstuk X

Over de gelijkheid van het Oude en Nieuwe Testament.

13. Indien die heilige vaders, wat in ieder geval buiten twijfel is, het gelukzalige leven uit Gods hand verwacht hebben, hebben zij gedacht aan en gezien op een andere gelukzaligheid dan die van het aardse leven. En dat heeft ook de apostel zeer schoon aangetoond (Hebr. 11:9) "Door het geloof," zegt hij, "is Abraham een inwoner geweest in het land der belofte, als in een vreemd land, en heeft in tabernakelen gewoond met Izak en Jacob, die medeërfgenenamen waren derzelfde belofte. Want zij verwachten de goed gefundeerde stad, welker kunstenaar en bouwmeester God is." "Deze allen zijn in het geloof gestorven, de beloften niet verkregen hebbende; maar

hebben die van verre gezien en geloofd, en hebben beleden, dat zij gasten en vreemdelingen waren op aarde. En daardoor betonen zij, dat zij een vaderland zoeken. En indien zij door verlangen naar het vaderland, dat zij verlaten hadden, waren bevangen geweest, zij zouden gelegenheid hebben gehad om weder te keren: maar zij waren begerig naar een beter, dat is, naar het hemelse. Daarom schaamt zich God niet om hun God genoemd te worden; want Hij had hun een stad bereid." (Hebr. 11:13-16). Want zij zouden stomper geweest zijn dan een blok hout, wanneer ze zo hardnekkig beloften najaagden, waarvan op aarde geen verwachting te zien was, indien ze de vervulling van die beloften niet elders verwacht hadden. Hierop vooral let ook de apostel niet zonder reden de nadruk, dat ze dit leven een pelgrimstocht noemden, zoals ook Mozes verhaalt (Gen. 47:9). Want indien ze gasten en vreemdelingen zijn in het land Kanaän, waar is dan de belofte des Heeren, waardoor ze tot erfgenamen van dat land gesteld waren? Hij geeft dus duidelijk aan, dat wat de Heere hun aangaande de bezitting beloofd had, een verdere strekking had. En daarom hebben zij ook geen voet gronds verworven in het land Kanaän, behalve tot een graf, waardoor zij betuigden, dat zij de vrucht der belofte slechts na de dood hoopten te verkrijgen. En dit is de oorzaak, waarom Jacob het van zo grote waarde geacht heeft om daar begraven te worden, dat hij zijn zoon Jozef er toe gebracht heeft dat met een eed te beloven, en waarom Jozef gewild heeft, dat zijn beenderen, die reeds tot stof vergaan waren, na enige eeuwen zouden worden overgebracht.

Boek II hoofdstuk X

Over de gelijkheid van het Oude en Nieuwe Testament.

14. Kortom het staat duidelijk vast, dat zij bij al die handelingen huns levens de gelukzaligheid van het toekomstige leven voor ogen gehad hebben. Want waartoe zou Jacob de eerstgeboorte zozeer begeerd en met zo groot gevaar nagestreefd hebben, die hem ballingschap en bijna verstoting bezorgen, maar geen enkel goed aanbrengen zou, indien hij niet het oog gehad had op een hogere zegening? En dat hij dat gevoelen gehad heeft, verklaart hij door de woorden, die hij uitsprak met zijn laatste adem: "Op uw zaligheid wacht ik, Heere" (Gen. 49:18). Welke Zaligheid zou hij verwacht hebben, toen hij begreep, dat hij de geest uitblies, indien hij niet in de dood het begin van een nieuw leven gezien had? En wat twisten wij over de heiligen en de kinderen Gods, waar zelfs hij de smaak van zulk een kennis niet gemist heeft, die overigens de waarheid poogde te bestrijden? Want wat bedoelde Bileam, toen hij zeide (Num. 23:10): "Mijn ziel sterve de dood der oprechten, en mijn uiterste zij gelijk het zijne", anders dan dat hij gevoelde wat later David uitgesproken heeft (Ps. 116:15) (Ps. 34:22), dat de dood der heiligen kostelijk is in de ogen des Heeren, maar de dood der goddelozen slecht? Indien de dood de uiterste grenslijn zou zijn, zou daarin geen onderscheid aangewezen kunnen worden tussen een rechtvaardige en een goddeloze. Door het verschillend lot, dat beiden wacht na de dood, worden zij van elkaar onderscheiden.

Boek II hoofdstuk X

Over de gelijkheid van het Oude en Nieuwe Testament.

15. Wij zijn nog niet na de tijd van Mozes gekomen, van wie de tegenstanders zeggen, dat hij geen ander ambt gehad heeft, dan dat hij het vleselijke volk door de

vruchtbaarheid des lands en de overvloed van alle dingen tot de dienst van God zou leiden en toch is (indien men niet het licht, dat zich vanzelf aanbiedt, wil ontvluchten) de verklaring van het geestelijk verbond reeds duidelijk. Indien wij komen tot de profeten, dan doet zich daar het eeuwige leven en het Koninkrijk van Christus in volle schittering voor. En in de eerste plaats David, die evenals hij, wat de tijd betreft, eerder geleefd heeft dan de anderen, zo ook naar de orde der Goddelijke bedeling de hemelse verborgenheden duisterder heeft getekend dan zij, met hoe grote duidelijkheid en zekerheid richt hij toch al het zijne tot dat doelwit? Hoe hij de aardse woonplaats geschat heeft, betuigt deze uitspraak (Ps. 39:13): "Ik ben hier een vreemdeling en een bijwoner, gelijk al mijn vaders; elke mens, die leeft, is ijdelheid, als een schaduw wandelt ieder; en nu, wat verwacht ik, o Heere, mijn hoop, die is op U." Voorzeker, wie belijdt, dat op aarde niets zekers of standvastigs is en toch de kracht zijner hoop op God gevestigd houdt, die heeft wel deze beschouwing, dat voor hem de gelukzaligheid elders weggelegd is. Op die beschouwing pleegt hij de gelovigen te wijzen, zo dikwijls hij hen in waarheid wil troosten. Want elders (Ps. 103:17) laat hij, na over de korthed en het wankele en vergankelijke beeld van het menselijk leven gesproken te hebben, daarop volgen: "Maar de goedertierenheid des Heeren is tot in eeuwigheid over degenen, die Hem vrezen." En daaraan gelijk is wat ook in Psalm 102 staat (Ps. 102:26): "Gij hebt in den beginne, o Heere, de aarde gegrond en de hemelen zijn het werk uwer handen; die zullen vergaan, maar Gij zult staande blijven; als een kleed zullen zij verouden, en Gij zult ze veranderen als een gewaad; maar Gijzelf blijft dezelfde en Uw jaren zullen niet eindigen; de kinderen uwer knechten zullen wonen, en hun zaad zal voor uw aangezicht bevestigd worden." Indien de vromen niettegenstaande de ondergang niet ophouden bevestigd te worden voor Gods aangezicht, volgt daaruit, dat hun zaligheid met Gods eeuwigheid verbonden is. Maar die hoop kan in 't geheel niet bestaan, tenzij ze berust op de belofte, die bij Jesaja (Jes. 51:6) uiteengezet wordt. "De hemel," zegt de Heere "zal als een rook verdwijnen, en de aarde zal als een kleed verouden en haar inwoners zullen evenals zij sterven; maar mijn heil zal in eeuwigheid zijn en mijn gerechtigheid zal niet verdwijnen." Daar wordt aan de gerechtigheid en het heil eeuwigheid toegeschreven, niet voorzover ze bij God hun plaats hebben, maar voorzover ze door de mensen gevoeld worden.

Boek II hoofdstuk X

Over de gelijkheid van het Oude en Nieuwe Testament.

16. En men mag, wat hij overal zingt van de voorspoed der gelovigen niet anders opvatten dan zo, dat het betrokken wordt op de openbaring der hemelse heerlijkheid. Zoals, wanneer hij zegt (Ps. 97:10): "De Heere bewaart de zielen zijner gunstgenoten, Hij zal hen bevrijden uit de hand des zondaars; het licht is opgegaan voor de rechtvaardige, en vrolijkheid voor de oprechten van hart" (Ps. 112:4). Evenzo: "De gerechtigheid van de vrome bestaat in eeuwigheid, zijn hoorn zal verhoogd worden in eer; de wens der goddelozen zal vergaan" (Ps. 112:9,10). Evenzo (Ps. 140:14): "Gewisselijk de rechtvaardigen zullen uw naam belijden; de oprechten zullen voor uw aangezicht wonen." Evenzo: (Ps. 112:6): "De rechtvaardige zal in eeuwige gedachtenis zijn." Evenzo (Ps. 34:23): "De Heere zal de ziel zijner knechten verlossen." Immers de Heere geeft Zijn knechten dikwijls over aan de moedwil der goddelozen niet alleen om hen te kwellen, maar ook te verscheuren en te vernietigen; Hij staat toe, dat de goeden in duisternis en vuil verkwijnen, terwijl de goddelozen

bijna schitteren onder de sterren; en Hij verheugt hen niet zo door de lieflijkheid van zijn aangezicht, dat ze een langdurige blijdschap genieten. Daarom verbergt Hij ook zelf niet, dat indien de gelovigen hun ogen hechten aan de tegenwoordige stand der dingen, zij door een zeer ernstige beproeving zullen getroffen worden, alsof er bij God geen enkele genade of loon was voor de onschuldigheid. Zo voorspoedig en gelukkig is meestal de goddeloosheid, terwijl het geslacht der vromen door smaad, armoede, verachting en alle soort van kruis gedrukt wordt. "Mijn voeten," zegt hij (Ps. 73:2) "waren bijna uit geweken, mijn treden waren bijkans uitgeschoten, terwijl het geluk der dwazen mij kwelt, terwijl ik de voorspoed der goddelozen zie." Eindelijk besluit hij zijn verhaal aldus (Ps. 73:16): "Ik heb getracht om dit te mogen verstaan maar het is kwelling voor mijn geest, totdat ik in het heiligdom des Heeren ga en op hun einde merk."

Boek II hoofdstuk X

Over de gelijkheid van het Oude en Nieuwe Testament.

17. Laat ons dus alleen reeds door die belijdenis van David leren, dat de oude vaders onder het Oude Testament zeer goed hebben geweten, hoe zelden of nooit God in deze wereld verwerkelijkt, wat Hij zijn dienaren belooft, en dat ze daarom hun gemoederen tot Gods heiligdom hebben opgeheven, waarin ze weggeborgen bezaten, wat in de schaduw van het tegenwoordige leven niet gezien wordt. Namelijk het laatste oordeel Gods, dat ze wel met hun ogen allerminst konden zien, maar ten aanzien waarvan ze er mede tevreden waren, dat ze het door het geloof begrepen. En op dat geloof vertrouwend twijfelden ze, wat er ook in de wereld gebeurde, er niet aan, dat eens de tijd zou komen, waarop de beloften Gods zouden worden vervuld. Gelijk deze woorden getuigen: "Ik zal uw aangezicht in gerechtigheid aanschouwen, ik zal verzadigd worden met uw beeld" (Ps. 17:15). Evenzo: "Ik zal zijn als een groene olijfboom in Gods huis" (Ps. 52:10). Evenzo: "De rechtvaardige zal groeien als een palmboom, hij zal wassen als een cederboom op Libanon; die in het huis des Heeren geplant zijn, zullen bloeien in de voorhoven onzes Gods; in de ouderdom zullen zij nog vruchten dragen; zij zullen vet en groen zijn" (Ps. 92:13-15). Nadat hij een weinig tevoren gezegd had: "Hoe diep zijn uw gedachten, o Heere; terwijl de goddelozen bloeien, groeien zij als het kruid, opdat ze tot in eeuwigheid omkomen." Waar is die luister en die eer der gelovigen anders dan wanneer de gedaante dezer wereld door de openbaring van Gods Koninkrijk zal omgekeerd zijn? Als ze de ogen richtten op die eeuwigheid, minachtten ze de kortdurende moeilijkheid der tegenwoordige rampen en juichten onbekommerd met deze woorden: "Gij zult in eeuwigheid niet toelaten, dat de rechtvaardige sterve, maar Gij zult de bozen storten in de put des verderfs" (Ps. 55:23,24). Waar is in deze wereld de put van het eeuwig verderf, die de bozen verzwelgt, tot wier geluk elders ook dit gerekend wordt, dat ze hun laatste dag in een punt des tijds zonder veel ziekte beëindigen? Waar is die zo grote bestendigheid der heiligen, van wie David overal klaagt, dat ze niet alleen geschokt, maar ook verdrukt en geheel en al verpletterd worden? Hij stelde zich namelijk voor ogen, niet wat de onstandvastige en meer dan woelige afwisseling der wereld brengt; maar wat de Heere zal doen, wanneer Hij eens zal zitten om de eeuwige ordening van hemel en aarde vast te stellen. Zoals hij op een andere plaats zo schoon zegt: "De dwazen steunen op hun overvloed, en zijn hovaardig vanwege hun grote rijkdom; en toch niemand, hoe uitnemend en machtig hij ook zij, zal zijn broeder van de dood kunnen verlossen, niemand zal Gode het rantsoen der verlossing betalen" (Ps. 49:7,8). En hoewel ze

zien, dat de wijzen sterven en dat de verkeerden en de dwazen evenzeer omkomen en aan anderen hun rijkdommen achter laten, denken zij, dat hun huizen eeuwig zullen blijven, hun woonsteden tot in eeuwigheid en maken zij hun namen beroemd op de aarde. Maar de mens zal niet in ere blijven: hij zal gelijk zijn aan de beesten, die omkomen. Deze overdenking van hen is de hoogste dwaasheid, en toch volgen hun nakomelingen die gretig na. Als een kudde zullen zij in de hel gebracht worden, de dood zal over hen heersen. Wanneer het licht opgegaan is zullen de rechtvaardigen heerschappij over hen voeren; hun schoonheid zal vergaan; de hel zal hun woonstede zijn. In de eerste plaats toont die bespottling der dwazen, dat ze hun rust zoeken bij de wankle en onbestendige goederen der wereld aan, dat de wijzen een geheel ander geluk moeten zoeken. Maar daar ontsluit de psalmdichter de verborgenheid der opstanding duidelijker, wanneer hij het rijk der vromen opricht, nadat de goddelozen verdorven en ten onder gebracht zijn. Wat anders, vraag ik u, zal de opgang van dat licht zijn, dan de openbaring van het nieuwe leven, dat volgt op het einde van het tegenwoordige?

Boek II hoofdstuk X

Over de gelijkheid van het Oude en Nieuwe Testament.

18. Die overdenking, welke de gelovigen gebruikten tot een troost in ellenden en een middel tot lijdzaamheid, ontstond hier uit: "Een ogenblik is er in de toorn des Heeren, maar een leven in zijn goedgunstigheid" (Ps. 30:6). Hoe stelden ze het einde der verdrukkingen in een ogenblik, terwijl ze bijna hun ganse leven gekweld werden? Waar zagen ze een zo lange duur van Gods goedertierenheid, waarvan zij ternauwernood een zeer geringe smaak kregen? Als ze aan de aarde gehecht waren geweest zouden ze zo iets niet hebben kunnen vinden; maar omdat zij zagen op de hemel, bekenden zij, dat het slechts een punt des tijds is, waarop de heiligen door de Heere door kruis geoeffend worden; en dat zijn barmhartigheden, waardoor zij verzameld worden, eeuwig zijn. Aan de andere kant voorzagen zij het eeuwig en nimmer eindigend verderf der goddelozen, die als in de droom voor één dag gelukkig waren. Vandaar deze woorden: "De gedachtenis des rechtvaardigen zal tot zegening zijn; maar de naam der goddelozen zal verrotten" (Spr. 10:7). "Kostelijk is in de ogen des Heeren de dood zijner gunstgenoten"; "de dood der zondaren is zeer slecht" (Ps. 116:15) (Ps. 34:22). Evenzo bij Samuël (1 Sam. 2:9): "De Heere zal de voeten zijner gunstgenoten bewaren, maar de goddelozen zullen zwijgen in duisternis." Die woorden geven te kennen, dat zij zeer goed geweten hebben, dat, op hoe verschillende wijzen ook de heiligen worden benauwd, toch hun laatste uitgang leven en zaligheid is, en dat het geluk der goddelozen een liefelijke weg is, waarlangs zij langzamerhand naar de afgrond des doods geraken. Daarom noemden zij de dood der goddelozen het verderf der onbesnedenen (Ez. 28:10) (Ez. 31:18 en elders), daar hun de hoop der opstanding afgesneden was. En daarom heeft David geen zwaardere vervloeking kunnen bedenken dan deze: "Laat hen uitgedelgd worden uit het boek des levens, en met de rechtvaardigen niet aangeschreven worden." (Ps. 69:29).

Boek II hoofdstuk X

Over de gelijkheid van het Oude en Nieuwe Testament.

19. Maar bovenal is deze uitspraak van Job (Job 19:25) merkwaardig: "Want ik weet, dat mijn Verlosser leeft en ik zal ten laatsten dage uit de aarde opstaan en in mijn vlees zal ik God mijn Zaligmaker aanschouwen; deze mijn hoop is weggelegd in mijn boezem." Wie met hun scherpzinnigheid te koop willen lopen, zoeken deze uitvlucht, dat dit niet verstaan moet worden van de opstanding ten laatsten dage, maar van de eerste de beste dag, waarop Job verwachtte, dat God zachter tegen over hem zou zijn: en ook al geven wij hun dit ten dele toe zullen wij hun toch, of ze willen of niet, deze erkenning af dwingen, dat Job niet tot deze heerlijke verwachting had kunnen komen, als hij met zijn gedachte aan de aarde was blijven hangen. Wij moeten dus erkennen, dat hij zijn ogen opgeheven heeft tot de toekomstige onsterfelijkheid, daar hij aanschouwde, dat zijn Verlosser hem zou bijstaan, zelfs wanneer hij in het graf lag. Immers voor hen, die slechts aan het tegenwoordige leven denken, is de dood de uiterste wanhoop, maar ook die kon hem zijn hoop niet ontrukken. "Ook als Hij me zou doden," zeide hij (Job 13:15) "zal ik niettemin op Hem hopen." En nu moet niet de een of andere beuzelaar mij tegenwerpen, dat slechts weinigen dergelijke woorden gesproken hebben en daaruit allermint bewezen wordt, dat er zulk een leer onder de Joden geweest is. Want terstond zal hij van mij ten antwoord krijgen dat die weinigen door zulke uitspraken niet een of andere verborgen wijsheid hebben geopenbaard, tot welke slechts uitnemende geesten afzonderlijk en persoonlijk werden toegelaten; maar dat ze, daar ze door de Heilige Geest gesteld waren tot leraren des volks, openlijk verkondigd hebben de verborgenheden Gods, die algemeen geleerd moesten worden en de beginselen moesten zijn van de godsdienst des volks. Daar wij dus de openbare Godsspraken horen van de Heilige Geest, door welke Hij over het geestelijk leven zo helder en duidelijk in de kerk der Joden gesproken heeft, zou het van een ondragelijke hardnekkigheid getuigen, hen slechts naar een vleselijk verbond te verwijzen, waarin alleen van de aarde en aardse rijkdom melding gemaakt wordt.

Boek II hoofdstuk X

Over de gelijkheid van het Oude en Nieuwe Testament.

20. Indien ik kom tot de latere profeten, kunnen wij daar vrijelijk rondwandelen als op ons eigen terrein. Want indien bij David, Job en Samuel de overwinning al niet moeilijk was, daar is zij nog veel gemakkelijker. Want de Heere heeft in het uitdelen van het verbond zijner barmhartigheid deze regel en deze orde gehouden, dat hoe nader men, bij het voortgaan van de tijd, kwam bij de volle verwezenlijking, Hij het hij de dag met des te groter uitbreiding der openbaring verlichtte. Daarom zijn er in de beginne, toen de eerste belofte der zaligheid aan Adam gegeven was, als het ware slechts kleine vonkjes zichtbaar geweest; daarna zijn die toegenomen en begon zich een grotere luister van licht te vertonen, dat vervolgens meer en meer te voorschijn is gekomen en zijn glans al breder heeft uitgebreid, totdat eindelijk, nadat alle wolken verdreven waren, Christus, de Zon der gerechtigheid, de ganse wereld ten volle verlicht heeft. We behoeven dus niet te vrezen, dat, wanneer wij om onze zaak te bewijzen, steun zoeken bij de profeten, die steun ontbreken zal, maar daar ik zie, dat hier een ontzaglijke hoeveelheid stof zal zijn, waarmee ik mij veel langer zou moeten bezig houden dan de opzet van mijn werk gedooft (want er zou stof zijn voor een groot boek) en ik tevens meen, dat ik door het voorgaande ook voor een lezer met weinig doorzicht de weg gebaad heb, waarlangs hij kan voortgaan zonder belemmerd te worden, zal ik mij onthouden van de uitvoerigheid, die voor het ogenblik niet zozeer nodig is: nadat ik echter eerst de lezers gewaarschuwd heb, dat zij er aan

denken zich de weg gemakkelijk te maken met die sleutel, die wij hun eerst in handen gegeven hebben. Namelijk, dat ze, zo dikwijls de profeten melding maken van de gelukzaligheid van het gelovige volk (van welke ternauwernood de geringste sporen in dit leven gezien worden), tot deze onderscheiding hun toevlucht nemen, dat de profeten om Gods goedheid des te beter aan te prijzen, die door tijdelijke weldaden als door enkele lijnen voor het volk afgebeeld hebben; maar dat ze daarvan een zo danig beeld geschilderd hebben, dat het hun geest buiten de aarde, buiten de delen dezer wereld en deze vergankelijke tijd zou voeren en noodzakelijk zou opwekken tot het bedenken van de zaligheid van het toekomstig geestelijke leven.

Boek II hoofdstuk X

Over de gelijkheid van het Oude en Nieuwe Testament.

21. Met één voorbeeld zullen we tevreden zijn. Toen de Israëlieten, naar Babylon overgebracht, zagen, dat hun verstrooiing zeer veel geleek op de dood, konden zij ternauwernood van de mening afgebracht worden, dat een fabel was wat Ezechiël (Ez. 37:4) profeteerde van hun wederkomst, omdat zij dat even hoog achtten alsof hij hun had verkondigd, dat vergane lijken tot het leven opgewekt zouden worden. Om te tonen, dat Hij zelfs door die moeilijkheid niet verhinderd werd om aan zijn weldaad plaats te geven, toonde de Heere de profeet in een gezicht een veld vol van dorre beenderen, aan welke Hij allen door de kracht van zijn woord, in één oogwenk geest en kracht wedergaf. Dit gezicht diende wel om de tegenwoordige ongelovigheid verbeteren, maar het vermaande intussen de Joden, hoever de kracht des Heeren zich uitstreckte boven het terugvoeren van het volk, daar ze dorre en verspreide beenderen door een wenk alleen, zo gemakkelijk levend maakte. Daarom zult ge die uitspraak terecht vergelijken met een andere van Jesaja (Jes. 26:19): "De doden zullen leven, ook mijn dood lichaam, zij zullen opstaan; waakt op en juicht, gij die in het stof woont, want uw dauw zal zijn als een dauw van een groen veld en het land der reuzen zult gij ternederwerpen: ga henen, mijn volk ga in uw binnenste kamers, sluit uw deuren na u toe, verberg u een weinig, totdat de gramschap overga. Want zie, de Heere zal uit zijn plaats uitgaan, om de ongerechtigheid van de inwoner der aarde over hem te bezoeken; en de aarde zal haar bloed ontdekken en zal haar doodgeslagenen niet langer bedekt houden."

Boek II hoofdstuk X

Over de gelijkheid van het Oude en Nieuwe Testament.

22. Wanneer men echter alles naar een dergelijke regel zou pogen te richten, dan zou men onjuist handelen; want er zijn enige plaatsen, die zonder enig bedeksel de toekomstige onsterfelijkheid, die in Gods Koninkrijk de gelovigen wacht, bewijzen. Sommige van die hebben wij reeds aangehaald en zo zijn er zeer veel andere, maar vooral de volgende twee: de ene bij Jesaja (Jes. 66:22): "Gelijk de nieuwe hemelen en de nieuwe aarde, die Ik voor mijn aangezicht doe staan, zo zal ook ulieder zaad staan; en het zal zijn maand na maand en sabbat na sabbat: alle vlees zal komen om aan te bidden voor mijn aangezicht, zegt de Heere; en zij zullen uitgaan en zij zullen de dode lichamen zien van de mannen, dit tegen Mij overtreden hebben, want hun worm zal niet sterven en hun vuur niet uitgeblust worden." En de andere bij Daniël (Dan. 12:1): "In die tijd zal Michaël opstaan, die grote vorst, die staat voor de kinderen zijns

volks, en er zal een tijd der benauwdheid komen, zoals er niet geweest is, sinds er volken begonnen te zijn: en dan zal geheel uw volk verlost worden, al wie gevonden wordt geschreven in het boek; en van hen, die slapen in het stof der aarde, zullen sommigen ontwaken ten eeuwigen leven, en anderen tot eeuwige versmaadheid."

Boek II hoofdstuk X

Over de gelijkheid van het Oude en Nieuwe Testament.

23. Tot het bewijzen van de twee overige punten, namelijk dat de vaderen Christus gehad hebben tot een pand des verbonds en op Hem al hun vertrouwen aangaande de zegening gesteld hebben, zal ik niet veel moeite aanwenden, omdat ze minder twijfelachtig zijn en meer duidelijkheid hebben. Laat ons dus gerust vaststellen, wat ook door geen listen des duivels kan worden omvergeworpen: dat het Oude Testament of verbond, dat de Heere met het Israëlitische volk gesloten heeft, niet beperkt was tot aardse zaken, maar de belofte inhield van het geestelijke en eeuwige leven, welks verwachting, ingedrukt moest zijn in de harten van allen, die in der waarheid met het verbond instemden. En laat ons deze dwaze en verderfelijke mening ver van ons doen, dat of de Heere de Joden niets anders heeft voorgesteld, of dat zij niets anders gezocht hebben dan de verzadiging van hun buik, de genieting des vleses, bloeiende rijkdommen, uiterlijke macht, vruchtbaarheid aan kinderen, en al wat een vleselijk mens van waarde acht. Want heden belooft Christus de zijnen geen ander Koninkrijk der hemelen (Matth. 8:11), dan waar zij aanzitten met Abraham, Izak, en Jacob. En Petrus verzekerde, dat de Joden van zijn tijd erfgenamen waren van de genade des evangelies (Hand. 3:25), omdat ze zonen waren der profeten, begrepen in het verbond, dat de Heere eens met zijn volk gesloten had. En opdat dit niet alleen met woorden betuigd zou zijn, heeft de Heere het ook metterdaad bevestigd. Want in het ogenblik, dat Hij opstond, heeft Hij ook vele heiligen het deelgenootschap aan zijn opstanding waardig gekeurd en in de stad aanschouwd laten worden (Matth. 27:52); waardoor Hij een zeker pand gaf, dat al wat Hij gedaan heeft en geleden heeft tot verwerving van de eeuwige zaligheid, evenzeer betrekking had op de gelovigen van het Oude Testament als op ons als op ons. Zij waren namelijk ook met dezelfde Geest des geloofs begiftigd, waardoor wij ten leven wedergeboren worden, zoals Petrus getuigt (Hand. 15:8). Daar wij horen, dat die Geest, die als een vonk der onsterfelijkheid in ons is, waarom Hij ook elders (Ef. 1:14) het onderpand onzer erfenis genoemd wordt, evenzo in hen gewoond heeft, hoe zouden wij dan hun de erfenis des levens durven ontnemen? En daarom is het des te meer te verwonderen dat de Sadduceën oudtijds tot die domheid vervallen zijn, dat ze zowel de opstanding, als ook de zelfstandigheid der zielen loochenden welke beide stukken voor hen met zo uitnemende getuigenissen der Schrift bezegeld waren. En even wonderlijk zou tegenwoordig de dwaasheid van het gehele volk der Joden schijnen, dat ze een aards rijk van Christus verwachten, indien de Schrift niet lang te voren voorzegt had, dat ze deze straf zouden ontvangen voor de verwerping van het evangelie. Want aldus was het in overeenstemming met Gods rechtvaardig oordeel, de harten met blindheid te slaan, die het hun aangeboden licht des hemels versmaad en uit eigen beweging zich de duisternis op de hals hadden gehaald. Ze lezen dus Mozes wel en herlezen hem voortdurend; maar door het deksel, dat over hen ligt, worden zij verhinderd het licht te zien, dat op zijn aangezicht schittert (2 Cor. 3:14). En zo zal hij voor hen bedekt en omhuld blijven, totdat hij gericht wordt naar Christus, van wie zij hem nu, zoveel ze kunnen, zoeken af te leiden en weg te trekken.

Boek II hoofdstuk XI

Over het onderscheid tussen het Oude en het Nieuwe Testament.

1. Wat dan, zal men zeggen, zal er dan geen enkel onderscheid overblijven tussen het Oude en het Nieuwe Testament? En wat zal er dan worden van zoveel plaatsen van de Schrift, waar ze als zeer verschillende zaken met elkander vergeleken worden? Ik dan aanvaard gaarne het onderscheid, dat in de Schrift vermeld wordt, maar zó, dat het niets te kort doet aan de reeds vastgestelde eenheid, zoals men zal kunnen zien, wanneer we het ordelijk behandeld zullen hebben. Dat onderscheid dan (voor zover ik het heb kunnen opmerken en mij kan herinneren) bestaat in hoofdzaak in vier stukken. Wil men er nog een vijfde aan toe voegen, dan verzet ik mij daartegen allerminst. Ik zeg, en neem op me om aan te tonen, dat deze punten zodanig zijn, dat ze eerder betrekking hebben op de wijze van de bediening, dan op het wezen. Zo zullen zij niet verhinderen, dat de beloften van het Oude en het Nieuwe Testament dezelfde blijven, en dat ook het fundament van hun beloften hetzelfde blijft, namelijk Christus. Het eerste punt van onderscheid is dit, dat, ofschoon de Heere ook oudtijds het hart van zijn volk wilde richten op de hemelse erfenis en wilde dat het zijn gemoed daarheen zou opheffen, Hij toch die erfenis gaf te aanschouwen en in zekere zin te smaken onder aardse zegeningen, opdat het volk beter gevoed zou worden in de hoop op haar; maar dat Hij nu, nadat de genade van het toekomstige leven door het evangelie duidelijker en helderder geopenbaard is, die lagere wijze van oefening, welke Hij bij de Israëlieten aanwendde, achterwege laat en onze harten rechtstreeks richt tot de overdenking van die genade. Wie deze raad Gods niet opmerken, menen, dat het oude volk niet hoger gestegen is dan tot die goederen, die tot nut van het lichaam beloofd werden. Zij horen, dat het land Kanaän zo dikwijls genoemd wordt als een bijzondere, ja enige beloning voor de onderhouders van de Goddelijke wet. Zij horen, dat de Heere met niets de overtreders van die wet ernstiger dreigt, dan dat ze uit het bezit van dat land verdreven zullen worden en verstrooid in vreemde landen. Zij zien, dat alle zegeningen en vervloekingen, die door Mozes aangekondigd worden in hoofdzaak hierop neerkomen. Daaruit maken zij, zonder ook maar enigszins te twijfelen, op, dat de Joden niet om huns zelfs wil, maar om eens anders wil van de overige volken afgescheiden zijn, namelijk opdat de Christelijke kerk ten beeld zou hebben, in welks uiterlijke gedaante zij de bewijzen van de geestelijke zaken zou zien. Maar daar de Schrift enige malen aantoonde, dat God zelf de aardse weldaden, waarmee Hij de Joden begiftigde, hiertoe bestemde om hen zo aan de hand te leiden tot de hoop van de hemelse weldaden, getuigt het van al te grote onwetendheid, om niet te zeggen stompzinnigheid, wanneer men geen acht slaat op zulk een regeling. De stand van het geschil met deze soort van mensen is deze, dat zij leren, dat het bezit van het land Kanaän, dat de Israëlieten beschouwden als hun hoogste en uiterste gelukzaligheid, voor ons, na de komst van Christus, de hemelse erfenis afbeeldt. Wij daarentegen beweren, dat ze in de aardse bezitting, die ze genoten, als in een spiegel de toekomstige erfenis hebben aanschouwd, van welke ze geloofden, dat ze hun in de hemelen toebereid was.

Boek II hoofdstuk XI

Over het onderscheid tussen het Oude en het Nieuwe Testament.

2. Dit zal beter blijken uit de vergelijking, die Paulus gesteld heeft in zijn brief aan Galaten (Gal. 4:1). Hij vergelijkt het volk der Joden met een jeugdige erfgenaam, die, nog niet in staat om zichzelf te leiden, luistert naar de woorden van een voogd of verzorger, aan wiens hoede hij toevertrouwd is. En dat hij de vergelijking vooral betreft op de ceremoniën, verhindert niet, dat ze ook zeer geschikt kan worden toegepast op de zaak, waarover het hier gaat. Voor hen was dus dezelfde erfenis bestemd als voor ons, maar door hun leeftijd zouden ze nog niet in staat geweest zijn die te aanvaarden en te gebruiken. Dezelfde kerk was temidden van hen, maar zij was nog jeugdig van leeftijd. Onder deze leiding hield de Heere hen dus, dat Hij hun de geestelijke beloften niet zo open en bloot gaf, maar door aardse beloften enigszins afgeschetst. Toen Hij dus Abraham, Izak en Jacob en hun nakomelingen tot de hoop op de onsterfelijkheid aannam, beloofde Hij hun het land Kanaän tot een erfenis, niet opdat ze daarmee aan het eind van hun hoop zouden zijn, maar opdat ze door het aanschouwen daarvan zich zouden oefenen en versterken tot de hoop op die ware erfenis, die nog niet zichtbaar was. En opdat ze zich niet zouden kunnen ver gissen, werd hun een hogere belofte gegeven, die hun tot een getuigenis zou zijn, dat het land niet de hoogste weldaad van God was. Zo wordt aan Abraham niet toegestaan dat hij werkeloos berust in de belofte, die hij aangaande het land ontvangen heeft, maar door een grotere belofte wordt zijn geest opgeheven tot de Heere. Want hij verneemt deze woorden (Gen. 15:1): "Abraham, ik ben uw beschermer, en uw loon is zeer groot." Hier zien wij, dat aan Abraham het einde van zijn loon voor ogen gesteld wordt als zijnde in de Heere, opdat hij dat loon niet als een vergankelijk en onstandvastig loon zou zoeken in de dingen dezer wereld, maar zou bedenken, dat het onverderfelijk was. Dan voegt Hij daaraan toe de belofte van het land, met geen ander beding, dan dat het een teken zij van Gods goedgunstigheid, en een beeld van de hemelse erfenis. En dat dit de opvattingen der heiligen geweest is, tonen hun uitspraken aan. Zo stijgt David van de tijdelijke zegeningen, tot die hoogste en uiterste op. "Bezwijkt," zo zegt, hij (Ps. 73:27) "uit verlangen naar U, mijn hart en mijn vlees: God is mijn deel in eeuwigheid" Evenzo (Ps. 16:5): "De Heere is het deel mijner erve en mijns bekers; Gij zijt het, die mijn erfenis voor mij bewaart." Evenzo (Ps. 142:6): "Tot U riep ik, o Heer; ik zeide: Gij zijt mijn hoop, mijn deel in het land der levenden." Wie zo durven te spreken, geven waarlijk te kennen, dat zij met hun verwachting uitgaan boven de wereld en alle tijdelijke goederen. Toch beschrijven de profeten deze gelukzaligheid van de toekomstige tijd meermalen onder het voorbeeld, dat ze van de Heere ontvangen hadden. Zo moeten die uitspraken verstaan worden (Spr. 2:21) (bij Jesaja op vele plaatsen), dat de vromen de aarde erfelijk zullen bezitten, de goddelozen echter uit haar vernietigd zullen worden; dat Jeruzalem overvloed zal hebben van rijkdommen van iedere aard, en Sion zal overvloeien van een veelheid van alle goederen. Wij zien, dat dit alles niet in eigenlijke zin past op het land onzer vreemdelingschap of op het aardse Jeruzalem, maar op het ware vaderland der gelovigen en die hemelse stad, in welke de Heere de zegening heeft geboden en het leven tot in eeuwigheid (Ps. 133:3).

Boek II hoofdstuk XI

Over het onderscheid tussen het Oude en het Nieuwe Testament.

3. Dit is de reden, waarom men leest, dat de heiligen onder het Oude Testament het aardse leven en zijn zegeningen hoger geacht hebben dan nu zou betamen. Want

hoewel ze zeer goed wisten, dat ze daarbij niet als bij de eindpaal van hun loop moesten blijven staan, bekenden zij toch, dat de Heere om hen naar de mate hunner zwakheid te oefenen, daarin enige schetslijnen zijner genade had getekend, en daarom was dat leven hun liefelijker, dan wanneer ze het op zichzelf beschouwd hadden. En evenals de Heere, door zijn goedgunstigheid jegens de gelovigen door tijdelijke goederen te betuigen, toen geestelijke gelukzaligheid door dergelijke voorbeelden en tekenen aftekende, gaf Hij aan de andere kant ook in de lichamelijke straffen de bewijzen van zijn oordeel tegen de verworpenen. Zoals dus Gods weldaden in de aardse zaken duidelijker te zien waren, zo was het ook met de straffen. En terwijl onervaren mensen deze overeenstemming en analogie (om zo te zeggen) niet in het oog houden, verwonderden zij zich over zo grote veranderlijkheid in God, daar Hij, terwijl Hij vroeger zo snel was om allerlei zonden des mensen met strenge en vreselijke straffen te wreken, nu als het ware zijn vroegere toorn heeft afgelegd en veel zachter en minder vaak straft: en het scheelt niet veel of zij beelden zich hierom in, dat het Oude en het Nieuwe Testament verschillende goden gehad hebben, wat ook de Manicheërs overkomen is. Maar uit zulke moeilijkheden zullen we gemakkelijk bevrijd worden, wanneer wij acht geven op de leiding Gods, waarover ik sprak, namelijk dat Hij voor die tijd, waarin Hij zijn verbond nog enigermate omhuld aan het Israëlitische volk overgaf, de genade van de toekomstige en eeuwige gelukzaligheid door aardse weldaden en de zwaarte van de geestelijke dood door lichamelijke straffen heeft willen aanduiden en afbeelden.

Boek II hoofdstuk XI

Over het onderscheid tussen het Oude en het Nieuwe Testament.

4. Het tweede onderscheid tussen het Oude en het Nieuwe Testament is gelegen in de figuren, dat het Oude Testament bij afwezigheid der werkelijkheid, slechts een beeld in plaats van het lichaam een schaduw deed zien, en het Nieuwe Testament de aanwezige werkelijkheid en het ware lichaam vertoont. En van dit onderscheid wordt melding gemaakt bijna overal waar het Nieuwe Testament tegenover het Oude geplaatst wordt; maar uitvoeriger dan ergens elders wordt het behandeld in de brief aan de Hebreëen. Daar strijdt de apostel tegen hen, die meenden, dat de onderhouding van de Mozaïsche wet niet kon worden afgeschaft, zonder dat zulks de ineenstorting van de ganse godsdienst ten gevolge zou hebben. Om deze dwaling te weerleggen, maakt hij gebruik van wat aangaande het priesterschap van Christus bij de profeet voorzeggd was (Ps. 110:4) (Hebr. 7:11,19) (Hebr. 9:9) (Hebr. 10:1). Want daar Hem een eeuwig priesterschap opgedragen wordt, is het zeker, dat het priesterschap, waarbij dagelijks de een als opvolger van de ander gesteld werd, wordt afgeschaft. Dat echter de instelling van die nieuwe priester van meer betekenis is, bewijst hij daardoor, dat ze door een eed bevestigd wordt. Later voegt hij er aan toe, dat in die overdraging van het priesterschap ook de verandering van het Testament plaats had. En dat dit noodzakelijk was, bewijst hij op goede grond, namelijk deze, dat de wet zo zwak was, dat ze niets tot volmaaktheid kon brengen. Dan gaat hij na, van welke aard die zwakheid geweest is, namelijk dat ze uiterlijke rechtvaardigingen des vleses gehad heeft, welke haar dienaren niet naar hun geweten volmaakt konden maken, omdat zij door de offeranden der beesten de zonden niet kon uitwissen en niet de ware heiligheid kon toebrengen. Hij besluit dus, dat in de wet de schaduw geweest is der toekomstige goederen, niet het levende beeld der dingen zelf; en dat ze daarom geen andere taak gehad heeft, dan een binnenleiding te zijn tot de betere hoop, die in het

evangelie aan het licht gebracht wordt. Hier moet men opmerken in welk opzicht het verbond der wet met het verbond des evangelies, de dienst van Christus met die van Mozes vergeleken wordt. Want indien de vergelijking betrekking had op het wezen der beloften, zou er een grote strijdigheid ontstaan tussen de twee Testamenten; maar aangezien de stand van het vraagpunt ons in een andere richting leidt, moeten we ons ook daarheen begeven om de waarheid te vinden. Laat ons dus op de voorgrond stellen, dat het een verbond is, hetwelk Hij eenmaal bevestigd heeft als een eeuwig en onvergankelijk verbond. De vervulling van dat verbond, waardoor het eindelijk zijn vastheid en bekrachtiging krijgt, is Christus. Terwijl er op zulk een bevestiging gewacht wordt, schrijft de Heere door middel van Mozes de ceremoniën voor, die als het ware de gebruikelijke tekenen van de bevestiging zijn. En dit werd nu het punt van geschil, of de ceremoniën die in de wet verordend waren, voor Christus moesten wijken. En ofschoon deze ceremoniën slechts bijkomstigheden van het verbond waren, of althans toevoegsels en aanhangsels en (zoals men gewoonlijk zegt) bijgevoegde zaken, dragen ze toch, omdat zij de instrumenten waren tot het bedienen van het verbond, de naam verbond, zoals die ook aan de andere sacramenten pleegt gegeven te worden. Daarom, om kort te gaan, wordt op deze plaats het Oude Testament genoemd de gebruikelijke wijze om het verbond te bevestigen, die bestaat in het verrichten van ceremoniën en het brengen van offers. En aangezien in die wijze niets grondigs is, tenzij men verder gaat, zegt de apostel, dat ze moest worden waargenomen en afgeschaft, opdat er plaats gemaakt zou worden voor Christus, de Borg en Middelaar van een beter Testament, door wie voor de uitverkorenen een eeuwige heiligmaking eenmaal verworven is en de overtredingen, die onder de wet bleven, zijn uitgewist. Of, wilt ge liever, aanvaard het dan zo: dat het oude verbond geweest is dat Testament des Heeren, dat overgegeven werd, ingehuld in de schaduwachtige en ondoeltreffende onderhouding der ceremoniën, en dat het daarom tijdelijk geweest is, omdat het als het ware in het onbesliste bleef, totdat het kwam te steunen op een vaste en wezenlijke bevestiging. Maar dat het toen eerst nieuw en eeuwig gemaakt is, nadat het door het bloed van Christus geheiligd en bevestigd is. Daarom noemt Christus de drinkbeker, die Hij aan de discipelen bij het Avondmaal toereikt de drinkbeker des Nieuwen Testaments in zijn bloed (Matth. 26:28); om te kennen te geven, dat dan eerst werkelijk het Testament Gods zijn waarheid heeft, waardoor het nieuw en eeuwig wordt, wanneer het met zijn bloed wordt bezegeld.

Boek II hoofdstuk XI

Over het onderscheid tussen het Oude en het Nieuwe Testament.

5. Hieruit blijkt in welke zin de apostel zeide (Gal. 3:24) (Gal. 4:1), dat de Joden onder het tuchtmeesterschap der wet tot Christus geleid zijn, voordat Hij zelf in het vlees geopenbaard werd. Hij bekent, dat ook zij zonen en erfgenamen van God geweest zijn, maar die wegens hun jeugdigheid onder de hoede van een tuchtmeester moesten staan. Want het was niet passend, dat er, toen de Zon der gerechtigheid nog niet opgegaan was, zulk een glans der openbaring en zulk een kracht van inzicht zou zijn. De Heere heeft hun dus zo het licht van zijn Woord geschonken, dat zij het nog uit de verte en in 't duister zagen. Daarom duidt Paulus deze geringheid van inzicht aan met het woord kindsheid, daar de Heere wilde, dat ze door de dingen dezer wereld en door uiterlijke onderhoudingen als door de regelen van de tucht der kinderen, geoefend werd, totdat Christus zou verschijnen, door wie de kennis van het gelovige, volk behoorde op te groeien. Deze onderscheiding heeft Christus zelf aangewezen,

toen Hij zeide (Matth. 11:13), dat de wet en de profeten geweest waren tot op Johannes; en dat van die tijd af het Koninkrijk Gods wordt verkondigd. Wat hebben dan de wet en de profeten aan de mensen van hun tijd toegebracht? Zij schonken de smaak van die wijsheid, die eens helder geopenbaard moest worden, en zij toonden haar als van verre schitterend. Maar wanneer Christus met de vinger kan aangewezen worden, dan is het Koninkrijk Gods ontsloten. Want in Hem zijn alle schatten der wijsheid en des verstands ten toon gespreid (Col. 2:3), waardoor men bijna tot de verborgenheden des hemels doordringt.

Boek II hoofdstuk XI

Over het onderscheid tussen het Oude en het Nieuwe Testament.

6. En hieraan doet niets af de omstandigheid, dat er schier niemand in de Christelijke kerk gevonden kan worden, die in uitnemendheid des geloofs met Abraham mag vergeleken worden, en dat de profeten door die kracht des Geestes hebben uitgeblonken, waardoor ze ook heden nog de ganse wereld verlichten. Want de vraag is thans niet, hoeveel genade de Heere aan weinigen geschonken heeft, maar welke gewone regel Hij gevolgd heeft in het onderwijzen van het volk, die ook aangetroffen wordt juist bij die profeten, die met een bijzondere kennis boven de anderen waren toegerust. Want hun prediking is duister, als over verafgelegen zaken, en zij is in figuren vervat. Bovendien, welk een wonderbare kennis in hen ook aan de dag kwam, zij worden toch ook zelf, daar ze toch ook zichzelf noodwendig hebben moeten onderwerpen aan de gewone onderwijzing van het volk, tot de schare der kinderen gerekend. Tenslotte, nooit is aan één hunner zulk een inzicht te beurt gevallen dat niet in enig opzicht smaakte naar de duisternis van de tijd. Daarom zegt Christus dit (Matth. 13:17) (Luc. 10:24): "Vele koningen en profeten hebben begeerd te zien de dingen, die gij ziet, en hebben α niet gezien, en te horen de dingen, die gij hoort, en hebben ze niet gehoord. En ongetwijfeld was het billijk, dat de tegenwoordigheid van Christus dit voorrecht had, dat door haar de openbaring van de hemelse verborgenheid helderder aan de dag trad. En daarop ziet ook, wat wij tevoren aanhaalden uit de eerste brief van Petrus (1 Petr. 1:12), dat hun geopenbaard is, dat hun dienst vooral voor onze tijd nuttig was.

Boek II hoofdstuk XI

Over het onderscheid tussen het Oude en het Nieuwe Testament.

7. Ik kom tot het derde onderscheid, dat aan Jeremia ontleend wordt, die aldus spreekt (Jer. 31:31): "Zie, de dagen komen, spreekt de Heere, dat Ik met het huis van Israël en met het huis van Juda een nieuw verbond zal maken; niet naar het verbond, dat Ik met uw vaders gemaakt heb, ten dage als Ik hun hand aangreep om hen uit Egypteland uit te voeren, welk verbond zij vernietigd hebben, ofschoon Ik over hen heerste; maar dit zal het verbond zijn, dat ik met het huis van Israël maken zal: Ik zal mijn wet in hun binnenste geven, en zal die in hun hart schrijven, en Ik zal hun ongerechtigheid vergeven, en zij zullen niet een iegelijk zijn naaste, en een iegelijk zijn broeder leren: want zij zullen Mij allen kennen van de kleinste tot de grootste." Aan deze woorden heeft de apostel de gelegenheid ontleend (2 Cor. 3:6) om deze vergelijking te maken tussen de wet en het evangelie, dat hij de wet een letterlijke en het evangelie een geestelijke leer noemde, dat hij zeide, dat de eerste in stenen tafelen gedrukt was, maar

het laatste ingeschreven in de harten, dat de wet een prediking des doods was, het evangelie des levens, de wet der vervloeking, het evangelie der gerechtigheid; dat de wet te niet gedaan wordt, maar het evangelie blijft. Daar het nu het voornemen van de apostel was om de bedoeling van de profeet uit te leggen, zal het voldoende zijn de woorden van één te overwegen, om de bedoeling van beiden te leren kennen. Hoewel, er is ook tussen hen enig verschil. Want de apostel spreekt hatelijker over de wet dan de profeet. En dat niet alleen achtslaand op de wet, maar omdat er sommige deugnieten waren met misplaatste ijver voor de wet, die door een verkeerde ijver voor de ceremoniën de helderheid van het evangelie verduisterden; hij geeft dus een uiteenzetting van de aard der wet met het oog op hun dwaling en dwaze gezindheid. Op dit bijzondere zal men dus bij Paulus moeten letten. Maar wat beiden betreft: omdat zij het Oude en het Nieuwe Testament bij wijze van vergelijking naast elkaar stellen, beschouwen ze in de wet slechts datgene, wat haar eigen is. Bijvoorbeeld: de wet bevat overal beloften der barmhartigheid; maar omdat die van elders aangebracht zijn, worden ze niet onder de wet gerekend, wanneer er over haar blote natuur gesproken wordt. Dit slechts kennen zij aan de wet toe, dat ze voorschrijft wat recht is, de zonden verbiedt, beloning toezegt aan de dienaren der gerechtigheid en de overtreders met straf dreigt; maar dat α intussen de boosheid des harten, die in alle mensen van nature aanwezig is, niet verandert of verbetert.

Boek II hoofdstuk XI

Over het onderscheid tussen het Oude en het Nieuwe Testament.

8. Laat ons nu van stuk tot stuk de vergelijking van de apostel uitleggen. Het Oude Testament is letterlijk, omdat het zonder krachtadigheid des Geestes is afgekondigd; het Nieuwe geestelijk, omdat de Heere het op geestelijke wijze in de harten der mensen ingegrift heeft. Daarom is de tweede tegenstelling als het ware de verklaring van de eerste. Het Oude is dood brengend, omdat het niet anders kan dan het ganse menselijke geslacht brengen onder de vloek; het Nieuwe is het werktuig des levens, omdat het de mensen bevrijdt van de vloek en met God verzoent. Het ene is δ bediening der vervloeking, omdat het alle kinderen Adams schuldig stelt aan ongerechtigheid, het andere is de bediening der gerechtigheid, omdat het Gods barmhartigheid openbaart, door welke wij gerechtvaardigd worden. De laatste stelling heeft betrekking op de ceremoniën der wet. Omdat het Oude Testament het beeld had van dingen, die niet tegenwoordig waren, moest het met de tijd ondergaan en verdwijnen. Maar omdat het evangelie het lichaam zelf vertoont, behoudt het een krachtige en onvergankelijke standvastigheid. Jeremia noemt ook wel deze wetten een zwak en broos verbond, maar dat doet hij om een andere reden, namelijk omdat het door de plotseling opkomende afval van het ondankbare volk weldra verbroken is. Maar omdat een dergelijke schending voortkomt uit de schuld van het volk, mag men ze eigenlijk niet aan het Testament toeschrijven. De ceremoniën echter, aangezien ze door hun eigen zwakheid door de komst van Christus ontbonden zijn, hadden de oorzaak der zwakheid in zichzelf. Verder moet dat onderscheid tussen letter en geest niet zo opgevat worden, alsof de Heere zijn wet zonder vrucht aan de Joden gegeven had, namelijk zonder dat iemand zich tot Hem bekeerde; maar het is bij wijze van vergelijking gesteld, om de overvloedigheid der genade aan te prijzen, waarmede dezelfde Wetgever, als het ware optredend als een nieuw persoon de prediking van het evangelie heeft vereerd. Want indien wij nagaan de menigte van hen, die Hij uit alle volkeren door de prediking van het evangelie wedergeboren en tot de γ emeenschap

zijner kerk verzameld heeft, dan zullen we moeten zeggen, dat zij, die oudtijds in Israël met genegenheid des harten en oprecht het verbond des Heeren hebben omhelsd, zeer weinigen en nagenoeg geen in aantal zijn; maar toch zijn het er veel geweest, wanneer men ze naar hun eigen getal, zonder vergelijking, telt.

Boek II hoofdstuk XI

Over het onderscheid tussen het Oude en het Nieuwe Testament.

9. Uit het derde onderscheid komt het vierde voort. Want de Schrift noemt het Oude Testament een Testament der dienstbaarheid, omdat het in de harten vrees verwekt; het Nieuwe echter een Testament der vrijheid, omdat het hen opricht tot vertrouwen en onbekommerdheid. Zo zegt Paulus tot de Romeinen (Rom. 8:15): "Gij hebt niet ontvangen de Geest der dienstbaarheid wederom tot vrees, maar de Geest der aanneming tot kinderen, door welke wij roepen: Abba, Vader." Hierop slaat wat men leest in de brief aan de Hebreëen (Hebr. 12:18), dat de gelovigen niet gekomen zijn tot de tastelijke berg en het brandende vuur, en donkerheid en duisternis en onweder, waar niets gehoord of gezien wordt dan wat de harten treft met vrees, zo dat ook Mozes zelf bevreesd wordt, wanneer de vreselijke stem weerklinkt, welke allen bidden, dat ze niet behoeven te horen, maar dat ze, gekomen zijn tot de berg Sion, en de stad des levenden Gods, het hemelse Jeruzalem enz. Wat echter Paulus in het woord, dat we uit de brief aan de Romeinen aanhaalden, in 't kort aanroert zet hij uitvoeriger uiteen in de brief aan de Galaten (Gal. 4:22), wanneer hij de twee zonen van Abraham allegorisch beschouwt aldus, dat Hagar, de dienstbare, het voorbeeld is van de berg Sinaï, waar het volk Israël de wet ontvangen heeft, en dat Sara, de vrije een figuur is van het hemelse Jeruzalem, vanwaar het evangelie komt. En evenals het zaad van Hagar dienstbaar geboren wordt, en nooit tot de erfenis komt, maar het zaad van Sara vrij, en recht heeft op de erfenis, dat zo ook wij door de wet tot dienstbaarheid gebracht worden, maar alleen door het evangelie tot vrijheid wedergeboren worden. Hierop komt de hoofdzaak neer, dat het Oude Testament de consciëntiën vrees en angst heeft aangejaagd, maar dat ze door de weldaad van het Nieuwe Testament daarvan bevrijd worden tot vreugde. Dat het ene de consciëntiën onder het juk der dienstbaarheid gebonden heeft gehouden, maar dat ze door de mildheid van het andere worden vrijgelaten. En indien daar tegen gewezen wordt op de heilige vaders uit het Israëlitische volk, dat ze, daar vaststaat, dat ze met dezelfde Geest des geloofs waren toegerust als wij, dientengevolge ook deelgenoten geweest zijn aan dezelfde vrijheid en blijdschap, dan antwoorden wij, dat geen van beide uit de wet is voortgekomen, maar dat zij, daar ze gevoelden, dat ze door de wet met een staat van dienstbaarheid gedrukt en met ongerustheid der consciëntie vermoeid werden, hun toevlucht genomen hebben tot de hulp van het evangelie; en dat het daarom een bijzondere vrucht van het Nieuwe Testament geweest is, dat ze buiten de gemeenschappelijke wet van het Oude Testament van die rampen zijn bevrijd. Vervolgens zullen we ontkennen, dat ze zo met de geest der vrijheid en onbekommerdheid zijn begiftigd geweest, dat ze niet in enig opzicht de vrees en de dienstbaarheid van de wet ondervonden hebben. Want ook al genoten ze die voorrechten, die ze door de genade van het evangelie verkregen hadden, zo waren ze toch onderworpen aan dezelfde banden en lasten der onderhandelingen als het gewone volk. Daar ze dus genoot werden tot de nauwkeurige onderhouding van die ceremoniën, die de tekenen waren van de tucht, welke gelijk was aan dienstbaarheid, en de handschriften, waardoor zij erkenden schuldig te zijn aan de zonde, maar zich

niet van de verbintenis konden losmaken, wordt terecht gezegd, dat ze, vergeleken met ons, onder het Testament der dienstbaarheid en der vrees geweest zijn, wanneer men het oog houdt op die algemene bedeling, waarmee toen de Heere met het Israëlitische volk handelde.

Boek II hoofdstuk XI

Over het onderscheid tussen het Oude en het Nieuwe Testament.

10. De drie laatst vermelde vergelijkingen zijn tussen de wet en het evangelie; daarom wordt daarin de wet met de naam van Oud, het evangelie met die van Nieuw Testament aangeduid. Het eerste onderscheid strekt zich verder uit; want het bevat in zich ook de beloften, die voor de wet gedaan zijn. En dat Augustinus gezegd heeft 1), dat deze beloften niet onder de naam van het Oude Testament mogen gerekend worden, dat heeft hij zeer juist ingezien, en hij heeft niet anders gewild dan wat wij leren; immers hij had op het oog die uitspraken van Jeremia en Paulus, waarin het Oude Testament onderscheiden wordt van het woord der genade en barmhartigheid. Ook dit voegt hij op dezelfde plaats zeer juist er aan toe, dat van het begin der wereld af tot het Nieuwe Testament behoren de kinderen der belofte, die door God wedergeboren zijn en die met het geloof dat door de liefde werkt, aan de geboden gehoorzaam geweest zijn. En dat in de hoop niet op vleeselijke, aardse en tijdelijke, maar op geestelijke, hemelse en eeuwige goederen, voornamelijk gelovende in de Middelaar, door wie, naar zij niet betwijfelden, hun de Geest gegeven werd om goed te doen en hun vergiffenis geschonken werd, zo dikwijls als ze zondigden. Want juist dit was ik van plan te beweren, dat alle heiligen, die door God, volgens het verhaal der Schrift, van het begin der wereld af in het bijzonder uitverkoren zijn, met ons mede deelgenoten geweest zijn aan dezelfde zegening tot eeuwige zaligheid. Tussen onze verdeling en de zijne is dus dit verschil, dat de onze, naar het woord van Christus: "de wet en de profeten zijn tot Johannes, van die tijd af wordt het woord Gods verkondigd" (Matth. 11:13), onderscheid maakt tussen de helderheid van het evangelie en de meer duistere uitdeling des woords, die voorafgegaan was; en dat zijn verdeling eenvoudigweg de zwakheid der wet van de kracht des evangelies onderscheidt. En hier moet men ook aangaande de heilige vaders opmerken dat ze zo onder het Oude Testament geleefd hebben, dat ze daarbij niet bleven staan; maar dat ze altijd naar het Nieuwe gestreefd hebben en zo de vaste gemeenschap daaraan hebben omhelsd. Want hen, die, met de tegenwoordige schaduwen tevreden, hun hart niet tot Christus hebben uitgestrekt, verklaart de apostel schuldig aan blindheid en vervloeking. Want om van het overige te zwijgen: welke grotere blindheid zou men kunnen bedenken, dan van het geslachte vee verzoening van de zonde te verwachten? dan in de uiterlijke besprenging met water zuivering der ziel te zoeken? dan God met kille ceremoniën te willen verzoenen, alsof Hij daarin groot vermaak schepte? Want tot al die ongerijmdheden vervallen zij, die zonder het oog te houden op Christus, blijven hangen aan de waarnemingen der wet.

1) Ad Bonif.III,4.

Boek II hoofdstuk XI

Over het onderscheid tussen het Oude en het Nieuwe Testament.

11. Het vijfde onderscheid, dat we hieraan toe kunnen voegen, is hierin gelegen, dat tot op de komst van Christus de Heere één volk had afgezonderd om daarin het verbond zijner genade besloten te houden. Toen de Allerhoogste de volkeren verdeelde, en toen Hij de kinderen Adams vaneen scheidde, zegt Mozes (Deut. 32:8), is zijn volk Hem tot een eigendom geworden: Jacob is het snoer zijner erve. Elders (Deut. 10:14) spreekt hij het volk aldus toe: "Ziet, des Heeren, uws Gods is de hemel, de aarde en al wat daarin is; maar aan uw vaderen alleen heeft Hij lust gehad. Hij heeft hen bemind, om hun zaad na hen te verkiezen, namelijk uzelf, uit alle volkeren." Hij heeft dus alleen dat volk, alsof het alleen uit alle mensen betrekking had op Hem, de kennis van zijn naam waardig gekeurd; Hij heeft zijn verbond als het ware in zijn binnenste gelegd, de tegenwoordigheid zijner Goddelijkheid hem geopenbaard en het met alle voorrechten geëerd. Maar (om de overige weldaden voorbij te gaan) waar het hier om gaat: Hij heeft het door de gemeenschap zijns woords aan zich verbonden, zodat Hij de God van dat volk genoemd werd en als zodanig beschouwd werd. Intussen liet Hij de andere volkeren, alsof ze met Hem niets te maken hadden, of in generlei betrekking met Hem stonden, in ijdelheid wandelen (Hand. 14:16), en het enige middel om hen van hun verderf te genezen, namelijk de prediking van zijn Woord, schonk Hij hen niet. En zo was Israël toen des Heeren troetelkind; en de anderen waren buitenstaanders. Israël was gekend en in Gods trouw en bescherming opgenomen; de anderen waren aan hun duisternis overgelaten. Israël was door God geheiligd, de anderen waren onheilig. Israël was geëerd door Gods tegenwoordigheid de anderen van alle nabijheid uitgesloten. Maar toen de volheid des tijds gekomen was (Gal. 4:4), die bestemd was tot wederoprichting van alle dingen en de Verzoener van God en de mensen geopenbaard was, is de scheidsmuur verbroken, die zo lange tijd de barmhartigheid Gods binnen het gebied van Israël besloten had gehouden, en is de vrede verkondigd hun, die verre waren evenzeer als hun die nabij waren; opdat ze, tegelijk met God verzoend tot één volk zouden saamgroeien (Ef. 2:14). Daarom wordt er niet meer gelet op Griek of Jood, op besnijdenis of voorhuid, maar Christus is alles in allen (Gal. 6:15), aan wie de heidenen gegeven zijn tot erfdeel en de einden der aarde tot een eigendom; opdat Hij zonder onderscheid heerse van de zee tot aan de zee, en van de rivieren tot aan de uiterste einden der aarde (Ps. 2:8) (Ps. 72:8 enz.).

Boek II hoofdstuk XI

Over het onderscheid tussen het Oude en het Nieuwe Testament.

12. De roeping der heidenen is dus een buitengewoon teken, waardoor de uitnemendheid van het Nieuwe Testament boven het Oude wordt in 't licht gesteld. Wel was die roeping door zeer vele en zeer duidelijke uitspraken der profeten tevoren betuigd, maar zó, dat de vervulling ervan werd verschoven tot de tijd van het Koninkrijk van de Messias. En zelfs Christus is niet terstond van het begin zijner prediking af tot haar voortgegaan; maar Hij heeft haar zolang uitgesteld totdat Hij, na onze verlossing in alle delen volbracht te hebben en de tijd zijner vernedering voleindigd te hebben, van de Vader een Naam ontving die is boven alle naam, voor welke alle knie zich zou buigen (Fil. 2:9). Daarom zei Hij tot de Kananese vrouw, daar deze tijd nog niet vervuld was, dat Hij slechts gezonden was tot de verloren schapen van het huis Israëls (Matth. 15:24), en Hij staat ook de apostelen bij de eerste uitzending niet toe, dat ze deze grenzen te buiten gaan (Matth. 10:5). "Gij zult niet henengaan," zegt Hij, "op de weg der heidenen, en gij zult niet ingaan in de steden der Samaritanen; maar gaat veel meer heen tot de verloren schapen van het huis Israëls."

Maar hoewel die roeping door zoveel getuigenissen bekend gemaakt was, scheen zij toch, toen de apostelen er een begin aan moesten maken, hun zo nieuw en ongewoon, dat ze er voor huiverden als voor iets onnatuurlijks. Met beving en niet zonder weigering hebben zij haar eindelijk ter hand genomen. En geen wonder: immers het scheen hun allerminst in overeenstemming met de rede, dat de Heere, die zoveel eeuwen lang Israël van de overige volkeren afgezonderd had, alsof Hij plotseling van plan veranderd was, die verkiezing wegnam. Het was wel door de profetieën voorzeggd; maar zij konden niet zozeer op de profetieën opmerkzaam zijn, dat ze niet geroerd werden door de nieuwhed der zaak, die zich aan hun ogen voordeed. En de voorbeelden, die de Heere reeds oudtijds van de toekomstige roeping der heidenen gegeven had, waren niet krachtig genoeg om hen daartoe te bewegen. Immers behalve dat Hij slechts zeer weinigen geroepen had, placht Hij die in zekere zin in het huis van Abraham in te voegen, opdat ze zouden gaan behoren tot zijn volk; maar door die openbare roeping werden de heidenen niet alleen aan de Joden gelijkgesteld maar het scheen ook, dat ze als het ware traden in de plaats van de gestorvenen. Hier komt nog bij, dat de vreemden, die God tevoren in het lichaam der kerk had aangenomen, nooit met de Joden gelijkgesteld waren. En daarom verkondigt Paulus niet zonder oorzaak zozeer, dat dit een verborgenheid is, verborgen voor alle tijden en geslachten, en die, zoals hij zegt, zelfs voor de engelen wonderlijk is.

Boek II hoofdstuk XI

Over het onderscheid tussen het Oude en het Nieuwe Testament.

13. In deze vier of vijf stukken geloof ik, dat het gehele onderscheid tussen het Oude en het Nieuwe Testament, voorzoveel voldoende is tot een eenvoudige manier van onderwijzen, goed en getrouw is uitgelegd. Maar omdat sommigen deze afwisseling in het bestuur der kerk, deze verschillende manier van onderwijzen en deze zo grote verandering in gebruiken en ceremoniën voor een grote ongerijmdheid uitmaken, moeten we ook hen beantwoorden, voordat we tot andere dingen overgaan. En dat kan in 't kort geschieden, omdat de tegenwerpingen niet zo krachtig zijn, dat ze een nauwgezette wederlegging van node hebben. Het is niet passend, zo zeggen zij, dat God, die voortdurend zichzelf gelijk blijft, een zo grote verandering zou ondervonden hebben, dat Hij, wat Hij eenmaal bevolen en aangeprezen had, later zou afkeuren. Ik antwoord, dat men niet daarom moet oordelen, dat God veranderlijk is, omdat Hij aan verschillende tijden verschillende vormen heeft aangepast, al naar Hij wist dat voor iedere tijd nuttig was. Indien een boer aan zijn gezin des winters andere plichten voorschrijft dan des zomers, zullen wij hem daarom niet van onstandvastigheid beschuldigen, of menen, dat hij afwijkt van de juiste regel van de landbouw, die met de onafgebroken orde der natuur verbonden is. Evenzo wanneer een huisvader zijn kinderen anders in hun jeugd, anders in hun jongelingsjaren en weer anders in hun latere leeftijd opvoedt, regeert en behandelt, dan zullen wij daarom niet zeggen, dat hij wispelturig is, of van zijn opvatting afwijkt. Waarom drukken wij dan op God het brandmerk der onstandvastigheid, omdat Hij het verschil der tijden door geschikte en passende kenmerken heeft onderscheiden? De laatste vergelijking moet ons geheel en al voldoening schenken. Paulus vergelijkt de Joden bij kinderen, de Christenen bij jongelingen (Gal. 4:1,3,) e.v.. Wat voor ongeordends is er in deze bestuurswijze van God, dat Hij de Joden bij de eerste beginselen gehouden heeft, die naar de mate van hun leeftijd voor hen passend waren, en dat Hij ons een krachtiger en als het ware mannelijker onderwijs geeft? Daarin dus komt Gods standvastigheid uit, dat Hij aan

alle tijden dezelfde leer geschonken heeft, en dat Hij volhardt in het eisen van die dienst zijns Naams, die Hij van het begin af heeft bevolen. Dat Hij de uiterlijke vorm en wijze veranderd heeft, daarin betoont Hij niet, dat Hij aan verandering onderworpen is; maar in dat opzicht heeft Hij zich aangepast aan het begrip der mensen, dat aan verschil en verandering onderhevig is.

Boek II hoofdstuk XI

Over het onderscheid tussen het Oude en het Nieuwe Testament.

14. Maar, zo zeggen ze, vanwaar is die verscheidenheid anders dan omdat God haar zo gewild heeft? Had Hij niet even goed van het begin af als na Christus' komst met duidelijke woorden zonder enige figuren het eeuwige leven kunnen openbaren, met weinige en klare sacramenten de zijnen kunnen onderwijzen, de Heilige Geest schenken en zijn genade over de ganse wereld uitgieten? Maar dit is hetzelfde alsof ze met God twistten, omdat Hij de wereld zo laat geschapen heeft, terwijl Hij het toch van den beginne had kunnen doen; en omdat Hij gewild heeft, dat er wisseling zou zijn tussen winter en zomer, tussen dag en nacht. Laat ons echter er niet aan twijfelen (wat alle vromen behoren te gevoelen), dat al wat door God gedaan is, wijs en rechtvaardig gedaan is, ook al weten wij dikwijls de oorzaak niet, waarom het zo moest geschieden. Want dit zou betekenen, dat wij onszelf al te veel aanmatigden, wanneer wij God niet toestonden, dat Hij redenen heeft voor zijn raad, die voor ons verborgen zijn. Maar het is wonderlijk, zeggen zij, dat Hij nu de offeranden der beesten en die gehele uitrusting van het Levitische priesterschap versmaadt en verfoeit, waarin Hij vroeger behagen schepte. Alsof die uiterlijke en vergankelijke dingen God zouden vermaken, of op enige wijze indruk op Hem zouden maken. Reeds is gezegd, dat Hij geen van deze dingen, om zichzels wil gedaan heeft, maar dat Hij alles beschikt heeft tot de zaligheid der mensen. Indien een geneesheer een jonge man op zeer goede wijze van een ziekte geneest, en op dezelfde later, wanneer hij oud geworden is, een andere geneeswijze toepast, dan zullen wij toch niet zeggen, dat hij de geneeswijze verwerpt, die hem vroeger aangestaan had? Ja, hoewel hij daarbij standvastig volhardt, houdt hij rekening met de leeftijd. Zo moest Christus door andere tekenen als afwezig afgebeeld en als op komst zijnde van te voren worden verkondigd: en door andere tekenen moet Hij nu als verschenen worden voorgesteld. En wat betreft het feit, dat de roeping Gods wijder onder alle volkeren in de komst van Christus is verspreid dan tevoren, en dat de genadegaven van de Geest overvloediger zijn uitgestort: wie, vraag ik u, zou loochenen, dat het billijk is, dat de vrije uitdeling zijner genadegaven in Gods macht en oordeel staat, om de volkeren te verlichten, die Hij wil? om de prediking van zijn Woord te verwekken op de plaatsen, die Hij wil? om de vordering en de voortgang van zijn leer te schenken zodanig en zo groot als Hij wil? om de kennis van zijn Naam uit de wereld, wegens haar ondankbaarheid, weg te nemen in de tijden, die Hij wil? en wanneer Hij wil, haar door zijn barmhartigheid weer te herstellen? Wij zien dus, dat de smaad al te onwaardig is, waarmee goddeloze mensen in dit stuk de gemoederen van eenvoudige lieden verontrusten, opdat ze òf Gods rechtvaardigheid, òf de waarheid der Schrift in twijfel zouden trekken.

Boek II hoofdstuk XII

Dat Christus, om het ambt van Middelaar te volbrengen, mens moest worden.

1. Verder was het voor ons van groot belang, dat Hij, die onze Middelaar zou zijn, een waarachtig God en een waarachtig mens was. Indien men vraagt naar de noodzakelijkheid: zij was niet een eenvoudige (zoals men dat pleegt te noemen) of absolute noodzakelijkheid; maar zij vloeide voort uit het hemelse besluit, van hetwelk de zaligheid van de mensen afhing. Verder stelde de goedertieren Vader vast datgene, wat voor ons het beste was. Want daar onze ongerechtigheden, die als een wolk stonden tussen ons en Hem, ons van het Koninkrijk van de hemelen geheel hadden vervreemd, kon niemand de tolk zijn tot het herstel van de vrede, dan wie tot Hem kon komen. Maar wie zou tot Hem hebben kunnen komen? Eén van de kinderen Adams? Maar die allen huiverden met hun vader er voor God te aanschouwen. Eén van de engelen?. Maar ook die hadden immers een Hoofd nodig, door wiens verbinding zij vast en onlosmakelijk met hun God zouden verbonden zijn. Wat dan? Voorzeker de zaak stond hopeloos, indien niet de Majesteit Gods tot ons nederdaalde, daar wij niet tot Hem vermochten op te klimmen. Zo moest de Zoon Gods ons tot een Immanuël worden, dat is: God met ons; en dat wel met deze bepaling, dat zijn Godheid en de menselijke natuur door een wederkerige verbinding met elkaar zouden samengroeien. Anders zou geen nabuurschap dicht bij genoeg en geen verwantschap sterk genoeg zijn, dat wij daaraan de hoop mochten ontleenen, dat God met ons woonde. Een zo groot verschil was er tussen onze vuilheid en de hoogste reinheid Gods. Ook al was de mens, vrij van alle smet, in reinheid staande gebleven, dan was toch zijn staat te nederig geweest, dan dat hij zonder Middelaar tot God had kunnen doordringen. Wat dan, nu hij door zijn dodelijke val in dood en hel verzonken, met zoveel vlekken verontreinigd, door zijn verdorvenheid stinkende, kortom door allerlei vloek overdekt was? Wanneer Paulus dan ook Christus als de Middelaar wil voor ogen stellen, vermeldt hij niet zonder reden uitdrukkelijk, dat Hij een mens is. "Er is, " zo zegt hij (1 Tim. 2:5) "één Middelaar Gods en van de mensen, de mens Jezus Christus." Hij had Hem God kunnen noemen: hij had althans zowel de naam mens als de naam God kunnen weglaten; maar omdat de Geest, die door zijn mond sprak, onze zwakheid kende, heeft Hij, om daaraan op geschikte wijze tegemoet te komen, een zeer passend middel gebruikt, de Zoon Gods als één van de onzen op gemeenzame wijze in het midden stellend. Opdat dus niemand zich kwelle met de vraag, waar die Middelaar gezocht moet worden, of hoe men tot Hem moet komen, noemt Hij Hem een mens en wijst er ons daardoor op, dat Hij nabij ons is, ja zelfs ons zeer na bestaat, aangezien Hij ons vlees is. Hij geeft ongetwijfeld het zelfde te kennen, wat elders met meer woorden uitgelegd wordt, dat wij geen Hogepriester hebben, die niet kan medelijden hebben met onze zwakheden, daar Hij in alle dingen, gelijk als wij, is verzocht geweest, doch zonder zonde (Hebr. 4:15).

Boek II hoofdstuk XII

Dat Christus, om het ambt van Middelaar te volbrengen, mens moest worden.

2. Dit zal ook duidelijker worden, wanneer wij nagaan, hoe ongemeen het werk was, dat de Middelaar moest verrichten, namelijk ons zo te herstellen in de genade Gods, dat Hij ons van kinderen der mensen maakte tot kinderen Gods, en van erfgenamen

der hel tot erfgenamen van het hemelse Koninkrijk. Wie zou dit hebben gekund, indien niet de Zoon Gods tevens zoon des mensen werd, en het onze zo aannam, dat Hij het zijne op ons overbracht, en wat van nature het zijne was, door genade tot het onze maakte? Op dit pand dus steunend, vertrouwen wij, dat wij kinderen Gods zijn, omdat de natuurlijke Zoon Gods een lichaam van ons lichaam, vlees van ons vlees, beenderen van onze beenderen heeft aangenomen, om dezelfde te zijn als wij. Hij heeft geen bezwaar gemaakt om op zich te nemen, wat ons eigen was, opdat wederkerig wat Hem zelf eigen was betrekking zou hebben op ons, en Hij zo gemeenschappelijk met ons zowel Zoon Gods als zoon des mensen zou zijn. Vanhier die heilige broederschap, die Hij ons met zijn mond aanprijst, wanneer Hij zegt: "Ik vaar op tot mijn Vader en uw Vader, tot mijn God en uw God" (Joh. 20:17). Zo is voor ons de erfenis van het hemels Koninkrijk verzekerd, omdat de enige Zoon Gods, wiens eigendom het geheel en al was, ons tot zijn broeders heeft aangenomen, en indien wij broeders zijn, dan zijn we dus ook medeërfgenen (Rom. 8:17). Daartoe was het in de eerste plaats ook om deze reden nuttig, dat Hij, die onze Verlosser zou zijn, waarachtig God en mens was. Hij moest de dood verslinden: wie zou dat gekund hebben, dan Hij, die het leven is? Hij moest de zonde overwinnen; wie zou dat gekund hebben, dan Hij, die de gerechtigheid zelf is? Hij moest de machten der wereld en der lucht vernietigen: wie zou dat gekund hebben dan Hij, die de kracht is, welke wereld en lucht te boven gaat? Verder, bij wie is het leven, of de gerechtigheid, of de heerschappij en de macht des hemels anders dan bij God alleen? Zichzelf heeft dus de goedertieren God in de Persoon des Eniggeborenen tot onze Verlosser gemaakt, toen Hij ons verlost wilde hebben.

Boek II hoofdstuk XII

Dat Christus, om het ambt van Middelaar te volbrengen, mens moest worden.

3. Het andere hoofdpunt van deze onze verzoening met God was dit, dat de mens, die zichzelf door zijn ongehoorzaamheid verdorven had, als middel daartegenover zijn gehoorzaamheid moest stellen, aan Gods oordeel genoeg moest doen en de straffen voor de zonde moest betalen. Zo is dus onze Heere verschenen als waarachtig mens, heeft de persoon van Adam aangedaan, zijn naam aangenomen, om in zijn plaats de Vader gehoorzaam te zijn, om ons vlees tot een prijs der voldoening voor het rechtvaardig oordeel Gods te stellen, en in dat vlees de straf, die wij verdiend hadden, te betalen. Kortom, daar Hij, als Hij alleen God was, de dood niet kon ondergaan, en als Hij alleen mens was, hem niet kon overwinnen, heeft Hij de menselijke natuur met de Goddelijke verenigd, om de zwakheid van de ene natuur aan de dood te onderwerpen, en ter verzoening der zonden door de kracht der andere natuur met de dood de strijd aan te binden en voor ons de overwinning te behalen. Wie dus Christus of van zijn Godheid, of van zijn mensheid beroven, die verminderen of zijn majesteit en heerlijkheid, of verduisteren zijn goedheid. Maar aan de andere kant zijn zij niet minder onrechtvaardig tegenover de mensen, wier geloof zij op die manier aan het wankelen brengen en ter neder werpen, hetwelk slechts staande kan blijven, wanneer het op dit fundament steunt. Daar komt bij, dat als Verlosser te verwachten was die Zoon van Abraham en David, die God in de wet en de profeten beloofd had. En daaruit ontvangen vrome harten een tweede vrucht, namelijk dat ze juist door het aanschouwen van deze afkomst, gevoerd worden tot David en Abraham, en zo des te zekerder bekennen, dat Hij de Christus is, die in zoveel profetieën verkondigd was. Maar vooral moet vastgehouden worden, wat ik kort tevoren uiteengezet heb,

namelijk, dat de gemeenschappelijke natuur het pand is van onze gemeenschap met de Zoon Gods; dat Hij, met ons vlees bekleed, de dood en de zonde overwonnen heeft, opdat de overwinning en de triumf ons zouden zijn; dat Hij het vlees, hetwelk Hij van ons ontvangen heeft, tot een offer heeft gegeven, opdat Hij, na verzoening te hebben aangebracht, onze schuld zou delgen en de rechtvaardige toorn Gods zou doen ophouden.

Boek II hoofdstuk XII

Dat Christus, om het ambt van Middelaar te volbrengen, mens moest worden.

4. Wie zich naarstig bezighoudt met dit alles naar behoren te overdenken, zal gemakkelijk ter zijde stellen de ongebonden bespiegelingen, waardoor onvaste en op iets nieuws beluste geesten worden aangetrokken. Zo deze opvatting, dat Christus, ook indien er geen middel nodig was geweest tot verlossing van het menselijke geslacht, toch mens geworden zou zijn. Ik erken wel, dat Hij in de eerste orde der schepping en in de ongeschonden staat der natuur het Hoofd geweest is der engelen en mensen, waarom Hij door Paulus (Col. 1:15) de Eerstgeborene aller creatuur genoemd wordt, maar, aangezien de gehele Schrift roept, dat Hij met ons vlees bekleed is om een Verlosser te worden, getuigt het van al te grote lichtvaardigheid een andere oorzaak of een andere bedoeling uit te denken. Waartoe Christus van den beginne beloofd geweest is, is voldoende bekend, namelijk opdat Hij de gevallen wereld zou vernieuwen en de verloren mensen te hulp zou komen. Daarom was zijn beeld onder de wet voorgesteld in de offeranden, opdat de gelovigen zouden hopen, dat God hun genadig zou zijn, nadat Hij door uitdelging der zonden verzoend zou zijn. Voorzeker, daar nooit te eniger tijd, ook toen de wet nog niet afgekondigd was, de Middelaar beloofd is zonder bloedvergieting, maken wij daaruit op, dat Hij door de eeuwige raad Gods bestemd is geweest tot het afwassen van de onreinheid der mensen, want bloedvergieten is het teken van verzoening. De profeten hebben zo van Hem gepredikt, dat zij beloofden, dat Hij een Verzoener zou zijn van God en de mensen. Voor allen zal voldoende zijn dat ene beroemde getuigenis van Jesaja (Jes. 53:4,5), waar deze voorzegt, dat Hij geslagen zou worden door Gods hand om de misdaden des volks, dat de straf, die ons de vrede aanbrengt, op Hem zou zijn, en dat Hij de Priester zou zijn, die zich zou opofferen, dat uit zijn slagen anderen genezing zou worden, en omdat allen gedwaald hebben en als schapen verstrooid waren, het Gode behaagd heeft, Hem te treffen, opdat Hij aller ongerechtigheden zou dragen. Waar wij dus horen, dat Christus van Godswege in het bijzonder aangewezen wordt om hulp te brengen aan ongelukkige zondaren, geeft een ieder, die deze perken te buiten gaat, teveel toe aan dwaze nieuwsgierigheid. Verder, toen Hij zelf verschenen was, heeft Hij verklaard, dat dit de reden van zijn komst was, dat Hij God zou verzoenen en ons van de dood tot het leven brengen. Hetzelfde hebben de apostelen van Hem betuigd. Zo verhaalt Johannes, voordat hij leert, dat het Woord vlees geworden is, de afval des mensen (Joh. 1:9,10). Maar vooral moeten we Hemzelf over zijn ambt horen spreken. "Alzo lief heeft God de wereld gehad," zegt Hij (Joh. 3:16) "dat Hij zijn eniggeboren Zoon gegeven heeft, opdat een iegelijk, die in Hem gelooft niet verderve, maar het eeuwige leven hebbe." Evenzo (Joh. 5:25): "De ure komt, dat de doden zullen horen de stem des Zoons Gods, en die ze gehoord hebben, zullen leven." "Ik ben de opstanding en het leven; die in Mij gelooft, zal leven, al ware hij ook gestorven" (Joh. 11:25). Evenzo: "De Zoon des mensen is gekomen om zalig te maken dat verloren was" (Matth. 18:11). Evenzo: "Die gezond zijn hebben de

medicijnmeester niet van node" (Matth. 9:12). Er zou geen eind aan zijn, als ik alles wilde aanhalen. Eenparig roepen de apostelen ons tot deze bron, en ongetwijfeld, wanneer Hij niet gekomen was om God te verzoenen, zou de eer van het priesterschap te niet gaan, want een priester wordt gesteld in het midden tussen God en de mensen om te bidden (Hebr. 5:1). Hij zou onze gerechtigheid niet zijn; want Hij is voor ons een slachtoffer geworden, opdat God ons onze zonden niet zou toerekenen (2 Cor. 5:19). Kortom Hij zou beroofd worden van alle titels, waarmee de Schrift Hem siert. Ook dit woord van Paulus zou te niet gaan, dat, wat der wet onmogelijk was, God heeft gedaan door zijn Zoon te zenden, opdat Hij in gelijkheid des zondigen vleses, voor ons zou voldoen (Rom. 8:3). En ook zou geen stand houden, wat hij elders leert (Tit. 2:11) dat Gods goedheid en onmetelijke liefde jegens de mensen hierin gezien is, dat Christus als Verlosser gegeven is. Kortom de Schrift wijst overal geen ander doel aan, waarom de Zoon Gods ons vlees heeft willen aannemen en ook het bevel daartoe van de Vader ontvangen heeft, dan opdat Hij een offer zou worden om de Vader met ons te verzoenen. Zo is er geschreven en zo moest de Christus lijden en in zijn naam bekering gepredikt worden (Luc. 24:26). "Daarom heeft mij de Vader lief, omdat ik mijn leven afleg voor de schapen; dit gebod heeft Hij mij gegeven" (Joh. 10:17). "Gelijk Mozes de slang in de woestijn verhoogd heeft, alzo moet de Zoon des mensen verhoogd worden" (Joh. 3:14). Elders: "Vader, verlos mij uit deze ure! Maar hierom ben ik in deze ure gekomen: Vader, verheerlijk Uw Zoon" (Joh. 12:27,28). Waar Hij duidelijk het doel aanwijst van de aanneming des vleses, namelijk opdat Hij een offerande en verzoening zou worden tot vernietiging der zonden. Daarom betuigt Zacharias (Luc. 1:79), dat Hij, overeenkomstig de belofte, de vaderen gegeven, gekomen is, om te verlichten, die zaten in de schaduw des doods. Laat ons bedenken, dat dit alles gezegd is over de Zoon Gods, in wie, naar Paulus elders betuigt, alle schatten van kennis en wijsheid verborgen zijn, en buiten wie hij roemt niets te weten (Col. 2:3) (1 Cor. 2:2).

Boek II hoofdstuk XII

Dat Christus, om het ambt van Middelaar te volbrengen, mens moest worden.

5. Indien iemand hiertegen inbrengt, dat niets verhindert, dat diezelfde Christus, die de verdoemden verlost, ook zijn liefde jegens gelukzaligen, die dat altijd gebleven waren, zou hebben kunnen betuigen door hun vlees aan te doen, dan is mijn bondig antwoord dit, dat, aangezien de Geest uitspreekt, dat volgens Gods eeuwig besluit deze twee saamgevoegd zijn, dat Christus onze Verlosser zou zijn en dezelfde natuur deelachtig, het niet geoorloofd is verder te onderzoeken. Want wie geprikkeld wordt door de begeerte om iets meer te weten, niet tevreden met de onveranderlijke ordening Gods, toont ook, dat hij zelfs niet met deze Christus, die ons tot een prijs der verlossing gegeven is, tevreden is. En Paulus deelt niet alleen mee, waartoe Hij gezonden is, maar hij stijgt ook op tot de verheven verborgenheid der verkiezing en bedwingt zo alle ongebondenheid en belustheid van het menselijk vernuft op geschikte wijze. De Vader heeft ons in Christus uitverkoren voor de schepping der wereld, opdat Hij ons tot kinderen zou aannemen naar het voornemen van zijn wil, en heeft ons gehad tot aangenomenen in zijn geliefde Zoon, in wie wij de verlossing hebben door zijn bloed (Ef. 1:4). Hier wordt ongetwijfeld Adams val niet voorgesteld als in tijd voorafgaande; maar hier wordt getoond, wat God vastgesteld heeft vóór de tijden, toen Hij de ellenden van het menselijke geslacht wilde genezen. Indien de tegenstander ons weer tegenwerpt, dat dit raadsbesluit Gods hing aan de val des mensen, die Hij voorzag,

dan is het voor mij meer dan genoeg er op te wijzen, dat in goddeloze vermetelheid al diegenen er toe komen om een nieuwe Christus te verzinnen, die zich veroorloven aangaande Christus meer te onderzoeken of meer omtrent Hem begeren te weten, dan God in zijn verborgen besluit voorbestemd heeft. En nadat Paulus over het eigen ambt van Christus zo gesproken heeft, bidt hij terecht voor de Efeziërs (Ef. 3:16) e.v. om de Geest des verstands, opdat zij mogen begrijpen, welke de lengte, de hoogte, de breedte en de diepte zij; namelijk de liefde van Christus, die alle kennis te boven gaat: alsof hij met opzet onze geest met een omheining omgaf, opdat hij geen duimbreedte zou afwijken van de genade der verzoening, zo dikwijls er van Christus melding wordt gemaakt. En daarom, dewijl dit, volgens getuigenis van Paulus (1 Tim. 1:15), een getrouw woord is, dat Christus gekomen is om zondaren zalig te maken, zo berust ik gaarne daarin. En daar dezelfde apostel elders leert, dat de genade, die nu door het evangelie geopenbaard is, ons gegeven is in Christus voor de tijden der eeuwen (2 Tim. 1:9), stel ik vast, dat men daarin tot het einde toe standvastig moet blijven. Tegen deze ingetogenheid gaat Osiander ten onrechte in, die deze kwestie, welke vroeger slechts door weinigen oppervlakkig is aangeroerd, in deze tijd wederom op ongelukkige wijze ter sprake heeft gebracht. Hij beschuldigt hen van onbeschaamdheid, die loochenen, dat de Zoon Gods in het vlees zou zijn verschenen, als Adam niet gevallen was, omdat dit verzinsel door geen enkel getuigenis der Schrift wordt verworpen. Alsof Paulus de verkeerde nieuwsgierigheid niet de breidel aanlegde, wanneer hij, na over de verlossing door Christus gesproken te hebben, onmiddellijk daarna beveelt deze dwaze vragen te vermijden (Tit. 3:9). Sommiger dwaasheid is zover gegaan, terwijl zij verkeerdelijk scherpzinnig willen schijnen, dat zij de vraag stelden, of de Zoon Gods de natuur van een ezel had kunnen aannemen. Deze monsterachtige gedachte, waarvan alle vromen terecht als van iets verfoeilijks een afschuw hebben, verontschuldigt Osiander met deze vergelijking, dat het nergens uitdrukkelijk in de Schrift weerlegd wordt. Alsof Paulus, terwijl hij niets kostbaar of waardig acht om te weten dan Christus en die gekruisigd (1 Cor. 2:2), een ezel zou toelaten als de bewerker der zaligheid. Hij dus, die elders verkondigt, dat Christus door de eeuwige raad des Vaders tot een Hoofd verordineerd is om alles tot één te vergaderen, zal geen ander erkennen, aan wie de taak der verlossing niet is opgelegd.

Boek II hoofdstuk XII

Dat Christus, om het ambt van Middelaar te volbrengen, mens moest worden.

6. Het beginsel, waarvan Osiander uitgaat, is geheel waardeloos. Hij wil, dat de mens geschapen is naar het beeld Gods, omdat hij gevormd is naar het voorbeeld van de toekomstige Christus, opdat hij gelijk zou zijn aan Hem, die de Vader reeds besloten had met vlees te bekleden. En daaruit maakt hij op, dat, indien Adam nooit van zijn eerste en ongeschonden oorsprong zou afgeweken zijn, Christus toch mens geweest zou zijn. Hoe zot en verdraaid dat is, begrijpen allen, die toegerust zijn met gezond oordeel, zelf reeds. Ondertussen meent hij, dat hij het eerst gezien heeft, wat het beeld Gods was, namelijk dat Gods heerlijkheid niet alleen uitblonk in de uitnemende gaven, waarmee de mens versierd was, maar dat God wezenlijk in hem woonde. Ik echter, ofschoon ik toegeef, dat Adam het beeld Gods gedragen heeft, voorzover hij met God verbonden was (wat de ware en hoogste volmaaktheid der waardigheid is), beweer toch, dat de gelijkheid met God nergens elders gezocht moet worden, dan in die tekenen der voortreffelijkheid, waarmee God Adam boven de andere levende wezens had gesierd. En dat Christus reeds toen het beeld Gods geweest is, erkennen

allen eenparig: en dat daarom alle uitnemendheid, die in Adam zelf ingegraveerd was, daaruit voortgekomen is, dat hij door de eniggeboren Zoon tot de heerlijkheid van zijn Schepper naderde. Naar het beeld Gods is dus de mens geschapen, in wie de Schepper zelf zijn heerlijkheid als in een spiegel heeft willen laten zien. Tot deze trap van eer is hij gestegen door de weldaad van de eniggeboren Zoon, maar ik voeg hier aan toe, dat de Zoon zelf het gemeenschappelijk Hoofd geweest is, zowel van de engelen als van de mensen, zodat de waardigheid, die de mens gegeven was, ook betrekking had op de engelen. Immers, als wij horen, dat zij de kinderen Gods genoemd worden (Ps. 82:6), gaat het niet aan te loochenen, dat hun iets geschonken is, waardoor zij gelijkenis hebben met de Vader. En indien Hij gewild heeft, dat zijn heerlijkheid zowel in de engelen als in de mensen aanwezig was en in deze beide naturen gezien werd, bazelt Osiander onverstandig, wanneer hij zegt, dat de engelen toen achtergesteld waren bij de mensen, omdat zij de gedaante van Christus niet droegen. Immers zij zouden niet het werkelijk aanschouwen Gods voortdurend genieten, als zij Hem niet gelijk waren. En Paulus leert (Col. 3:10), dat de mensen niet anders vernieuwd worden naar het beeld Gods, dan wanneer ze metgezellen worden der engelen, om onderling verenigd te worden onder één Hoofd. Kortom, als men Christus gelooft, zal dit ons uiterst geluk zijn, wanneer we in de hemelen zullen zijn opgenomen, om gelijkvormig te zijn aan de engelen. Indien Osiander mag beweren, dat het voornaamste voorbeeld van Gods beeld geweest is in de mens Christus, dan kan men met hetzelfde recht beweren, dat Christus de natuur der engelen mede deelachtig had behoren te zijn, omdat het beeld Gods zich ook tot hen uitstrekt.

Boek II hoofdstuk XII

Dat Christus, om het ambt van Middelaar te volbrengen, mens moest worden.

7. Er is dus geen reden, waarom Osiander zou vrezen, dat bevonden kan worden, dat God leugenachtig zou zijn, indien niet eerst in zijn geest een vast en onveranderlijk besluit was geweest aangaande de vleeswording van zijn Zoon. Want indien Adam niet gevallen was uit de staat der volmaaktheid, zou hij met de engelen aan God gelijk geweest zijn; en toch zou het daarom niet nodig geweest zijn, dat de Zoon Gods een mens of een engel werd. Zonder reden vreest hij ook voor dit ongerijmde, dat Christus zijn voorrecht zou verliezen, indien niet in de onveranderlijke raad Gods voor de schepping van de mens had vastgestaan, dat Hij zou geboren worden, niet als Verlosser, maar als de eerste mens; want dan zou Hij slechts bij geval geboren zijn, namelijk om het verloren menselijk geslacht weder op te richten; op grond waarvan hij dan kan beweren, dat Christus dan geschapen zou zijn naar het beeld van Adam. Want waarom zou hij een afschrik hebben voor wat de Schrift zo duidelijk leert (Hebr. 4:15), dat Christus ons in alles gelijk geworden is uitgenomen de zonde? Waarom ook Lucas niet aarzelt Hem in zijn geslachtsregister een zoon van Adam te noemen (Luc. 3:38). Ik zou ook wel eens willen weten, waarom Christus door Paulus (1 Cor. 15:47) de tweede Adam genoemd wordt, anders dan omdat voor Hem de menselijke staat verordineerd was, opdat Hij de nakomelingen van Adam uit de val zou opheffen. Want indien deze verordining in tijdsorde aan de schepping voorafgegaan is, had Hij de eerste Adam genoemd moeten worden. Osiander beweert rondweg, dat, omdat Christus reeds te voren als mens bekend was in Gods geest, de mensen naar dit voorbeeld gevormd zijn. Wanneer echter Paulus Hem de tweede Adam noemt, stelt hij tussen de eerste oorsprong van de mens en de wederoprichting, die wij door Christus verkrijgen, de val, waaruit de noodzakelijkheid om de natuur in haar vroegere staat te

herstellen, voortkwam. En daaruit volgt, dat dezelfde noodzakelijkheid de oorzaak was voor Gods Zoon om geboren te worden, opdat Hij mens zou worden. Intussen redeneert Osiander op slechte en domme wijze aldus, dat Adam, zolang hij in de staat der rechtheid zou zijn gebleven, een beeld geweest zou zijn van zichzelf, niet van Christus. Ik antwoord daartegen: ook al zou Gods Zoon nooit in het vlees gekomen zijn, dan schitterde niettemin het beeld Gods in het lichaam en de ziel van Adam; en uit de stralen van dat beeld is altijd gebleken, dat Christus waarlijk het Hoofd is en dat Hij in alles de eerste en hoogste plaats heeft. En zo wordt de nietswaardige scherpzinnigheid weerlegd, waarvan Osiander blijk geeft, als hij zegt, dat de engelen dat Hoofd ontbeerd zouden hebben, indien het niet Gods voornemen was geweest, zijn Zoon in het vlees te doen komen, ook zonder dat Adam gezondigd had. Want al te onberaden neemt hij aan, wat niemand, die gezond verstand heeft, zal toestemmen, dat aan Christus het opperste gezag over de engelen, zodat ze Hem als hun Vorst genieten, niet toekomt, dan voorzover Hij mens is. Maar toch kan men gemakkelijk uit Paulus' woorden (Col. 1:15) opmaken, dat Christus, voorzover Hij het eeuwige Woord Gods is, de Eerstgeborene is aller creatuur, niet omdat Hij geschapen is, of onder de schepselen gerekend moet worden, maar omdat de volmaakte staat der wereld, zoals die van den beginne geweest is, toegerust met de hoogste schoonheid, geen ander beginsel heeft dan Hem, vervolgens, dat Hij, voorzover Hij mens geworden is, de Eerstgeborene is uit de doden. Want beide stelt de apostel (Col. 1:16,18) voor ter beschouwing in één kort tekstverband, namelijk dat door de Zoon alle dingen geschapen zijn, opdat Hij over de engelen zou heersen, en dat Hij mens geworden is, opdat Hij Verlosser zou beginnen te zijn. Van dezelfde onwetendheid getuigt het, dat hij zegt, dat de mensen Christus niet tot Koning gehad zouden hebben, als Hij geen mens geweest was. Alsof het Rijk Gods niet had kunnen bestaan, indien de eeuwige Zoon Gods, ook al was Hij niet met het menselijk vlees bekleed, de engelen en mensen tot het deelgenootschap aan zijn hemelse heerlijkheid en aan het leven vergaderd en zelf het Hoofdschap bekleed had. Maar met dit vals beginsel bedriegt en begoochelt hij altijd zichzelf, dat de kerk zonder Hoofd geweest zou zijn, als Christus niet in het vlees verschenen was. Alsof Hij, evenals de engelen Hem tot een Hoofd hadden, ook niet door zijn Goddelijke kracht de mensen had kunnen regeren, en door de verborgen kracht zijns Geestes hen, als zijn lichaam, voeden en onderhouden, totdat zij, in de hemel verzameld, hetzelfde leven zouden genieten met de engelen. De wonderlijke uitspraken, die ik tot nog toe weerlegd heb, houdt Osiander voor vaststaande Godsspraken; zoals hij, door de liefelijkheid van zijn bespiegelingen dronken, belachelijke lofzangen over dingen, die niets zijn, pleegt uit te galmen. Maar later zegt hij, dat hij één veel sterker bewijs aanvoert, namelijk de profetie van Adam, die, toen hij zijn vrouw aanschouwde, zeide: "Deze is ditmaal been van mijne beenderen en vlees van mijn vlees" (Gen. 2:23). Maar waaruit bewijst hij, dat dit een profetie is? Omdat Christus bij Mattheüs dezelfde woorden aan God toekent. Alsof, al wat God door middel van mensen gesproken heeft, een profetie bevatte! Osiander moge in ieder gebod der wet een profetie zoeken, want het staat vast, dat die van God afkomstig zijn. Bovendien zou Christus onkundig en aards geweest zijn, doordat Hij blijft staan bij de letterlijke betekenis. Want Hij spreekt niet over de verborgen vereniging, tot welke Hij de kerk heeft waardig geacht, maar slechts over de huwelijksrouw; daarom leert Hij, dat God heeft uitgesproken, dat man en vrouw tot één vlees zouden zijn, opdat niemand die onlosmakelijke band door scheiding zou pogen te schenden. Indien deze eenvoudigheid Osiander te min is, moet hij Christus berispen, omdat Hij zijn discipelen niet tot die verborgenheid heeft geleid, door de woorden zijns Vaders diepzinniger uit te leggen. En ook Paulus biedt geen steun aan

zijn waanzin; want nadat die gezegd heeft, dat wij vlees zijn van Christus' vlees, laat hij terstond volgen, dat dit een grote verborgenheid is (Ef. 5:30). Immers hij wilde niet verhalen in welke betekenis Adam dit heeft uitgesproken, maar hij wilde onder de gedaante van het huwelijk de heilige verbintenis voor ogen stellen die ons één maakt met Christus. En dit blijkt uit zijn woorden, want terwijl hij er op wijst, dat hij dit zegt van Christus en de kerk, onderscheidt hij bij wijze van verbetering van de wet des huwelijks de geestelijke verbintenis van Christus en de kerk. En daardoor vervliegt deze beuzelpraat van Osiander gemakkelijk. En ik acht het niet nodig dergelijke praatjes verder te bespreken, want uit deze zeer korte weerlegging zal men de ijdelheid van alle andere kunnen inzien. Om de kinderen Gods geheel en al te bevredigen zal deze ingetogenheid ruimschoots voldoende zijn, dat, toen de volheid der tijden gekomen was, de Zoon Gods gezonden is, geworden uit een vrouw, geworden onder de wet, opdat Hij degenen, die onder de wet waren, verlossen zou (Gal. 4:4).

Boek II hoofdstuk XIII

Dat Christus het waarachtige wezen van het menselijke vlees heeft aangenomen.

1. Het zou overbodig zijn, meen ik, over de Godheid van Christus, die elders met duidelijke en krachtige getuigenissen bewezen is, nu weerom te handelen. Er blijft dus over te bezien, hoe Hij, met ons vlees bekleed, de taak van Middelaar vervuld heeft. De waarachtigheid van zijn menselijke natuur is oudtijds zowel door de Manicheëen als door de Marcionieten bestreden; de laatste verzonnen een schijngestalte in plaats van Christus' lichaam, de Manicheëen droomden, dat Hij met een hemels lichaam bekleed was. Maar tegen beiden verzetten zich vele krachtige getuigenissen van de Schrift. Immers de zegen wordt niet beloofd in een hemels zaad, of in een schijngestalte van een mens, maar in het zaad van Abraham en Jakob (Gen. 22:18) (Gen. 26:4); en de eeuwige troon wordt niet beloofd aan een mens, die uit de lucht is voortgekomen, maar aan de Zoon van David en de vrucht van diens lendenen (Ps. 45:7). En daarom wordt Hij, toen Hij in het vlees geopenbaard was, genoemd De Zoon van David en Abraham (Matth. 1:1), niet alleen daarom omdat Hij wel uit de schoot van de maagd geboren, maar in de lucht geschapen zou zijn, maar omdat Hij, naar Paulus' uitlegging (Rom. 1:3) naar het vlees geworden is uit het zaad Davids; zoals dezelfde apostel elders (Rom. 9:5) leert, dat Hij uit de Joden stamt. Daarom noemt de Heere zelf, niet tevreden met de naam mens, zichzelf somtijds ook Zoon des mensen, waardoor Hij duidelijker wil uitdrukken, dat Hij een mens is uit het zaad van de mens geboren. Waar de Heilige Geest zo dikwijls, door zoveel werktuigen en met zo grote ijver en eenvoud een op zichzelf niet verborgen zaak heeft verklaard, wie zou dan gedacht hebben, dat enig mens zo onbeschaamd zou zijn, dat hij het zou wagen nog bedriegerijen uit te strooien? En toch liggen er nog andere getuigenissen voor de hand, als men lust heeft er nog meer bijeen te brengen. Zo bijvoorbeeld het getuigenis van Paulus (Gal. 4:4), dat God Zijn Zoon heeft gezonden, geworden uit een vrouw; en talloze andere, waaruit blijkt, dat Hij aan honger, dorst, koude en andere zwakheden onzer natuur onderworpen is geweest. Maar uit die vele moeten vooral die getuigenissen gekozen worden welke dienstig kunnen zijn om de gemoederen in het ware geloof op te bouwen: zoals, wanneer gezegd wordt (Hebr. 2:16), dat Hij de engelen geenszins zoveel eer bewezen heeft, dat Hij hun natuur aannam, maar dat Hij de onze aangenomen heeft, opdat Hij in vlees en bloed door de dood zou te niet doen hem, die de macht des doods had. Evenzo, dat wij door de weldaad van die gemeenschap voor zijn broeders gerekend worden (Hebr. 2:11). Evenzo, dat Hij de broederen moest gelijk worden, opdat Hij een medelijdende en getrouwe Borg zou worden; dat wij geen Hogepriester hebben, die niet kan medelijden hebben met onze zwakheden (Hebr. 4:15); en dergelijke. Daarop slaat ook, wat wij een weinig tevoren hebben aangeroerd, dat in ons vlees de zonden van de wereld moesten verzoend worden, wat door Paulus duidelijk betuigd wordt (Rom. 8:3). En ongetwijfeld daarom heeft al wat de Vader Christus gegeven heeft, betrekking op ons, omdat Hij het Hoofd is, uit hetwelk het gehele lichaam, door de samenvoegselen verbonden, zich verenigt (Ef. 4:16). Ja, anders zal niet passen wat gezegd wordt, dat Hem de Geest gegeven is zonder maat (Joh. 1:16) (Joh. 3:34), opdat wij allen uit zijn volheid zouden putten; want er is niets ongerijmders dan dat God in zijn wezen verrijkt zou worden door een gave, die van buiten Hem komt. Daarom zegt ook Christus zelf elders Joh.17:19):"Ik heilig Mijzelf voor hen."

Boek II hoofdstuk XIII

Dat Christus het waarachtige wezen van het menselijke vlees heeft aangenomen.

2. De plaatsen nu, die ze tot bevestiging van hun dwaling bijbrengen, verdraaien ze al te dwaas en zij vorderen niets door hun onbetekenende scherpzinnigheden, wanneer ze pogen te ontzenuwen, wat ik reeds van onze kant heb aangevoerd, Marcion verbeeldt zich, dat Christus een schijngestalte in plaats van een lichaam aangenomen heeft, omdat ergens gezegd wordt, dat Hij de mensen gelijk geworden is en in gedaante gevonden als een mens (Fil. 2:7). Maar zo overweegt hij allermintst, wat Paulus daar bedoelt. Want hij wil niet leren, een hoedanig lichaam Christus heeft aangenomen, maar dat Hij, hoewel Hij met recht zijn Godheid had kunnen tonen, zich op niets anders liet voorstaan dan wat behoorde tot een onaanzienlijk en veracht mens. Want om door Christus' voorbeeld ons tot nederigheid aan te sporen, toont de apostel aan, dat Hij, daar Hij God was, terstond aan de wereld zijn heerlijkheid zichtbaar had kunnen voor ogen stellen; maar dat Hij van zijn recht afstand gedaan heeft en uit eigen beweging zichzelf vernederd heeft, en wel omdat Hij de gedaante van een dienstknecht heeft aan genomen, en met die nederige toestand tevreden, door de omhulling des vleses zijn Godheid heeft laten verborgen worden. Hier leert hij zeker niet, wat Christus geweest is, maar hoe Hij zich gedragen heeft. Ja zelfs kan men uit het gehele tekstverband gemakkelijk opmaken, dat Christus in de ware menselijke natuur vernederd is geweest. Want wat betekenen deze woorden, dat Hij in gedaante gevonden is als een mens anders, dan dat voor een tijd zijn Goddelijke heerlijkheid niet geschitterd heeft, maar dat slechts een menselijke gedaante in een geringe en verdachte toestand zichtbaar is geweest? Ook de woorden van Petrus (1 Petr. 3:18), dat Hij gedood is in het vlees, maar levend gemaakt door de Geest, zouden geen stand houden, indien de Zoon Gods niet zwak geweest was in de natuur des mensen. En Paulus legt dit duidelijker uit, wanneer hij zegt (2 Cor. 13:4), dat Hij geleden heeft naar de zwakheid des vleses. En hierop heeft zijn verhoging betrekking, want er wordt uitdrukkelijk gezegd, dat Christus een nieuwe heerlijkheid verkregen heeft, nadat Hij zichzelf vernietigd had. En dat zou niet toepasselijk zijn dan alleen op een mens, van vlees en ziel voorzien. Manicheus maakt een lichaam uit de lucht, omdat Christus genoemd wordt de tweede Adam, uit de hemel hemels (1 Cor. 15:47). Maar ook daar spreekt de apostel niet van een hemels wezen des lichaams, maar van een geestelijke kracht, die uit Christus zich verbreidt en ons levend maakt. Verder, Petrus en Paulus scheiden, zoals wij gezien hebben, die kracht van zijn vlees. Ja veeleer wordt uit deze plaats de leer, die onder de rechtzinnigen van kracht is aangaande het vlees van Christus, uitnemend bevestigd. Want indien Christus niet eenzelfde natuur des lichaams had als wij, zou de redenering zinledig zijn, die Paulus met zo grote nadruk houdt (1 Cor. 15:13), dat, indien Christus opgestaan is, ook wij zullen opstaan; en indien wij niet opstaan, dat dan ook Christus niet opgestaan is. Met welke uitvluchten ook hetzij de oude Manicheërs, hetzij hun nieuwe discipelen pogen te ontsnappen, zij zullen zich er niet uit weten te redden. Het is een weezinwekkende uitvlucht, als ze bazelen, dat Christus de Zoon des mensen genoemd wordt, omdat Hij de mensen beloofd is; immers het is duidelijk, dat volgens de Hebreeuwse spreekwijze met "Zoon des mensen" een waarachtig mens wordt aangeduid. En Christus heeft zonder twijfel de wijze van spreken van zijn eigen taal gevolgd. Ook wat verstaan moet worden onder de woorden "kinderen Adams", moet buiten geschil zijn. En (om niet verder te gaan), de plaats uit de achtste psalm, die de apostelen op Christus toepassen, zal

ruimschoots voldoende zijn: "Wat is de mens, dat Gij zijner gedenkt, of de Zoon des mensen, dat Gij hem bezoekt?" (Ps. 8:5). Door deze manier van spreken wordt de ware menselijke natuur van Christus uitgedrukt, want ofschoon Hij niet onmiddellijk uit een sterfelijke vader geboren is, is toch zijn oorsprong uit Adam voortgekomen. Anders zou ook geen stand houden wat we reeds aangehaald hebben (Hebr. 2:14), dat Christus vlees en bloed deelachtig geworden is, opdat Hij zich kinderen zou vergaderen tot gehoorzaamheid Gods. Met welke woorden Christus openlijk gesteld wordt als onze metgezel en mededeelhebber aan dezelfde natuur. En in die zin zegt de apostel ook, dat èn Hij, die heiligt èn zij, die geheiligt worden, uit één zijn. Want dat dit slaat op het deelgenootschap aan de natuur, blijkt uit het tekstverband; want terstond daarop zegt hij: "om welke oorzaak Hij zich niet schaamt hen broeders te noemen." (Hebr. 2:11). Want indien hij eerst gezegd had, dat de gelovigen uit God zijn, welke reden om zich te schamen zou er dan geweest zijn in zo grote waardigheid? Maar omdat Christus in zijn onmetelijke genade zich aansluit bij de verachtelijken en onedelen, daarom wordt van Hem gezegd, dat Hij zich niet schaamt. Tevergeefs echter maken ze de tegenwerping, dat op die wijze de goddelozen broeders van Christus zullen zijn; want wij weten, dat de kinderen Gods niet uit vlees en bloed, maar uit de Geest geboren worden door het geloof. Daarom bewerkt niet het vlees alleen de broederlijke gemeenschap. Ofschoon echter de apostel deze eer alleen aan de gelovigen toekent, dat ze met Christus zijn uit één, volgt daaruit nog niet, dat de ongelovigen niet uit dezelfde oorsprong geboren worden naar het vlees. Evenals, wanneer wij zeggen, dat Christus mens geworden is om ons tot kinderen Gods te maken, deze uitspraak niet tot een ieder wordt uitgestrekt; want het geloof wordt er tussen geplaatst, dat ons op geestelijke wijze inplant in het lichaam van Christus. Ook over het woord Eerstgeborene twisten ze onverstandig. Zij beweren, dat Christus terstond in den beginne uit Adam had moeten geboren worden, om de eerstgeborene te zijn onder de broeders. Evenwel de eerstgeboorte wordt niet gerekend naar de leeftijd, maar naar de graad van eer en de uitnemendheid der macht (Rom. 8:29). Even onbelangrijk is ook wat ze bazelen, dat Christus de mens heeft aangenomen en niet de engelen, omdat Hij het menselijke geslacht in genade ontvangen heeft. Want opdat de apostel de eer, welke Christus ons waardig gekeurd heeft, zou vergroten, vergelijkt hij de engelen met ons, die in dit opzicht bij ons achtergesteld zijn (Hebr. 2:16). En, indien men op juiste wijze het getuigenis van Mozes overweegt (Gen. 3:15), waar hij zegt, dat het zaad der vrouw de kop der slang zal vermorzelen, dan zal dat het geschil geheel beslissen. Immers daar is niet van Christus alleen sprake, maar van het gehele menselijke geslacht. Daar de overwinning voor ons door Christus verworven moest worden, zegt God in het algemeen dat de nakomelingen der vrouw de duivel zullen overwinnen. En daaruit volgt, dat Christus uit het menselijk geslacht geboren is: want het is Gods bedoeling om Eva, tot wie Hij spreekt, door goede hoop op te richten, opdat zij niet bezwijkt onder haar droefheid.

Boek II hoofdstuk XIII

Dat Christus het waarachtige wezen van het menselijke vlees heeft aangenomen.

3. De getuigenissen, waarin Christus het zaad van Abraham en de vrucht van Davids lendenen genoemd wordt, hullen zij even dwaas als onbeschaamd in allegorieën. Want als het woord zaad allegorisch gebruikt was, zou Paulus dat zeker niet verzwegen hebben, wanneer hij duidelijk en zonder gelijkenis verzekert (Gal. 3:16), dat niet vele van Abrahams kinderen verlossers zijn, maar alleen Christus. Van dezelfde soort is

hun bewering, dat Hij om geen andere reden Davids Zoon genoemd wordt, dan omdat Hij beloofd was en eindelijk te zijner tijd is geopenbaard. Want nadat Paulus Hem Davids Zoon genoemd heeft (Rom. 1:3), voegt hij terstond daaraan toe: "naar het vlees" en wijst daardoor ongetwijfeld zijn natuur aan. Zo ook, wanneer hij Hem in het negende hoofdstuk (Rom. 9:5) noemt: God, boven allen te prijzen, zet hij er afzonderlijk bij, dat Hij naar het vlees uit de Joden stamt. Verder, indien Hij niet waarlijk geboren was uit het zaad van David, welke kracht zullen dan de woorden hebben, dat Hij de vrucht zijner lendenen is? En wat betekent dan deze belofte (Ps. 132:11) "Uit uw lendenen zal Hij voortkomen, die op uw troon zal blijven"? Verder gaan zij spitsvondig te werk met het geslachtsregister, zoals het door Mattheüs wordt meegedeeld. Want ofschoon deze de voorouders van Maria niet opsomt, maar die van Jozef, acht hij het toch voldoende, omdat hij spreekt over een zaak, die toen algemeen bekend was, aan te tonen, dat Jozef uit het zaad van David gesproten was, omdat voldoende vaststond, dat Maria uit hetzelfde huis was. Nog meer klemt Lucas, die leert, dat de zaligheid, welke door Christus aangebracht is, gemeen is aan het gehele menselijke geslacht, omdat Christus, die het heil werkt, stamt van Adam, de gemeenschappelijke vader van allen. Ik erken wel, dat uit het geslachtsregister niet anders opgemaakt wordt, dat Christus Davids Zoon is, dan voorzover Hij geboren is uit een maagd. Maar al te hovaardig beweren de nieuwe Macionieten, om hun dwaling een schone schijn te geven, namelijk om te bewijzen, dat Christus een lichaam heeft aangenomen uit niets, dat de vrouwen zaadloos zijn, en zo vernietigen zij de beginselen der natuur. Maar aangezien deze kwestie niet op theologisch gebied thuis hoort en de onbeduidendheid van de redenen, die ze aanvoeren, zodanig is, dat ze gemakkelijk weerlegd kunnen worden, zal ik niet aanroeren wat tot het terrein der filosofie en der geneeskunst behoort; en het voor voldoende houden te weerleggen, wat ze uit de Schrift tegenwerpen, namelijk, dat Aäron en Jojada vrouwen getrouwd hebben uit de stam Juda, en dat zo toen de onderscheiding der stammen verward zou zijn, indien een vrouw zaad in zich zou hebben tot voortteling. Maar het is bekend genoeg, dat, wat de burgerlijke ordening betreft, de nakomelingschap gerekend wordt uit het mannelijk zaad, en dat toch de uitnemendheid van de man niet in de weg staat, dat bij het voortbrengen het zaad der vrouw niet daarbij zou komen. Deze oplossing strekt zich ook uit tot alle geslachtsregisters. Dikwijls noemt de Schrift, wanneer ze een geslachtsregister van mensen geeft, alleen de mannen: moeten we daarom zeggen, dat de vrouwen niets zijn? Ja zelfs kinderen weten, dat de vrouwen onder de mannen begrepen worden. Daarom wordt van de vrouwen gezegd, dat ze hun mannen kinderen baren, omdat de naam van het gezin altijd bij de mannen berust. Verder, evenals aan de uitnemendheid van het mannelijk geslacht dit toegestaan wordt, dat de kinderen naar de staat van hun vader edel of onedel geacht worden, zo volgt ook in de slavernij het kind de moeder volgens de rechtsgeleerden. En daaruit kan men opmaken, dat de vrucht uit het moederlijke zaad wordt voortgeteld. En sedert lang is het door het gemeenschappelijk gebruik aanvaard, dat de moeders voortbrengsters genoemd worden, waarmede ook de wet Gods overeenstemt, die, als dat niet zo was, ten onrechte het huwelijk van een oom van moederszijde met zijn nicht verbieden zou, omdat er dan geen bloedverwantschap zou bestaan. Dan zou het ook een man geoorloofd zijn, zijn eigen zuster te trouwen, mits die maar uit een andere vader gesproten was. Zoals ik nu erken, dat aan de vrouwen een passieve kracht wordt toegeschreven, zo antwoord ik, dat over haar zonder onderscheid hetzelfde gezegd wordt als over de mannen. Immers, ook van Christus zelf wordt niet gezegd (Gal. 4:4), dat Hij geworden is door een vrouw, maar uit een vrouw. En sommigen uit hun bende, alle schaamte afgeschud hebbend, vragen al te onbeschaamd, of wij willen zeggen, dat

Christus voortgekomen is uit het maandstondig zaad der maagd; maar ik vraag op mijn beurt, of Hij niet gegroeid is in het bloed zijner moeder, wat zij zullen moeten erkennen. Geheel juist wordt dus uit de woorden van Mattheüs opgemaakt, dat Christus, omdat Hij uit Maria geboren is, voortgekomen is uit haar zaad, evenals, wanneer gezegd wordt, dat Boaz geboren is uit Rachab (Matth. 1:5), een gelijke voortbrenging wordt aangeduid. En Mattheüs beschrijft de maagd hier niet als een buis, waardoor Christus gevloeid zou zijn; maar hij onderscheidt deze wonderbare wijze van voortbrengen van de gewone manier, namelijk dat Christus door haar uit het zaad van David is voortgebracht. Want op dezelfde wijze, waarop gezegd wordt, dat Izak uit Abraham, Salomo uit David, Jozef uit Jacob geboren is, wordt gezegd, dat Christus uit zijn moeder geboren is. Want de evangelist heeft zijn woorden zo aaneengeschakeld, en wanneer hij wil bewijzen, dat Christus zijn oorsprong heeft uit David, is hij tevreden met dit éne, dat Hij uit Maria is geboren. En daaruit volgt, dat hij het als een bekende zaak heeft aangenomen, dat Maria een verwante is geweest van Jozef.

Boek II hoofdstuk XIII

Dat Christus het waarachtige wezen van het menselijke vlees heeft aangenomen.

4. De ongerijmdheden, waarmee zij ons willen bezwaren, zijn vol van kinderachtige lasteringen. Zij menen, dat het schandelijk en smadelijk voor Christus zou zijn, als Hij afkomstig was uit de mensen, omdat Hij niet zou kunnen onttrokken worden aan de gemeenschappelijke wet, die het ganse nakroost van Adam zonder uitzondering onder de zonde besluit. Maar deze moeilijkheid wordt gemakkelijk uit de weg geruimd door de tegenstelling, die men bij Paulus leest (Rom. 5:12): "Gelijk door één mens de zonde is, en door de zonde de dood, zo is ook door de rechtvaardigheid van één mens de genade overvloedig geweest." Daarmee stemt ook een andere tegenstelling overeen (1 Cor. 15:47): "De eerste Adam is uit de aarde aards en een levende ziel, de tweede uit de hemel hemels." Wanneer dan ook dezelfde apostel op een andere plaats (Rom. 8:3) leert, dat Christus gezonden is in de gelijkheid des zondigen vleses, opdat Hij aan de wet zou voldoen, dan scheidt hij Hem uitdrukkelijk af van het gemeenschappelijke lot, opdat Hij zij een waarachtig mens zonder fout en gebrek. En kinderachtig bazelen zij, dat, indien Christus vrij is van alle smet en door de verborgen werking des Geestes geboren uit Maria, dat dan klaarblijkelijk het zaad der vrouw niet onrein is, maar alleen dat van de man. Maar wij maken Christus niet vrij van alle smet, omdat Hij slechts uit een moeder geboren is zonder toedoen van een man, maar omdat Hij geheiligd is door de Geest, opdat zijn geboorte zuiver en rein zou zijn, evenals ze geweest zou zijn voor de val van Adam. En dit blijft voor ons geheel en al vaststaan, dat, telkens als de Schrift ons spreekt van de reinheid van Christus, dat daarmee zijn waarachtige menselijke natuur wordt aangeduid: want het zou overbodig zijn te zeggen, dat God rein is. Ook de heiligmaking, van welke Hij spreekt in Johannes 17 zou geen plaats hebben in zijn Goddelijke natuur. En er wordt ook geen dubbel zaad Adams verzonnen, hoewel geen besmetting tot Christus gekomen is: want het voortgebracht worden van de mens is op zichzelf niet onrein of zondig, maar het is dat door wat er uit de val bijkomt. Daarom is het niet te verwonderen, indien Christus, door wie de ongeschonden staat hersteld moest worden, aan de algemene verdorvenheid onttrokken geweest is. Wat ze ons ook als iets ongerijmds opdringen, dat, indien het Woord Gods in het vlees gekomen is, het dus in de enge kerker van het aardse lichaam is besloten geweest, dat is louter onbeschaamdheid, want, ofschoon het

onmetelijk Wezen van het Woord tot één persoon met de menselijke natuur is verbonden, verzinnen wij toch geen insluiting. Want de Zoon Gods is op wonderbare wijze uit de hemel nedergedaald, zonder dat Hij echter de hemel verliet; Hij heeft op zo wonderbare wijze in de schoot der maagd willen gedragen worden, op aarde willen verkeren, en aan het kruis willen hangen, dat Hij toch steeds de wereld vervulde, gelijk van den beginne.

Boek II hoofdstuk XIV

Hoe de twee naturen van de Middelaar één Persoon uitmaken.

1. Verder, wat gezegd wordt (Joh. 1:14), dat het Woord vlees geworden is, moet niet zo verstaan worden, alsof het of in vlees veranderd is, of met vlees geheel en al vermengd is; maar het wordt gezegd, omdat het Woord uit de schoot van de maagd zich een tempel gekozen heeft, om daarin te wonen; en Hij, die de Zoon Gods was, is de Zoon des mensen geworden, niet door vermenging van wezen, maar door eenheid des persoons. Immers wij zeggen, dat de Godheid zo met de mensheid is verbonden en verenigd, dat ieder van beide naturen haar eigenaardigheid geheel behoudt, en toch uit die twee één Christus wordt tot stand gebracht. Indien onder de menselijke zaken iets gevonden kan worden, dat gelijkenis vertoont met een zo grote verborgenheid, dan schijnt daartoe het allergeschiktst de vergelijking met een mens, die, naar we zien, uit twee zelfstandigheden bestaat, van welke echter geen van beide zo met de andere vermengd is, dat ze niet de eigenaardigheid van haar natuur behoudt. Immers de ziel is niet het lichaam, of het lichaam de ziel. En daarom worden over de ziel afzonderlijk dingen gezegd, die op generlei wijs toepasselijk zijn op het lichaam, en over het lichaam aan de andere kant dingen, die geenszins passen op de ziel; over de mens in zijn geheel dingen, die noch van de ziel afzonderlijk, noch van het lichaam kunnen aanvaard worden zonder dat men dwaasheid zou spreken. Tenslotte de eigenschappen van de ziel worden overgedragen op het lichaam, en de eigenschappen van het lichaam op de ziel. En toch is hij, die uit die twee bestaat, één mens, en niet meer. Dergelijke wijzen van spreken echter duiden aan, dat er in de mens één persoon is, samengesteld uit twee onderling verbonden bestanddelen en dat er twee verschillende naturen aanwezig zijn, die deze persoon vormen. Zo nu spreekt ook de Schrift over Christus. Zij kent Hem soms dingen toe, die op zijn mensheid in 't bijzonder moeten worden betrokken, soms dingen die speciaal passen bij zijn Godheid; soms dingen, die beide naturen insluiten, maar bij geen van beide afzonderlijk passen. En die verbinding van beide naturen, die in Christus zijn drukt de Schrift met zo grote nauwgezetheid uit, dat ze de naturen soms tot iets gemeenschappelijks maakt; welke redekundige figuur de ouden verbinding van de eigenschappen noemden.

Boek II hoofdstuk XIV

Hoe de twee naturen van de Middelaar één Persoon uitmaken.

2. Deze dingen zouden weinig zeker zijn, indien niet zeer vele en overal voorkomende uitdrukkingswijzen der Schrift bewezen, dat niets van dat alles menselijk verzinsel is. Wat Christus van zichzelf zeide: "Eer Abraham werd, ben ik" (Joh. 8:58) had gans geen betrekking op zijn mensheid. En het ontgaat mij niet, door welke uitvlucht dwaalgeesten deze plaats bederven, namelijk dat Christus eerder geweest is dan alle

tijden, omdat Hij reeds toen voorgekend is als Verlosser, zowel in de raad des Vaders, als in de harten der vromen. Maar daar Hij kennelijk de dag zijner openbaring onderscheidt van het eeuwige zijn en opzettelijk zichzelf de heerschappij van oude tijden af toeschrijft, waardoor Hij uitmunt boven Abraham, zo kent Hij zonder twijfel zichzelf toe hetgeen de Godheid eigen is. Wat Paulus van Hem zegt, dat Hij de eerstgeborene aller creatuur is (Col. 1:15), die bestaan heeft voor alle dingen en door wie alle dingen bestaan, en wat Hij van zichzelf zegt (Joh. 17:5), dat Hij heerlijk geweest is bij de Vader voor de schepping der wereld, en dat Hij werkt tezamen met de Vader (Joh. 5:17), dat past evenmin bij zijn mensheid. Het is dus zeker, dat deze en dergelijke dingen in het bijzonder aan zijn Godheid toegekend worden. Maar dat Hij de dienstknecht des Vaders genoemd wordt (Jes. 42:1 en andere plaatsen), dat verhaald wordt, dat Hij toenam in grootte en in wijsheid bij God en de mensen (Luc. 2:52), dat van Hem gezegd wordt, dat Hij zijn eigen eer niet zocht (Joh. 8:50), de laatste dag niet wist (Marc. 13:32), van zichzelf niet sprak, zijn eigen wil niet deed (Joh. 14:10) (Joh. 6:38), gezien en betast is (Luc. 24:39), dat alles behoort alleen bij zijn mensheid. Immers inzover Hij God is, kan Hij in niets toenemen, werkt Hij alles ter wille van zichzelf en is niets voor Hem verborgen; doet Hij alles naar zijn eigen vrije wil, en is onzienlijk en ontastbaar. En toch schrijft Hij deze dingen niet afzonderlijk aan zijn menselijke natuur alleen toe, maar Hij neemt ze tot zichzelf op, alsof ze behoorden tot de Persoon des Middelaars. En verbinding der eigenschappen is het, wat Paulus zegt (Hand. 20:28), dat God zich door zijn bloed een gemeente verkregen heeft, en dat de Heere der heerlijkheid gekruisigd is (1 Cor. 2:8). Evenzo wat Johannes zegt (1 Joh. 1:1) dat het Woord des levens getast geweest is. Voorzeker, God heeft geen bloed, en lijdt niet, en kan niet met de handen getast worden, maar aangezien Hij, die waarachtig God en mens was, Christus, voor ons gekruisigd zijnde, zijn bloed vergoten heeft, wordt datgene, wat in zijn menselijke natuur volbracht is, in oneigenlijke zin, hoewel niet zonder reden, op zijn Godheid overgebracht. Een gelijk voorbeeld vinden we, waar Johannes leert, dat God zijn leven voor ons gesteld heeft (1 Joh. 3:16). Ook daar wordt een eigenschap der menselijke natuur met de andere natuur verbonden. Wederom, toen Christus, nog op aarde verkerende, zeide (Joh. 3:13), dat niemand opgevaren is in de hemel dan de Zoon des mensen, die in de hemel was, was Hij ongetwijfeld op dat ogenblik naar de mens en met het vlees, dat Hij aangenomen had, niet in de hemel, maar omdat Hij zelf beide was, God en mens, gaf Hij, vanwege de vereniging der beide naturen, aan de ene natuur wat van de andere was.

Boek II hoofdstuk XIV

Hoe de twee naturen van de Middelaar één Persoon uitmaken.

3. Maar het allerduidelijkst verklaren het waarachtige wezen van Christus die plaatsen, die beide naturen tezamen nemen, zoals er in het evangelie van Johannes zeer vele zijn. Immers het was niet in het bijzonder eigen aan de Godheid, noch aan de mensheid, maar aan beide naturen tegelijk, wat daar gelezen wordt, dat Hij van de Vader macht ontvangen heeft om de zonden te vergeven, op te wekken, wie Hij wil, rechtvaardigheid, heiligheid en zaligheid te schenken, gesteld te zijn tot een rechter over de levenden en de doden, opdat Hij geëerd worde evenals de Vader. Eindelijk dat Hij het licht der wereld, de goede herder, de enige deur en de ware wijnstok genoemd wordt (Joh. 1:29) (Joh. 5:21) e.v. (Joh. 9:5) (Joh. 10:7) e.v. (Joh. 15:1 enz.). Want met dergelijke voorrechten is de Zoon Gods, toen Hij in het vlees geopenbaard was,

toegerust geweest: en ofschoon Hij die tezamen met de Vader bezat voor de schepping der wereld, bezat Hij ze toch niet op dezelfde wijze en in het zelfde opzicht; en zij waren zo, dat ze aan een mens, die niet meer was dan een mens, niet gegeven konden worden. In dezelfde zin moet men ook opvatten, wat men leest bij Paulus (1 Cor. 15:24), dat Christus, na het oordeel volbracht te hebben, het Koninkrijk aan God en de Vader zal overgeven. Ongetwijfeld, het Rijk van de Zoon Gods, dat geen begin gehad heeft, zal ook geen einde hebben; maar evenals Hij in de nederigheid des vleses verborgen is geweest en zichzelf vernietigd heeft (Fil. 2:7), de gestaltenis eens dienstknechts aangenomen hebbende en de heerlijkheid der majesteit afgelegd hebbende, en de Vader gehoorzaam is geweest, en na die venedering volbracht te hebben, eindelijk met eer en heerlijkheid gekroond is (Hebr. 2:7) en verheven is tot de hoogste heerschappij, opdat voor Hem alle knie zich zou buigen, zo zal Hij dan ook de naam zelf en de kroon der heerlijkheid, en al wat Hij van de Vader ontvangen heeft, de Vader onderwerpen, opdat God zij alles in allen (1 Cor. 15:28). Want waartoe is Hem de macht en de heerschappij gegeven anders dan opdat door zijn hand de Vader ons zou regeren? In die zin wordt ook van Hem gezegd, dat Hij zit aan de rechterhand des Vaders. Dit is echter voor een tijd, totdat wij de aanblik zijner Godheid in tegenwoordigheid genieten. En hier kan niet verontschuldigd worden de dwaling der ouden, die, terwijl ze niet letten op de Persoon van de Middelaar, de ware zin van bijna de gehele leer, die in het evangelie van Johannes gelezen wordt, verduisteren en zichzelf in vele strikken verwarren. Dit moge dus voor ons de sleutel zijn tot recht verstand, dat wat betrekking heeft op zijn ambt van Middelaar, noch alleen van de Goddelijke, noch alleen van de menselijke natuur gezegd wordt. Christus zal dus regeren, totdat Hij als rechter van de wereld verschijnen zal, voorzover Hij ons, naar de mate onzer zwakheid, met de Vader verenigt. Maar wanneer wij als deelgenoten aan de hemelse heerlijkheid God zullen zien, gelijk Hij is, dan zal Hij, na het ambt van Middelaar volbracht te hebben, ophouden des Vaders gezant te zijn, en tevreden zijn met die heerlijkheid, welke Hij bezat voor de schepping der wereld. En de naam Heere past ook in geen ander opzicht in het bijzonder op de Persoon van Christus, dan voorzover Hij Middelaar is tussen God en ons. En daarop slaat het woord van Paulus: "Eén God, uit wie alle dingen, en één Heere, door wie alle dingen zijn" (1 Cor. 8:6); namelijk aan wie de tijdelijke heerschappij door de Vader opgedragen is, totdat zijn Goddelijke majesteit gezien wordt van aangezicht tot aangezicht; immers aan haar zal, doordat Hij de heerschappij aan de Vader weergeeft, niet alleen niets ontnomen worden, maar zij zal zelfs veel helderder schitteren. Want dan zal God ook ophouden het Hoofd van Christus te zijn, omdat de Godheid van Christus zelf uit zichzelf zal schitteren, terwijl ze nu nog met een sluier omhuld is.

Boek II hoofdstuk XIV

Hoe de twee naturen van de Middelaar één Persoon uitmaken.

4. Het in het oog houden hiervan zal, wanneer de lezers het verstandig weten toe te passen, van niet gering nut zijn om zeer veel moeilijkheden op te lossen. Want het is verwonderlijk hoe zeer onkundigen, ja zelfs sommigen, die niet geheel ongeleerd zijn, worden gekweld door zulke uitdrukkingen, waarvan ze zien, dat ze op Christus worden toegepast, maar die noch bij zijn Godheid, noch bij zijn mensheid voldoende passen. Dat komt daarvandaan, dat ze niet in het oog houden, dat die uitdrukkingen passen voor zijn Persoon, waarin Hij als God en mens geopenbaard is en voor zijn ambt van Middelaar. En men kan geheel en al zien, hoe schoon alles onderling

samenhangt, wanneer er maar een verstandig uitlegger is, die zo grote verborgenheden onderzoekt met de passende eerbied 1). Maar er is niets wat razende en krankzinnige geesten niet in verwarring brengen. Ze grijpen de eigenschappen van Christus' mensheid aan om zijn Godheid weg te nemen; en wederom die van zijn Godheid, om zijn mensheid weg te nemen, en wat over beide naturen op die wijze verbonden gezegd is, dat het op geen van beide naturen past, grijpen ze aan om beide naturen weg te nemen. Maar wat is dat anders dan te beweren, dat Christus niet mens is, omdat Hij God is; dat Hij niet God is, omdat Hij mens is; en dat Hij noch mens, noch God is, omdat Hij mens is en tevens God? Zo stellen wij dus vast, dat Christus zoals Hij is, God en mens, bestaande uit verenigde, zij het niet onderling vermengde, naturen, onze Heere en de waarachtige Zoon Gods is, ook naar zijn mensheid, ofschoon niet naar de wijze der mensheid. Want we moeten ver van ons doen de dwaling van Nestorius, die, terwijl hij de naturen eerder uit elkaar trekken dan van elkaar onderscheiden wilde, zo een dubbele Christus uitdacht: want wij zien, dat de Schrift met heldere stem daar tegenin roept, op die plaats, waar Hem, die uit de maagd geboren wordt, de naam Gods Zoon gegeven wordt, en de maagd zelf de moeder onzes Heeren genoemd wordt (Luc. 1:32,43). Ook moeten wij ons hoeden voor de dwaasheid van Eutyches, opdat we niet, terwijl we de eenheid van persoon willen bewijzen, beide naturen te niet doen. Want we hebben reeds zoveel getuigenissen aangehaald, waar de Godheid van de mensheid wordt onderscheiden, en er zijn overal nog zoveel andere, dat ze zelfs de allerstrijdlustigsten de mond zouden kunnen stoppen. En een weinig verder zal ik sommige vermelden, die dat verzinsel beter kunnen vernietigen. Voor ons zal voor het tegenwoordige één plaats voldoende zijn. Immers Christus zou zijn lichaam niet tempel genoemd hebben (Joh. 2:19), indien zijn Godheid daarin niet onderscheidenlijk gewoond had. Daarom, evenals Nestorius terecht in de synode van Efeze veroordeeld was, is dat ook later met Eutyches geschied in de synoden van Constantinopel en Chalcedon; want het is evenmin geoorloofd de twee naturen in Christus te vermengen als ze uiteen te rukken. 1} Aug. Ench. ad. Laurent. 36.

Boek II hoofdstuk XIV

Hoe de twee naturen van de Middelaar één Persoon uitmaken.

5. Maar ook in onze tijd is een niet minder verderfelijk monster opgestaan, namelijk Michael Servet, die in de plaats van Gods Zoon gesteld heeft een verzinsel, saamgesmolten uit het Wezen Gods, geest, vlees en drie ongeschapen bestanddelen. En in de eerste plaats zegt hij, dat Christus om geen andere reden Gods Zoon is, dan omdat Hij in de schoot der maagd is geworden uit de Heilige Geest. En zijn sluwheid is hiertoe gericht, dat de onderscheiding van de beide naturen van Christus te niet gedaan wordt en dat Christus iets is, uit God en mens saamgemengd, maar toch niet geacht wordt te zijn God en mens. Want in de gehele gang van zijn redenering legt hij het er op toe aan te tonen, dat, voordat Christus geopenbaard is in het vlees, in God slechts schaduwachtige figuren waren, van welke eerst toen de waarheid of de uitwerking ontstond, toen in der waarheid het Woord, dat tot deze eer verordineerd was, Gods Zoon begon te worden. Ook wij bekennen wel, dat de Middelaar, die uit de maagd geboren is, in eigenlijke zin Gods Zoon is. En de mens Christus zou niet de spiegel zijn van Gods onschatbare genade, als Hem niet deze waardigheid geschonken was, dat Hij is en genoemd wordt de eniggeboren Zoon Gods. Maar toch blijft intussen vast de bepaling der kerk, dat Hij Gods Zoon geacht wordt, omdat Hij als het

Woord, vóór de tijden uit de Vader geworden, door een hypostatische vereniging de menselijke natuur aangenomen heeft. Een hypostatische vereniging noemden de ouden een vereniging, die uit twee naturen één persoon tot stand brengt. En die uitdrukking is uitgevonden om de dwaasheid van Nestorius te weerleggen, want hij verzon dat de Zoon Gods zo in het vlees woonde, dat Hij niet tevens mens was. Servet zegt lasterlijk van ons, dat wij een dubbele Zoon Gods maken, wanneer wij zeggen, dat het eeuwige Woord, voordat het met vlees bekleed was, reeds Gods Zoon geweest is; alsof wij iets anders zeiden, dan dat Hij in het vlees geopenbaard is. Immers als Hij God geweest is, voordat hij mens werd, volgt daaruit nog niet, dat Hij een nieuwe God begon te zijn. Evenmin ongerijmd is het, dat de Zoon van God in het vlees verschenen is, die echter toch van zijn eeuwige geboorte af altijd dit gehad heeft, dat Hij Zoon was. Dit geven de woorden van de engel tot Maria te kennen: "Dat Heilige, dat uit u geboren zal worden, zal Gods Zoon genaamd worden" (Luc. 1:35), alsof hij bedoelde, dat de naam van Zoon die onder de wet duisterder geweest was, bekend en overall verbreid zou worden. Daaraan beantwoordt het woord van Paulus (Rom. 8:15), dat we, daar we nu door Christus kinderen Gods zijn, vrij en met vertrouwen roepen: Abba, Vader, Zijn ook oudtijds niet de heilige vaders gerekend tot kinderen Gods? Ja, op dit recht vertrouwend hebben zij God als hun Vader aangeroepen. Maar omdat, sinds de eniggeboren Zoon Gods in de wereld is voortgebracht, het hemelse Vaderschap duidelijker bekend geworden is, kent Paulus dit als een voorrecht toe aan het Rijk van Christus. Dit moet echter standvastig vastgehouden worden, dat God nooit noch de engelen, noch de mensen tot een Vader geweest is, dan alleen met opzicht tot zijn eniggeboren Zoon; voornamelijk, dat de mensen, die door hun eigen ongerechtigheid bij God gehaat gemaakt worden, door genadige aanneming kinderen zijn, omdat Hij het van nature is. En er is geen reden, dat Servet hiertegen inbrengt, dat dit berust op het Zoonschap, hetwelk God bij zich verordineerd had: want het gaat hier niet over figuren, zoals de verzoening in het bloed der dieren vertoond is; maar daar ze inderdaad geen kinderen Gods konden zijn, indien niet in het Hoofd hun aanneming tot kinderen gegrond was, mist het alle redelijkheid, wanneer men aan het Hoofd onttrekt, wat aan de leden gemeen is. Ik ga nog verder: daar de Schrift (Ps. 82:6) de engelen kinderen Gods noemt, wier zo grote waardigheid niet afhankelijk was van de toekomstige verlossing, moet Christus noodzakelijkerwijs in orde voorafgaan, om hen met de Vader te verenigen. In 't kort zal ik het nog eens herhalen en hetzelfde toevoegen aangaande het menselijke geslacht. Daar zowel de engelen als de mensen van de eerste oorsprong af geschapen zijn onder deze bepaling, dat God voor beiden de gemeenschappelijke Vader zou zijn, en indien waar is het woord van Paulus (Col. 1:15), dat Christus altijd geweest is het Hoofd en de Eerstgeborene aller creaturen, opdat Hij temidden van allen de heerschappij zou bezitten, meen ik, dat ik terecht besluit, dat Hij ook de Zoon Gods geweest is voor de schepping der wereld.

Boek II hoofdstuk XIV

Hoe de twee naturen van de Middelaar één Persoon uitmaken.

6. Indien zijn Zoonschap (om zo te zeggen) een begin genomen heeft ten tijde, waarop Hij in het vlees geopenbaard is, dan zal daaruit volgen, dat Hij ook een Zoon geweest is ten aanzien zijner menselijke natuur. Servet en dergelijke krankzinnigen willen, dat Christus, die in het vlees verschenen is, Gods Zoon is, en dat Hij buiten het vlees die naam niet kon dragen. Laat hen mij nu antwoorden, of Hij naar beide naturen en ten aanzien van die beide een Zoon is. Want zo wauwelen ze wel; maar Paulus leert

geheel anders. Wij erkennen wel, dat Christus in het menselijk vlees een Zoon genoemd wordt, niet als de gelovigen, slechts door aanneming en genade, maar een waarachtige en natuurlijke en daarom enige Zoon, opdat Hij door dit kenmerk van alle anderen worde onderscheiden. Want ons, die tot een nieuw leven zijn wedergeboren, keurt God de naam zonen waardig, maar de naam van waarachtig en eniggeboren Zoon schenkt Hij aan Christus alleen. Maar hoe is Hij de enige temidden van een zo groot aantal broederen, anders dan omdat Hij van nature bezit, wat wij door geschenk verkregen hebben? En deze eer breiden wij uit tot de ganse Persoon van de Middelaar, dat Hij waarlijk en eigenlijk de Zoon Gods is, die geboren is uit de maagd en zich als offerande aan het kruis aan zijn Vader aangeboden heeft; maar toch een Zoon ten aanzien van zijn Godheid, zoals Paulus leert (Rom. 1:1) e.v., wanneer hij zegt, dat hij afgezonderd is tot het evangelie Gods, hetwelk Hij tevoren beloofd had van zijn Zoon, die geworden is uit het zaad van David naar het vlees, die krachtiglijk bewezen is te zijn de Zoon van God. Waarom zou hij, wanneer hij Hem uitdrukkelijk noemt de Zoon van David naar het vlees, afzonderlijk zeggen, dat Hij bewezen is te zijn Gods Zoon, als hij niet te kennen wilde geven, dat dit van iets anders afhankelijk is dan van het vlees zelf? Want zoals hij elders zegt (2 Cor. 13:4), dat Hij geleden heeft door de zwakheid des vlees, en opgestaan is door de kracht des Geestes, zo stelt hij nu een onderscheid tussen beide naturen. Zij moeten ongetwijfeld toegeven, dat, zoals Hij van zijn moeder ontvangen heeft datgene, waarom Hij een Zoon Davids genoemd wordt, Hij evenzo van zijn Vader heeft datgene, waarom Hij een Zoon Gods is, en dat dit iets anders en verschillends is van de menselijke natuur. Met een dubbele naam noemt Hem de Schrift, overal Hem nu eens Gods Zoon, dan weer Zoon des mensen noemende. Aangaande de laatste naam kan er geen kwestie van zijn of naar het algemeen gebruik der Hebreeuwse taal wordt Hij een Zoon des mensen genoemd, omdat Hij is uit Adams geslacht. Aan de andere kant beweer ik, dat Hij vanwege zijn Godheid en eeuwig Wezen Gods Zoon genoemd wordt; want het is evenzeer passend, dat men het feit, dat Hij Gods Zoon genoemd wordt, betreft op zijn Goddelijke natuur als men het feit, dat Hij Zoon des mensen genoemd wordt, betreft op zijn menselijk natuur. Eindelijk op de plaats, die ik aangehaald heb, is de bedoeling van Paulus evenzeer, dat Hij, die naar het vlees geworden is uit het zaad van David, krachtiglijk bewezen is de Zoon Gods te zijn, als hij elders (Rom. 9:5) leert, dat Christus, die uit de Joden is naar het vlees, God is te prijzen tot in eeuwigheid. Indien op beide plaatsen het onderscheid van beide naturen wordt aangewezen, met welk recht zullen zij dan loochenen, dat Hij Gods Zoon is ten aanzien zijner Goddelijke natuur, die ook naar het vlees een Zoon des mensen is?

Boek II hoofdstuk XIV

Hoe de twee naturen van de Middelaar één Persoon uitmaken.

7. Met veel rumoer voeren zij als verdediging van hun dwaling aan, dat er gezegd wordt, dat God zijn eigen Zoon niet gespaard heeft, en dat de engel bevolen heeft, dat Hij, die uit de maagd geboren zou worden, een Zoon des Allerhoogsten genaamd zou worden (Luc. 1:32). Maar (opdat ze niet op een zo onbeduidende tegenwerping trots mogen zijn) laat hen een weinig met ons overwegen, hoe groot de kracht is van hun redenering. Want indien men terecht besluit, dat Hij van de ontvangenis af begonnen is Gods Zoon te zijn, omdat Hij, die ontvangen is, een Zoon genoemd wordt, dan zal daaruit volgen, dat Hij begonnen is het Woord te zijn, toen Hij geopenbaard werd in het vlees, omdat Johannes (1 Joh. 1:1) zegt, dat hij verkondigt het Woord des levens,

hetwelk zijn handen getast hebben. Evenzo, hoe zullen ze, wanneer ze een dergelijke manier van bewijsvoering willen volgen, gedwongen worden uit te leggen, wat bij de profeet (Micha 5:1) gelezen wordt: "En gij, Bethlehem, land van Juda, zijt klein onder de duizenden van Juda; uit u zal Mij voortkomen dit een Heerser zal zijn over mijn volk Israël, en wiens uitgangen zijn van ouds, van de dagen der eeuwigheid"? Want ik heb betuigd, dat wij allermint Nestorius steunen, die een dubbele Christus verzonnen heeft: aangezien volgens onze leer Christus door het recht der broederlijke verbintenis ons met zich tot kinderen Gods gemaakt heeft, omdat Hij zelf in het vlees, dat Hij van ons aan genomen heeft, de eniggeboren Zoon Gods is. En Augustinus geeft blijk van inzicht door er op te wijzen 1), dat het een heerlijke spiegel is van Gods wonderbare en bijzondere genade, dat Christus, voorzover Hij mens is, een eer verkregen heeft, die Hij niet kon verdienen. Met deze uitnemendheid dus was Christus ook naar het vlees van de moederschoot af toegerust, dat Hij een Zoon van God was. En toch moet men in de eenheid van zijn persoon geen vermenging verzinnen, die aan de Godheid zou ontnemen wat Haar eigen is. En het is niet ongerijmder, dat het eeuwige Woord Gods en Christus, na vereniging van de beide naturen tot één persoon, op verschillende manieren Gods Zoon genoemd wordt, dan dat Hij, van verschillende kanten gezien, nu eens Gods Zoon, dan weer Zoon des mensen genoemd wordt. Evenzo min bezwaart ons ook de andere lastering van Servet, dat Christus, voordat Hij in het vlees verschenen is, nergens Gods Zoon genoemd wordt anders dan onder een figuur; want ook al was de wijze, waarop Hij toen beschreven werd, enigszins duister, zo ligt het toch voor de hand, daar reeds duidelijk bewezen is, dat Hij niet om een andere reden eeuwig God geweest is dan omdat Hij het Woord was, door de eeuwige Vader gegeneerd, en dat om geen andere reden deze naam past op de persoon van de Middelaar, die Hij aangenomen heeft, dan omdat Hij God is, geopenbaard in het vlees, en dat God de Vader niet zo genoemd zou zijn van den beginne af, indien er niet reeds toen een wederkerige betrekking geweest was tot de Zoon, met het oog op wie alle verwantschap of vaderschap gerekend wordt in de hemel en op de aarde: zo ligt het, zeg ik, voor de hand daaruit op te maken, dat ook onder de wet en de profeten Gods Zoon geweest is, voordat deze naam in de kerk algemeen verbreid was. Indien er alleen over het woord gestreden wordt, dan wijs ik er op, dat Salomo, sprekend over de oneindige hoogheid Gods, verzekert, dat zowel zijn Zoon als Hij zelf onbegrijpelijk is (Spr. 30:4): "Zeg zijn naam, indien ge kunt," zo zegt hij "of de naam zijns Zoons". En het ontgaat mij niet, dat dit getuigenis bij twistgierige lieden niet genoeg gewicht in de schaal zal leggen; en ik steun er dan ook niet bijzonder op; maar het toont toch aan, dat zij kwaadaardig lasteren, die loochenen, dat Christus Gods Zoon is, behalve in zoverre als Hij mens geworden is. Daar komt bij, dat juist de oude schrijvers met één mond eenparig ditzelfde zo duidelijk getuigd hebben, dat even belachelijk als verfoeilijk de onbeschaamdheid is van hen, die ons Ireneus en Tertullianus voor de voeten durven werpen, die beiden bekennen, dat Gods Zoon onzienlijk geweest is, die later zichtbaar verschenen is.

1} De corrept. et grat 11; de civ. Dei X, 29.

Boek II hoofdstuk XIV

Hoe de twee naturen van de Middelaar één Persoon uitmaken.

8. Ofschoon nu Servet gruwelijke en monsterachtige opvattingen heeft opgestapeld, die anderen wellicht niet zouden onderschrijven, zult ge toch bemerken, wanneer ge er nader op aanhoudt, dat allen, die de Zoon Gods niet anders erkennen dan in het vlees,

dit toestemmen om geen andere reden, dan omdat Hij in de schoot der maagd ontvangen is uit de Heilige Geest: gelijk de Manicheën oudtijds bazelden, dat de ziel van de mens een uitspruitsel is van God, omdat ze lazen (Gen. 2:7), dat God Adam de adem des levens ingeblazen heeft. Want ze grijpen de naam Zoon zo met hand en tand vast, dat ze geen onderscheid laten tussen de twee naturen, maar verward wauwelen, dat de mens Christus Gods Zoon is, omdat Hij naar zijn menselijke natuur uit God geboren is. Zo wordt de eeuwige generering der Wijsheid, van welke Salomo spreekt, te niet gedaan, en wordt er bij de Middelaar geen rekening gehouden met de Godheid, of er wordt een schim gesteld in de plaats van een mens. Het zou wel nuttig zijn de grofste goochelarijen van Servet, met welke hij zich en sommige anderen betoverd heeft, te weerleggen, opdat de vrome lezers, door dit voorbeeld gewaarschuwd, zich houden binnen de grenzen van matigheid en bescheidenheid; maar ik meen, dat dit overbodig zou zijn, omdat het in een afzonderlijk boek door mij gedaan is. Hierop komt de hoofdzaak neer, dat Gods Zoon van den beginne af een voorafbeelding geweest is, en reeds toen verordineerd was om een mens te worden, die het wezenlijke beeld Gods zou zijn. En hij erkent geen ander Woord Gods dan in uiterlijke schittering. Hij legt het zo uit, dat dit de generering geweest is, dat de wil om een Zoon te genereren van den beginne gegeneerd is in God, welke wil zich ook in werkelijkheid uitbreidt tot het maken van Christus tot mens. Intussen vermengt hij de Geest met het Woord zelf, omdat, volgens hem, God het onzienlijke Woord en de Geest heeft verdeeld over vlees en ziel. Eindelijk, de voorafbeelding van Christus beslaat bij hem de plaats van de generering; maar Hij, die toen naar de schijn een schaduwachtige Zoon was, die is eindelijk, naar hij zegt, geboren door het Woord, en aan het Woord kent hij de rol van het zaad toe. Daaruit zal volgen, dat zwijnen en honden evenzeer Gods zonen zijn, omdat ze uit het oorspronkelijke zaad van Gods woord zijn geschapen. Ofschoon hij nu een Christus saamsmeedt uit drie ongeschapen elementen, opdat Hij gegeneerd zou zijn uit het Wezen Gods, verzint hij, dat Hij toch de eerstgeborene is onder de schepselen op zulk een wijze, dat ook de stenen naar hun graad dezelfde wezenlijke Godheid bezitten. En om niet de schijn te hebben, dat hij Christus van zijn Godheid berooft, zegt hij, dat zijn vlees eenswezens is met God en dat het Woord vlees is geworden door verandering van het vlees in God. Terwijl hij zo niet kan begrijpen, dat Christus Gods Zoon is, indien zijn vlees niet uit Gods Wezen is voortgekomen en in Godheid veranderd is, maakt hij de eeuwige zelfstandigheid van het Woord te niet, en ontrooft ons de Zoon van David, die als Verlosser beloofd was. Meermalen herhaalt hij dit, dat de Zoon door God gegeneerd is, door wetenschap en voorverordining; maar dat Hij eindelijk mens geworden is uit die stof, die in den beginne bij God schitterde in drie elementen, welke daarna verschenen is in het eerste licht der wereld, in de wolk en in de vuurkolom. Verder zou het al te lang duren om te vermelden, hoe schandelijk hij nu en dan met zichzelf in tweestrijd is. Uit deze korte vermelding van de inhoud zullen verstandige lezers opmaken, dat door de sluwe omwegen van deze onreine hond de hoop op de zaligheid geheel uitgedoofd is. Want indien het vlees zelf de Godheid was, zou het ophouden haar tempel te zijn. Verder kan ook niemand onze Verlosser zijn, dan Hij, die, uit het zaad van Abraham en David geboren, waarlijk naar het vlees mens geworden is. En ten onrechte houdt hij vast aan de woorden van Johannes, dat het Woord vlees geworden is; want evenals die woorden de dwaling van Nestorius weer leggen, zo steunen zij dit goddeloze verzinsel, waarvan Eutyches de uitvinder was, allerminst, daar de evangelist geen andere bedoeling gehad heeft dan te wijzen op de eenheid des persoons in twee naturen.

Boek II hoofdstuk XV

Dat we, om te weten, waartoe Christus door de Vader gezonden is, en wat Hij ons heeft aangebracht, vooral moeten letten op drie zaken in Hem, zijn profetisch, koninklijk en priesterlijk ambt.

1. Terecht zegt Augustinus¹⁾, dat, ofschoon de ketters openlijk roemen van Christus' naam, zij toch niet Hem tot een gemeenschappelijk fundament met de vromen hebben, maar dat dit het eigendom blijft van de kerk; want indien men naarstig overweegt wat op Christus betrekking heeft, dan wordt Christus bij hen gevonden voor wat de naam aangaat, maar inderdaad is Hij niet bij hen. Zo is het thans met de Pausgezinden, ofschoon in hun mond Gods Zoon heet de Verlosser van de wereld; maar omdat zij Hem, tevreden met de ijdele dekmantel van de naam, ontbloten van zijn kracht en waardigheid, past waarlijk op hen het woord van Paulus (Col. 2:19), dat ze het Hoofd niet behouden. Opdat dus het geloof in Christus een vaste stof van zaligheid vinde, en zo in Hem beruste, moet dit beginsel vastgesteld worden, dat het ambt, hetwelk Hem door de Vader opgedragen is, bestaat in drie delen. Want Hij is gegeven tot Profeet, en tot Koning en tot Priester. Evenwel zou het weinig nut hebben deze namen te kennen, indien er niet bij kwam de kennis van hun doel en gebruik. Want ook bij het Pausdom worden ze uitgesproken, maar onverschillig en met weinig vrucht, daar men niet weet, wat iedere titel inhoudt. We hebben tevoren gezegd, dat, hoewel God, door in een onafgebroken rij profeten te zenden, de één na de ander, zijn volk nooit de nuttige leer en die tot zaligheid voldoende was, onthouden heeft, toch de harten van de vromen altijd hiervan overtuigd zijn geweest, dat door de komst van de Messias eerst op het volle licht van de kennis gehoopt mocht worden. En zo was deze opvatting ook tot de Samaritanen doorgedrongen, aan wie echter de ware godsdienst nooit bekend geworden was. Dat blijkt uit het woord van de vrouw: "Wanneer de Messias zal gekomen zijn, zal Hij ons alle dingen leren" (Joh. 4:25). De Joden hadden dit echter niet zo maar in hun geest voor waar aangenomen; maar gelijk hun door ontwijfelbare Godsspraken geleerd was, zo geloofden zij. Bekend is onder andere de uitspraak van Jesaja (Jes. 55:4): "Zie, ik heb Hem gesteld tot een Getuige voor de volkeren, tot een Vorst en Gebieder heb ik Hem de volkeren gegeven"; namelijk, zoals hij Hem reeds elders genoemd had een Engel of Uitlegger van grote raad (Jes. 9:6). Daarom, wanneer de apostel, de volmaaktheid van de evangelische leer aanprijzend, gezegd heeft, dat Gods voortijds veelmaal en op velerlei wijze tot de vaders gesproken heeft door de profeten, voegt hij er aan toe, dat Hij in de laatste tijd tot ons gesproken heeft door zijn geliefde Zoon (Hebr. 1:1). En daar het gemeenschappelijk ambt van de profeten was om de kerk te stutten en tevens te versterken tot de komst van de Middelaar, lezen wij, dat de gelovigen in de verstrooiing geklaagd hebben, dat zij van die gewone gave verstoken waren: "Wij zien onze tekenen niet; er is geen profeet onder ons; er is niemand meer, die weet" (Ps. 74:9). Maar, toen Christus niet ver meer af was, werd voor Daniël (Dan. 9:24) de tijd bepaald om het gezicht en de profetie te verzegelen, niet alleen, opdat het gezag van de profetie, waarover het daar gaat, vast zou komen te staan; maar opdat de gelovigen met gelatenheid voor een tijd de profeten zouden ontberen, omdat de vervulling en het slot van alle openbaringen aanstaande is.

1) Enchir. ad Laurent. 5.

Boek II hoofdstuk XIV

Hoe de twee naturen van de Middelaar één Persoon uitmaken.

2. Verder moet worden opgemerkt, dat de naam Christus betrekking heeft op deze drie ambten. Want wij weten, dat onder de wet zowel de profeten als de priesters en de koningen met heilige olie gezalfd werden. Daarom is ook de bekende naam Messias aan de beloofde Middelaar gegeven. En ofschoon ik beken, dat Hij in 't bijzonder met het oog op zijn koningschap Messias genoemd is (zoals ik ook elders aangetoond heb), behoudt toch ook de profetische en de priesterlijke zalving haar plaats en mag door ons niet veronachtzaamd worden. Van de eerste wordt uitdrukkelijk melding gemaakt bij Jesaja (Jes. 61:1), met deze woorden: "De Geest des Heeren is op mij; daarom heeft de Heere mij gezalfd, om de zachtmoedigen een blijde boodschap te brengen, om genezing te brengen aan de gebrokenen van hart, om de gevangenen vrijheid uit te roepen, om uit te roepen het jaar van het welbehagen enz." Wij zien, dat Hij gezalfd geweest is met de Geest, opdat Hij zou zijn de verkondiger en de getuige van de genade des Vaders; en dat niet op gewone wijze, want Hij wordt van de overige leraars, die hetzelfde ambt hadden, onder scheiden. En hier moeten we weder opmerken, dat Hij niet alleen voor zichzelf de zalving verkregen heeft, om de taak van onderrichter te vervullen; maar ook voor zijn ganse lichaam, opdat in de voortdurende prediking des evangelies de kracht des Geestes daaraan zou beantwoorden. Intussen blijft dit vast, dat door de door Hem aangebrachte volmaaktheid der leer een eind gemaakt is aan alle profetieën, zodat zij, die met het evangelie niet tevreden, iets van buiten af daaraan toevoegen, aan zijn gezag afbreuk doen. Want met een bijzonder voorrecht heeft Hem die stem boven alle anderen verheven, die weerklonk uit de hemel: "Deze is mijn geliefde Zoon, hoort Hem" (Matth. 3:17). Daarna is deze zalving van het hoofd verbreid over de leden; gelijk door Joël (Joël 3:1) voorzeggd was: "Uw zonen zullen profeteren en uw dochteren zullen gezichten zien enz." Maar wat Paulus zegt (1 Cor. 1:30), dat Hij ons is gegeven tot wijsheid, en elders (Col. 2:3), dat in Hem verborgen zijn alle schatten der wijsheid en der kennis, heeft een weinig andere betekenis; namelijk, dat buiten Hem niets nuttig is te weten, en dat allen, die door het geloof begrijpen, hoedanig Hij is, de ganse onmetelijkheid der hemelse goederen omvat hebben. Daarom schrijft hij elders (1 Cor. 2:2): "Ik heb mij voorgenomen niets te weten dan Jezus Christus en die gekruisigd." En dat is volkomen waarachtig, want het is niet geoorloofd buiten de eenvoudigheid van het evangelie te gaan. En hiertoe dient de profetische waardigheid in Christus, dat wij zouden weten, dat in de hoofdsom der leer, die Hij geleerd heeft, alle factoren der volmaakte wijsheid besloten zijn.

Boek II hoofdstuk XIV

Hoe de twee naturen van de Middelaar één Persoon uitmaken.

3. Ik kom nu tot het koningschap, waarover tevergeefs gesproken zou worden, indien de lezers er niet eerst op gewezen waren, dat het karakter daarvan geestelijk is: want daaruit wordt opgemaakt, waartoe het dient, wat het ons aanbrengt, en ook zijn ganse kracht en eeuwigheid. De eeuwigheid verder, die bij Daniël (Dan. 2:44) door de engel aan de Persoon van Christus wordt toegekend, wordt terecht door de engel evenzo, bij Lucas (Luc. 1:33), toegepast op de zaligheid des volks. Maar ook deze eeuwigheid

moet als een tweevoudige, of op twee wijzen, gesteld worden: immers de ene heeft betrekking op het hele lichaam der kerk, de andere is eigen aan ieder lid. Op de eerste moet betrokken worden, wat in de psalm (Ps. 89:36) e.v. gezegd wordt: "Ik heb eens gezworen aan David bij mijn heiligheid; ik zal niet liegen, zijn zaad zal in der eeuwigheid zijn; zijn troon zal voor mijn aangezicht zijn als de zon, gelijk de maan zal hij eeuwig bevestigd worden en de getuige in de hemel is getrouw." Immers het is niet twijfelachtig, of God belooft daar, dat Hij door de hand zijns Zoons een eeuwige regeerder en beschermer der kerk zal zijn. Immers nergens anders dan in Christus zal de waarheid dezer profetie gevonden worden. Want onmiddellijk na de dood van Salomo is de waardigheid des koninkrijks voor een groot deel vervallen en met smaad van het Davidische huis naar een gewoon man overgebracht, daarna langzamerhand verminderd, totdat ze in een droevige en smadelijke ondergang te niet ging. Dezelfde betekenis heeft ook die uitroep van Jesaja (Jes. 53:8): "Wie zal zijn leeftijd uitspreken?" Want hij verklaart, dat Christus na de dood zal blijven voortleven, zo, dat hij Hem met zijn leden verbindt. Dus zo dikwijls als we horen, dat Christus wordt toegerust met eeuwige macht, moeten wij bedenken, dat het eeuwig voortbestaan der kerk door dat middel geschraagd wordt, zodat ze onder de onstuimige beroeringen, waardoor ze voortdurend geteisterd wordt, en onder de zware en vreselijke bewegingen, die haar met talloze nederlagen dreigen, toch behouden blijft. Evenzo wanneer David (Ps. 2:2) e.v. lacht om de vermetelheid der vijanden, die het juk van God en zijn Gezalfde pogen van zich te werpen en zegt, dat de koningen en volken tevergeefs woeden, omdat Hij, die in de hemel woont, sterk genoeg is om hun aanvallen te breken; terwijl hij zo de vromen zeker maakt van de voortdurende bewaking der kerk, bemoedigt hij hen tot het koesteren van goede hoop, zo dikwijls het gebeurt, dat ze verdrukt wordt. Zo, wanneer hij elders (Ps. 110:1) zegt in de Persoon van God: "Zit aan mijn rechterhand, totdat Ik uw vijanden zal gezet hebben tot een voetbank uwer voeten", wijst hij erop, dat ook al spannen vele, krachtige vijanden samen om de kerk te bestrijden, toch hun krachten niet voldoende zijn om de overmacht te hebben over het onveranderlijke besluit Gods, waardoor Hij zijn Zoon gesteld heeft tot een eeuwige Koning. En daaruit volgt, dat het onmogelijk is, dat de duivel met de ganse toerusting der wereld ooit de kerk vernielt, die op de eeuwige heerschappij van Christus gegrondvest is. Wat verder betreft het bijzondere nut voor een ieder: diezelfde eeuwigheid moet ons oprichten tot de hoop op een gelukzalige onsterfelijkheid. Want wij zien, dat al wat aards is en uit de wereld, tijdelijk, ja zelfs vergankelijk is. Daarom verklaart Christus, om onze hoop op te heffen tot de hemel, dat zijn Koninkrijk niet is van de wereld (Joh. 18:36). Kortom, wanneer een ieder onzer hoort, dat het Koninkrijk van Christus geestelijk is, moet hij door dit woord opgewekt, doordringen tot de hoop op een beter leven, en hij moge de volle vrucht van de genade, dat hij nu door Christus' hand beschermd wordt, verwachten in de toekomstige tijd.

Boek II hoofdstuk XIV

Hoe de twee naturen van de Middelaar één Persoon uitmaken.

4. Wat we gezegd hebben, dat de kracht en het nut van Christus' Rijk niet anders door ons begrepen kan worden, dan wanneer wij leren inzien, dat het geestelijk is, is ook hieruit voldoende duidelijk, dat, terwijl wij gedurende de ganse loop onzes levens onder het kruis moeten strijden, onze toestand hard en ellendig is. Wat zou het ons dus baten, verzameld te zijn onder de heerschappij van de hemelse Koning, als de vrucht

daarvan niet buiten de staat van het aardse leven zou vaststaan? En daarom moeten wij weten, dat al het geluk, dat ons in Christus beloofd wordt, niet bestaat in uiterlijke voordelen, namelijk dat wij een vrolijk en gelukkig leven zouden leiden, bloeien in rijkdommen, veilig zijn tegen alle schade, en ons baden in de genietingen, die het vlees gewoonlijk begeert, maar dat het geluk eigen is aan het hemelse leven. Evenals nu in de wereld een voorspoedige en gewenste toestand van een volk deels bestaat in een overvloed van alle goede dingen en binnenlandse vrede, deels in krachtige hulpmiddelen, waardoor het veilig is tegen geweld van buiten, zo verrijkt ook Christus de zijnen met alles wat nodig is tot eeuwige zaligheid der zielen en versterkt hen met de kracht, waardoor ze onoverwinnelijk staan tegenover alle aanvallen van geestelijke vijanden. En daaruit maken wij op, dat Hij meer voor ons Koning is dan voor zichzelf en dat naar binnen en naar buiten, opdat wij namelijk vervuld met de goederen des Geestes, die wij van nature missen, voorzover God die nuttig voor ons acht, uit die eerstelingen zouden weten, dat wij waarlijk met God verbonden zijn tot volmaakte gelukzaligheid. Vervolgens opdat wij, vertrouwend op de kracht van dezelfde Geest, niet zouden twijfelen, dat wij tegenover de duivel, de wereld en iedere soort van schade steeds overwinnaars zullen zijn. Hiertoe strekt het antwoord van Christus aan de Farizeën, dat het Rijk Gods, omdat het binnen ons is, niet zal komen met uiterlijke waarneming (Luc. 17:21). Want het is waarschijnlijk, dat zij, omdat Hij verklaarde, dat Hij die Koning was, onder wie de hoogste zegening Gods te wachten was, Hem spottenderwijs gevraagd hebben, dat Hij de tekenen zijner waardigheid zou vertonen. Maar opdat zij (die overigens meer dan behoorlijk tot de aarde geneigd waren) niet dwaselijk zouden blijven hangen aan uiterlijk vertoon, beval Hij hun, in hun consciëntie binnen te gaan, "want het Koninkrijk Gods is rechtvaardigheid, vrede en blijdschap in de Heilige Geest" (Rom. 14:17). Hier wordt ons in 't kort onderwezen, wat het Koninkrijk van Christus ons aanbrengt. Want omdat het niet aards is of vleselijk, zodat het aan het verderf onderworpen zou zijn, maar geestelijk, heft het ons op tot het eeuwige leven, opdat wij lijdzaam dit leven onder kommer, honger, koude, verachting, smaad en andere moeilijkheden zouden doorbrengen, met dit ene tevreden, dat onze Koning ons nooit in de steek zal laten, maar ons in alle noodzakelijkheden te hulp zal komen, totdat wij, na onze krijgsdienst te hebben volbracht, geroepen worden tot de triumpf. Want de wijze van zijn regering is zodanig, dat Hij ons doet delen in al wat Hij van de Vader ontvangen heeft. En daar Hij ons met zijn macht wapent en voorziet, met eer en heerlijkheid versiert en met schatten verrijkt: zo is hieruit voor ons overvloedige stof tot roemen aanwezig, en wordt ons ook vertrouwen ingeboezemd om onversaagd te strijden met de duivel, de zonde en de dood. Kortom, opdat wij, met zijn gerechtigheid bekleed, alle smaad der wereld dapper zouden overwinnen, en zoals Hij ons mild vervult met zijn gaven, ook wij wederkerig vruchten zouden voortbrengen tot zijn eer.

Boek II hoofdstuk XIV

Hoe de twee naturen van de Middelaar één Persoon uitmaken.

5. Daarom wordt ons geleerd, dat zijn koninklijke zalving niet volbracht is met olie of welriekende zalven; maar Hij wordt Gods Gezalfde genoemd, omdat altijd op Hem gerust heeft de Geest der vrijheid, des verstands, des raads, der sterkte en der vreze Gods (Jes. 11:2). Dit is de vreugdenolie, waarmee de psalm (Ps. 45:8) zegt, dat Hij gezalfd is boven zijn medegenoten; want indien in Hem zulk een voortreffelijkheid niet was, zouden wij arm zijn en hongerig. Immers Hij is niet (zoals ik zeide) voor

zichzelf persoonlijk verrijkt, maar opdat Hij de hongerigen en dorstigen met zijn overvloed zou vervullen. Want zoals gezegd wordt, dat de Vader aan zijn Zoon de Geest gegeven heeft niet met mate (Joh. 3:34), zo wordt ook de reden daarvan uitgedrukt, namelijk opdat wij allen uit zijn volheid zouden ontvangen ook genade voor genade (Joh. 1:16). En uit die bron stroomt de mildheid, waarvan Paulus meldt (Ef. 4:7), waardoor de genade onderscheidenlijk geschonken wordt aan de gelovigen naar de maat der gave van Christus. Hierdoor wordt meer dan voldoende bevestigd wat ik gezegd heb, dat het Koninkrijk van Christus gelegen is in de Geest, niet in aardse genietingen of praal, en dat wij daarom de wereld verzaken moeten, opdat wij dat Rijk deelachtig mogen zijn. Van deze heilige zalving is een zichtbaar teken vertoond bij de doop van Christus toen de Geest op Hem rustte in de gedaante van een duif (Joh. 1:32) (Luc. 3:22). En dat de Geest en zijn gaven aangeduid worden met het woord zalving (1 Joh. 2:20), (1 Joh. 2:27) is noch nieuw, noch mag het ongerijmd schijnen; want wij worden alleen door Hem krachtig gemaakt. Vooral echter voor wat het hemelse leven aangaat, is in ons geen druppel kracht, dan die, welke de Heilige Geest ons ingiet, die zijn zetel in Christus gekozen heeft, opdat van Hem tot ons overvloedig zouden overstromen de hemelse rijkdommen, waaraan wij zo arm zijn. En omdat de gelovigen door de sterkte van hun Koning onoverwinnelijk staan, en zijn geestelijke rijkdommen op hen overvloeien, worden zij niet ten onrechte Christenen genoemd. Aan deze eeuwigheid, over welke wij gesproken hebben, wordt geen afbreuk gedaan door de uitspraak van Paulus (1 Cor. 15:24), (1 Cor. 15:28) "Dan zal Hij het Koninkrijk aan God en de Vader overgeven." Evenzo: "De Zoon zelf zal onderworpen worden, opdat God zij alles in allen." Want hij wil niets anders zeggen, dan dat in die volmaakte heerlijkheid het bestuur van het Koninkrijk niet zo zal zijn als het nu is. Want de Vader heeft de Zoon alle macht gegeven, opdat Hij ons door zijn hand zou besturen, koesteren, onderhouden, onder zijn bescherming onder zijn bescherming ons zou beschutten en ons zou helpen. Zo komt, zolang wij vreemdeling zijn van God, Christus als Middelaar tussenbeide om ons langzamerhand tot de vaste gemeenschap met God te voeren. En voorzeker, dat Hij zit aan de rechterhand des Vaders, betekent evenveel alsof Hij des Vaders Gezant genoemd wordt, bij wie de ganse macht der heerschappij berust; want God wil door zijn tussenbeide komen (om zo te zeggen) in zijn Persoon de Kerk regeren en beschermen. Zoals ook Paulus het uitlegt in het eerste hoofdstuk van de brief aan de Efezen (Ef. 1:20) e.v., dat Hij gezet is aan de rechterhand des Vaders om te zijn het Hoofd der kerk, die zijn lichaam is. Dezelfde bedoeling heeft wat hij elders leert (Fil. 2:9), dat Hem een naam gegeven is boven alle naam, opdat in de naam van Jezus alle knie zich zou buigen en alle tong zou belijden, dat Hij is tot heerlijkheid Gods des Vaders. Want ook met die woorden prijst hij in het Rijk van Christus de orde aan, die nodig is voor onze tegenwoordige zwakheid. Zo besluit Paulus terecht, dat God dan door zichzelf het enige Hoofd der kerk zal zijn, omdat het ambt van Christus in de verdediging der kerk dan vervuld zal zijn. Om dezelfde reden noemt de Schrift Hem overal Heere, omdat de Vader Hem over ons gesteld heeft onder deze bepaling, dat Hij zijn heerschappij door Hem zou uitoefenen. Want ofschoon vele heerschappijen genoemd worden op de aarde, hebben wij maar één God, de Vader, uit welke alle dingen zijn, en wij in Hem, en maar één Heere, Christus, door welke alle dingen zijn, en wij door Hem, zegt Paulus (1 Cor. 8:5) e.v.. Waaruit volkomen juist wordt opgemaakt, dat Hij diezelfde God is, die door de mond van Jesaja (Jes. 33:22) verzekerd heeft, dat Hij de Koning en de Wetgever der kerk is. Want ofschoon Hij overal de macht, die Hij heeft, een weldaad en gave des Vaders noemt, geeft Hij toch niets anders te kennen, dan dat Hij van Godswege regeert; want Hij heeft daarom de Persoon van de Middelaar aangenomen, opdat Hij uit de schoot

des Vaders en zijn onbegrijpelijke heerlijkheid nederdalende tot ons zou naderen. En daarom is het des te rechtmatiger, dat wij allen ons eenparig aan gorden om Hem te gehoorzamen en met de grootste vurigheid onze gehoorzaamheid richten naar zijn wil. Want evenals Hij de plichten van Koning en Herder verenigd vervult tegenover de vromen, die zichzelf uit eigen beweging gehoorzaam onderwerpen, zo horen wij daarentegen, dat Hij een ijzeren scepter draagt, waarmee Hij alle wederspannigen verplettert en verbrijzelt als een pottenbakkersvat (Ps. 2:9). Wij horen ook, dat Hij een rechter zal zijn over de volkeren, om de aarde te bedekken met lijken en de hoogheid, die zich tegen Hem verzet, terneder te werpen (Ps. 110:6). En daarvan worden tegenwoordig enige voorbeelden gezien; maar het volledige bewijs zal geleverd worden in het laatste oordeel, wat ook in eigenlijke zin beschouwd kan worden als de laatste handeling van zijn Koningschap.

Boek II hoofdstuk XIV

Hoe de twee naturen van de Middelaar één Persoon uitmaken.

6. Verder aangaande zijn Priesterschap moeten we in het kort dit weten, dat de bedoeling en het nut daarvan dit is, dat Hij zij een Middelaar, vrij van elke smet, die door zijn heiligheid God met ons verzoent. Maar omdat de rechtvaardige vloek de toegang verspert, en God naar de eis van zijn ambt van Rechter op ons toornig is, is het nodig, dat een zoenoffer tussenbeide komt, opdat de Priester voor ons gunst verwerft tot stilling van de toorn van God zelf. En om dit ambt te vervullen, moest Christus dus met een zoenoffer komen. Want ook onder de wet van het priesterschap was het niet geoorloofd het heiligdom binnen te treden zonder bloed, opdat de gelovigen zouden weten dat ofschoon de priester als voorbidder tussenbeide geplaatst was, God toch niet gunstig gestemd kon worden, dan nadat de zonden verzoend waren. Daarover handelt de apostel uitvoerig in de brief aan de Hebreëen van het zevende hoofdstuk af tot ongeveer het einde van het tiende. Maar de hoofdzaak komt hierop neer, dat de eer van het Priesterschap alleen aan Christus toekomt, omdat Hij door de offerande zijns doods onze schuld te niet gedaan heeft, en voor onze zonden heeft voldaan. En van hoe groot belang dit is, leren wij uit die plechtige eed Gods, die zonder berouw is uitgesproken: "Gij zijt Priester in eeuwigheid, naar de ordening van Melchizedek." (Ps. 110:4). Want ongetwijfeld heeft Hij willen bevestigen de hoofdzaak, waarin, gelijk Hij wist, het belangrijkste element onzer zaligheid gelegen is. Immers, zoals gezegd is, voor ons of onze gebeden staat de toegang, tot God niet open, tenzij de Priester door afwassing onzer smetten ons heiligt, en voor ons de genade verkrijgt, van welke ons de onreinheid onzer misdaden en zonden afhoudt. Zo zien we, dat men beginnen moet bij de dood van Christus, opdat de werkdadigheid en het nut van zijn Priesterschap tot ons kome. Hieruit volgt, dat Hij een eeuwig Voorbidder is, door wiens voorspraak wij gunst verkrijgen. En daaruit ontstaat wederom niet alleen het vertrouwen om te bidden, maar ook de rust voor vrome consciëntiën, doordat ze veilig steunen op de vaderlijke goedertierenheid Gods en vast overtuigd zijn, dat Hem behaagt al wat door de Middelaar geheiligd is. En daar God onder de wet bevolen heeft, dat Hem offeranden van beesten zouden geofferd worden, was het met Christus een geheel andere en nieuwe toestand, namelijk, dat dezelfde die Priester was, ook offerande zou zijn. Want er kon geen andere geschikte voldoening voor de zonden gevonden worden en ook niemand, die zo grote eer waardig was, dat Hij Gode zijn eniggeboren Zoon zou op offeren. Verder draagt Christus de Persoon van Priester niet alleen opdat Hij door de eeuwige wet der verzoening de Vader jegens

ons gunstig en genadig zou stemmen, maar ook om ons op te nemen in de gemeenschap van zo grote eer (Openb. 1:6). Want wij, die in onszelf bevlekt zijn, maar in Hem priesters, offeren onszelf en al het onze aan God, en treden vrij het hemels heiligdom binnen, zodat de offeranden der gebeden en des lofs, die van ons komen, aangenaam en van goede reuk zijn voor het aangezicht Gods. En tot hier strekt zich het woord van Christus uit: "Ik heilig mij zelf voor hen" (Joh. 17:19), want wij (die anders stinken voor God), zijn, daar we met zijn heiligheid overgoten zijn, aangezien Hij ons met zich aan de Vader gewijd heeft, welbehagelijk alsof we zuiver en rein, ja zelfs ook heilig waren. Hierop heeft betrekking de zalving van het heiligdom, waarvan melding gemaakt wordt bij Daniël (Dan. 9:24). Want we moeten letten op de tegenstelling tussen deze zalving en die schaduwachtige, die toen in gebruik was: alsof de engel zeide, dat na verdrijving der schaduwen het priesterschap duidelijk zou zijn in de Persoon van Christus. En daarom is des te meer verfoeilijk het verzinsel van hen, die, niet tevreden met het Priesterschap van Christus, zichzelf hebben durven op dringen om Hem te slachten, wat dagelijks gepoogd wordt in het Pausdom, waar de mis geacht wordt een offering van Christus te zijn.

Boek II hoofdstuk XVI

Hoe Christus het ambt van Verlosser vervuld heeft, om voor ons de zaligheid te verwerven; over zijn dood, opstanding en Hemelvaart

1. Wat we tot nog toe over Christus gezegd hebben, moet tot dit ene doel gericht worden, dat wij, in onszelf vervloekt, dood en verloren, de gerechtigheid, de verlossing, het leven en de zaligheid zoeken in Hem; zoals ons geleerd wordt door die opmerkenswaardige woorden van Petrus, dat er geen andere naam onder de hemel de mensen gegeven is, door welke zij moeten zalig worden (Hand. 4:12). En ook niet zo maar, of door een toevalligheid, of door de wil van de mensen is Hem de naam Jezus gegeven, maar die naam is Hem uit de hemel, door de engel, de boodschapper van het besluit des Allerhoogsten, aangebracht, en de reden daarvan werd ook toegevoegd, namelijk, omdat Hij gezonden was om zijn volk zalig te maken van zonden (Matth. 1:21) (Luc. 1:31). En in die woorden moet op gemerkt worden, wat wij ook elders aangeroerd hebben, dat het ambt van Verlosser Hem opgedragen is, opdat Hij ons tot een Zaligmaker zou zijn. Intussen zou de verlossing toch gebrekkig zijn, indien Hij ons niet in ononderbroken voortgang tot de eindpaal van de zaligheid voerde. Daarom, zodra wij ook maar het minste van Hem afwijken, verdwijnt langzamerhand de zaligheid, die in Hem haar vaste zetel heeft: zodat allen, die in Hem niet berusten, zichzelf uit eigen beweging van alle genade beroven. En vermeldenswaardig is de opmerking van Bernardus 1), dat de naam Jezus niet alleen licht, maar ook spijs is, zonder welke elke spijs van de ziel droog is; dat hij zout is, zonder welks bijvoeging al wat voorgezet wordt smakeboos is; eindelijk, dat hij is honing in de mond, muziek in het oor, juichtoon in het hart en tevens medicijn; en dat al wat geredeneerd wordt dwaasheid is, tenzij wanneer deze naam daarbij gehoord wordt. Maar hier moeten wij naarstig overwegen, hoe de zaligheid voor ons door Hem verworven is; opdat wij niet alleen overtuigd mogen zijn, dat Hij de bewerker daarvan is, maar ook opdat wij, omhelsd hebbend wat voldoende is tot stevige ondersteuning van ons geloof, verwerpen al wat ons her of derwaarts zou kunnen aftrekken. Want daar niemand in zichzelf kan afdalen en ernstig overdenken hoedanig hij is, zonder dat hij gevoelt, dat God toornig en verstoord op hem is, en zonder dat hij het noodzakelijk acht vol angst te zoeken naar een wijze en een middel om Hem te verzoenen, omdat Hij voldoening eist, zo wordt er een niet gewone zekerheid verlangd; want op de zondaars rust, zolang ze niet van schuld verlost zijn, altijd de toorn en de vloek Gods, die, daar Hij een rechtvaardig Rechter is, niet toelaat, dat zijn wet ongestraft geschonden wordt, maar die gewapend is tot wraak.

1} In Cant. serm. 15.

Boek II hoofdstuk XVI

Hoe Christus het ambt van Verlosser vervuld heeft, om voor ons de zaligheid te verwerven; over zijn dood, opstanding en Hemelvaart

2. Maar voordat we verder gaan, moeten we in het voorbijgaan zien, hoe het overeenstemt, dat God, die ons met zijn barmhartigheid voorkomt, onze vijand was, totdat Hij door Christus met ons verzoend is. Want hoe zou Hij ons in zijn eniggeboren Zoon een bijzonder pand zijner liefde gegeven hebben, indien Hij niet reeds tevoren ons met onverdiende gunst omhelsd had? Daar ZiCh dus hier een schijn

van tegenstrijdigheid voordoet, zal ik deze knoop ontwarren. Op deze wijze ongeveer spreekt de Geest in de Schrift, dat God de mensen vijandig geweest is, totdat zij door Christus' dood in genade hersteld zijn; dat zij vervloekt waren, totdat hun ongerechtigheid door zijn offerande is verzoend; dat ze van God gescheiden waren, totdat ze door zijn lichaam tot gemeenschap aangenomen zijn (Rom. 5:10) (Gal. 3:10,13) (Col. 1:21,22). Deze soort van uitspraken zijn aangepast aan ons begrip, opdat wij des te beter zouden begrijpen, hoe ellendig en rampzalig onze toestand buiten Christus is. Want indien niet met duidelijke woorden gezegd werd, dat de toorn en de wraak Gods en de eeuwige dood op ons gedrukt heeft, zouden wij te minder begrijpen, hoe ellendig wij zouden zijn zonder Gods barmhartigheid, en zouden wij de weldaad der verlossing te minder waard achten. Bij voorbeeld, laat iemand deze woorden horen: indien God ten tijde, dat gij nog een zondaar waart, u gehaat had en u verworpen had, gelijk gij verdiend hadt, dan wachtte u een vreselijk verderf; maar omdat Hij uit eigen beweging en door zijn onverdiende goedertierenheid u in genade behouden heeft, en van Hem niet heeft laten vervreemden, heeft Hij u zo van dat gevaar verlost; dan zal hij wel geroerd worden en enigszins gevoelen, hoeveel hij aan Gods barmhartigheid verschuldigd is. Maar laat hem wederom horen, wat de Schrift leert, dat hij door zijn zonde van God vervreemd is geweest, een erfgenaam des toorns, onderworpen aan de vloek van de eeuwige dood, uitgesloten van alle hoop op zaligheid, vreemd aan alle zegening Gods, een slaaf van Satan, gevangen onder het juk der zonde, eindelijk, dat hij bestemd is geweest voor een vreselijk verderf en daarin reeds verwickeld geweest: maar dat Christus hier als een Voorbidder is tussenbeide gekomen, de straf op zich genomen en betaald heeft, welke naar Gods rechtvaardig oordeel alle zondaren boven het hoofd hing, dat Hij voor de kwade dingen, die hen bij God gehaat maakten, met zijn bloed voldaan heeft, dat door dit zoenoffer aan God de Vader genoegdoening geschonken is en Hij verzoend is; dat door Christus' tussenkomst Gods toorn gestild is, op dit fundament de vrede Gods met de mensen steunt, door deze band zijn goedertierenheid jegens hen vastgehouden wordt, zal hij door dit alles niet des te meer bewogen worden, naarmate hem beter levendig voor ogen gesteld wordt, uit hoe grote ellende hij verlost is? Kortom, aangezien onze ziel het leven in Gods barmhartigheid niet begerig genoeg kan aangrijpen of met de passende dankbaarheid kan ontvangen, tenzij zij door de vrees voor Gods toorn en de schrik voor de eeuwige dood tevoren getroffen en terneergeworpen is, worden wij door de heilige leer zo onder richt, opdat wij zouden zien, dat zonder Christus God in zekere zin vijandig tegenover ons staat, en dat zijn hand tot ons verderf gewapend is, en opdat wij zijn goedertierenheid en vaderlijke liefde slechts in Christus zouden omhelzen.

Boek II hoofdstuk XVI

Hoe Christus het ambt van Verlosser vervuld heeft, om voor ons de zaligheid te verwerven; over zijn dood, opstanding en Hemelvaart

3. En ofschoon dit gezegd wordt naar de zwakheid van ons begrip, is het toch juist. Want God, die de hoogste rechtvaardigheid is, kan de ongerechtigheid, die Hij in ons allen ziet, niet beminnen. Wij hebben dus allen in ons iets, dat Gods toorn waardig is. Daarom zijn wij allen ten aanzien van onze verdorven natuur en het verder daarbijkomende slechte leven, in Gods verborgenheid inderdaad schuldig voor Zijn aangezicht en geboren tot de verdoemenis der hel. Maar omdat de Heere wat het zijne is in ons niet verderven wil, vindt Hij nog iets, dat Hij naar zijn goedertierenheid

bemint. Want ook al zijn we door onze eigen misslag zondaars, zo blijven we toch zijn schepselen; ook al hebben wij ons de dood berokkend, Hij had ons niettemin tot het leven geschapen. Zo wordt Hij door loutere en onverdiende liefde tot ons opgewekt om ons in genade aan te nemen. Maar, daar er een eeuwige en onverzoenlijke strijd is tussen rechtvaardigheid en ongerechtigheid, kan Hij ons, zolang wij zondaars blijven, niet geheel opnemen. Op dat Hij dus, met wegneming van alle stof tot vijandschap, ons geheel met zich zou verzoenen, doet Hij, na de verzoening in Christus' dood voorgesteld te hebben, al het kwaad, dat in ons is, te niet, opdat wij, die te voren onrein en vuil waren, voor zijn aangezicht rechtvaardig en heilig verschijnen mogen. Daarom komt God de Vader met zijn liefde vóór onze verzoening in Christus. Ja zelfs, omdat Hij ons eerst bemint, verzoent Hij ons daarna met zich. Maar omdat de ongerechtigheid, welke Gods verbolgenheid verdient en die voor zijn aanschijn vervloekt en verdoemelijk is, in ons blijft, totdat Christus ons door zijn dood te hulp komt, hebben wij niet eerder een volkomen en vaste gemeenschap met God, dan wanneer Christus ons met Hem verbindt. En daarom, wanneer wij ons een God, die met ons verzoend en ons goedgunstig is, willen beloven, dan moeten wij op Christus alleen onze ogen en harten vestigen; gelijk wij inderdaad door Hem alleen verkrijgen, dat onze zonden ons niet toegerekend worden, welker toerekening de toorn Gods met zich sleept.

Boek II hoofdstuk XVI

Hoe Christus het ambt van Verlosser vervuld heeft, om voor ons de zaligheid te verwerven; over zijn dood, opstanding en Hemelvaart

4. En daarom zegt Paulus (Ef. 1:4), dat de liefde, waarmee God ons vóór de schepping der wereld liefgehad heeft, in Christus gevestigd en gefundeerd geweest is. Dit is duidelijk en in overeenstemming met de Schrift, en verenigt op uitnemende wijze die plaatsen met elkaar, waar gezegd wordt (Joh. 3:16), dat God zijn liefde jegens ons daarin betoond heeft, dat Hij zijn eniggeboren Zoon tot de dood gegeven heeft, en dat Hij toch onze vijand was, voordat Hij door de dood van Christus verzoend was (Rom. 5:10). Maar opdat dit des te vaster zij bij hen, die vragen naar een getuigenis van de oude kerk, zal ik een plaats van Augustinus aanhalen 1), waar dit ook geleerd wordt. "Onbegrijpelijk," zo zegt hij, "en onveranderlijk is de liefde Gods: want niet sinds wij met Hem verzoend zijn door het bloed van zijn Zoon, is Hij begonnen ons lief te hebben, maar voor de grondlegging der wereld heeft Hij ons bemind, opdat met zijn eniggeboren Zoon ook wij zijn kinderen zouden zijn, voordat wij iets, wat dan ook, waren. Dat wij dus verzoend zijn door de dood van Christus, moet niet zo genomen worden, alsof de Zoon ons daarom met Hem verzoend heeft, opdat Hij zou beginnen te beminnen hen, die Hij haatte; maar, terwijl Hij ons reeds liefhad, zijn wij met Hem verzoend, met wie wij vanwege onze zonde vijandschap hadden. Of ik dit naar waarheid zeg, moge de apostel getuigen. God bevestigt zijn liefde jegens ons, zegt hij (Rom. 5:8), aangezien Christus voor ons gestorven is, toen wij nog zondaren waren. Hij had dus liefde tot ons, ook toen wij vijandschap tegen Hem oefenden en ongerechtigheid werkten. Dus beminde Hij ons op wonderbare en Goddelijke wijze, ook toen Hij ons haatte. Want Hij haatte ons, in zoverre wij waren, zoals Hij ons niet gemaakt had: en om dat onze ongerechtigheid zijn werk niet in alle opzichten vernietigd had, wist Hij tegelijkertijd in een ieder onzer zowel te haten, wat wij gedaan hadden, als te beminnen wat Hij ge maakt had." Dit zijn de woorden van

Augustinus.

1} Tract. in ev. Ioann. 110, 6.

Boek II hoofdstuk XVI

Hoe Christus het ambt van Verlosser vervuld heeft, om voor ons de zaligheid te verwerven; over zijn dood, opstanding en Hemelvaart

5. Wanneer men nu vraagt, hoe Christus na de uitwissing onzer zonden de scheiding tussen ons en God weggenomen heeft en de gerechtigheid verworven heeft, die Hem gunstig en goedertieren jegens ons zou maken, dan kan in het algemeen geantwoord worden, dat Hij dit door de ganse loop zijner gehoorzaamheid ons verschaft heeft. Dit wordt bewezen door het getuigenis van Paulus. "Gelijk door de overtreding van één velen tot zondaars gesteld zijn, zo worden wij door de gehoorzaamheid van Eén tot rechtvaardigen gesteld" (Rom. 5:19). En voorzeker elders breidt hij de oorzaak der vergeving, die ons verlost van de vloek der wet, uit tot het ganse leven van Christus: "Wanneer de volheid des tijds gekomen is, heeft God zijn Zoon gezonden, geworden uit een vrouw, geworden onder de wet, opdat Hij degenen, die onder de wet waren, verlossen zou" (Gal. 4:4). Zo heeft Hij verzekerd, dat ook in de doop een deel der gerechtigheid volbracht werd, omdat Hij gehoorzaam het bevel des Vaders volbracht (Matth. 3:15). Kortom van de tijd af, waarop Hij de persoon eens dienstknechts aangenomen heeft, is Hij begonnen de losprijs te betalen om ons te verlossen. Om des te zekerder de wijze der redding te verklaren, schrijft echter de Schrift dit als bijzonder en eigen toe aan de dood van Christus. Hij verkondigt zelf, dat Hij zijn leven geeft tot verlossing voor velen (Matth. 20:28). Paulus leert, dat Hij gestorven is om onze zonden (Rom. 4:25). Johannes de Doper riep uit, dat Hij gekomen was om de zonden der wereld weg te nemen, omdat Hij het Lam Gods was (Joh. 1:29). Elders (Rom. 3:24) zegt Paulus, dat wij gerechtvaardigd worden om niet, door de verlossing, die in Christus is, omdat Hij voorgesteld is tot een Verzoener in zijn bloed. Evenzo, dat wij gerechtvaardigd zijn in zijn bloed en verzoend door zijn dood (Rom. 5:9). Wederom: "Hij, die geen zonde kende, is voor ons zonde geworden, opdat wij zouden zijn rechtvaardigheid Gods in Hem" (2 Cor. 5:21). Ik zal niet alles nagaan, want het zou een eindeloze opsomming worden, en veel zal later op zijn plaats aangehaald moeten worden. En daarom wordt in de zogenaamde apostolische geloofsbelijdenis in uitnemende volgorde terstond van de geboorte van Christus overgegaan tot zijn dood en opstanding, waarin de hoofdsom van de volmaakte zaligheid gelegen is. En toch wordt het overige deel der gehoorzaamheid, die Hij in zijn leven betoond heeft, niet uitgesloten: gelijk Paulus (Fil. 2:7) haar van het begin tot het einde geheel heeft saamgevat, zeggende, dat Hij zichzelf vernietigd heeft, de gestaltenis eens dienstknechts aangenomen hebbende, en dat Hij de Vader gehoorzaam is geweest tot de dood, ja de dood des kruises. En ongetwijfeld in deze gehoorzaamheid bekleedt ook zijn vrijwillige onderwerping de eerste plaats; want zijn offerande zou geen voordeel gehad hebben tot gerechtigheid, indien ze niet vrijwillig opgeofferd was. Daarom, wanneer de Heere betuigd heeft, dat Hij zijn leven stelt voor zijn schapen, voegt Hij uitdrukkelijk daaraan toe: "Niemand neemt hetzelfde van mij" (Joh. 10:18). En in die zin zegt Jesaja (Jes. 53:7), dat Hij stom geweest is als een lam voor zijn scheerder. En de geschiedenis van het evangelie verhaalt dat Hij de soldaten tegemoet gegaan is, en zonder zich te verdedigen voor Pilatus gestaan heeft om zijn oordeel te ondergaan. Maar dat niet zonder strijd, want Hij had onze zwakheden op zich genomen en bovendien moest op deze manier bewezen worden de gehoorzaamheid,

die Hij zijn Vader betoonde. En dit is geen gewoon bewijs geweest van zijn onvergelykelijke liefde tot ons dat Hij met verschrikkelijke vrees geworsteld heeft en onder die gruwelijke kwellingen de zorg voor zichzelf heeft weggedaan, om voor ons te zorgen. Dit moeten we vasthouden, dat God niet op andere wijze behoorlijk kon verzoend worden, dan door dat Christus, afstand doende van zijn eigen aandoening, zich aan zijn oordeel onderworpen en geheel overgegeven heeft. En toepasselijk daarop haalt de apostel het getuigenis aan van de psalm (Hebr. 10:5) (Ps. 40:9): "In het boek der wet is van mij geschreven, om uw wil te doen, o God; ik wil, en uw wet is in het midden mijns harten; toen sprak ik: zie ik kom." En daar beangste consciëntiën slechts rust vinden in de offerande en de afwassing, waardoor de zonden verzoend worden, worden wij terecht daarheen geleid en wordt de stof des levens gesteld in de dood van Christus. Verder, omdat ons vanwege onze schuld de vloek wachtte voor Gods hemelse rechtbank, wordt in de eerste plaats verhaald zijn veroordeling voor de stadhouder van Judea, Pontius Pilatus, opdat wij zouden weten, dat de straf, die wij moesten ondergaan, de Rechtvaardige aangedaan is. Gods vreselijk oordeel konden wij niet ontvluchten, om ons daaraan te onttrekken, heeft Christus het geduld voor een sterfelijk, ja zelfs misdadig en onheilig mens veroordeeld te worden. Want niet alleen om de geloofwaardigheid der geschiedenis te doen zien, wordt de naam van de stadhouder uitgedrukt, maar ook, opdat we zouden leren wat Jesaja zegt (Jes. 53:5), dat de straf, die ons de vrede aanbrengt, op Hem geweest is, en dat wij door zijn striemen genezen zijn. Immers om onze vervloeking weg te nemen was het niet voldoende de een of andere dood te sterven; maar om voor onze verlossing genoeg te doen, moest Hij een zodanige dood kiezen, waarbij Hij en de vervloeking op zich overbracht en de verzoening op zich nam, en ons zo van beide bevrijdde. Indien Hij door rovers vermoord was, of tijdens een volksoproer inderhaast gedood was, zou in een zodanige dood geen enkele schijn van voldoening zich vertoond hebben. Maar waar Hij als beschuldigde voor de rechtbank gesteld wordt, door getuigenissen beschuldigd en gedrukt wordt, door de mond van de rechter zelf ter dood verwezen wordt, is dit alles een bewijsgrond, waaruit wij begrijpen, dat Hij de persoon van een schuldige en een boosdoener heeft gedragen. En hier moeten we op twee dingen letten, die door de voorspellingen der profeten voorzeggd waren, en een uitnemende vertroosting en versterking des geloofs aanbrengen. Want wanneer wij horen, dat Christus van de rechterstoel ter dood geleid, tussen moordenaars opgehangen is, hebben wij de vervulling van die profetie, welke door de evangelist aangehaald wordt: "Hij is met de misdadigers gerekend" (Jes. 53:11) (Marc. 15:28). Waarom dat? Wel, opdat Hij de plaats zou innemen van een zondaar, niet van een rechtvaardige of onschuldige. Daarentegen, wanneer wij horen, dat Hij door dezelfde mond, door welke Hij veroordeeld is, vrijgesproken wordt (want Pilatus werd genoopt meer dan eens openlijk van zijn onschuld getuigenis af te leggen), dan moet ons in de geest komen, wat we lezen bij de andere profeet: dat Hij betaald heeft, wat Hij niet geroofd had (Ps. 69:5). En zo zullen wij in Christus voor ogen gesteld zien de persoon van een zondaar en boosdoener, en ook, daar zijn onschuld ons tegenstraalt, zal tevens zichtbaar worden, dat Hij meer met de misdaad van anderen dan met die van zichzelf belast was. Hij heeft dus geleden onder Pontius Pilatus, door een officiële uitspraak van de stadhouder gerekend tot het getal der boosdoeners; maar toch weer zo, dat Hij door dezelfde tegelijkertijd voor rechtvaardig verklaard wordt, doordat hij verzekert, dat hij in Hem geen schuld vindt (Joh. 18:38). Dit is onze vrijspraak, dat op het hoofd van Gods Zoon is overgebracht de schuld, die ons onderworpen hield aan de straf. Want deze vereffening moeten wij vooral vasthouden, opdat wij niet ons ganse leven

lang zouden sidderen en beangst zijn, alsof ons Gods rechtvaardige wraak boven het hoofd hing, die Gods Zoon op zich genomen heeft.

Boek II hoofdstuk XVI

Hoe Christus het ambt van Verlosser vervuld heeft, om voor ons de zaligheid te verwerven; over zijn dood, opstanding en Hemelvaart

6. Verder is ook de soort van dood niet zonder merkwaardige verborgenheid. Het kruis was vervloekt, niet alleen naar menselijke opvatting, maar ook naar het besluit der Goddelijke wet (Deut. 21:23). Wanneer Christus dus aan het kruis gehangen wordt, maakt Hij zich onderworpen aan de vervloeking. En zo moest geschieden, opdat wij van alle vervloeking, die ons vanwege onze ongerechtigheden wachtte, zouden verlost worden, doordat ze op Hem overgebracht werd. En dat is ook in de wet voorafgebeeld. Immers aschamot (met welk woord in 't Hebreeuws de zonde zelf in eigenlijke zin wordt aangeduid) werden genoemd de slacht en zoenoffers, opgeofferd voor de zonden. En door het overdrachtelijk gebruik van dit woord wil de Geest te kennen geven, dat die offers als reinigingsoffers waren, welke de vervloeking op zich namen en droegen, die door de misdaden verdiend was. Wat nu in de Mozaïsche offerande figuurlijk voor ogen gesteld was, dat wordt in Christus, het voorbeeld der figuren, vervuld. En daarom heeft Hij, opdat Hij de ware verzoening zou volbrengen, zijn leven gegeven als een ascham, dat is als een offer ter voldoening voor de zonde zoals de profeet zegt (Jes. 55:5,11), waarop de smet en de straf als het ware geschoven is en daardoor ophoudt ons toegerekend te worden. Dit betuigt de apostel duidelijker wanneer hij leert (2 Cor. 5:21), dat Hij, die geen zonde gekend had, zonde voor ons gemaakt is door de Vader, opdat wij zouden worden rechtvaardigheid Gods in Hem. Want Gods Zoon, die geheel rein is van alle zonde, heeft toch de smaad en schande van onze ongerechtigheden aangenomen, en ons daarentegen met zijn reinheid bedekt. Hierop schijnt hij ook het oog gehad te hebben, wanneer hij zegt (Rom. 8:3) van de zonde, dat de zonde veroordeeld is in zijn vlees. Immers de Vader heeft de kracht der zonde vernietigd, toen de vervloeking der zonde op het vlees van Christus werd overgebracht. Dus wordt door dit woord aangeduid, dat Christus in de dood de Vader geofferd is als een genoegdoend offer, opdat, nadat door zijn offerande de verzoening volbracht was, wij voortaan niet meer de toorn Gods zouden vrezen. Nu is helder, wat de bedoeling is van het woord van de profeet (Jes. 53:6), dat ons aller ongerechtigheden op Hem gelegd zijn, namelijk dat Hij, om hun vuilheid af te wissen, daarmee door middel van overgedragen toerekening bedekt is geweest. Daarvan was het kruis, waaraan Hij gehecht is, het teken, volgens getuigenis van de apostel. "Christus", zegt hij (Gal. 3:13), "heeft ons verlost van de vloek der wet, doordat Hij een vloek geworden is voor ons. Want er is geschreven (Deut. 27:26): Vervloekt is een iegelijk, die aan het hout hangt; opdat de zegening van Abraham tot de heidenen komen zou in Christus." Op hetzelfde had Petrus het oog, wanneer hij leert (1 Petr. 2:24), dat Hij onze zonden gedragen heeft aan het hout; want juist uit het teken der vervloeking begrijpen wij duidelijker, dat de last, waardoor wij gedrukt waren, op Hem is gelegd. En toch moeten wij begrijpen, dat Hij niet zulk een vervloeking op zich genomen heeft, dat Hij er zelf onder bezweken zou zijn; integendeel, door haar op zich te nemen, heeft Hij veeleer haar ganse kracht onderdrukt, gebroken en verstrooid. Daarom grijpt het geloof de vrijspraak in Christus' veroordeling en de zegening in zijn vervloeking. En daarom prijst Paulus niet ten onrechte de triumf, welke Christus zich aan het kruis verworven heeft, zo heerlijk, alsof het kruis, dat vol

was van smaad, veranderd was in een triumfwagen. Want hij zegt (Col. 2:14), dat aan het kruis genageld is het handschrift dat tegen ons was, en dat de overheden beroofd en openlijk aan de kaak gesteld zijn. En geen wonder, want volgens getuigenis van een andere apostel (Hebr. 9:14), heeft Christus zichzelf door de eeuwige Geest opgeofferd. Vandaar die verandering van de natuur der dingen. Maar opdat dit in onze harten vast wortel schiete, en zich vast daarin hechte, moeten ons altijd in de geest komen de offerande en de afwassing. Immers wij zouden niet kunnen vertrouwen, dat Christus de verlossing en het losgeld en de verzoening is, indien Hij niet het slachtoffer was geweest. Daarom wordt er zo dikwijls melding gemaakt van bloed, wanneer de Schrift de wijze der verlossing aantoont. Trouwens het vergoten bloed van Christus is niet alleen krachtig geweest tot verzoening, maar heeft ook gediend als bad om onze zonden af te wassen.

Boek II hoofdstuk XVI

Hoe Christus het ambt van Verlosser vervuld heeft, om voor ons de zaligheid te verwerven; over zijn dood, opstanding en Hemelvaart

7. In de geloofsbelijdenis volgt dan, dat Hij gestorven is en begraven. Daarin kan men wederom zien, hoe Hij zich overal in onze plaats gesteld heeft om de prijs onzer verlossing te betalen. De dood hield ons onderworpen onder zijn juk; Hij heeft zich aan zijn macht overgegeven in onze plaats, om ons daaruit te verlossen. Dit bedoelt de apostel (Hebr. 2:9), wanneer hij schrijft, dat Hij de dood voor allen heeft gemaakt. Want door te sterven heeft Hij bewerkt, dat wij niet sterven of (wat hetzelfde is) door zijn dood heeft Hij voor ons het leven verlost. Maar hierin verschilde Hij van ons, dat Hij zich de dood ter verslinding heeft overgegeven niet om door zijn diepten te worden verzvolgen, maar meer om hem te verzwelgen, door wie wij terstond hadden verzvolgen moeten worden, dat Hij zich door de dood heeft laten onderwerpen, niet om door zijn macht te worden onderdrukt, maar meer om hem terneder te werpen, die ons boven het hoofd hing en ons tartte, terwijl we reeds onderdrukt waren. Kortom om door de dood te vernietigen hem, die het geweld des doods had, dat is de duivel, en hen te verlossen, die met vreze des doods, door al hun leven, der dienstbaarheid onderworpen waren. Dit is de eerste vrucht, die zijn dood ons toegebracht heeft. De andere echter is deze dat Hij, door ons Zijner deelachtig te maken, onze aardse ledematen doodt, opdat die voortaan hun werkzaamheden niet meer verrichten, en dat Hij onze oude mens doodt, opdat die daarna geen kracht meer hebbe noch vruchten drage. Hier toe dient ook zijn begrafenis: namelijk opdat wij, deelgenoten daaraan, ook zelf begraven worden. Want wanneer de apostel leert, dat wij in de gelijkmaking van Christus' dood ingeplant en met Hem in de dood der zonde begraven zijn (Rom. 6:5) (Gal. 2:19), dat door zijn kruis de wereld ons gekruisigd is en wij der wereld (Gal. 6:14), en dat wij met Hem gestorven zijn (Col. 3:3), spoort hij ons niet slechts aan om het voorbeeld van zijn dood uit te drukken, maar hij verklaart ook, dat die dood de krachtdadigheid heeft, welke in alle Christenen moet gezien worden, indien ze de dood zelf niet onnuttig en onvruchtbaar willen maken. Daarom wordt ons in de dood en de begrafenis van Christus een dubbele weldaad ter genieting voorgesteld: de verlossing van de dood, waaraan wij onderworpen waren en de doding van ons vlees.

Boek II hoofdstuk XVI

Hoe Christus het ambt van Verlosser vervuld heeft, om voor ons de zaligheid te verwerven; over zijn dood, opstanding en Hemelvaart

8. Het past ook niet zijn nederdaling ter helle over te slaan, die voor de volbrenging van de verlossing van niet weinig gewicht is. Want ofschoon uit de geschriften der ouden blijkt, dat dit onderdeel, dat in de geloofsbelijdenis gelezen wordt, oudtijds in de kerken niet zozeer gebruikelijk geweest is, is het toch nodig bij de behandeling van de hoofdsom der leer er plaats aan toe te kennen, aangezien het een nuttige en allermint te versmaden verborgenheid van een grote zaak inhoudt. Er zijn ook sommigen van de ouden, die het niet overslaan. Daaruit mag men gissen, dat het na enige tijd ingevoegd en niet terstond, maar langzamerhand in de kerken in gebruik gekomen is. Dit is in ieder geval buiten kijf, dat het aan het gemeenschappelijk gevoelen van alle vromen ontleend is, aangezien er niemand der vaderen is, die niet in zijn geschriften melding maakt van Christus' nederdaling ter helle, zij het dan ook met verschillende uitlegging. Maar het doet weinig ter zake, door wie of wanneer het voor het eerst ingevoegd is. Hierop moet veeleer in de artikelen des geloofs gelet worden, dat daarin een volle en in alle op zichten volkomen hoofdsom des geloofs vervat zij, waarin niets wordt ingelast dan wat genomen is uit het zeer zuivere woord Gods. Indien verder sommigen door eigenzinnigheid verhinderd worden het in de geloofsbelijdenis toe te laten, zal toch weldra duidelijk worden, dat het van zo groot belang is voor het geheel der verlossing, dat, wanneer men het voorbijgaat, veel van de vrucht van Christus' dood verloren gaat. Ook zijn er wederom, die menen, dat hier niets nieuws gezegd wordt, maar dat met andere woorden herhaald wordt, wat eerst over de begrafenis gezegd was, aangezien het woord hel meermalen in de Schrift gezet wordt voor graf. Wat zij voorwenden aangaande de betekenis van het woord, dat erken ik als waar, namelijk, dat niet zelden voor graf het woord hel gebruikt wordt; maar tegen hun mening verzetten zich twee redenen, door welke ik er gemakkelijk toe gebracht word het niet met hen eens te zijn. Want van hoe grote onachtzaamheid zou het getuigd hebben een zaak, die allermint moeilijk is en die met heldere en duidelijke woorden is aangeduid, daarna nog eens, maar dan met duisterder woorden meer aan te wijzen dan te verklaren? Want wanneer twee uitdrukkingen, die dezelfde zaak uitdrukken, saam verbonden worden, dan moet de tweede de uitlegging zijn van de eerste. Maar wat zal dat voor een uitlegging zijn, wanneer iemand aldus spreekt: dat van Christus gezegd wordt, dat Hij begraven is, betekent, dat Hij ter helle gedaald is? Vervolgens is het niet waarschijnlijk, dat een dergelijke overtollige verdubbeling heeft kunnen insluipen in dit kort begrip, waarin de voornaamste hoofdstukken des geloofs in hoofdzaak en met zo weinig mogelijk woorden worden aangetekend. En ik twijfel niet of zij, die de zaak zelf een weinig nauwkeuriger overwogen zullen hebben, zullen het gemakkelijk met me eens zijn.

Boek II hoofdstuk XVI

Hoe Christus het ambt van Verlosser vervuld heeft, om voor ons de zaligheid te verwerven; over zijn dood, opstanding en Hemelvaart

9. Anderen leggen het anders uit, namelijk zo, dat Christus nedergedaald is tot de zielen der vaderen, die onder de wet gestorven waren, om de tijding van de volbrachte verlossing te brengen, en hen te bevrijden uit de kerker, waarin ze gesloten gehouden

worden; en hierop betrekken ze verkeerdelijk de getuigenissen uit de psalm (Ps. 107:16), dat Hij de koperen deuren en de ijzeren grendelen verbroken heeft. Evenzo uit Zacharia (Zach. 9:11), dat Hij de gebondenen uit de kuil, waarin geen water was, heeft verlost. Maar daar de psalm spreekt van de verlossingen van hen, die in verafgelegen streken gevangen en in boeien geslagen worden, en Zacharia de Babylonische gevangenschap vergelijkt met een diepe, droge kuil of afgrond, waarin het volk gezonken was, en tevens leert, dat de redding der ganse kerk is een uitgang uit een diepe hel, weet ik niet hoe het gekomen is, dat men later meende, dat er een onderaardse plaats was, waaraan men de naam limbus gaf. Maar ofschoon deze fabel grote zegslieden heeft, en ook tegenwoordig door velen in ernst als waarheid verdedigd wordt, is ze toch niets dan een fabel. Want de zielen der doden in een kerker te sluiten, is kinderlijk; en waartoe was het nodig, dat Christus' ziel daarheen afdaalde om ze vrij te maken? Ik erken wel gaarne, dat Christus hun verschenen is door de kracht zijns Geestes, opdat zij zouden weten, dat de genade, die zij slechts gesmaakt hadden in hoop, toen aan de wereld is geopenbaard. En met waarschijnlijkheid kan hierop toegepast worden de plaats van Petrus (1 Petr. 3:19), waar hij zegt, dat Christus gekomen is en gepredikt heeft de geesten, die in het wachthuis (gemeenlijk vertaalt men gevangenis) waren. Want ook het tekstverband wijst er ons op, dat de gelovigen, die voor die tijd gestorven waren, mededeelgenoten zijn geweest met ons aan dezelfde genade; want de apostel vergroot de kracht van Christus' dood daardoor, dat ze tot de doden toe is doorgedrongen daar de vrome zielen de daadwerkelijke aanschouwing hebben ontvangen van die bezoeking, welke zij met spanning hadden verwacht, daarentegen de verworpenen duidelijker is gebleken, dat zij van alle zaligheid werden uitgesloten. En dat Petrus niet zo onderscheidenlijk spreekt, moet niet zo opgevat worden, alsof hij zonder enig onderscheid de vromen en de goddelozen met elkaar vermengde; maar hij wil slechts leren, dat de waarneming van Christus' dood beiden gemeenschappelijk geweest is.

Boek II hoofdstuk XVI

Hoe Christus het ambt van Verlosser vervuld heeft, om voor ons de zaligheid te verwerven; over zijn dood, opstanding en Hemelvaart

10. Maar aangaande Christus' nederdaling ter helle, moeten wij, met terzijdestelling van de artikelen des geloofs, een vaster uiteenzetting zoeken. En die hebben we uit Gods Woord, niet alleen heilig en vroom, maar ook vol van uitnemende vertroosting. Er zou niets volbracht zijn, indien Christus slechts met de lichamelijke dood gestorven was; maar het was tevens noodzakelijk, dat Hij de gestrengheid der Goddelijke wraak voelde, opdat Hij zich tegen Gods toorn zou stellen en aan zijn rechtvaardig oordeel genoeg zou doen. En daarom moest Hij ook met de legerscharen der hel en de verschrikking van de eeuwige dood, als het ware in handgemeen, strijden. Kort te voren hebben wij uit de profeet (Jes. 53:5) aangehaald, dat de straf, die ons de vrede aanbrengt, op Hem gelegd was, dat Hij om onze zonden door de Vader geslagen en om onze zwakheden verbrijzeld is. Daarom geeft de profeet te kennen, dat Hij in de plaats der zondaren tot een borg en zo als een schuldenaar gesteld is, om te betalen en te voldoen alle straffen, die van hen geëist moesten worden; uitgezonderd alleen dit, dat Hij door de smarten des doods niet kon gehouden worden (Hand. 2:34). Wanneer er dus van Hem gezegd wordt, dat Hij ter helle gedaald is, dan is dat niet te verwonderen, daar Hij die dood gedragen heeft, die de zondaren door de vertoornde God wordt opgelegd. En al te onbetekenend, ja belachelijk is de tegenwerping van

hen, die zeggen, dat op die manier de orde wordt omgekeerd, omdat het ongerijmd is, dat op het artikel van de begrafenis volgt dit artikel van wat voorafgegaan is. Want nadat uiteengezet is wat Christus geleden heeft ten aanschouwe der mensen, wordt geheel juist toegevoegd het onzienlijk en onbegrijpelijk oordeel, dat Hij voor Gods aanschijn heeft gedragen: opdat wij mogen weten, dat niet alleen het lichaam van Christus tot een prijs voor onze verlossing is overgeleverd, maar dat er nog een ander groter en uitnemender prijs geweest is, namelijk dat Hij in zijn ziel de vreselijke kwellingen van een verdoemd en verloren mens gedragen heeft.

Boek II hoofdstuk XVI

Hoe Christus het ambt van Verlosser vervuld heeft, om voor ons de zaligheid te verwerven; over zijn dood, opstanding en Hemelvaart

11. Daarom zegt Petrus, dat Christus opgestaan is, de smarten des doods ontbonden hebbende, door welke het onmogelijk was, dat Hij gehouden of overwonnen werd. Hij noemt niet eenvoudig de dood; maar hij vermeldt nadrukkelijk, dat Gods Zoon verwickeld is geweest in die smarten, die voort komen uit de vloek en de toorn Gods, welke de oorsprong zijn van de dood. Want hoe weinig zou het betekend hebben, wanneer Hij onbekommerd en als het ware speelsgewijs gekomen was om de dood te ondergaan? Maar dit was een waar bewijs zijner onmetelijke barmhartigheid, dat Hij de dood, waarvoor Hij zozeer huiverde, niet ontvluchtte. En het is niet twijfelachtig, of de apostel wil hetzelfde leren in de brief aan de Hebreëen, wanneer hij schrijft (Hebr. 5:7), dat Christus uit zijn vrees verhoord is. (Anderen vertalen eerbied of vroomheid, maar hoe weinig juist dat is, toont de zaak zelf aan, en ook de zegswijze zelf). Christus dus, biddend met tranen en sterk roepen, wordt verhoord uit zijn vrees, niet om vrij te zijn van de dood, maar om niet als een zondaar door de dood verslonden te worden: want daarin droeg Hij onze persoon. En ongetwijfeld kan men zich geen vreselijker afgrond voorstellen, dan te gevoelen, dat gij door God verlaten en van Hem vervreemd zijt, en dat ge niet verhoord wordt, wanneer ge tot Hem roept; even alsof Hij het toegelegd had op uw verderf. Wij zien, dat Christus zo ver verworpen is geweest, dat Hij, onder de druk van zijn benauwdheid, gedwongen werd uit te roepen: "Mijn God, mijn God, waarom hebt Gij mij verlaten?" (Ps. 22:2) (Matth. 27:46). Want wat sommigen willen, dat Hij meer naar anderer mening dan naar zijn eigen gevoelen zo gesproken heeft, is geenszins waarschijnlijk, daar vaststaat, dat dat woord is voortgebracht uit de benauwdheid van het binnenste zijner ziel. En toch zeggen wij niet, dat God ooit vijandig jegens Hem of toornig op Hem geweest is. Want hoe zou Hij toornig worden op zijn geliefde Zoon, in dewelke Hij zijn welbehagen had? Of hoe zou Christus door zijn tussenkomst zijn Vader met anderen verzoenen, indien Hij Hem zelf tot vijand had? Maar dit zeggen wij, dat Hij de zwaarte der Goddelijke gestrengheid gedragen heeft, aangezien Hij, geslagen en nedergeworpen door Gods hand, alle tekenen van de toorn en de straf Gods ondervonden heeft. Daarom betoogt Hilarius 1), dat wij door die nederdaling dit verkregen hebben, dat de dood gedood is. En ook op andere plaatsen wijkt hij niet af van onze mening, zoals wanneer hij zegt: "Het kruis, de dood, de hel zijn ons leven." Evenzo elders: "Gods Zoon is in de hel; maar de mens wordt opgenomen in de hemel." Maar waartoe haal ik het getuigenis aan van een gewoon mens, daar de apostel (Hebr. 2:15) hetzelfde verzekert, door dit als een vrucht der overwinning te vermelden, dat zij verlost zijn, die door de vrees des doods hun gehele leven aan de dienstbaarheid onderworpen waren. Hij heeft dus de vrees moeten overwinnen, die

van nature alle stervelingen voortdurend beangstigt en drukt; en dat kon niet anders geschieden dan door te strijden. Verder, dat deze bedruktheid niet een gewone was en niet uit een geringe oorzaak voortkwam, zal weldra duidelijker blijken. Terwijl Hij zo handgemeen was met de macht des duivels, met de verschrikking des doods, en met de smarten der hel, is het geschied, dat Hij over hen de overwinning behaalde en triumfeerde, opdat wij niet meer in de dood zouden vrezen voor datgene, wat onze Vorst verslonden heeft.

1} De trinit.II,24; III,15.

Boek II hoofdstuk XVI

Hoe Christus het ambt van Verlosser vervuld heeft, om voor ons de zaligheid te verwerven; over zijn dood, opstanding en Hemelvaart

12. Hiertegen roepen sommige opgeblazenen, die, ook al zijn ze ongeleerd, toch meer door boosheid dan door onwetendheid gedreven worden, dat ik Christus een gruwelijk onrecht aandoe, want dat het allerminst paste, dat Hij bevreesd zou zijn voor de redding zijner ziel. Verder blazen ze deze laster nog heviger aan door te beweren, dat ik wanhoop toeschrijf aan de Zoon Gods, welke tegen het geloof strijdt. In de eerste plaats wordt door hen op afkeurenswaardige wijze tot punt van geschil gemaakt de vrees en angst van Christus, welke de evangelisten zo openlijk leren. Want voordat de tijd zijns doods op handen was, is Hij ontroerd in de geest en aangetast door droefheid; in de strijd zelf echter begon Hij heviger beangst te worden. Als ze zeggen, dat het veinzerij geweest is, dan is dat een al te schandelijke uitvlucht. Dus past het, vol vertrouwen (zoals Ambrosius naar waarheid leert) Christus' droefheid te belijden, indien wij ons niet schamen voor zijn kruis. En inderdaad, indien zijn ziel geen deel gehad had aan de straf, dan zou Hij alleen een Verlosser der lichamen geweest zijn. Maar Hij moest worstelen om hen op te richten, die terneder geworpen lagen; en niet alleen doet dit niets af aan zijn hemelse heerlijkheid, maar zelfs schittert zijn goedheid, die nooit genoeg geprezen kan worden, hierin, dat Hij niet geweigerd heeft onze zwakheden op zich te nemen. Vanhier ook die troost in angsten en smarten, welke ons de apostel voorstelt (Hebr. 4:15), namelijk dat deze Middelaar onze zwakheden heeft ondervonden, opdat Hij des te bereidwilliger zou zijn om ellendigen te hulp te komen. Zij wijzen er op, dat het onwaardig is datgene, dat op zichzelf gebrekkig is aan Christus toe te kennen. Alsof ze wijzer waren dan de Geest Gods, die deze twee verenigt, dat Christus in alles verzocht is geweest gelijk wij, en toch zonder zonde. Er is dus geen reden, waarom de zwakheid van Christus ons zou verschrikken want niet door geweld of noodzaak, maar door loutere liefde tot ons en door barmhartigheid is Hij er toe gebracht, om zich daaraan te onderwerpen. En al wat Hij uit eigen beweging voor ons geleden heeft, vermindert niets van zijn deugd. Maar in één punt vergissen die lasteraars zich, namelijk, dat de zwakheid in Christus van alle gebrek en smet zuiver en vrij geweest is, omdat Hij zich binnen de grenzen der gehoorzaamheid gehouden heeft. Want omdat in de slechtheid van onze natuur geen matigheid kan waargenomen worden, wijl in haar alle aandoeningen door woelige aandrift de maat te buiten gaan, meten zij verkeerdelijk met deze maat Gods Zoon. Maar daar Hij volmaakt was, werden al zijn aandoeningen beheerst door matigheid, die buitensporigheid bedwong. En daardoor kon Hij in smart, vrees en angst aan ons gelijk zijn, en toch in dit opzicht van ons verschillen. Hiervan overtuigd springen zij over op een andere spitsvondigheid, bewerende dat, ofschoon Christus de dood gevreesd heeft, Hij de vloek en toorn Gods, tegen welke Hij wist veilig te zijn, niet

heeft gevreesd. Maar laat de vrome lezers eens overwegen, hoe eervol dit is voor Christus, dat Hij weekhartiger en vreesachtiger geweest zou zijn dan de meeste gewone mensen. Moordenaars en andere boosdoeners haasten zich met hardnekkigheid naar de dood; velen verachten die hooghartig anderen ondergaan hem kalm. Van wat voor standvastigheid of grootheid zou het dan getuigd hebben, dat de Zoon Gods door vrees voor de dood getroffen en bijna verslagen werd. Want van Hem wordt verhaald, wat bij een gewoon mens voor wonderbaarlijk zou kunnen gehouden worden, dat vanwege de gewilligheid der kwelling droppelen bloeds van zijn gelaat stroomden. Maar dit schouwspel heeft Hij niet door anderer ogen doen aanschouwen, daar Hij in een verborgen plaats zijn zuchtingen tot de Vader richtte. En dit neemt alle twijfel weg, dat het nodig geweest is, dat engelen van de hemel nederdaalden om Hem door ongewone vertroosting op te richten. Een hoe smadelijke weekhartigheid zou het geweest zijn, zoals ik zeide, zozeer gekweld te worden door de vrees voor de allen gemeenschappelijke dood, dat Hij bloedig zweet deed vloeien en niet kon gesterkt worden dan door de aanblik der engelen. Verder, die driemaal herhaalde bede: "Vader, indien het mogelijk is, laat deze drinkbeker van mij voorbijgaan" (Matth. 26:39), is die niet voortgekomen uit een ongeboflijke bitterheid der ziel, en toont die niet aan, dat Christus een scherper en veel moeilijker strijd gehad heeft dan met de dood, die allen gemeen is? Daaruit blijkt, dat die bazelaars, met wie ik redeneer, vermetel wauwelen over dingen, die hun onbekend zijn; want nooit hebben zij ernstig overwogen, wat het is of wat het betekent, dat wij verlost zijn van het oordeel Gods. Maar dit is onze wijsheid, zeer goed te gevoelen, waarop onze zaligheid de Zoon Gods te staan gekomen is. Indien nu iemand vraagt, of Christus toen ter helle gedaald is, toen Hij had, dat de dood Hem mocht voorbijgaan, dan antwoord ik, dat dit het begin geweest is, waaruit men kan opmaken, hoe gruwelijke en vreselijke kwellingen Hij geleden heeft, toen Hij bekende, dat Hij als schuldige voor Gods rechtbank stond om onzentwil. En ofschoon de Goddelijke kracht des Geestes zich voor een ogenblik verborgen heeft om plaats te maken voor de zwakheid des vlees, moeten we toch weten, dat de beproeving uit het gevoel van smart en vrees zodanig was, dat ze niet streed met het geloof. En op die wijze is vervuld wat men leest in de prediking van Petrus (Hand. 2:24), dat Hij door de smarten des doods niet kon gehouden worden, daar Hij, ofschoon Hij zich als het ware door God verlaten gevoelde, zelfs niet het allerminst afgeweken is van het vertrouwen op zijn goedheid. Dat leert ons die bekende aanroeping, in welke Hij vanwege de hevigheid der smart uitriep (Matth. 27:46): "Mijn God, mijn God, waarom hebt Gij Mij verlaten?" Want ofschoon Hij bovenmate beangst is, houdt Hij toch niet op Hem zijn God te noemen, van wie Hij uitroept, dat Hij door Hem verlaten is. Verder wordt hierdoor weerlegd zowel de dwaling van Apollinaris, als ook van hen, die Monotheliten genoemd worden. Apollinaris stelt het voor alsof de eeuwige Geest bij Christus geweest is als ziel, zodat Hij slechts een halve mens zou zijn. Alsof Hij onze zonden had kunnen verzoenen anders dan door de Vader te gehoorzamen. Maar waar is de genegenheid of de wil om te gehoorzamen anders dan in zijn ziel? En wij weten, dat die daarom ontroerd is, opdat onze zielen, na verdrijving der vrees, vrede en rust zouden verkrijgen. Bovendien zien wij, en dit gaat tegen de Monotheliten, dat Hij nu naar zijn menselijke natuur niet gewild heeft, wat Hij wilde naar zijn Goddelijke natuur. Ik laat daar, dat Hij de vrees, waarover wij gesproken hebben, door een tegengestelde aandoening ten onder brengt. Immers niet duister is die uiting van tegenstrijdigheid: "Vader, verlos mij uit deze ure! Maar hierom ben ik in deze ure gekomen. Vader, verheerlijk uw naam" (Joh. 12:27,28). Maar toch was in die verwardheid geen onmatigheid, zoals in ons gezien wordt, wanneer wij het meest er naar streven om ons te bedwingen.

Boek II hoofdstuk XVI

Hoe Christus het ambt van Verlosser vervuld heeft, om voor ons de zaligheid te verwerven; over zijn dood, opstanding en Hemelvaart

13. Dan volgt de opstanding uit de doden, zonder welke onvolkomen zou zijn, wat we tot nu toe gezegd hebben. Want aangezien in het kruis, de dood en de begrafenis van Christus slechts zwakheid blijkt, moet het geloof over dit alles heen springen, om met volle kracht te worden toegerust. Daarom, ofschoon wij in zijn dood de volledige vervulling der zaligheid hebben, omdat wij daardoor met God verzoend zijn, aan zijn rechtvaardig oordeel voldaan is, de vloek is weggenomen en de straf is betaald: wordt er toch gezegd, dat wij niet door zijn dood maar door zijn opstanding wedergeboren zijn tot een levende hoop (1 Petr. 1:3); want gelijk Hij door op te staan overwinnaar van de dood geworden is, zo is de overwinning van ons geloof eerst gelegen in zijn opstanding. Hoe dit is, wordt beter uitgedrukt door de woorden van Paulus. Want die zegt (Rom. 4:25), dat Hij gestorven is om onze zonden en opgewekt om onze rechtvaardigmaking; alsof hij wilde zeggen, dat door zijn dood de zonde is weggenomen, en door zijn opstanding de rechtvaardigheid vernieuwd en hersteld is. Want hoe kon Hij door te sterven ons van de dood bevrijden, indien Hij zelf onder de dood bezweken was? Hoe kon Hij ons de overwinning bezorgd hebben, indien Hij in de strijd het onderspit gedolven had? Daarom verdelen wij zo de stof onzer zaligheid tussen Christus' dood en opstanding, dat door zijn dood de zonde vernietigd en de dood verslonden is, en door zijn opstanding de rechtvaardigheid hersteld en het leven weder opgericht is: maar toch zo, dat door de weldaad zijner opstanding zijn dood ons de kracht en werkdadigheid aanbrengt. Daarom zegt Paulus, dat Hij in de opstanding bewezen is Gods Zoon te zijn (Rom. 1:4), omdat Hij toen eerst zijn hemelse macht heeft getoond, die zowel een heldere spiegel is zijner Godheid, als ook een standvastige steun van ons geloof. Gelijk hij ook elders leert (2 Cor. 13:4), dat Hij geleden heeft naar de zwakheid des vleeses, maar opgestaan is door de kracht des Geestes. In dezelfde zin zegt hij elders, sprekend over de volmaaktheid: "Opdat ik Hem kenne, en de kracht zijner opstanding" (Fil. 3:10). Maar terstond daarna voegt hij er aan toe de gemeenschap met zijn dood. En daarmee komt zeer goed overeen het woord van Petrus (1 Petr. 1:21), dat God Hem van de doden opgewekt heeft en Hem heerlijkheid gegeven heeft, opdat ons geloof en onze hoop op God zou zijn. Niet dat het geloof, op zijn dood gegrond, wankel zou staan, maar om dat de kracht Gods, die ons in het geloof bewaart, zich juist het meest in de opstanding openbaart. Laat ons daarom bedenken, dat zo dikwijls als van de dood alleen melding gemaakt wordt, tevens daaronder begrepen wordt wat eigen is aan de opstanding, en dat ook, zo dikwijls als de opstanding afzonderlijk genoemd wordt, evenzo daaronder begrepen wordt, wat in het bijzonder past bij de dood. Maar daar Hij door op te staan de overwinningspalm verkregen heeft, opdat Hij de opstanding en het leven zou worden, beweert Paulus terecht (1 Cor. 15:17), dat het geloof teniet gedaan is, en het evangelie ijdel en bedriegelijk, indien niet de opstanding van Christus in onze harten ingebracht is. Daarom voegt hij elders, na in Christus' dood tegen de verschrikkingen der verdoemenis geroemd te hebben, tot versterking dit toe: "ja, wat meer is, die gestorven is, dezelfde is opgestaan, en verschijnt nu als Middelaar voor ons voor Gods aanschijn" (Rom. 8:34). Vervolgens evenals we tevoren uiteengezet hebben, dat aan de gemeenschap van het kruis de doding van het vlees hangt, zo moet men verstaan, dat wij uit zijn opstanding een andere vrucht verkrijgen, die daaraan beantwoordt.

"Want wij zijn daarom," zegt de apostel (Rom. 6:5) "in de gelijkmaking zijns doods ingeplant, opdat wij, deel hebbend aan zijn opstanding, zouden wandelen in nieuwheid des levens." En gelijk hij elders (Col. 3:5) daaraan dat wij met Christus gestorven zijn, het bewijs ontleent, dat wij op aarde onze ledematen moeten doden, zo leidt hij ook daaruit, dat wij met Christus zijn opgestaan af, dat wij de dingen moeten zoeken, die boven zijn, niet die op de aarde zijn (Col. 3:1). En door die woorden worden wij niet slechts uitgenodigd door het voorbeeld van de uit de doden opgewekte Christus tot het streven naar nieuwheid des levens, maar ook onderricht, dat het door zijn kracht is, dat we tot rechtvaardigheid worden wedergeboren. Als derde vrucht verkrijgen wij ook uit zijn opstanding, dat wij, als door een ontvangen pand verzekerd worden van onze eigen opstanding, waarvan Christus' opstanding ongetwijfeld het zekerste fundament is; hierover handelt de apostel uitvoeriger in 1 Cor. 15. Terloops nu moet opgemerkt worden, dat er gezegd wordt, dat Hij van de doden is opgestaan: door welke woorden de waarheid zowel van zijn dood als van zijn opstanding wordt uitgedrukt; alsof er gezegd werd, dat Hij dezelfde dood gestorven is, die de andere mensen van nature sterven, en in hetzelfde sterfelijke vlees, dat Hij aangenomen had, de onsterfelijkheid ontvangen heeft.

Boek II hoofdstuk XVI

Hoe Christus het ambt van Verlosser vervuld heeft, om voor ons de zaligheid te verwerven; over zijn dood, opstanding en Hemelvaart

14. Aan de opstanding wordt niet zonder reden de hemelvaart verbonden. Want ofschoon Christus begonnen is aan zijn heerlijkheid en kracht door zijn opstanding voller glans te verlenen, namelijk doordat Hij de verachtelijke en onaanzienlijke staat van het sterfelijk leven en de smaad des kruises reeds had afgelegd, heeft Hij toch eerst door zijn hemelvaart in waarheid zijn koninkrijk aangevangen. Dat toont de apostel aan, wanneer hij leert, dat Hij opgevaren is, opdat Hij alle dingen vervullen zou (Ef. 4:10). Alwaar hij bij een schijn van tegenstrijdigheid aantoonde dat er toch een schone overeenstemming is, want Hij is zo van ons weggegaan, dat zijn weggaan nuttiger was dan zijn aanwezigheid, die zich hield binnen de nederige woning des vleses, zolang Hij op aarde verkeerde. Daarom voegt Johannes (Joh. 7:37), wanneer hij die kostelijke uitnodiging vermeld heeft: "Zo iemand dorst, die kome tot mij enz.", er aan toe, dat de gelovigen toen de Geest nog niet gegeven was, omdat Jezus nog niet was verheerlijkt. En dat heeft ook de Heere zelf betuigd tot zijn discipelen (Joh. 16:7): "Het is u nut, dat ik wegga, want indien ik niet wegga, zal de Heilige Geest niet komen." En als troost voor zijn lichamelijke afwezigheid stelt Hij hun voor ogen, dat Hij hen geen wezen zal laten, maar weer tot hen zal komen, wel op onzienlijke, maar toch meer wensenswaardige wijze; want toen werden ze door een vaster ondervinding onderricht, dat de heerschappij, die Hij bezit, en de macht, die Hij uitoefent, voor de gelovige voldoende is niet alleen om zalig te leven, maar ook om gelukkig te sterven. En voorzeker, wij zien hoeveel groter overvloedigheid zijns Geestes Hij toen uitgegoten heeft, hoeveel heerlijker Hij zijn rijk bevorderd heeft, hoeveel groter macht Hij toen getoond heeft, zowel in het helpen der zijnen, als in het terneerwerpen zijner vijanden. Hij heeft dus, opgenomen in de hemel, de aanwezigheid zijns lichaams aan onze aanblik onttrokken; niet opdat Hij zou ophouden te zijn nabij de gelovigen, die nog op aarde in vreemdelingschap verkeren, maar opdat Hij met een meer tegenwoordige kracht hemel en aarde zou regeren. Ja veeleer heeft Hij zijn belofte, dat Hij met ons zou zijn tot aan de voleinding der wereld, door deze zijn hemelvaart

gehouden; door welke niet alleen zijn lichaam boven alle hemelen verheven is, maar ook zijn kracht en werkzaamheid verspreid en verbreid is over alle einden des hemels en der aarde. Dit wil ik liever uiteenzetten met de woorden van Augustinus 1) dan met de mijne. "Christus," zo zegt hij, "zou door de dood gaan tot de rechterhand des Vaders, vanwaar Hij zal komen om te oordelen de levenden en de doden, eveneens met lichamelijke tegenwoordigheid, naar de gezonde leer en de regel des geloofs; want met zijn geestelijke tegenwoordigheid zou Hij bij hen komen na zijn hemelvaart." En elders 2) zegt hij het uitvoeriger en duidelijker: "naar zijn onuitsprekelijke en onzienlijke genade wordt vervuld wat door Hem gezegd is (Matth. 28:20): " "Ziet, ik ben met ulieden al de dagen tot de voleinding der wereld" ". Maar naar het vlees, hetwelk het Woord aangenomen heeft, naar datgene, als hetwelk Hij uit de maagd geboren is, naar datgene, als hetwelk Hij door de Joden gegrepen is, aan het hout gehecht, van het kruis genomen, in doeken gewonden, in het graf gelegd, en in de opstanding geopenbaard is, wordt volbracht, wat Hij zeide: " "Gij zult mij niet altijd bij u hebben." " "Waarom? Omdat Hij naar de tegenwoordigheid des lichaams veertig dagen met zijn discipelen verkeerdt heeft, en Hij, terwijl zij Hem begeleidden met hun ogen, maar Hem niet volgden ten hemel gevaren is, en niet hier is (Hand. 1:3,9): want daar zit Hij aan de rechterhand des Vaders en hier is: want Hij is niet geweken met de tegenwoordigheid zijner majesteit. Dus naar de tegenwoordigheid zijner majesteit hebben wij Christus altijd; naar de tegenwoordigheid zijns vleses is terecht tot de discipelen gezegd: Mij echter zult gij niet altijd hebben. Want de kerk heeft Hem naar de tegenwoordigheid zijns vleses weinige dagen gehad; nu houdt zij Hem met het geloof, met de ogen ziet zij Hem niet."

1) Tract in evang. Ioann. 109.

2) Tract. 50.

Boek II hoofdstuk XVI

Hoe Christus het ambt van Verlosser vervuld heeft, om voor ons de zaligheid te verwerven; over zijn dood, opstanding en Hemelvaart

15. Daarom wordt terstond daarna gezegd, dat Hij zit aan de rechterhand des Vaders, met een vergelijking ontleend aan de vorsten, die hun bijzitters hebben, aan wie zij de taak om te besturen en te bevelen opdragen. Zo wordt van Christus, in wie de Vader wil verhoogd worden en door wiens hand Hij wil regeren, gezegd, dat Hij opgenomen is tot des Vaders rechterhand (Marc. 16:19) (Hebr. 1:3), alsof er gezegd werd, dat Hij is ingehuldigd tot de heerschappij over hemel en aarde, en dat Hij plechtig bezit genomen heeft van de Hem toebetrouwde bediening. En niet slechts eenmaal daarvan bezit genomen heeft, maar daarin blijft, totdat Hij komt om te oordelen. Want zo legt de apostel het uit, wanneer hij aldus spreekt (Ef. 1:20), vgl. (Fil. 2:9): "De Vader heeft Hem gezet tot zijn rechterhand, boven alle overheid en macht en kracht en heerschappij en alle naam, die genaamd wordt, niet alleen in deze wereld, maar ook in de toekomstige"; en (1 Cor. 15:27) (Ef. 4:15): "Hij heeft alles onder zijn voeten gelegd, en heeft Hem de kerk gegeven tot een Hoofd boven alle dingen enz." Ge ziet, waartoe dat zitten dient, namelijk opdat zowel de hemelse, als de aardse schepselen zijn majesteit vereren, door zijn hand geregeerd worden, op zijn wenk letten en aan zijn macht onderworpen zijn. En zo dikwijls de apostelen van dat zitten melding maken (Hand. 2:30) e.v. (Hand. 3:21) (Hebr. 1:8) willen zij niets anders dan leren, dat alles aan zijn wil is overgelaten. Daarom hebben zij een verkeerde opvatting, die menen dat er eenvoudig de gelukzaligheid mee aangeduid wordt. Verder doet het er

niet toe dat in de Handelingen (Hand. 7:56) Stefanus betuigt, dat hij Hem ziet staan, want het gaat hier niet om de houding van het lichaam, maar om de majesteit van de heerschappij; zodat zitten niet anders is dan de hemelse vierschaar voorzitten 1).
1 } August. de fide et symbolo, 7 seq.

Boek II hoofdstuk XVI

Hoe Christus het ambt van Verlosser vervuld heeft, om voor ons de zaligheid te verwerven; over zijn dood, opstanding en Hemelvaart

16. Hieruit gewint het geloof velerlei vrucht. Immers het begrijpt, dat de Heere door zijn hemelvaart de toegang tot het hemelse Koninkrijk, die door Adam gesloten was, geopend heeft. Want daar Hij in ons vlees als het ware in onze naam daarin gegaan is, volgt daaruit wat de apostel zegt (Ef. 2:5) dat wij in zekere zin in Hem gezeten zijn in de hemelen, dat wij de hemel niet door blote hoop verwachten, maar in ons Hoofd bezitten. Vervolgens bekent het geloof, dat Hij bij de Vader zetelt tot groot voordeel van ons. Want ingegaan zijnde in het heiligdom, dat niet met handen gemaakt is, verschijnt Hij voor het aangezicht des Vaders als een voortdurende advocaat en pleitbezorger voor ons (Hebr. 7:25) (Hebr. 9:11); vgl. (Rom. 8:34); des Vaders ogen wendt Hij zo op zijn gerechtigheid, dat Hij ze afwendt van onze zonden; Hij verzoent des Vaders hart zo met ons, dat Hij door zijn voorbeding de weg en toegang voor ons baant tot zijn troon; terwijl Hij Hem vervult met genade en goedertierenheid, die anders voor ellendige zondaren vol van verschrikking zijn zou. In de derde plaats grijpt het geloof zijn macht aan, waarin onze sterkte, kracht, rijkdom en roem tegen de hel gelegen is. Want "opvarende ten hemel, heeft Hij de gevangenis gevangen genomen" (Ef. 4:8) en na zijn vijanden beroofd te hebben, heeft Hij zijn volk verrijkt, en dagelijks schenkt Hij het steeds meer geestelijke rijkdom. Hij is dus gezeten in de hoge plaatsen, opdat Hij door van daar zijn kracht uit te storten op ons, ons zou levend maken, door zijn Geest ons heiligen, met verscheidene genadegaven zijn kerk versieren, door zijn bescherming haar veilig tegen alle schaden bewaren, de verwoede vijanden van zijn kruis en van onze zaligheid door de kracht zijner hand bedwingen, en eindelijk opdat Hij alle macht in hemel en op aarde zou hebben, totdat Hij al zijn vijanden, die ook de onze zijn, zal hebben ternedergeworpen en de opbouw zijner kerk zal hebben voltooid. En dit is de ware stand van zijn Rijk, dit is de macht, die de Vader Hem gegeven heeft, totdat Hij zijn laatste handeling volbrengt, wanneer Hij komt om te oordelen de levenden en de doden.

Boek II hoofdstuk XVI

Hoe Christus het ambt van Verlosser vervuld heeft, om voor ons de zaligheid te verwerven; over zijn dood, opstanding en Hemelvaart

17. Christus geeft de zijnen wel geenszins duistere bewijzen van zijn zeer tegenwoordige kracht; maar, omdat zijn Rijk onder de nederigheid des vleses enigszins verborgen is op aarde, wordt het geloof met het volste recht geroepen tot de overdenking van die zienlijke tegenwoordigheid, die Hij ten laatsten dage zal openbaren. Want in een zienlijke gedaante zal Hij nederdalen van de hemel, gelijk men Hem heeft zien opvaren (Hand. 1:11) (Matth. 24:30); en Hij zal voor allen verschijnen met de onuitsprekelijke majesteit zijns Koninkrijks, met de glans der onsterfelijkheid, met de onmetelijke macht der Goddelijkheid, met de begeleiding der

engelen. Daarom dus wordt ons bevolen Hem te verwachten als Verlosser op die dag, op welke Hij de schapen zal scheiden van de bokken, de uitverkorenen van de verworpenen (Matth. 25:31) e.v. (1 Thess. 4:16); en er zal niemand zijn noch der levenden, noch der doden, die aan zijn oordeel zal kunnen ontkomen. Want van de uiterste hoeken der aarde zal het geklank der bazuin gehoord worden, waardoor allen voor zijn rechterstoel gedaagd zullen worden, zowel zij, die op die dag nog in leven zullen zijn, als zij, welke de dood reeds te voren uit de gemeenschap der levenden weggenomen heeft. Er zijn er, die de woorden levenden en doden hier anders opvatten; en voorwaar wij zien, dat sommigen der ouden in de uitlegging van dit artikel hebben gearzeld; maar de daareven meegedeelde betekenis is niet alleen helder en duidelijk, maar is verreweg het best in overeenstemming met de twaalf artikelen des geloofs, vanwelke het vaststaat, dat ze zo geschreven zijn, dat het gewone volk ze kan begrijpen. En daartegen strijdt niet, wat de apostel betuigt, dat het alle mensen gezet is eenmaal te sterven (Hebr. 9:27). Want ofschoon zij, die tot het laatste oordeel in het sterfelijke leven over zullen zijn, niet zullen sterven naar de natuurlijke wijze van orde, wordt toch de verandering, die zij zullen ondergaan, omdat die gelijk zal zijn aan de dood, niet te onpas dood genoemd. Het is zeker, dat wel niet allen zullen ontslapen, maar allen zullen veranderd worden (1 Cor. 15:51). Wat is dat? Hun sterfelijk lichaam zal in één ogenblik te niet gaan en verslonden worden, en in een geheel nieuwe natuur veranderd worden. Niemand zal kunnen bochenen, dat die ondergang des vleses een dood is; maar intussen blijft het toch waar, dat de levenden en de doden ten oordeel zullen gedaagd worden; want de doden, die in Christus zijn, zullen eerst opstaan: daarna zullen zij, die levend overgebleven zijn tezamen met hen opgenomen worden de Heere tegemoet, in de lucht (1 Thess. 4:16). En het is voorzeker waarschijnlijk, dat dit artikel ontleend is aan de predikatie van Petrus, die Lucas mededeelt (Hand. 10:42) en aan de plechtige betuiging van Paulus aan Timotheüs (2 Tim. 4:1).

Boek II hoofdstuk XVI

Hoe Christus het ambt van Verlosser vervuld heeft, om voor ons de zaligheid te verwerven; over zijn dood, opstanding en Hemelvaart

18. Hieruit ontstaat een uitnemende vertroosting, dat we horen, dat het oordeel berust bij Hem, die ons reeds verordineerd heeft als deelgenoten aan de eer bij het oordelen; zover is het er vandaan, dat Hij de rechterstoel zou beklimmen tot onze veroordeling. Want hoe zou die zeer goedertieren Vorst zijn volk verderven? Hoe zou het Hoofd zijn ledematen verstrooien? Hoe zou de Beschermheer zijn beschermelingen veroordelen? Want indien de apostel durft uitroepen, dat, wanneer Christus voor ons bidt, niemand kan komen, die verdoemt (Rom. 8:33), dan is het veel meer waar, dat Christus, de Voorbidder zelf, niet zal veroordelen hen, die Hij in zijn trouw en hoede genomen heeft. Het is voorwaar geen geringe gerustheid, dat wij voor geen andere rechterstoel gesteld zullen worden dan die van onze Verlosser, van wie wij onze zaligheid mogen verwachten 1); bovendien, dat Hij, die door het evangelie nu eeuwige gelukzaligheid belooft, dan door zijn oordeel de belofte zeker zal maken. Dus heeft de Vader de Zoon, tot dit einde geëerd, Hem al het oordeel opdragende, (Joh. 5:22), opdat Hij zo voor de consciëntiën der zijnen, die verschrikt zijn door de schrik des oordeels, zou zorgen. Tot nog toe heb ik de orde van de apostolische geloofsbelijdenis gevolgd; want daar die in weinige woorden de hoofdstukken der verlossing aanroert, kan ze ons zijn als een schilderij, waarop we onderscheiden en stuk voor stuk de

dingen zien, die in Christus opmerkenswaardig zijn. Ik noem die belijdenis de apostolische, zonder dat ik mij intussen bekommer over de opsteller ervan. Ongetwijfeld met grote eenparigheid wordt ze door de oude schrijvers aan de apostelen toegeschreven: hetzij omdat ze meenden, dat ze door hen gemeenschappelijk geschreven en in 't licht gegeven is, hetzij omdat ze dat kort begrip, uit de leer, die door de handen der apostelen overgeleverd is, te goeder trouw bijeengebracht, met zulk een erenaam hebben willen bevestigen. Voor mij echter is het niet twijfelachtig, of terstond van het eerste begin der kerk af, ja van de tijd der apostelen zelf, heeft zij de plaats bekleed van een openbare en door aller instemming aanvaarde geloofsbelijdenis, vanwaar ze dan ook haar oorsprong gehad moge hebben. En het is ook waarschijnlijk, dat ze niet door een of ander afzonderlijk persoon geschreven is, daar vast staat, dat, zover de herinnering gaat, ze onder alle vromen gewijd gezag gehad heeft. Waarop we in bijzondere mate acht moeten slaan, dat hebben wij als buiten kijf vaststaand, namelijk, dat in haar de gehele beschrijving van ons geloof in het kort en in duidelijke orde verhaald wordt, en dat ze niets bevat wat niet door vaste getuigenissen der Schrift bezegeld is. Wanneer men dat begrepen heeft, behoeft men zich niet bezorgd te maken over de vraag, wie de schrijver geweest is, of met iemand daar over te strijden; of het moest zijn, dat het voor iemand niet voldoende is de waarheid des Heiligen Geestes voor zeker te hebben, zonder dat hij tegelijk weet, door wiens mond ze is uitgesproken, of door wiens hand ze beschreven is.

1} Vgl. Ambros. de Iac. I,6.

Boek II hoofdstuk XVI

Hoe Christus het ambt van Verlosser vervuld heeft, om voor ons de zaligheid te verwerven; over zijn dood, opstanding en Hemelvaart

19. Daar wij dan zien, dat de gehele hoofdsom onzer zaligheid, en ook de delen afzonderlijk in Christus begrepen zijn, zo moeten wij er ons voor hoeden, dat wij zelfs niet het geringste deeltje op een ander overdragen. Indien men zaligheid zoekt: door de naam Jezus zelf wordt ons geleerd, dat ze bij Hem is; indien men andere gaven des geestes begeert, welke dan ook: in zijn zalving zullen ze gevonden worden; zoekt men sterkte: in zijn heerschappij is ze; reinheid: ze vertoont zich in zijn ontvangenis; goedertierenheid: in zijn geboorte, door welke Hij ons in alles gelijk geworden is, opdat Hij zou leren mede te lijden; zoekt men verlossing: in zijn lijden is ze te vinden; vrijspraak: in zijn veroordeling; kwijtschelding van de vloek: in zijn kruis; genoegdoening: in zijn offerande; reiniging: in zijn bloed; verzoening: in zijn nederdaling ter helle; doding des vleses: in zijn graf; nieuwhed des levens: in zijn opstanding; onsterfelijkheid: eveneens in zijn opstanding; beërving van het hemelse Koninkrijk: in zijn hemelvaart; bescherming, onbekommerdheid; overvloed en rijkdom van alle goederen: in zijn Rijk; een rustig afwachten van het oordeel: in de macht, die Hem gegeven is om te oordelen. Kortom, daar in Hem de schatten van alle soort van goederen zijn, moeten ze tot verzadigens toe uit Hem geput worden en niet van elders. Want die met Hem alleen niet tevreden hier en gindsheen omdolen naar verschillende verwachtingen, houden, ook al zien ze in hoofdzaak op Hem, toch de rechte weg niet daardoor, omdat ze een of ander deel hunner gedachte elders heen wenden. Hoewel, dit gebrek aan vertrouwen kan niet binnensluipen daar, waar eenmaal de overvloed zijner goederen goed bekend is

Boek II hoofdstuk XVII

Dat terecht gezegd wordt, dat Christus voor ons de genade Gods en de zaligheid verdiend heeft.

1. Ook de volgende kwestie moet bij wijze van toevoegsel behandeld worden. Er zijn namelijk mensen met een verkeerde scherpzinnigheid, die, ofschoon ze erkennen, dat wij de zaligheid verkrijgen door Christus, toch het woord verdienste niet willen horen, waardoor, naar ze menen, de genade Gods verduisterd wordt; en zo willen ze, dat Christus slechts een werktuig is of een dienaar, niet de bewerker of de leidsman en de Vorst des levens, zoals Hij door Petrus genoemd wordt (Hand. 3:15). Ik erken, dat, indien iemand Christus eenvoudig en op zichzelf tegenover het oordeel Gods wilde stellen, er geen plaats zou zijn voor verdienste: want in de mens zal geen waardigheid gevonden worden, waardoor bij God enige verdienste verworven zou kunnen worden; ja, zoals Augustinus zeer juist schrijft 1): "Het helderste licht van de voorbeschikking en van de genade is de Zaligmaker, de mens Jezus Christus zelf; want de menselijke natuur, die in Hem is, heeft zonder enige voorafgaande verdiensten van werken of geloof verkregen, dat Hij dat zou zijn. Laat men antwoorden, vraag ik u, waarmee die mens verdiend heeft, dat Hij, door het Woord, dat met de Vader van eeuwigheid is, tot enigheid des Persoons aangenomen, Gods eniggeboren Zoon zou zijn? Dus moge blijken, dat in ons Hoofd zelf de bron van de genade is, vanwaar zij zich door al zijn ledematen naar elks maat verspreidt. Door die genade wordt ieder van het begin zijns geloofs af een Christen, door welke die mens van zijn begin af Christus is geworden." Evenzo elders 2): "Er is geen helderder voorbeeld van de predestinatie dan de Middelaar zelf. Want God, die Deze, zonder enige verdienste van zijn voorafgaande wil, uit het zaad Davids tot een rechtvaardig mens heeft gemaakt, zodat Hij nooit onrechtvaardig zou zijn, heeft ook van onrechtvaardigen tot rechtvaardigen gemaakt hen, die de ledematen zijn van dat Hoofd, enz." Wanneer er dus sprake is van Christus' verdienste, wordt het beginsel daarvan niet in Hem gesteld; maar wij klimmen op tot Gods verordining, die de eerste oorzaak is: want uit louter welbehagen heeft Hij de Middelaar gesteld, om voor ons de zaligheid te verwerven. En zo wordt de verdienste van Christus onjuist gesteld tegenover de barmhartigheid Gods. Want het is een algemene regel, dat dingen, van welke het een staat onder het ander, met elkaar niet strijden; en daarom staat er niets in de weg, dat de rechtvaardigmaking van de mensen een genadewerk is uit loutere barmhartigheid Gods, en dat tevens de verdienste van Christus tussen beide komt, die gesteld wordt onder de barmhartigheid Gods. Tegenover onze werken echter wordt volkomen juist gesteld zowel de genadige gunst Gods als de gehoorzaamheid van Christus: ieder van beide in zijn orde. Want Christus heeft slechts uit Gods welbehagen iets kunnen verdienen; maar omdat Hij hiertoe verordineerd was, dat Hij de toorn Gods met zijn offerande zou verzoenen en door zijn gehoorzaamheid onze overtredingen zou te niet doen, kortom, aangezien aan Gods genade alleen (welke dit middel van de zaligheid voor ons heeft vastgesteld) de verdienste van Christus hangt, wordt zij even juist tegenover alle menselijke gerechtigheden gesteld als die genade.

1) De praedest. sanct. I, 15.

2) De bon. persev. cap. ult.

Boek II hoofdstuk XVII

Dat terecht gezegd wordt, dat Christus voor ons de genade Gods en de zaligheid verdiend heeft.

2. Deze onderscheiding wordt ontleend aan zeer veel plaatsen der Schrift. "Alzo lief heeft God de wereld gehad, dat Hij zijn eniggeboren Zoon gegeven heeft, opdat een iegelijk, die in Hem gelooft, niet verderve" (Joh. 3:16). Wij zien, hoe de liefde Gods de eerste plaats beslaat, als de hoogste oorzaak en oorsprong; en het geloof in Christus volgt als de tweede en nadere oorzaak. Indien men tegenwerpt dat Christus slechts de formele oorzaak is, dan verkleint men zijn kracht meer, dan in de woorden ligt opgesloten. Want indien wij door het geloof, dat op Hem berust, de gerechtigheid verkrijgen, dan moet de stof van onze zaligheid in Hem gezocht worden, zoals met verscheidene plaatsen duidelijk bewezen wordt. "Niet dat wij God eerst hebben liefgehad, maar dat Hij ons eerst heeft liefgehad, en zijn Zoon gezonden heeft tot een verzoening voor onze zonden" (1 Joh. 4:10). Duidelijk wordt door deze woorden aangetoond, dat God, opdat niets zijn liefde tot ons in de weg zou staan, het middel der verzoening gesteld heeft in Christus. En groot gewicht heeft het woord verzoening; want God was op onuitsprekelijke wijze, in de tijd dat Hij ons beminde, tevens vertoornd op ons, totdat Hij verzoend is in Christus. Daarop hebben al deze uitspraken betrekking: "Hij is een verzoening voor onze zonden" (Joh. 2:2); evenzo: "Het heeft God behaagd door Hem alle dingen te verzoenen tot zichzelf; vrede gemaakt hebbende door het bloed zijns kruises, door Hem enz." (Col. 1:20). Evenzo: "God was in Christus, de wereld met zichzelf verzoenende, de mensen hun zonden niet toerekenende (2 Cor. 5:19). Evenzo: "Hij heeft ons begenadigd in de geliefde Zoon" (Ef. 1:6). Evenzo: "opdat Hij die beiden met God in één lichaam zou verzoenen door het kruis" (Ef. 2:16). De reden van deze verborgenheid moet genomen worden uit het eerste hoofdstuk van de brief aan de Efezen, waar Paulus, nadat hij geleerd heeft, dat wij in Christus zijn uitverkoren, tevens toevoegt, dat wij ook in Hem genade verkregen hebben. Hoe is God begonnen met zijn gunst te omhelzen hen, die Hij voor de schepping der wereld liefgehad had, anders dan omdat Hij zijn liefde betoond heeft, toen Hij verzoend was door het bloed van Christus? Want daar God de bron is van alle gerechtigheid is het noodzakelijk, dat de mens, zolang hij zondaar is, Hem heeft tot vijand en rechter. Daarom is het begin der liefde gerechtvaardigd, zoals ze door Paulus beschreven wordt (2 Cor. 5:21): "Die, die geen zonde gedaan had, heeft Hij zonde voor ons gemaakt, opdat wij zouden zijn rechtvaardigheid Gods in Hem." Want hij geeft te kennen, dat wij onverdiende rechtvaardigheid verkregen hebben door de offerande van Christus, opdat wij, die van nature kinderen des toorns zijn, en door de zonde vervreemd, Gode zouden behagen. Maar deze onderscheiding wordt ook aangegeven, zo dikwijls als aan Gods liefde Christus' genade wordt toegevoegd, waaruit volgt, dat Hij ons schenkt van het zijne, dat Hij verworven heeft; want anders zou het niet passen, dat Hem, afgescheiden van de Vader, de lof wordt toe geschreven, dat de genade van Hem is en van Hem komt.

Boek II hoofdstuk XVII

Dat terecht gezegd wordt, dat Christus voor ons de genade Gods en de zaligheid verdiend heeft.

3. En dat Christus in der waarheid door zijn gehoorzaamheid voor ons genade bij de Vader verworven en verdiend heeft, volgt zeker en vast uit verscheidene plaatsen der Schrift. Want dit houd ik voor een uitgemaakte zaak, dat, indien Christus genoeg gedaan heeft voor onze zonden, indien Hij de straf, die wij hadden verdiend, betaald heeft, indien Hij door zijn gehoorzaamheid God verzoend heeft, eindelijk, indien Hij, rechtvaardig zijnde, voor de onrechtvaardigen geleden heeft, door zijn gerechtigheid voor ons de zaligheid verworven is, wat evenveel betekent als verdienen. Maar wij zijn, volgens getuigenis van Paulus (Rom. 5:11), verzoend, en hebben de verzoening ontvangen door zijn dood. Maar verzoening heeft niet plaats, dan wanneer kwetsing is voorafgegaan. De zin is dus deze, dat God, bij wie wij wegens de zonde gehaat waren, door de dood zijns Zoons, verzoend is, opdat Hij ons genadig zou zijn. En we moeten nauwkeurig letten op de tegenstelling, die een weinig verder volgt: "Gelijk door de overtreding van één velen tot zondaars gesteld zijn, zo zullen ook door de gehoorzaamheid van één velen tot rechtvaardigen gesteld worden" (Rom. 5:19). Want de zin daarvan is deze: gelijk wij door de zonde van Adam van God vervreemd zijn en bestemd tot het verderf, zo worden wij door de gehoorzaamheid van Christus in genade aangenomen als rechtvaardigen. En de toekomstige tijd van het werkwoord sluit de tegenwoordige rechtvaardigheid niet uit, zoals uit het tekstverband blijkt. Want hij had te voren ook gezegd, dat de onverdiende gave uit vele zonden is tot rechtvaardigmaking.

Boek II hoofdstuk XVII

Dat terecht gezegd wordt, dat Christus voor ons de genade Gods en de zaligheid verdiend heeft.

4. Verder, wanneer wij zeggen, dat door de verdienste van Christus voor ons de genade verworven is, dan verstaan wij daaronder dit, dat wij door zijn bloed gereinigd zijn, en dat zijn dood de verzoening is geweest voor onze zonden. "Zijn bloed reinigt ons van zonde" (1 Joh. 1:7) "Dit is het bloed, hetwelk vergoten wordt tot vergeving der zonden" (Luc. 22:20). Indien dit de uitwerking is van zijn vergoten bloed, dat ons de zonden niet toegerekend worden, dan volgt daaruit, dat door die prijs aan het oordeel Gods voldaan is. Daarop heeft betrekking het woord van de Doper: "Zie het Lam Gods, dat de zonde der wereld wegneemt" (Joh. 1:29). Want hij stelt Christus tegenover alle offeranden der wet, om te leren, dat in Hem alleen vervuld is, wat door die figuren werd aangewezen. En wij weten, wat Mozes overal zegt de ongerechtigheid zal verzoend worden, de zonde zal uitgewist en vergeven worden. Kortom in de oude figuren worden wij zeer goed onderricht, welke de kracht en de werkdadigheid is van Christus' dood. En de apostel legt deze zaak in de brief aan de Hebreëen (Hebr. 9:22) uit, terwijl hij volkomen terecht van dit beginsel uitgaat, dat er geen vergeving geschiedt zonder bloedstorting. En daaruit besluit hij, dat Christus éénmaal verschenen is, om de zonde door zijn offerande te niet te doen. Evenzo, dat Hij geofferd is om veler zonden weg te nemen (Hebr. 9:12). Want hij had tevoren gezegd, dat Hij niet door het bloed van hokken of kalveren, maar door zijn eigen bloed eenmaal ingegaan was in het heiligdom, een eeuwige verlossing teweeggebracht hebbende. Verder, wanneer hij op deze wijze redeneert indien het bloed der jonge koe heiligt tot reinheid des vlees, dat dan zoveel te meer door het bloed van Christus de gewetens gereinigd worden van dode werken, dan blijkt gemakkelijk, dat de genade van Christus al te zeer verkleind wordt, wanneer we niet aan zijn offerande toekennen de kracht om te verzoenen, gunstig te stemmen en genoegdoening te schenken; gelijk

hij een weinig later toevoegt: "Hij is de Middelaar des Nieuwen Testaments, opdat, de dood daartussen gekomen zijnde, tot verzoening der voorafgaande overtredingen, die bleven onder de wet, degenen, die geroepen zijn, de belofte der eeuwige erve ontvangen zouden" (Hebr. 9:15). In het bijzonder echter moet men overdenken de vergelijking, die door Paulus beschreven wordt, dat Hij voor ons vervloeking geworden is enz. (Gal. 3:13). Want het zou overtollig, ja zelfs ongerijmd geweest zijn, dat Christus beladen werd met de vloek anders dan opdat Hij, betalende wat anderen schuldig waren, voor hen de rechtvaardigheid zou verwerven. Duidelijk is ook het getuigenis van Jesaja (Jes. 53:5), dat de straf, die ons de vrede aanbrengt, op Christus gelegd was, en dat door zijn striemen ons genezing geworden is. Want indien Christus niet voor onze zonden genoeg gedaan had, zou van Hem niet gezegd worden, dat Hij God verzoend heeft door de straf, aan welke wij onderworpen waren op zich te nemen, waarmee overeenstemt wat op dezelfde plaats volgt: "Om de overtreding mijns volks heb ik Hem geslagen." Daar komt ook bij de uitlegging van Petrus (1 Petr. 2:24), die geen twijfel zal overlaten, namelijk dat Hij onze zonden gedragen heeft op het hout. Want hij zegt, dat de last der vervloeking, waarvan wij ontheven zijn, op Christus is geworpen.

Boek II hoofdstuk XVII

Dat terecht gezegd wordt, dat Christus voor ons de genade Gods en de zaligheid verdient heeft.

5. En duidelijk verklaren de apostelen, dat Hij de prijs betaald heeft, waardoor Hij ons van de schuld des doods zou verlossen. "Gerechvaardigd door zijn genade door de verlossing die in Christus is, welke God gesteld heeft tot een verzoening door het geloof in zijn bloed" (Rom. 3:24). Paulus prijst hierin de genade Gods, omdat Hij de prijs der verlossing gegeven heeft in Christus' dood; vervolgens beveelt hij ons de toevlucht te nemen tot zijn bloed, opdat wij, de gerechtigheid verkregen hebbende, onbevreesd voor Gods gericht mogen staan. Dezelfde betekenis heeft het woord van Petrus (1 Petr. 1:18): "verlost niet door goud en zilver, maar door het dierbaar bloed van een onbevlekt Lam". Immers de tegenstelling zou niet passen, indien niet met deze prijs voor de zonden voldaan was, waarom ook Paulus zegt, dat wij duur gekocht zijn (1 Cor. 6:20). Ook het andere gezegde van Paulus zou geen stand houden (1 Tim. 2:5): "Er is één Middelaar, die zich gegeven heeft tot een losgeld", indien niet op Hem de straf geworpen was, die wij verdiend hadden. Daarom omschrijft dezelfde apostel de verlossing in het bloed van Christus als vergeving der zonden (Col. 1:14), alsof hij zeide, dat wij voor God gerechvaardigd of vrijgesproken worden, omdat het bloed voldoende is tot voldoening. Daarmee is ook een andere plaats in overeenstemming, dat het handschrift dat tegen ons was, aan het kruis uitgewist is (Col. 2:14). Want daardoor wordt een betaling of een vereffening aangeduid, die ons van schuld vrij maakt. Ook in deze woorden van Paulus ligt groot gewicht: "Indien wij gerechvaardigd worden uit de werken der wet, zo is dan Christus tevergeefs gestorven" (Gal. 2:21). Want hieruit maken wij op, dat we van Christus moeten verkrijgen, wat de wet zou toebrengen, indien iemand haar zou vervullen; of (wat hetzelfde is), dat wij door de genade van Christus verkrijgen wat God in de wet aan onze werken beloofd heeft: "Wie dit zal doen, zal daarin leven" (Lev. 18:5). Wat hij niet minder duidelijk bevestigt in zijn predikatie, te Antiochië gehouden (Hand. 13:39), zeggende, dat wij, door te geloven in Christus, gerechvaardigd worden van alles, waarvan wij niet konden gerechvaardigd worden in de wet van Mozes. Want

indien de waarneming der wet gerechtigheid is, wie zou dan loochenen, dat Christus, doordat Hij, deze last op zich genomen hebbende, ons evenzeer met God verzoent, alsof wij onderhouders der wet waren, voor ons Gods gunst verdiend heeft? Daarop ziet ook wat hij later aan de Galaten (Gal. 4:4) leert: "God heeft zijn Zoon gezonden, onderworpen aan de wet, opdat Hij degenen, die onder de wet waren, verlossen zoude." Want waar toe zou die onderworpenheid dienen anders dan omdat Hij voor ons de gerechtigheid verworven heeft, door op zich te nemen te volbrengen wat wij niet in staat waren te betalen? Vandaar die toerekening der gerechtigheid zonder de werken, waarvan Paulus spreekt (Rom. 4:5); namelijk omdat ons toegerekend wordt de gerechtigheid, die alleen in Christus gevonden is. En zeker om geen andere reden wordt het vlees van Christus onze spijs genoemd (Joh. 6:55), dan omdat wij daarin de substantie van ons leven vinden. Die kracht verder komt nergens elders vandaan, dan omdat Gods Zoon tot de prijs van onze gerechtigheid gekruisigd is. Gelijk Paulus zegt (Ef. 5:2), dat Hij zichzelf overgegeven heeft als een offerande tot een welriekende reuk. En elders: "Hij is gestorven om onze zonden, en opgestaan om onze rechtvaardigmaking" (Rom. 4:25). Daaruit kan men op maken, dat niet alleen de zaligheid ons door Christus gegeven is, maar ook dat de Vader om zijnentwil ons nu genadig is. Want het is niet twijfelachtig, dat geheel en al in Hem vervuld wordt, wat God door Jesaja onder een gelijkenis zegt: "Ik zal het doen om mijnentwil, en om Davids, mijns knechts wil" (Jes. 37:35). En daarvan is de apostel de beste getuige, wanneer hij zegt: "De zonden worden u vergeven om zijns naams wil" (1 Joh. 2:12). Want ofschoon de naam van Christus niet genoemd wordt, duidt Johannes toch naar zijn gewoonte Hem aan door het voornaamwoord zijn. In die zin verklaart ook de Heere: "Gelijk ik leef door de Vader, zo zult ook gij leven door mij" (Joh. 6:57). Daarmee komt overeen wat Paulus zegt (Fil. 1:29): "U is gegeven in de zaak van Christus, niet alleen in Hem te geloven, maar ook voor Hem te lijden."

Boek II hoofdstuk XVII

Dat terecht gezegd wordt, dat Christus voor ons de genade Gods en de zaligheid verdiend heeft.

6. Te vragen of Christus iets voor zichzelf verdiend heeft (zoals Lombardus 1)) en de Scholastieken doen) is evenzeer een dwaze nieuwsgierigheid als een vermetelete vaststelling, wanneer zij beweren, dat het zo is. Want waartoe zou het nodig geweest zijn, dat de enige Zoon Gods nederdaalde, om zich iets nieuws te verwerven? En wanneer God zijn raad uiteenzet, neemt Hij alle twijfel weg. Immers er wordt niet van de Vader gezegd, dat Hij het nut van de Zoon in zijn verdiensten gezocht heeft, maar dat Hij Hem overgegeven heeft in de dood, en Hem niet gespaard heeft, omdat Hij de wereld liefhad. Ook moet men letten op de zegswijzen der profeten: "Een kind is ons geboren" (Jes. 9:6); evenzo: "Verheug u, gij dochter Sions, zie, uw Koning zal u komen" (Zach. 9:9). Ook zou van betekenis ontbloot zijn die bevestiging van liefde, die Paulus aanprijst, dat Christus voor vijanden de dood ondergaan heeft (Rom. 5:10). Want daaruit maken wij op, dat Hij geen rekening heeft gehouden met zichzelf; en dat bevestigt Hij duidelijk, zeggende: "Voor hen heilig ik mijzelf" (Joh. 17:19). Want Hij betuigt, dat Hij niets voor zichzelf verwerft, doordat Hij de vrucht zijner heiligheid op anderen overdraagt. En ongetwijfeld is dit het meest opmerkenswaardig, dat Christus, om zich geheel te wijden aan onze zaligheid, zichzelf in zekere zin vergeten heeft. Verkeerd echter betrekken ze hierop het getuigenis van Paulus: "Daarom heeft Hem de Vader verhoogd, en heeft Hem een naam gegeven enz." (Fil. 2:9). Want door welke

verdiensten kon Hij als mens verkrijgen, dat Hij de rechter zou zijn der wereld, het hoofd der engelen, en dat Hij de hoogste heerschappij Gods zou verkrijgen, en dat in Hem die majesteit zou wonen, tot welker duizendste deel alle krachten der mensen en der engelen niet kunnen raken? Maar de oplossing is gemakkelijk en volledig dat Paulus daar niet spreekt over de oorzaak van Christus' verhoging, maar dat hij alleen wijst op de volgorde, opdat die ons tot een voorbeeld zou zijn; en hij wilde in 't geheel niet anders dan wat elders gezegd wordt, dat Christus moest lijden en alzo ingaan in de heerlijkheid zijns Vaders (Luc. 24:26).

1 } Sent.III, dist.18.